

ВОЛИНСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ЛЕСІ УКРАЇНКИ

ЮРИДИЧНИЙ
ФАКУЛЬТЕТ

WYŻSZA SZKOŁA
HANDLOWA W RADOMIU

KATOLICKI
UNIWERSYTET LUBELSKI
JANA PAWŁA II

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
WYŻSZA SZKOŁA HANDLOWA W RADOMIU
KATOLICKI UNIWERSYTET LUBELSKI JANA PAWŁA II

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

*Збірник матеріалів
VII Міжнародної науково-практичної конференції
(м. Луцьк, 11 грудня 2020 р.)*

Електронне видання на CD-ROM

Луцьк
Вежа-Друк
2020

УДК 341.96:342.7(062.552)

П 78

*Рекомендовано до друку вченою радою
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(протокол № 14 від 26.11.2020 р.)*

Оргкомітет конференції:

Цьось А. В. – доктор наук з фізичного виховання та спорту, професор, ректор Волинського національного університету імені Лесі Українки – голова редакційної колегії; **Демчук А. М.** – кандидат юридичних наук, декан юридичного факультету – заступник голови редакційної колегії; **Яцишин М. М.** – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри теорії та історії держави і права; **Духневич А. В.** – доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін; **Фідря Ю. О.** – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінального права і процесу; **Джурак Л. М.** – відповідальний секретар редакційної колегії.

П 78

Проблеми забезпечення прав і свобод людини : зб. матеріалів VII Міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк, 11 груд. 2020 р.) / уклад. Л. М. Джурак. – Луцьк : Вежа-Друк, 2020. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM). – Об'єм даних 2,98 Мб.

ISBN 978-966-940-336-0

Збірник матеріалів є результатом наукових досліджень проблем забезпечення та захисту прав і свобод людини, які стали предметом обговорення на VII Міжнародній науково-практичній конференції "Проблеми забезпечення прав і свобод людини" 11 грудня 2020 року у місті Луцьку. Теоретичні положення та практичні рекомендації учасників конференції щодо удосконалення чинного законодавства України у сфері захисту прав та свобод людини створюють ефективне підґрунтя для подальшого дослідження означеної проблематики.

Для науковців, викладачів, аспірантів та студентів, практичних працівників судових та правоохоронних органів.

Матеріали друкуються в авторській редакції.

УДК 341.96:342.7(062.552)

ISBN 978-966-940-336-0

© Волинський національний університет
імені Лесі Українки, 2020

© Джурак Л. М. (укладання), 2020

ЗМІСТ

Андросюк І. О. Проблематика гендерної рівності у сфері праці.....	8
Безкоровайна Ю. М. Співвідношення загального та спеціального правового регулювання в механізмі забезпечення прав і свобод людини.....	9
Билиця І. О. Правозахисна діяльність адвокатури	12
Бойченко І. В. Перегляд судових рішень у зв'язку з встановленням неконституційності нормативно-правового акту як спосіб захисту земельних прав громадян	13
Бойчук О. П. Захист прав акціонерів.....	16
Бульбенюк Т. Р., Кравчук Т. О. Проблема забезпечення захисту прав та свобод громадян в Німеччині.....	18
Гетманець О. П. Фінансово-правові засади захисту прав територіальних громад	20
Гороть А. М. Формування гарантій захисту прав національних меншин в міжнародному праві	22
Денісова Г. В. Право на справедливий суд	25
Дорошкевич О. В. Проблема торгівлі людьми в аспекті захисту прав людини	27
Зарадюк З. В. Захист прав жертв домашнього насильства	29
Захарчук А. С., Супрун Д. В. Інститут приватної власності в концепції природних прав	31
Игнатенко А. С. Права воєннослужащих вооруженных сил Республики Беларусь	34
Ільків Н. В. Проблеми реалізації права громадян на участь у громадських обговореннях з питань впливу планованої діяльності на довкілля.....	36
Карпінська Н. В. Право на продовольчу безпеку крізь призму застосування санітарних та фітосанітарних заходів у сільському господарстві	39
Кириченко Ю. М. Роль органів місцевого самоврядування у забезпеченні законності, правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян.....	42
Кірін Р. С. Проблеми забезпечення виборчих прав громадян на постконфліктних територіях	44
Кобернюк Н. П. Погляди Томаса Джефферсона на права і свободи людини	47
Колесниченко Н. О. Джон Хамфрі як ключовий архітектор Загальної декларації прав людини... ..	49
Конончук І. М. Право громадян Європейського Союзу на вільне пересування та проживання у межах територій держав-членів	51
Котенко М. В. Інтелектуальна власність як вимір прав людини: стан наукового дослідження	53

Кравчук М. В., Гусак А. П. Юридична відповідальність за шкоду, яка заподіяна правомірними діями, як гарантія дотримання основних прав і законних інтересів громадян.....	56
Кравчук М. А., Новаковська А. В. Розвиток конституційного права на землю за польськими конституціями.....	57
Крикунов О. В., Чорний Т. В. Презумпція невинуватості як елемент права на справедливий суд у практиці Європейського Суду з прав людини	59
Крисько Д. Ю. Теоретичні аспекти формування четвертого покоління прав людини	62
Лук'янчиков Є. Д. Забезпечення прав особи в процесі дізнання.....	64
Лаговський І. Є. Основні засади діяльності кримінально-виконавчої системи України та забезпечення прав і свобод людини	66
Ліщинська-Мартинюк О. Ю. Гарантії прав неповнолітніх потерпілих учасників кримінального провадження крізь призму залучення фахівця-психолога та педагога.....	69
Магновський І. Й. Право громадян України на достатній життєвий рівень як один із ключових факторів розбудови соціальної держави	71
Малишко І. В. Аналіз юрисдикційних способів вирішення юридичних конфліктів.....	74
Мельник А. П. Захист особистих прав та свобод людини в конституції Польщі.....	75
Мілашук А. Р. Спадкування прав інтелектуальної власності	78
Морозюк В. І., Гусак А. П. Проблема захисту інтересів дітей в міжнародному праві	80
Музичук К. С. Стандарти Європейського Суду з прав людини у випадку екстрадиції особи	82
Наконечна Г. Я. Дискреційні повноваження органів місцевого самоврядування у сфері захисту прав людини	84
Невірець І. Г. Обмеження прав людини, пов'язані з економічною та фінансовою нерівністю	87
Павленко І. В. Стабільність кримінального закону як запорука послідовної кримінально-правової політики при забезпеченні прав людини	90
Пеньшіна С. О. Інститут конституційної скарги як гарантія захисту прав і свобод людини і громадянина: вітчизняний та зарубіжний досвід.....	92
Пирога І. С. Концепція прав і свобод громадянина та її реалізація в Конституції України.....	94
Пирога С. С. Реалізація конституційного права на житло в Україні	97
Полюх Х. М. Реформа у сфері захисту прав дітей: до питання відновного правосуддя	100

Равлінко Т. Р. Захист прав інвалідів у Франції	102
Романцова С. В. Реалізація заходів протидії домашньому насильству, передбачених Національною стратегією у сфері прав людини	104
Саганюк О. Р., Крикунов О. В. Забезпечення прав осіб, які не володіють мовою здійснення кримінального провадження	107
Сакура Б. І. Права людини як специфічна форма буття (існування) моралі	109
Самчук-Колодяжна З. Ф., Колодяжний Д. О. Питання захисту прав потерпілих від злочину в країнах ЄС та Україні: цивільно правовий аспект	112
Сергієнко В. О. Юридичні гарантії права на працю	116
Сокол М. В. Сім'я як колективний суб'єкт у правовідносинах соціального забезпечення	118
Сосновська Ю. П. Право на медичну допомогу в умовах пандемії коронавірусу	120
Старко О. Л. Кримінальна відповідальність за порушення прав пацієнта	123
Старчук О. В. До питання основних засад міжнародно-правового регулювання трудових відносин	124
Степанов О. В. Проблемы разрешения судами гражданских дел посредством осуществления электронного судопроизводства в белорусском гражданском процессе	127
Страшинський Б. Р. Правове забезпечення принципу розумності в праві як основа гарантування прав і свобод людини	129
Тачинська І. І. Особливості реалізації та процесуальний порядок судового захисту права особи на невтручання у її приватне життя	132
Троць Д. В., Бойчук О. П. Захист прав мігрантів в Німеччині	134
Фідря Ю. О. Порушення суддею принципу рівності усіх учасників судового процесу перед законом і судом	137
Ходанович В. О. Проблеми забезпечення прав і свобод людини й громадянина при здійсненні контрольно-наглядових функцій Службою безпеки України	139
Чечель Н. О. Право жінок, засуджених до позбавлення волі в Україні, на особисту безпеку: віктимологічний аспект	142
Чупринський Б. О., Герасимчук О. С. Правова природа права на необхідну оборону	145
Шалаева Т. З. Административная ответственность иностранных граждан и лиц без гражданства в Республике Беларусь	147

Шило М. А., Маркевич А. І. Окремі питання соціального захисту безробітних: зарубіжний досвід та його імплементація в Україні.....	149
Юхимчук О. В. Свобода здійснення підприємницької діяльності в контексті захисту конституційних прав людини	151
Юшко А. В. Міжнародно-правові стандарти права на життя	153
Яценюк Ю. В. Особливості охорони праці неповнолітніх	155

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Акімов М. О. Unmanned aerial vehicles (uavs) as a mean of war and terrorism combating: international and domestic legal regulation	158
Боснюк Ю. П. Легалізація вільної зони від конкретних організмів як ефективний механізм дотримання фітосанітарних вимог експортованої продукції рослинного походження.....	160
Вознюк Н. І. Питання зарахування періодів отримання допомог у зв'язку з вагітністю та пологами і при народженні дитини до страхового стажу	163
Гламазда П. В. Місце та роль інституту адвокатури у судочинстві України-Гетьманщини	164
Долинська М. С. Функції відповідальності за порушення аграрного законодавства	166
Зінкевич В. К. Розподіл компетенцій між місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування в контексті реформи децентралізації	169
Кацишина В. В., Войтович М. А. Системність правотворчості: поняття та зміст	172
Кравчук В. М., Єлізарова Н. О. Суддівський розсуд як елемент конституційно-правового статусу суддів	174
Кузьмич Н. В. Особливості трудових відносин між фізичними особами.....	176
Куцериб Д. Р. Правовий статус та захист викривачів у кримінальному провадженні	179
Куцір Н. С. Священнослужитель як свідок у кримінальному провадженні.....	181
Миронченко Я. А., Боричевська О. А. Правове регулювання інклюзивної освіти в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку	183
Міліщук Н. С. Форми правочину як способи зовнішнього вираження волі сторін	185
Мосійчук А. Д. Пріоритети екологічної політики України та Європейського Союзу: порівняльно-правовий аналіз.....	187

Озерський І. В. Правова (авторська) позиція щодо нормативного доповнення у межах науково-консультативного забезпечення кримінального та провадження у справах про адміністративні правопорушення новим суб'єктом – «фахівець з питань права»	190
Пальонка В. І. Особливості трудових відносин у період карантину	192
Пеньшіна С. О., Старчук О. В. Щодо правового регулювання застосування допоміжних репродуктивних технологій: вітчизняний та міжнародний досвід.....	194
Polyukhovich M. Features of the subject of a crime in the form of animal cruelty	197
Повшенчук П. В., Швед В. А. Нормативное определение и судебное толкование понятий «балкон» и «лоджия» в Республике Беларусь	198
Тачинська І. І. Процесуальні наслідки порушення принципів «поваги до людської гідності» та «невтручання у приватне життя»	200
Шматько Г. І. Альтернативно-енергетичний потенціал України у програмах ЄС в умовах сталого розвитку	203
Юхимюк І. М., Юхимюк О. М. До питання про правове регулювання фінансових ресурсів місцевих бюджетів.....	206
Якушев І. М. Визначеність трудової функції працівника	208

ПРОБЛЕМАТИКА ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У СФЕРІ ПРАЦІ**І. О. Андросюк***Науковий керівник: к.ю.н., доц. І. М. Якушев*

У статті розкривається суть гендерної рівності у сфері праці в Україні, проводиться аналіз проблем даного явища в чинному законодавстві про працю України. Розглянуто проблему нерівності у зайнятті робочих місць серед жінок та чоловіків. Запропоновано шляхи вирішення дискримінації у сфері праці.

Ключові слова: гендерна рівність, праця жінок, трудові відносини.

Постановка проблеми та актуальність дослідження. Віднедавна проблема гендеру в трудових відносинах почала привертати увагу вчених. Можна спостерігати, як зросла кількість проведення конференцій та круглих столів, семінарів та створення організацій задля того, аби забезпечувалась рівність у сфері трудових відносин. Саме в сучасних умовах розвитку України гостро постає питання гендерної рівності чоловіків і жінок. Баланс рівності між представниками обох статей порушується, наприклад, в питаннях зайнятості населення, що виражаються у їх нерівних можливостях щодо заняття посади на роботі чи отримання доходу [1; с. 3]. А прояви дисбалансу, у свою чергу, призводять до зниження соціального статусу осіб жіночої статі.

Цілі статті. Метою дослідження даної тематики є з'ясування проблеми гендерної рівності в українському секторі праці та знаходження шляхів їх подолання.

Виклад основного матеріалу. Гендерна нерівність між різними соціально-демографічними групами у сфері праці є серйозною проблемою в Україні. Зрештою, гендерна дискримінація характерна як для приватного, так і для державного секторів економіки. Це не означає, що немає вільних робочих місць або що певні категорії населення (наприклад, жінки) не хочуть працювати. Навпаки, сучасні українки прагнуть реалізувати себе в суспільстві [1; с. 4].

Принцип рівності у трудових правах чоловіків і жінок закріплений як і у звичайних законах України, так і в нормативно-правовому акті найвищої юридичної сили – Конституції України (далі – КУ). Зокрема в статті 24 КУ сказано, що всі громадяни мають рівні конституційні права та свободи й вони не можуть мати привілеїв чи обмежень за ознаками статі [2]. Окрім того, в Кодексі законів про працю України також закріплений принцип рівного ставлення до жінок і чоловіків і особливого захисту жінок, що працюють. А саме стаття 2-1 та стаття 22 забороняє будь-яку дискримінацію у сфері праці залежно від статі, а також пряме чи непряме обмеження прав за ознакою статі [3].

Спеціально створений Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» також забороняє гендерну дискримінацію у сфері державної служби та служби в органах місцевого самоврядування, а також у статті 17 говорить про те, що і чоловіки, і жінки мають рівні права та можливості у працевлаштуванні, просуванні по роботі, підвищенні кваліфікації та перепідготовці [5].

Та не дивлячись на регламентування гендерної рівності у трудовому законодавстві України, в реальному житті все ж не так. Чоловікам набагато легше влаштуватись на роботу на керівну посаду, а жінки, хоча також наділені лідерськими якостями та здобули вищу освіту, залишаються позаду. Так відбувається через те, що роботодавці все ж таки надають перевагу саме представникам чоловічої статі з огляду на те, що жінки можуть перервати час роботи у зв'язку із народженням дитини, або ж за її доглядом у разі хвороби; відпусток до досягнення дитиною трирічного віку; неможливість звільнення з ініціативи роботодавця вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років, одиноких матерів при наявності дитини віком до чотирнадцяти років тощо [3]. І саме тому роботодавець шукає безліч причин, аби відмовити жінкам у працевлаштуванні. Зокрема прояв дискримінації присутній і у роботі Верховної Ради України, оскільки представниці жіночої статі зараз там займають приблизно лише 21%, в той

час як чоловіки 79,4% [4]. Проте маємо надію, що ситуація із робочими місцями в парламенті для жінок покращиться, оскільки новий Виборчий кодекс підвищив рівень гендерної квоти до 40%.

Шкода, але часом на сьогоднішній день у законодавстві про працю України конкретно не зазначена відповідальність за порушення гендерної рівності. Однак існують загальні правила щодо відповідальності посадових осіб, керівників підприємств, установ, організацій та власників або уповноважених ними органів за порушення трудового законодавства. Так, наприклад, стаття 237 Кодексу законів про працю України не виключається можливість застосування цих норм у справах про дискримінацію за ознакою статі, оскільки принцип рівних трудових прав чоловіків та жінок є частиною трудового законодавства, якого власник зобов'язаний дотримуватись. Якщо ж він порушує принцип гендерної рівності – порушує і трудове законодавство також.

Висновки. Отже, проблема гендерної рівності у сфері праці є серйозною і потребує вирішення не лише шляхом формального закріплення у законодавстві, а також і в її подоланні у реальному житті суспільства. Перші кроки уже здійснено і на цьому не можна зупинятись. Тому для вирішення даної проблеми потрібно постійно здійснювати контроль за дотриманням трудового законодавства роботодавцями задля того, аби запобігти гендерній дискримінації; створення нових курсів професійної перепідготовки для жінок для того, щоб вони могли здобувати нові знання та набувати навички, які б покращили можливість їх працевлаштування; підвищити середньостатистичний заробіток жінок та прирівняти до чоловіків.

Джерела та література:

1. Покришук В. Проблеми гендерної зайнятості населення на ринку праці України / В. Покришук, С. Коваль // Україна: Аспекти праці. – 2011. – № 2. – С. 3–10
2. Конституція України [Електронний ресурс]. – 1996. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
3. Кодекс законів про працю України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.
4. Офіційний сайт Комітету державної статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL www.ukrstat.gov.ua
5. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>

Androsiuk I. Problems of gender equality in the field of labor. *The article reveals the essence of gender equality in the field of labor in Ukraine, analyzes the problems of this phenomenon in the current labor legislation of Ukraine. The problem of inequality in employment among men and women is considered. Ways to address discrimination in the field of labor are proposed.*

Keywords: *gender equality, women's work, labor relations.*

СПІВВІДНОШЕННЯ ЗАГАЛЬНОГО ТА СПЕЦІАЛЬНОГО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В МЕХАНІЗМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

Ю. М. Безкоровайна

Науковий керівник: д.ю.н., проф. Т. О. Дідич

В роботі автором акцентовано увагу на актуальності теми наукового дослідження співвідношення загального та спеціального правового регулювання. На підставі аналізу особливостей правового регулювання, співвідношення його загального та спеціального проявів автором з'ясовано стан наукового дослідження теоретико-правових аспектів

співвідношення загального та спеціального правового регулювання, а також визначено перспективні напрями їх подальшого наукового пізнання. Визначено особливостей прояву співвідношення загального та спеціального правового регулювання в механізмі правового забезпечення прав і свобод людини.

Ключові слова: *правовий вплив, правове регулювання, загальне правове регулювання, спеціальне правове регулювання, механізм забезпечення прав і свобод людини.*

Проблематика правового регулювання є складною та багатоаспектною, на сьогодні займає одне з центральних місць в системі наукових досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних вчених-правознавців. Насамперед це пояснюється існуючою неусталеністю доктринального розуміння феномену правового регулювання, його співвідношення з іншими суміжними поняттями, зокрема такими як «правовий вплив», «правове гарантування» та «правове забезпечення». Окрім того посилює актуальність наукового дослідження теоретико-правових аспектів правового регулювання його прояв в межах загального та спеціального регулювання, що дозволяє на нормативному та на індивідуальному рівнях впливати за допомогою правових засобів, методів і способів на життєдіяльність суспільства в тій або іншій сфері суспільного життя. Проте в пізнавальному плані важливими та недостатньо дослідженими є питання співвідношення загального та спеціального правового регулювання крізь призму механізму забезпечення прав і свобод людини.

Актуальність теми цієї наукової роботи зумовлена також і тим, що поточний розвиток правової системи України супроводжується трансформацією суспільства та ускладненням суспільних відносин, що вимагає вироблення ефективного правового механізму правового регулювання не в масштабі загальнодержавного правового впливу, а в межах посилення правового регулювання відносин в окремих сферах суспільного життя, особливо сфери забезпечення прав і свобод людини.

Теоретична та практична витребуваність наукового дослідження теоретико-правових аспектів співвідношення загального та спеціального правового регулювання зумовлена також їх роллю та значенням в сучасних умовах розбудови громадянського суспільства та правової держави в Україні. Зазначені форми прояву правового регулювання покликані забезпечити формування громадянського суспільства і правової держави, сприяти розвитку і зміцненню політико-правових зв'язків між особистістю і державою, забезпечуючи тим самим стабільність їх існування.

Право за своєю природою є явищем регулятивним: воно регулює поведінку суб'єктів права, ставить її у відповідні рамки. Внаслідок правової регуляції формується юридична основа, визначаються зафіксовані в правових приписах орієнтири для організації діяльності учасників регульованих відносин і досягнення фактичних цілей права. В цьому плані слід підтримати думку О. М. Мельник в тому, що дія права відбувається в суспільстві не довільно. Вона ґрунтується на законодавстві, на чітких нормах права, моральних засадах. Її запускає в дію, а потім супроводжує спеціальний інструмент – правове регулювання. Звідси випливає, що правове регулювання є частиною (аспектом) дії права, яка характеризує спеціально-юридичний (не інформаційний та ціннісно-мотиваційний) вплив права на поведінку і діяльність його адресатів [1, с. 56]. Таким чином, правове регулювання є основним, але не єдиним проявом дії права. В процесі правового регулювання, а також незалежно від нього право справляє інформаційний, ціннісний, виховний та інший духовний вплив на свідомість людей. Наприклад, правові норми Конституції мають не лише суто регулятивне значення, а й можуть слугувати джерелом інформації про сутність Української держави, структуру та порядок формування органів державної влади, сприяти розвитку в її громадян певних світоглядних уподобань [2, с. 211].

Право за своєю природою є явищем регулятивним: воно регулює поведінку суб'єктів права, ставить її у відповідні рамки. Внаслідок правової регуляції формується юридична основа, визначаються зафіксовані в правових приписах орієнтири для організації діяльності учасників регульованих відносин і досягнення фактичних цілей права. Складність та багатоаспектність права в пізнавальному плані обумовлює специфіку пізнання його регулювання, в тому числі і крізь призму співвідношення загального та спеціального його

прояву. Слід відзначити, що зазначена особливість безпосередньо впливає на розуміння правового регулювання в цілому, що є визначальним в методологічному плані для розуміння спеціального правового регулювання та загального. Тому вважаємо за доцільне окремо зупинитись на підходах до розуміння правового регулювання, що склались в юридичній науці. Так, правове регулювання визначається в юридичній науці як особливий різновид діяльності держави, особливо суб'єктів державної влади, що наділені правотворчими повноваженнями, які, ухвалюючи акти правотворчості, закріплюють систему правових засобів, прийомів та способів для забезпечення їх реалізації та досягнення правотворчої мети. З огляду на такий підхід правове регулювання фактично включає в себе:

1) правотворчу діяльність уповноважених суб'єктів державної влади, в межах якої відбувається вибір типу, методів та способів правової регламентації, визначення співвідношення нормативних та індивідуальних засобів регулювання тощо;

2) правореалізаційну діяльність, що є продовженням правотворчої діяльності та за своєю сутністю полягає у поширенні відповідних методів та засобів регулювання на реально існуючі суспільні відносини [3, с. 308].

На нашу думку, існуючий стан наукового дослідження теоретико-правових аспектів співвідношення загального та спеціального правового регулювання відзначається: 1) надмірною насиченістю розробками галузевих аспектів функціонування правового регулювання, що представлено переважно працями вчених – представників наук конституційного, адміністративного, цивільного, господарського права; 2) епізодичністю та традиційністю наукових досліджень теоретико-правових аспектів загального та спеціального правового регулювання, що є засобами соціальних трансформацій в суспільстві, будучи забезпеченими та гарантованими державою; 3) дефіцитом сучасних концептуальних уявлень про загальне та спеціальне правове регулювання, що дозволили б, з одного боку, сформуувати єдині цілісні та обґрунтовані підходи до побудови оптимальної та суспільно витребуваної моделі їх взаємодії, а з іншого – максимально реалізувати їх функціональний потенціал в сучасних умовах розбудови правової системи, діяльності системи суб'єктів публічної адміністрації, удосконалення системи вітчизняного законодавства.

Підсумовуючи вищевикладене, відзначаючи високий рівень наукознавчого потенціалу теоретико-правових аспектів співвідношення загального та спеціального правового регулювання, варто відзначити декілька положень, які стосуються особливостей їх прояву в механізмі правового забезпечення прав і свобод людини. Насамперед слід звернути увагу на доцільність посилення вузькопредметного дослідження питань співвідношення загального та спеціального правового регулювання, взявши за основу практику правового забезпечення прав і свобод людини в певній сфері суспільних відносин, що дозволить більш предметно та всебічно встановити особливості правового впливу на рівень забезпеченості прав і свобод людини. Окрім того, співвідношення загального та спеціального правового регулювання в механізмі забезпечення прав людини потребує суттєвого переосмислення, вироблення нового концептуального підходу до їх характеристики:

– з одного боку – з точки зору превалюючого значення загального правового регулювання, що забезпечує уніфікований підхід до визначення правового становище людини, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, рівня майнового забезпечення тощо;

– з іншого боку – з точки зору превалюючого значення спеціального правового регулювання, що дозволяє реалізувати індивідуалізований підхід до правового забезпечення прав і свобод людини в залежності від родових ознак людей, що відносяться до певної групи.

Джерела та література:

1. Мельник О. М. Правове регулювання та шляхи підвищення його ефективності: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. К., 2004. 187 с.

2. Загальна теорія держави і права : Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М.В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків : Право, 2009. 693 с.

3. Червонюк В. И. Теория государства и права : Учебник. М. : ИНФРА-М, 2006. 704 с.

Bezkorovayna Yu. The ratio of general and special legal regulation in the mechanism of human rights and freedoms. *The author focuses on the relevance of the topic of scientific research of the relationship between general and special legal regulation. Based on the analysis of the peculiarities of legal regulation, the ratio of its general and special manifestations, the author clarifies the state of scientific research of theoretical and legal aspects of the ratio of general and special legal regulation, and identifies promising areas of their further scientific knowledge. The peculiarities of the manifestation of the ratio of general and special legal regulation in the mechanism of legal provision of human rights and freedoms are determined.*

Keywords: *legal influence, legal regulation, general legal regulation, special legal regulation, mechanism of ensuring human rights and freedoms.*

ПРАВОЗАХИСНА ДІЯЛЬНІСТЬ АДВОКАТУРИ

І. О. Билиця

Автором розглянуто питання щодо ролі інституту адвокатури у правозахисній діяльності держави. Виділено онови правозахисної роботи адвокатів, що отримали своє закріплення в міжнародних нормативно-правових актах.

Ключові слова: *адвокатура, захист, права і свободи людини та громадянина.*

Адвокатура виникла як фундаментальний правозахисний інститут, покликаний задовільнити потреби суспільства у сфері захисту та відновлення порушених прав і свобод людини та громадянина. Саме стан цього інституту і відношення до нього держави є визначальним мірилом демократичності будь-якої держави.

Основи організації та діяльності інституту адвокатури закладає Конституція України у ст. 131-2 в якій закріплюється, що для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура. Незалежність адвокатури гарантується. Засади організації й діяльності адвокатури та здійснення адвокатської діяльності в Україні визначаються законом.

Також слід наголосити, що важливість права на кваліфіковану правничу допомогу свідчить, що в численних міжнародно-правових документах це право отримало своє закріплення. Так, у «Міжнародному пакті про громадянські і політичні права» 16 грудня 1966 р., що ратифікований Указом Президії Верховної Ради УРСР від 19 жовтня 1973 році, в статті 2 цього нормативно-правового акту вказано, що держава повинна гарантувати кожному, чії права і свободи порушено, ефективний засіб правового захисту, таке право повинен встановлювати суд або будь-який інший компетентний орган, передбачений правовою системою держави [1].

В Пункті с частині 3 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка була ратифікована Верховною Радою України 17 липня 1997 року, закріплюється право кожного обвинуваченого захищати себе особисто або використовувати правову допомогу захисника обраного на власний розсуд [2].

А в Основних принципах, що стосуються ролі юриста, які були прийняті 8 Конгресом ООН, закріплено, що кожна людина має право звернутися до будь-якого юриста за допомогою для захисту і відстоювання своїх прав та захисту їх на усіх стадіях кримінального судочинства; жоден суд чи адміністративний орган, в якому допускається участь адвоката, не відмовляється визнавати права юриста відстоювати в суді інтереси свого клієнта, за винятком, якщо юристу було відмовлено в праві виконувати професійні обов'язки відповідно до національного права і практики та цих принципів [3].

Ефективність роботи інституту адвокатури вцілому та її членів, якісні показники їх діяльності нерозривно пов'язані зі дотриманням прав і свобод людини в суспільстві й державі, від дотримання державою таких фундаментальних принципів демократії як, законності, верховенства права та наявності ефективних механізмів та гарантій захисту прав і свобод

людини та громадянина. Інститут адвокатури відіграє визначальну роль у процесі становлення прав і свобод людини та громадянина, утвердження можливості їх захисту та відновлення є незаперечною у будь-якій демократичній державі. Адвокат у своїй діяльності повинен діяти не тільки в інтересах конкретної особи – клієнта, а й у інтересах права загалом.

В Основних положеннях про роль адвокатів, що прийняті на VIII Конгресі ООН із запобігання злочинам, що відбувся в серпні 1990 році, закріплено особливості адвокатської діяльності в суспільстві, яку має визнавати, поважати й гарантувати держава на стадії як розробки та прийняття національного законодавства, так і у процесі правозастосування безпосередньо органами, адвокатами, судьями, прокурорами, членами законодавчої та виконавчої влади й суспільством у цілому [4].

Інститут адвокатури, беззаперечно, виступає основоположним елементом громадянського суспільства, адже, адвокати повинні представляти інтереси кожного члена цього суспільства як перед ним самим, так і перед державою. Основною метою інституту адвокатури є як і взаємодія з державою так і водночас правове опозиціонування їй в межах розгляду питань захисту прав і свобод людини та громадянина. Отже, інститут адвокатури є особливим об'єднанням, що згуртовує довкола себе високо кваліфікованих професіоналів-юристів зі спеціальним статусом, яке діє на засадах самоврядування і через яку реалізуються права юриста на зайняття адвокатською діяльністю, який покликаних захищати та відновлювати порушені права і свободи людини та громадянина.

Джерела та література:

1. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р., ратифікований Указом Президії Верховної Ради УРСР від 19 жовтня 1973 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р., ратифікована Верховною Радою України 17 липня 1997 р. (із змінами та доповненнями) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
3. Основні принципи, що стосуються ролі юристів, прийняті Восьмим Конгресом ООН з попередження злочинності та поведження з правопорушниками 27 серпня -7 вересня 1990 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_31.
4. Основні положення про роль адвокатів, прийняті VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам у серпні 1990 р. Бюлетень законодавства і юридичної практики України. К. : Юрінком, 2000. № 1.

Bylytsia I. Human rights activities of advocacy. *The author considers the issue of the role of the bar in the human rights activities of the state. Updates on the human rights work of lawyers, enshrined in international regulations, are highlighted.*

Keywords: *advocacy, protection, human and civil rights and freedoms.*

ПЕРЕГЛЯД СУДОВИХ РІШЕНЬ У ЗВ'ЯЗКУ З ВСТАНОВЛЕННЯМ НЕКОНСТИТУЦІЙНОСТІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО АКТУ ЯК СПОСІБ ЗАХИСТУ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН

І. В. Бойченко

Науковий керівник: д.ю.н., проф. І. Л. Самсін

Досліджено, що перегляд судових рішень у зв'язку з встановленням неконституційності нормативно-правового акту є важливим способом захисту земельних прав громадян. Зроблено висновок про необхідність законодавчого закріплення обов'язку суду будь-якої інстанції щодо звернення до Конституційного Суду України та зупинення провадження в справі у разі виявлення ним суперечності правового акту Конституції України.

Ключові слова: *неконституційність, ретроактивність, земельні права громадян.*

Виходячи зі змісту ст.92 Конституції України та ст.6 ЗК України, у галузі земельних відносин виключно законами України визначаються земельні права і свободи людини і громадянина та гарантії цих прав і свобод. Тож логічно, що питання законності положень постанови Верховної Ради України «Про земельну реформу» від 18 грудня 1990 р. № 563-XII (далі – Постанова № 563-XII) в частині щодо втрати громадянами, підприємствами, установами і організаціями після закінчення строку оформлення права власності або права користування землею раніше наданого їм права користування земельною ділянкою, розглядалося у порядку конституційного судочинства. Відповідно, рішенням Конституційного Суду України (далі – КС) від 22 вересня 2005 р. № 5-рп/2005 ці положення Постанови визнано такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними).

З прийняттям Постанови № 563-XII дії державних органів щодо надання земельних ділянок громадянам у постійне користування та довічне успадковане володіння були припинені, але ті особи, які набули це право у встановленому законом порядку, зберегли його як тоді, так і по даний час. Верховний Суд у своїх рішеннях слушно прийшов до висновку, що такі права є дійсними [1].

Взявши до уваги міркування В. Авер'янова щодо пояснення виникнення публічно-правового спору як відповідної правової реакції на конфліктну ситуацію, в якій сторона правових відносин, що виникли у сфері виконавчої влади або місцевого самоврядування, при досягненні поставленої мети, здійснює втручання в реалізацію суб'єктивних прав іншої сторони чи ж створює умови, за яких стає неможливою реалізація таких прав [2, с. 215], логічним є аналіз практики адміністративних судів, що сформувалася у результаті порушення земельних прав громадян в результаті застосування положень Постанови № 563-XII.

Так, Бершадський районний суд Вінницької області розглянувши справу № 2-а-1926 за позовом ОСОБА_1 до державного інспектора з контролю за використанням та охороною земель у Вінницькій області П. про скасування постанови про накладення адміністративного стягнення, встановив, що державний інспектор при складенні постанови керуючись положеннями Постанови № 563-XII, вважав використання позивачем земельної ділянки на підставі державного акту на право постійного користування землею таким, що здійснюється «без будь-яких документів на земельну ділянку» (постанова від 5 травня 2009 р.).

Корецький районний суд Рівненської області розглянув адміністративну справу № 2-а-1/10 про визнання незаконними дії виконкому Корецької міської ради щодо зобов'язання з обов'язкового переоформлення права постійного землекористування (постанова від 08 лютого 2010 р.).

Механізм реалізації положень КАС України передбачає можливість особи звернутися у зв'язку з встановленням неконституційності положень нормативно-правового акту чи його окремого положення, застосованого (не застосованого) судом при вирішенні справи, із заявою до адміністративного суду про перегляд рішення за виключними обставинами, але за умови якщо рішення суду ще не виконане (п. 1 ч. 5 ст. 361 КАС України).

Оскільки в адміністративному судочинстві передбачена можливість поновлення особи у правах, то для правозастосовчої практики досить важливим є з'ясування питання ретроактивного застосування наслідків визнання нормативно-правового акту неконституційним. Як зазначає С. Л. Вдовіченко, відновлення дії положень закону внаслідок визнання конституційним судом неконституційними можна вважати особливим способом його ретроактивної дії [3, с. 95].

У ряді судових рішень відображено позицію, що рішення КС України змінює законодавче регулювання лише для тих правовідносин, які матимуть місце з дати його ухвалення, якщо інше не встановлено самим рішенням [4]. Разом з тим необхідно вказати на слухність наукової думки про те, що не можна вважати нормативно-правовий акт неконституційним з певного моменту, встановленого КС, якщо цей нормативний акт є неконституційним з моменту прийняття [5].

Однак про те, що рішення КС України, хоча й не є нормативними актами, проте ретроактивної дії не мають, вказує і законодавство, і світова практика.

Так, ч. 2 ст. 152 Конституції України та ст. 91 Закону України «Про Конституційний Суд України», визначають моментом втрати чинності актами, що визнані неконституційними, - день ухвалення КС України рішення про їх неконституційність, якщо інше не встановлено самим рішенням, але не раніше дня його ухвалення. Як відомо, при вирішенні спору відповідно до КАС України, застосовуються ті норми, які були чинними на момент виникнення правовідносин, адже нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі.

У разі звернення особи у зв'язку з встановленням неконституційності положень нормативно-правового акту чи його окремого положення, застосованого (не застосованого) судом при вирішенні справи, із заявою до адміністративного суду про перегляд рішення за виключними обставинами, але за умови якщо рішення суду ще не виконане, відбувається новий судовий розгляд справи. Як зазначає М. Білак, «реалізація такого механізму фактично обумовлює проблему дотримання принципу юридичної визначеності і принципу *res judicata* (остаточності судових рішень)» [6]. Частково з таким міркуванням слід погодитись, адже у такому випадку можна очікувати на негативні наслідки у вигляді дестабілізації правового порядку, відсутності сталості судової практики, що зрештою може зумовити порушення як приватних, так і суспільних інтересів.

Однак це питання потребує дослідження й іншого аспекту. Адже суд, здійснюючи за таких обставин розгляд справи фактично виправляє недоліки роботи органу державної влади (у даному випадку Верховної Ради України), адже неконституційність нормативно-правового акту є помилкою органу державної влади, що й встановлює КС. Тобто і до рішення КС закон чи його певна норма були неконституційними. І лише перегляд судом рішення за цим актом забезпечуватиме ефективний захист земельних прав.

Президент федерального адміністративного суду Німеччини Клаус Реннерт зазначає, що за німецьким законодавством судді всіх інстанцій мають повноваження оцінювати закон на відповідність Конституції. Якщо суддя впевнений у неконституційності норми, він зупиняє провадження в справі і передає закон на перевірку до конституційного суду. Якщо цей суд визнає нормативний акт неконституційним, він вважається нікчемним. Але зворотної сили рішення конституційного суду не мають, а діють лише на перспективу [5].

Суд, здійснюючи розгляд справи у зв'язку з встановленням неконституційності положень нормативно-правового акту чи його окремого положення, застосованого (не застосованого) судом при вирішенні справи, фактично виправляє недоліки і своєї роботи. Оскільки ч. 3, 4 ст. 7 КАС України передбачає, що у разі виявлення судом суперечності закону чи іншого правового акту Конституції України, «суд після винесення рішення у справі звертається до Верховного Суду для вирішення питання стосовно внесення до КС України подання щодо конституційності закону чи іншого правового акта, що віднесено до юрисдикції КС України», то суд, розглядаючи справу у першій інстанції, мав би виявити цю обставину і не застосовувати такий акт. Таким чином, повним та ефективним цей механізм стане лише при законодавчому закріпленні обов'язку суду будь-якої інстанції, який виявив таку суперечність, щодо звернення до КС України, а також законодавчо передбачити при цьому зупинення провадження у справі.

Джерела та література:

1. Постанова ВП ВС від 20 листопада 2019 р. у справі № 368/54/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86105173>
2. Демократичні засади державного управління та адміністративне право: монографія / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. Київ: Юрид. думка, 2010. 496 с.
3. Вдовіченко С. Л. Доктрина відновлення дії попередньої редакції норм законів у діяльності Конституційного Суду України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2013. № 6. С. 93-101.
4. Постанова ВС від 02 серпня 2019 р. у справі №2а-1131/11/1470. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83413323>
5. Дія рішень Конституційного Суду в часі: думки фахівців розділилися. Судебно-юридическая газета. 2019, 8 ноября. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/154146-diyarishen-konstitutsiyogo-sudu-v-chasi-dumki-fakhivtsiv-rozdiilisya>

6. Білак М. Визнання закону неконституційним: як поновити особу в правах і не дестабілізувати правовий порядок у державі. URL: <https://pravo.ua/viznannja-zakonu-nekonstytucijnim-jak-ponoviti-osobu-v-pravah-i-ne-destabilizuvati-pravovij-porjadok-u-derzhavi/>

Boychenyuk I.V. Review of judicial decisions in connection with the establishment of non-constitutional legal act as a way of protecting land rights of citizens. *The revision of court decisions in connection with the establishment of the unconstitutionality of a legal act is an important way to protect the land rights of citizens it is investigated. Legislative consolidation of the obligation of a court of any instance to appeal to the Constitutional Court of Ukraine and to suspend the proceedings in case it finds a contradiction of a legal act of the Constitution of Ukraine is necessary.*

Keywords: *unconstitutionality, retroactivity, land rights of citizens*

ЗАХИСТ ПРАВ АКЦІОНЕРІВ

О. П. Бойчук

Науковий керівник: д.ю.н, доц. А. В. Духневич

Дана стаття присвячена дослідженню типових порушень прав акціонерів, визначенню органів, покликаних захищати їх права, механізму захисту прав акціонерів, а також засобів їх контролю.

Ключові слова: *акціонерне товариство, корпоративне управління, захист прав акціонерів, судовий захист, права акціонерів.*

Зміни, які відбуваються в нашій державі за роки незалежності, спонукають до розвитку корпоративного управління в Україні, який насамперед залежить від цивілізованого вирішення конфліктних ситуацій, що виникають у багатьох акціонерних товариствах, та застосування ефективних механізмів захисту прав акціонерів.

Необхідно зазначити, що в цілому для нашої держави акціонерна форма товариства є відносно молодою. Однак в умовах ринкової економіки розвиток акціонерних товариств набуває дедалі вагомого значення, оскільки завдяки останнім вирішується принаймні дві проблеми – по-перше, формування ринкового середовища, а, по-друге, - пов'язаної із зайнятістю населення. А тому, захист прав акціонерів є одним з найактуальніших питань в корпоративній сфері.

Відповідно до ст. 4 Закону України «Про акціонерні товариства», акціонерами товариства визнаються фізичні і юридичні особи, а також держава в особі органу, уповноваженого управляти державним майном, або територіальна громада в особі органу, уповноваженого управляти комунальним майном, які є власниками акцій товариства.

Акціонер – власник простих акцій має наступні права:

- 1) участь в управлінні акціонерним товариством;
- 2) отримання дивідендів;
- 3) отримання у разі ліквідації товариства частини його майна або вартості;
- 4) отримання інформації про господарську діяльність акціонерного товариства.
- 5) інші права, передбачені актами законодавства та статутом акціонерного товариства.

Типовими порушеннями прав акціонерів є неповідомлення власників акцій про проведення загальних зборів акціонерів; недосконалі процедури реєстрації та розрахунку кворуму на загальних зборах; порушення прав акціонерів під час додаткової емісії акцій, унесення змін до порядку денного зборів у ході їх проведення; відсутність в акціонерів, що придбали акції товариства на вторинному ринку, можливості ознайомлення зі статутом товариства; зміна місця та термінів проведення загальних зборів тощо. А тому важливим був і залишається захист таких акціонерів [1].

Потрібно зауважити, що захист прав акціонерів здійснюється відповідно до чинного законодавства та інших нормативних актів, а також внутрішніх документів акціонерного товариства. Якщо зазначені заходи захисту є недостатніми, то, залежно від конкретних обставин, захист прав акціонерів можуть здійснювати:

- загальні збори акціонерів як вищий орган акціонерного товариства;
- наглядова рада акціонерного товариства;
- Державна комісія з цінних паперів і фондового ринку та її територіальні управління;
- органи прокуратури України;
- органи суду [2, с. 25].

Загальні збори та Наглядова рада акціонерного товариства можуть розглядати спірні питання корпоративного характеру (тобто такі, що виникають всередині самого товариства між акціонерами, між окремими акціонерами або їх групами та органами товариства або їх посадовими особами).

Спеціальним органом, покликаним захищати права акціонерів є Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку. Вона розглядає заяви акціонерів відповідно до Правил розгляду звернень громадян до Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку та її територіальних органів, затверджених наказом зазначеної комісії від 23.07.1997 р. № 186. У разі необхідності комісія перевіряє обґрунтованість скарг заявника; при виявленні порушень законодавства приймає відповідне рішення.

Досить розповсюдженими є судові способи захисту прав акціонерів. Світовій практиці акціонерної справи відомі такі судові способи захисту прав акціонерів:

- пред'явлення прямих позовів в інтересах окремих акціонерів, у разі порушення прав та законних інтересів самого акціонера (про видачу повністю сплачених акцій, про сплату затверджених, але не виплачених дивідендів, про внесення в список власників іменних цінних паперів, про відшкодування шкоди у зв'язку із зміною розміру статутного фонду товариства тощо). В Україні законодавством передбачено застосування переважно цього виду позовів;
- пред'явлення акціонерами непрямих позовів - в інтересах акціонерного товариства у разі завдання йому шкоди, якщо саме товариство з певних причин (насамперед незацікавленості в цьому посадових осіб органів товариства) не подає такі позови;
- пред'явлення окремими акціонерами колективних позовів в інтересах усіх акціонерів, права яких було порушено (подання таких позовів передбачає необхідність повідомлення усіх акціонерів, у чій інтересах, подається позов) [3, с. 118].

В. Бурдак розрізняє способи захисту прав акціонерів за такими критеріями:

1. За суб'єктом, який здійснює захист прав акціонерів: судовий (захист прав акціонерів через суд); державний (захист прав акціонерів через державні та правоохоронні органи).
2. За кількістю осіб, які беруть участь у захисті прав акціонерів: індивідуальний; колективний.
3. За способом реалізації: правовий; неправовий [4].

Зауважимо, що захист прав акціонерів може здійснюватися через державні органи, на які покладені функції регулювання ринку цінних паперів. Повноваження з накладення санкцій за порушення законодавства, надання обов'язкових для виконання розпоряджень про усунення порушень, надсилання матеріалів у правоохоронні органи тощо, які має ДКЦПФР в Україні, можуть використовуватися й для захисту прав акціонерів. Декілька років тому до Закону «Про господарські товариства» було внесено доповнення, що ДКЦПФР може призначити свого представника для контролю за реєстрацією акціонерів для участі в загальних зборах. Це допомагає забезпечити права власників акцій на участь в управлінні товариством. Водночас очевидно, що, наприклад, ДКЦПФР не зможе забезпечити захист декількох мільйонів акціонерів 35 тисяч акціонерних товариств України [5].

Необхідно відмітити, що ефективність захисту прав залежить в першу чергу від самого акціонера, його активності та оперативності. Важливим є вчасність та послідовність дій по відстоюванню своїх прав, що можливо, зокрема, при високій правовій освіченості.

Отже, з вищенаведеного можна зробити висновок, що існує певний спектр органів контролю за корпоративним управлінням, які мають різні способи захисту прав акціонерів.

Застосування цих засобів сприяє ефективному корпоративному управлінню та стимулює інвестиційні процеси, що відбуваються в товаристві.

Джерела та література:

1. Закон України «Про акціонерні товариства» від 17.09.2008 р. № 514-VI // ВВР України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
2. Сегеда С. Що треба знати про акціонерні товариства / С. Сегеда, О. Татаревський. – К., 2007. – 86 с.
3. Вінник О. М., Щербина В. С. Акціонерне право: Навчальний посібник / За ред. В. С. Щербини. – К.: Атіка, 2000. – 544с.
4. Бурдак В. Як захистити права акціонерів? / В. Бурдак // Правовий тиждень. – 2010. – № 33 (211). – С. 7-10.
5. Однакове ставлення до акціонерів та захист їхніх прав / Organization for Economic Cooperation and Development, OECD, 1922110 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oecd.org/dataoecd/56/8/1922110.pdf>.

Boychuk O. Protection of shareholders 'rights. *This article is devoted to the study of typical violations of shareholders' rights, the definition of bodies designed to protect their rights, the mechanism for protecting the rights of shareholders, as well as their means of control.*

Keywords: *joint-stock company, corporate governance, protection of shareholders 'rights, judicial protection, shareholders' rights.*

ПРОБЛЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА СВОБОД ГРОМАДЯН В НІМЕЧЧИНІ

Т. Р. Бульбенюк, Т. О. Кравчук

Науковий керівник: к.ю.н., доц. А. М. Гороть

У науковій роботі досліджено проблеми забезпечення захисту прав та свобод громадян у ФРН та порівняння їх з країнами ЄС. Також описано проблемні аспекти захисту прав меншин, механізм забезпечення гарантій прав та свобод громадян та відповідність діяльності держави у даній сфері вимогам законодавства.

Ключові слова: *порушення прав, законодавче регулювання, правозахист, Європейський Союз, праволюдська тематика.*

Універсальний розвиток прав і свобод людини в ФРН і їх захист офіційно декларуються в якості однієї з центральних завдань німецької внутрішньої і зовнішньої політики. У Берліні надають серйозного значення міжнародним форматами співпраці, сформованим в цій області, зокрема, взаємодії в рамках ООН та Ради Європи, усвідомлюють важливість спільної роботи зі структурами громадянського суспільства, перш за все різними НУО. Сформовані на сьогоднішній день в рамках ООН та Ради Європи правозахисні стандарти в цілому інкорпоровані в законодавство ФРН [2].

Основні права і свободи людини і громадянина відображені в Основному законі (конституції) країни, а також в основних законодавчих актах, що регламентують основи німецького громадянського порядку. Слід, однак, зауважити, що і законодавство, і правозастосовна практика ФРН вельми жорстко реагують на виклики основам німецького правопорядку. З цією метою серйозними повноваженнями, включаючи різного роду можливості вторгнення в приватну сферу під приводом забезпечення безпеки, мають у своєму розпорядженні спецслужби і правоохоронні органи [2, с. 102].

Німеччина, як і інші члени ЄС, як і раніше продовжує активно використовувати праволодську тематику як інструмент політичного тиску на треті країни. При цьому Берлін традиційно мало сприймає критику на свою адресу. Про порушення прав людини в самій Німеччині йдеться нечасто і несистемно. Як правило, критика артикулюється неурядовими організаціями. На офіційному ж рівні інформація такого роду часто не озвучується, так само як і з великим небажанням фрагментарно висвітлюється провідними німецькими ЗМІ [2, с. 76].

У Німеччині також існує добре налагоджена ефективна система контролю з боку органів влади за діяльністю НУО, яка прописана в спеціальному Законі «Про регулювання публічного права діяльності об'єднань» 1964 р. Однією з її важливих ланок є прерогатива федерального міністра внутрішніх справ забороняти в Німеччині НПО, цілі і діяльність яких суперечить положенням Кримінального кодексу ФРН і основам конституційного правопорядку. Примітно, що такого роду рішення про заборону приймається міністром самостійно, без залучення судової процедури [4, с. 96].

Незважаючи на пропаганду одностатевих стосунків на просторі Євросоюзу і критику третіх країн та з часом уявні порушення прав секс-меншин, було б хибним вважати, що законодавство ФРН в цій сфері позбавлене дискримінаційної складової, а суспільство - повністю толерантне. Насторожене і негативне ставлення до представників ЛГБТ-спільноти, включаючи гомофобію, широко поширене в німецькому суспільстві, що підтверджується конкретними фактами. Так, за даними німецького правозахисного центру «Телефон довіри Мане», в 2012 р. в Берліні, що славиться самим терпимим по відношенню до сексменшин містом Німеччини, було зареєстровано 474 випадки проти представників ЛГБТ-спільноти. Для порівняння, в 2011 р. число таких подій становило 461, в 2010 р. - 456. За оцінками правозахисного центру, зареєстровані випадки складають приблизно 10 відсотків від їх сукупного реального числа [2, с. 103].

У ряді федеральних земель (Гамбург, Гессен, Мекленбург-Передня Померанія) діють нормативно-правові приписи, що допускають можливість примусового медичного огляду з подачі поліції на СНІД і гепатит всіх, хто входить в так звану групу ризику, до якої прямо віднесені гомосексуалісти (перші в списку), бездомні і іноземці. Крім того, особи нетрадиційної сексуальної орієнтації твердо відсікаються при зборі донорської крові, а в разі введення лікарів в оману можуть залучатися до відповідальності в залежності від тяжкості наслідків, що настали [1].

На думку ряду видних німецьких юристів, існує в ФРН законодавче регулювання не завжди дозволяє вирішити проблему співвідношення свободи слова та поваги до релігії, оскільки зав'язано на суб'єктивній оцінці кожного конкретного випадку [1, с. 344].

У Кримінальному кодексі ФРН існує стаття, по якій неналежну поведінку в церкві, мечеті та інших релігійних установах може каратися, в залежності від ступеня тяжкості скоєного, грошовим штрафом або позбавленням волі на строк до трьох років.

Джерела та література:

1. Пронюк Н. В. Сучасне міжнародне право: Навч. посіб. – К.: КНТ, 2008. – С. 344.
2. Порівняльне правознавство за загальною редакцією академіка НАПрН України О. В. Петришина 2012 Харків - С. 102-103.
3. Система державного управління Федеративної Республіки Німеччина: досвід для України / авт.-упоряд. : Ю. В. Ковбасюк, С. В. Загороднюк, П. І. Крайнік ; за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка. – К. : НАДУ, 2010. – 76 с.
4. Судові системи країн Європейського Союзу та України: порівняльно-правовий аналіз : автореф. дис ... д-ра юрид. наук: 12.00.10 / Іван Володимирович Назаров. – Харків : Б.в., 2011. – На укр. яз. 4 - С. 219.

Bulbeniuk T., Kravchuk T. The problem of ensuring the protection of the rights and freedoms of citizens in Germany. In scientific work the problems of ensuring the protection of citizens rights and freedoms in Germany and comparing them with EU countries are studied. Problematic aspects of protection of minority rights, the mechanism of guaranteeing the rights and freedoms of citizens and the state's response to activities in this area are also described.

Keywords: violation of rights, legislative regulation, human rights protection, European Union, human rights issues.

ФІНАНСОВО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАХИСТУ ПРАВ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД**О. П. Гетманець**

Досліджуються проблеми захисту прав територіальних громад, дотримання яких залежить від фінансової основи їх діяльності і пов'язані з поширенням прав органів влади на місцях щодо формування фінансових ресурсів та їх раціонального використання. Визначаються елементи фінансової основи місцевого самоврядування та складові фінансової діяльності органів влади на місцях.

Ключові слова: місцеві фінанси, місцевий бюджет, податки, місцеві доходи, місцеві видатки, об'єднані територіальні громади.

Розвиток місцевого самоврядування з позиції запропонованої урядом децентралізації владних повноважень передбачає за мету створення високоякісних умов проживання громадян, надання їм необхідних публічних послуг, розвитку матеріальної та соціальної бази регіону. Вказані завдання реалізуються при наявності відповідного економічного розвитку території, його фінансового забезпечення, що залежить від джерел наповнення бюджетних та позабюджетних фондів та напрямів їх використання.

Проведення реформи децентралізації владних повноважень, створення об'єднаних територіальних громад (далі – ОТГ) визначило зацікавленість органів місцевого самоврядування у збільшенні обсягів фінансових ресурсів та активізації пошуку джерел їх формування. З початку адміністративно-територіальної реформи, тобто з 7.09.2015 року по 1.06. 2020 року в Україні було створено 994 громади, а у Харківській області 23 громади [1]. Процес цей бурхливо продовжується. За аналітичними висновками експертів з початку реформи децентралізації та утворення ОТГ частка доходів загального фонду місцевих бюджетів (без трансфертів з державного бюджету) у ВВП поступово збільшувалася - з 5, 11 % у 2015 році до 16, 9 % у 2019 році [2]. Дані свідчать про приріст обсягу фінансових ресурсів у розпорядженні територіальних громад і, як наслідок, про більш широкі можливості місцевої влади щодо витрачання місцевих фінансів.

Для ефективної діяльності місцевої влади, права якої з провадженням реформи децентралізації суттєво поширилися, виникає питання створення достатньої фінансової бази, здатної забезпечити виконання завдань і функцій у відповідному регіоні. Вирішення цієї проблеми пов'язано з вирішенням, по-перше, завдань по формуванню та використанню бюджетних коштів ОТГ в достатньому обсязі, зокрема уряд використовує термін «спроможні» бюджети, а по-друге, з економічними умовами розвитку відповідних територій. Вирішення цих задач залежить від правового забезпечення фінансової діяльності уповноважених суб'єктів ОТГ.

Вчені, фахівці фінансово-правової науки вважають, що «...як правовий інститут матеріально-фінансова основа місцевого самоврядування – це сукупність правових норм, що регулюють певне коло суспільних відносин, пов'язаних із формуванням і використанням об'єктів комунальної (муніципальної) власності, місцевих бюджетів й інших місцевих фінансів в інтересах населення відповідної адміністративно-територіальної одиниці» [3, с. 67]. Надане визначення вказує, що коло елементів системи місцевих фінансів охоплює місцеві бюджети, об'єкти комунальної (муніципальної) власності, а також об'єкти державного майна, що передані в управління місцевим органам влади та інші. Правове регулювання вказаних елементів системи місцевих фінансів складає правовий інститут місцевих фінансів, але виникає питання щодо прав органів місцевого самоврядування по їх формуванню та використанню.

Фінансово-правова основа місцевого самоврядування, як вважає О. А. Музика-Стефанчук – «це сукупність відносин в галузі бюджету та податків врегульовується нормами конституційного та фінансового права з метою створення механізму формування та витрачання фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення виконання завдань і функцій органів місцевого самоврядування, а також вирішення питань місцевого значення» [3, с. 68].

Отже, фінансово-правову основу діяльності ОТГ складають норми фінансового права, які регламентують бюджетну діяльність органів влади ОТГ, посадових осіб, їх повноваження по формуванню, розподілу та використанню бюджетних фондів, позабюджетних та інших складових фінансових ресурсів, які є в розпорядженні ОТГ.

Значна кількість досліджень фінансової діяльності місцевого самоврядування присвячена саме питанням формування місцевих бюджетів, тоді як їх розподілу та використанню приділено значно менше уваги. Це пов'язано з тим, що податкові надходження регламентуються чинним Податковим кодексом України та Бюджетним кодексом України. Відповідно до цих нормативно-правових актів джерела надходжень до місцевих бюджетів, як і напрями їх використання, регламентуються. Однак законодавство визначає право ОТГ на використання таких джерел, як доходи від власності та підприємницької діяльності, адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності, власні надходження бюджетних установ та інші неподаткові надходження (ст. 9 Бюджетного Кодексу України). Використання альтернативних податкам надходжень вимагає розвитку підприємництва на відповідній території, господарської діяльності, пошуку інших джерел формування фондів. З іншого боку, постає питання про напрями використання фінансових ресурсів

Так, Л. Лисяк та К. Роменська зазначають на наявності такої проблеми виконання місцевих бюджетів, як нераціональне використання бюджетних коштів. При цьому на основі аналізу ефективності реалізації комплексної програми Дніпропетровської області «Здоров'я нації» наполягають на розробці комплексних результативних показників виконання програми для кожного завдання задля чіткого уявлення обсягу запланованих робіт, а також оцінити та проаналізувати отримані результати[4, с. 104]. Така пропозиція є ефективною і для інших цільових програм, що фінансуються за рахунок місцевих бюджетів. Проте в роботі не охоплюються питання видів цільових видатків місцевих бюджетів та питання розробки показників оцінки їх ефективності.

Таким чином, права територіальних громад реалізуються на підставі відповідного фінансового забезпечення. Формування, розподіл та використання фінансових ресурсів, які потрібні органам влади на місцях залежать від реалізації їх прав на використання альтернативних джерел надходжень та раціонального визначення напрямів використання.

Джерела та література:

1. Харківська область. Об'єднанні громади області. Сайт ХОДА // <http://www.oblrada.kharkov.ua/ua/local-government/ob-iednani-terytorialni-hromady>
2. Вензель В., Сибірянська Ю. Герасимчу І, Онищук І. Економічний та соціальний розвиток України. на 2020 рік. Оновлені макроекономічні показники // <https://decentralization.gov.ua/news/12362>
3. Правове регулювання місцевих фінансів в Україні / [Солдатенко О. В., Антипов В. І., Музика-Стефанчук О. А. та ін.]; за заг. ред. О. В. Солдатенко. К. :Алерта, 2011. 244 с.
4. Лисяк Л., Роменська К. Напрями підвищення ефективності використання коштів місцевих бюджетів України. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. № 3 (154). 2014. С. 100-105.

Hetmanec O. Financial and legal basis of protection of the rights of territorial communities. *The problems of protection of the rights of territorial communities are studied, the observance of which depends on the financial basis of their activity and is connected with the dissemination of the rights of local authorities regarding the formation of financial resources and their rational use. Elements of the financial basis of local self-government and components of financial activity of local authorities are determined.*

Keywords: *local finances, local budget, taxes, local revenues, local expenditures, united territorial communities.*

ФОРМУВАННЯ ГАРАНТІЙ ЗАХИСТУ ПРАВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

А. М. Гороть

В даному дослідженні здійснюється генезис формування та закріплення прав національних меншин у міжнародному праві як міжнародних гарантій.

Ключові слова: Генеральна Асамблея ООН, міжнародні договори, національні меншини, Статут.

Історія міжнародно-правових гарантій захисту національних меншин формувалася більше 300 років, проте як система міжнародного захисту меншин вона була створена після першої світової війни в рамках Ліги націй як невід'ємна частина Версальської системи.

Проблема введення спеціального законодавства з прав меншин були інтеграція або ідеологія, що асимілювала, переважала в багатьох країнах Нового Світу уряди яких побоювалися ослаблення національно: єдність, а також широко поширене упередження проти будь-яких форм колективних прав як «колективістських» (сприйманих як комуністичні). Крім того, вважалося, що Загальна Декларація прав людини, остаточний текст якої готувався Третім Комітетом Генеральної Асамблеї ООН (1948), забезпечить рівність і недискримінацію всіх членів суспільства «без відмінності відносно раси, Кольору шкіри, статті, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного або соціального походження, майнового, станового або іншого положень» (ст. 2), оскільки її статті гарантували «рівність перед законом» і «рівний захист проти будь-якої дискримінації порушуючи дану Декларацію» (ст.7 і 10), «свободу думки, совість і релігії» (ст. 18), «свободу переконань і їх вільний вираз» (ст. 19), «свободу мирних зборів і асоціацій» (ст. 20), право на освіту, що включає пріоритетне право батьків на вибір виду освіти для своїх дітей (ст. 26) і право на вільну участь в культурному житті суспільства (ст. 27), тобто забезпечували основні права липнув, що належать до меншин в області релігії, культури і освіти [1].

Всі ці обставини зумовили відсутність в тексті Статуту ООН згадок про права меншин. Разом з тим, Статут містить ряд загальноновизнаних принципів міжнародного права, що мають безпосереднє відношення до регулювання міжнаціональних відносин і, отже, до проблеми меншин [9].

Преамбула Статуту міститься твердження, що народи Об'єднаних Націй сповнені рішучості «знов утвердить віру в основні права людини, в гідність і цінність людської особи, в рівноправ'я чоловіків і жінок і в рівність прав великих і малих націй...» Серед цілей, що переслідуються ООН, в Статті 1 Статуту міститься наступна: «Розвивати дружні відносини між націями на основі пошани принципу рівноправ'я і самовизначення народів...». Цей принцип згадується і в Статті 55, в якій він розглядається як основа міжнародного економічного і соціального співробітництва. Оскільки даний принцип виявляється важливим в дискусії про самовизначення, його різні трактування будуть детально розглянуті у відповідному розділі [9].

Держави - члени ООН в грудні 1948 р. в спеціальній резолюції про долю меншин відзначили, що універсальний характер Декларації не дозволяє включити в її текст спеціальної статті з проблеми меншин (оскільки скрутно знайти єдине рішення для такої складної і делікатної проблеми, що має особливі аспекти в кожній державі), вони все ж таки визнали необхідним підкреслити, що ООН «не може залишатися байдужою до долі меншин» і дати доручення Комісії з прав людини і Підкомісії по запобіганню дискримінації і захисту меншин ретельно вивчити дану проблему з тим, щоб Об'єднані Нації змогли «прийняти ефективні заходи для захисту расових, національних, релігійних або мовних меншин» [1].

Відповідно до цієї резолюції в Економічну і Соціальну Раду були передані тексти делегацій Данії, СРСР і Югославії з даного питання [3]. На цій же сесії Генеральної Асамблеї ООН була прийнята Конвенція про попередження злочину геноциду і покарання за нього, що забезпечує право на існування «національних, етнічних, расових або релігійних груп».

Преамбула Конвенції трактувала геноцид як масове знищення «національних, етнічних, расових, або релігійних груп» [4].

Право на існування є необхідною передумовою прав меншин. Конвенції про попередження і покарання за злочин геноциду стала прийнята першою сесією Генеральної Асамблеї ООН „Резолюція про злочин геноциду» N 96 (I) від 11 грудня 1946 року, в якій геноцид визначався як «заперечення права на існування цілих людських груп» [4].

У Паризькій Хартії для нової Європи, підписаної розділами держав-учасників СБСЕ 21 листопада 1990 р., затверджується: «Виконані рішучості сприяти багатому внеску національних меншин в життя наших суспільств, ми зобов'язуємося і надалі покращувати їх положення. Ми знов підтверджуємо нашу глибоку переконаність в тому, що дружні відносини між нашими народами, а також мир, справедливість, стабільність і демократія вимагають того, щоб етнічна, культурна, мовна і релігійна самобутність національних меншин була захищена і щоб створювалися умови для заохочення цієї самобутності. Ми заявляємо, що питання, що стосуються національних меншин, можуть вирішуватися задовільним чином тільки в демократичних політичних рамках. Ми визнаємо далі, що права осіб, що належать до національних меншин, повинні повністю поважатися як частина загальних прав людини» [7].

Потрібно відмітити, що в міжнародній практиці захисту прав національних меншин був відсутній спеціальний документ, в якому б окремо розглядалися права цієї категорії населення. Міжнародна система захисту меншин ґрунтувалася на таких міжнародно-правових документах, як: Статут ООН (1945); Загальна декларація прав людини (1948); Конвенція про попередження злочину геноциду і покарання за нього (1948); Женевські конвенції 1949 р. про захист жертв війни і Додаткові протоколи 1977 г.; Міжнародний Пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966); Міжнародний Пакт про цивільні і політичні права (1966); Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (1966); Конвенція ЮНЕСКО про боротьбу з дискримінацією в області освіти (1960); Декларація ООН про принципи міжнародного права, що стосуються дружних відносин і співпраці держав відповідно до Статуту ООН (1970); Заключний акт Наради по безпеці і співпраці в Європі 1975 р. Конвенція про права дитини (1989); Конвенція МАРНОТРАТНИК № 169 про права корінного населення (1989) [5; 6].

Власні механізми захисту меншин шукають багато регіональних організацій, що є важливими суб'єктами міжнародних відносин. Особливо досягли успіху в цьому європейські організації. Зокрема, Рада Європи, створена в 1949 р., відіграє, головним чином, культурну і політичну роль в розробці концепції Європейською співтовариства. Серед безлічі прийнятих ними ухвал і рекомендацій прямо стосується захисту меншин Європейська Хартія про регіональні мови і мови меншин (1992) і Європейська рамкова конвенція по захисту національних меншин (1994).

Досить вагомий внесок в сучасну історію захисту меншин запропонували Конференції РБСЕ (з 1994 р. ОБСЄ). В Завершальному документі цієї зустрічі, відомий як акт Хельсінкі. Керівники делегацій 35 країн закріпили в нім основні принципи РБСЕ: суверенітет держав, утримується від застосування сили, непорушність меж, територіальну цілісність, мирне рішення суперечок, невтручання у внутрішні справи, пошану прав людини і основних свобод, рівноправ'я і права народів на самовизначення, співпрацю між державами і виконання умов міжнародного права. Найважливіше місце практично на всіх Конференціях займала проблема про меншини. В процесі дискусій вироблявся підхід СБСЕ до її врегулювання [3; 4.]

Порушення прав національних меншин, наголосувалася важливість врегулювання проблеми меншин для забезпечення миру, безпеки і співпраці в Європі. В документах Віденської і Паризької зустрічей переаховують зобов'язання країн-учасниць по відношенню до меншин, визнають, що політичні, економічні і соціальні аспекти прав людини є предметом турботи міжнародного співтовариства. На копенгагенській зустрічі (1990) після докладного обговорення питання про меншини був прийнятий спеціальний документ, в якому всесторонньо розкривається підхід світової спільноти і РБСЕ про проблеми меншин. [3;4] Найважливішим підсумком зустрічі на вищому рівні в Хельсінкі (1992) була установа в рамках РБСЕ поста Верховного комісара по національних меншинах, на якого було покладено

завдання збору інформації по питаннях меншин, оцінки кризових ситуацій в їх ранній фазі і пошук шляхів запобігання конфліктам [5].

Також потрібно відмітити, що Стандарти, вироблені ОБСЄ, були покладені в основу багатьох угод між окремими країнами, державних законів і т.д. Важливе місце серед них займають регіональні проекти співпраці. Так, в 1991 р. Польща, Чехія, Словаччина і Угорщина об'єдналися в так звану групу «Вишеградську»; у лютому 1993 р. Україна, Угорщина і Польща в м. Дебрецене (Польща) підписали декларацію «Про співпрацю націй і народностей», що проживають в Карпатському регіоні. Питання про меншини обговорювалося при укладанні угод про забезпечення прав меншин між різними країнами.

Документи ООН, Ради Європи, ОБСЄ політично і морально зобов'язують держави дотримуватися розроблених цими неурядовими організаціями критеріїв, але не втручаються в системи державних юридичних норм. Багато питань як і раніше залишаються в компетенції окремих країн.

Україна як член ООН і інших міжнародних організацій гарантує національним меншинам дотримання всіх прав і свобод закріплених міжнародним правом основним законом країни, цьому сприяє і Закон України «Про національні меншини в Україні» від 25 червня 1992р. [8] Україна гарантує громадянам республіки незалежно від їх національного походження рівні політичні, соціальні, економічні та культурні права і свободи, підтримує розвиток національної самосвідомості й самовиявлення. Усі громадяни України користуються захистом держави на рівних підставах.

Джерела та література:

1. Загальна декларація прав людини //URL: Режим доступу: https://old.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=82%3A1&catid=47%3Aun&Itemid=74%E2%8C%A9=ru
2. Документ Копенгагенского совещания Конференции по человеческому измерению СБСЕ (Копенгаген, 29 июня 1990 г.). Международные избирательные стандарты: Сборник документов / Отв. ред. А. А. Вешняков; Научный ред. доктор юридических наук В. И. Лысенко. – М.: Весь Мир, 2004 г. – С. 335.
3. Заключный акт НБСЕ від 1.08.1975 р. // Інтернет видання. Електронний ресурс – Режим доступу: www.hri.ru/docs/?content=file&id=276
4. Конвенція ООН про запобігання злочину геноциду і покарання за нього від 9.12.1948р., ратифікована указом Президії Верховної Ради СРСР від 18.03.1954р. // Інтернет видання «Законодавство України» Електронний ресурс. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_155
5. Міжнародний пакт економічні, соціальні і культурні права: Прийнято резолюцією 2200 А (XXI) Генеральної Асамблеї ООН від 16 грудня 1966 р. // Права людини: 36. док. / Укл. В. С. Семенов, О. Н. Ярмиш та ін. – Х.: Ун-т внутрішніх справ., 1997. – С. 30 – 41.
6. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Прийнято резолюцією 2200 А (XXI) Генеральної Асамблеї ООН від 16 грудня 1966 р. // Права людини: 36. док. / Укл. В. С. Семенов, О. Н. Ярмиш та ін. – Х.: Ун-т внутрішніх справ., 1997. – С. 4 – 25.
7. Паризькій Хартії для нової Європи // URL: Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_058#Text
8. Про національні меншини в Україні // URL: Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2494-12#Text>
9. Статут ООН від 26.06.1945 р. // Інтернет видання «Законодавство України» URL. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/636-95-%D0%BF>

Horot A. Formation of guarantees for the protection of the rights of national minorities in international law. *This study examines the genesis of the formation and consolidation of the rights of national minorities in international law as international guarantees.*

Keywords: *UN General Assembly, international treaties, national minorities, Charter.*

ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД

Г. В. Денісова

Проаналізовані елементи права на справедливий суд і погляди науковців на це питання, з'ясовано правове забезпечення вказаного права у кримінальному процесуальному праві нашої держави.

Ключові слова: суд, право на справедливий суд, Європейський суд з прав людини.

Право на справедливий суд є одним із основоположних у сучасних цивілізованих державах. Його законодавча регламентація, система гарантування та забезпечення визначають стан і рівень розвитку правової культури у суспільстві. Зважаючи на історичні, соціокультурні, правові особливості розвитку тієї чи іншої держави, сформувалося різне розуміння та усвідомлення понять «справедливий суд», «право на справедливий суд» [1, с. 191].

Етимологічне значення слова «справедливість» мовознавцями розкривається як «правдиве, об'єктивне, неупереджене ставлення до кого-, чого-небудь» [2, с. 394]. Виходячи із наведеного, є підстави погодитися із думкою, що справедливість є не лише соціальним, морально-етичним чи філософським, а й правовим феноменом [3, с. 294].

Ідея справедливості реалізується насамперед через нормативне закріплення права на справедливий судовий розгляд. У міжнародному праві стаття 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. (далі по тексту - Конвенція) закріплює право на справедливий суд як сукупність правових гарантій для осіб, які захищають свої законні інтереси у судочинстві. Зокрема, закріплено, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. Судове рішення проголошується публічно, але преса і публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або - тією мірою, що визнана судом суворою необхідною, - коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя [4]. Відповідно до наведеного природно-правового підходу до праворозуміння право і справедливість є однопорядковими категоріями – право дорівнює справедливості [5, с.60]

В Україні Конвенція була ратифікована Законом України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Першого протоколу та протоколів 2, 4, 7, 11 до Конвенції» від 17.07.1997 р. [6]. У відповідності до ст. 2 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 р. рішення Європейського суду з прав людини є обов'язковими для виконання Україною [7].

Комплексність права на справедливий судовий розгляд ніхто із науковців не заперечує, тому загальноприйнятим вважається твердження про те, що це право складається з різних елементів.

Європейський суд з прав людини виділяє такі групи критеріїв, за якими він оцінює справедливість конкретного судового розгляду: органічні, інституціональні, процесуальні та спеціальні. До першої групи належать критерії, що забезпечують ефективне користування цим правом і його реалізацію (доступ до правосуддя й виконання судових рішень). Друга група охоплює критерії, яким повинна відповідати як судова держава в цілому, так і кожен національний судовий орган окремо (незалежний, неупереджений, створений на підставі закону).

О. Бойко пропонує таку класифікацію елементів (гарантій) права на справедливий судовий розгляд: 1) забезпечувальний (попередній), що гарантує можливість ефективної реалізації права на суд; 2) інституційні – вимоги щодо створення і функціонування судової системи загалом та окремого суду зокрема (законний склад суду, незалежний, безсторонній суд); 3) процесуальні (процедурні) – загальні процесуальні вимоги щодо порядку і правил здійснення судочинства (змагальність процесу, рівність сторін, розумні строки, публічний (гласний і відкритий) розгляд, можливість закритого судового розгляду, публічне проголошення судового рішення, обґрунтованість та вмотивованість судового рішення, справедлива (належна) процедура); 4) спеціальні (кримінальні процесуальні) – додаткові процесуальні гарантії, які стосуються розгляду кримінальних проваджень (презумпція невинуватості, обґрунтованість обвинувачення, обізнаність щодо характеру і причини обвинувачення, право на захист, достатність часу і можливостей для підготовки захисту, право на перехресний допит, право на безоплатну допомогу перекладача); 5) легітимізаційний – гарантії досягнення мети правосуддя, що забезпечують виконання остаточного судового рішення та правову визначеність кримінальних процесуальних відносин (виконання судових рішень, правова визначеність, остаточність (res judicata) [3, с. 297].

На думку О. Кравчука право на справедливий суд включає такі аспекти: 1) організаційний аспект: право на суд і на доступ до суду, право на захист, право бути поінформованим про свої права, право допитувати свідків, право на перекладача; 2) процедурний аспект: справедливість, публічність, розумний строк, обґрунтованість рішень, правова визначеність, презумпція невинуватості, рівність сторін; 3) інституційний аспект: автономне поняття «суд», суд, встановлений законом, незалежність і безсторонність [8].

На рівні національного кримінального процесуального законодавства категорія справедливості має цілком визначені правові форми, оскільки регламентується у нормах, які визначають засади кримінального провадження, правовий статус його учасників, процесуальну форму проведення процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень [3, с. 294]. На нашу думку, головним чином ідея статті 6 Конвенції зумовила зміст ст. 21 чинного КПК « Доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень», що є закріпленням однієї із загальних засад кримінального процесу.

М. Погорецький, І. Гриценко вважають, що процесуальні складові права на справедливий судовий розгляд забезпечують реальну участь особи або її представника в розгляді справи, змагальність процесу, рівність сторін на всіх стадіях судового розгляду й розумні його строки. До спеціальних Європейський суд з прав людини відносить додаткові гарантії, передбачені пунктами 2 і 3 ст. 6 Конвенції, що забезпечують дотримання універсального вимог справедливого правосуддя з урахуванням особливостей кримінального процесу [9, с. 4-6].

Ідеї справедливості дістали суттєвий розвиток у практиці Конституційного Суду України. В Рішенні від 30 січня 2003 р. № 3-рп/2003 Суд зазначив, що «правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості і забезпечує ефективне поновлення у правах» [10]. У Рішенні від 2 листопада 2004 р. № 15-рп/2004 Конституційний Суд вказав, що справедливість є однією з основних засад права, вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із загальнолюдських вимірів права [11].

Висновки. Справедливість є соціальним, морально-етичним, філософським, правовим феноменом неупередженого ставлення та правозастосування. Ідея справедливості у правовому полі реалізується насамперед через нормативне закріплення права на справедливий судовий розгляд у міжнародному праві та національному законодавстві, судових рішеннях ЄСПЛ, Конституційного суду України. Право на справедливий судовий розгляд складається з різних елементів. Аналіз вітчизняного законодавства про право на справедливий суд дозволив визнати його складовими елементами доступність правосуддя, незалежність суду та суддів, розумність строків судочинства, рівність прав учасників судового процесу.

Джерела та література:

1. Бережанський Г.І. Особливості розуміння права на справедливий суд // Вісник кримінального судочинства. – 2017. - № 3. – С. 191-196.
2. Новий тлумачний словник української мови у 3-х томах, Том 3 / укл. В.В. Яременко, О.М. Сліпущко. – К.: Аконіт, 2001, 862 с.
3. Бойко О. Зміст права на справедливий судовий розгляд // Підприємництво, господарство і право. – 2020. - № 5. – С. 294-298.
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4.11.1950 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
5. Городовенко В. Забезпечення права на справедливий судовий розгляд // Слово національної школи суддів України. – 2013. - № 4 (5). – С. 60-62.
6. Закон України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Першого протоколу та протоколів 2, 4, 7, 11 до Конвенції» від 17.07.1997 р. № 475/97-ВР. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80#Text>.
7. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 р. № 3477-IV. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>.
8. Кравчук О. Право на справедливий суд в практиці ЄСПЛ: частина 1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://afgp.kpi.ua/wp-content/uploads/2019/02/ECHR-Case-Law.-KPI-Lecture-3.-Fair-trial-Part1.pptx>.
9. Право на справедливий суд / М. Погорецький, І. Гриценко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. – 2012. – Вип. 91. – 4-8 с.
10. Рішення Конституційного Суду України від 30 січня 2003 р. № 3-рп/2003. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua/docs/470>.
11. Рішення Конституційного Суду України 2 листопада 2004 р. № 15-рп/2004. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua/docs/504>.

Denisova G. Right to a fair trial. *Elements of the right to a fair trial and the views of scholars on this issue were analyzed. The legal support of this right in the criminal procedural law of our state was clarified.*

Keywords: court, right to a fair trial, European Court of Human Rights.

ПРОБЛЕМА ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В АСПЕКТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

О. В. Дорошкевич

Науковий керівник: к.ю.н., доц. О. І. Саско

Доповідь присвячена міжнародній проблемі торгівлі людьми через призму захисту прав і свобод людини. Для ефективного забезпечення захисту прав і свобод людини потрібно вдосконалити вітчизняне законодавство та привести його до вимог міжнародних стандартів.

Ключові слова: торгівля людьми, права людини, міжнародні стандарти.

Проблема торгівлі людьми – одного з найнегативніших явищ сучасного суспільства – уперше була піднята правозахисниками на початку ХХ століття. У той час особлива увага приділялася жінкам з Великобританії, яких змушували до проституції в країнах континентальної Європи. Так з'явився термін «біле рабство» [1], який пізніше поширився на загальне поняття торгівлі людьми. Це явище є безперечною реальністю ХХІ ст. і становить загрозу як для окремої особи, так і для держави загалом. Проблема зростає в глобальних масштабах, оскільки за прибутками торгівля людьми поступається тільки наркоторгівлі і контрабанді зброєю. Торгівля людьми суперечить гуманістичним і демократичним принципам

сучасного суспільства, серед яких чільне місце займає охорона основних прав і свобод особистості, прописаних у Декларації прав людини 1948 р., Європейській Конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 р., міжнародних пактах про громадянські і політичні права 1966 р. Зростання масштабів проблеми торгівлі людьми наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст., а також комплексний характер проблеми і проникнення її у сферу міждержавних відносин зумовили масштабне вивчення цієї теми науковцями, серед яких: А. Вількс, А. Жинкін, Ф. Костючек, Н. Ретнева, Л. Сергєєва, А. Топчій, Л. Франсуа.

За оцінками експертів щорічно 1-2 млн. людей стають «живим товаром» [2]. Складна економічна ситуація в Україні, високий рівень безробіття, недосконалість законодавства та правова необізнаність громадян є основними умовами, що сприяють цьому явищу. Прагнучи кращої долі, люди їдуть за кордон шукати добру роботу. Спритні ділки щороку використовують сотні таких шукачів. Наша держава – це країна, з якої, як правило, здійснюється експорт жінок на світові ринки інтимного бізнесу – в Туреччину, Італію, Польщу, Іспанію, Німеччину, Об'єднані Арабські Емірати, Ізраїль, Сполучені Штати Америки та інші країни. В міжнародній системі Україна визначена як країна - постачальниця жінок. Саме громадянки України зараз складають значну частину живого «товару» на відкритих і таємних ринках Європи та Азії. Ряд експертів одностайно висловлюються про те, що торгівля людьми є однією з галузей кримінального бізнесу, що як було вище сказано розвивається найбільш стрімкими темпами в світі [3].

На сьогодні проблема боротьби з торгівлею людьми (особливо жінками) стала надзвичайно актуальною для нашої держави. Україна, як і більшість країн Центрально-Східної Європи, вже має досить тривалий сумний досвід втрати значної кількості жінок і дівчат, вивезених з її території за кордон, де вони стають жертвами різноманітних методів та форм експлуатації.

Наша країна намагається якомога активніше залучитися у процес міжнародного співробітництва у сфері боротьби з торгівлею людьми, а також до загальної боротьби з міжнародною організованою злочинністю. Слід відзначити, що Україна (як на міжнародному, так і на національному рівні) застосовує багатовекторний підхід до проблеми боротьби з торгівлею жінками. Як правило, це проявляється у поєднанні стратегій боротьби з торгівлею жінками як такою, боротьби з нелегальною міграцією та боротьби із міжнародною організованою злочинністю. З метою посилення боротьби з цим видом транснаціональної організованої злочинності, у березні 1998 року Верховна Рада України приймає Закон «Про внесення змін та доповнень до деяких законодавчих актів України», у зв'язку з яким, Кримінальний кодекс України було доповнено статтею, яка передбачала покарання за торгівлю людьми (ст.124-1 КК України). У квітні 2001 року Верховна Рада України приймає новий Кримінальний Кодекс України, який набув чинності з 1 вересня 2001 року, до складу якого увійшла стаття 149 «Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо передачі людини».

Найважливішою міжнародною декларацією зобов'язань країн світу з об'єднань зусиль проти торгівлі людьми є прийнятий 15 листопада 2000 року Протокол ООН «Про попередження, припинення і покарання за торгівлю людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за це, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності». Цей документ зобов'язує держави-сторони здійснювати кримінальне переслідування торговців людьми, здійснювати екстрадицію підозрюваних і ділитись інформацією.

16 травня 2005 року у Варшаві 15 країн-членів Ради Європи підписали Конвенцію Ради Європи про заходи спрямовані проти протидії торгівлі людьми. Конвенція багато в чому наслідує Протокол ООН про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінкам і дітям, і покарання за неї, але враховує особливості свого регіону та вдосконалює деякі положення.

Як можна побачити із зазначених міжнародних документів, усі відомі на даний час форми торгівлі людьми охоплені законодавством. Торгівля людьми є злочином, який порушує весь комплекс природних прав людини, протидія якому повинна носити не одиничні прояви із використанням окремих способів та методів, а системний характер із застосуванням зусиль національних та міжнародних інституцій.

Наша країна плідно працює для запобігання торгівлею людьми. Але ми самі повинні бути уважними і обережними. А для тих, хто мріє отримати гарну роботу за кордоном, слід

звернути увагу на наступну інформацію: торгівці людьми діють через агенції з працевлаштування, фірми шоу-бізнесу та служби знайомств. Також вони розміщують брехливі оголошення в газетах та на стендах, звертаються з пропозиціями просто на вулиці, допомагають матеріально, щоб зтягнути людину в боргову кабалу. Часто торговцями живим товаром виявляються добрі знайомі чи друзі, причому значний відсоток серед них – жінки. Найчастішими формами експлуатації є нелегальна секс-індустрія, примусова праця, сурогатне материнство, втягнення в злочинну діяльність та примусове донорство. Пам'ятайте, що жертвами стають як жінки, так і чоловіки, а також неповнолітні діти[4].

Наші рекомендації щодо запобігання торгівлею людьми:

- Ніколи нікому у жодному разі не видавайте свої ідентифікаційні документи крім офіційних службовців.

- Обов'язково беріть із собою копію внутрішнього та закордонного паспортів. В разі необхідності ці копії можуть спростити процедуру отримання документів на повернення в Україну.

- Ви можете отримати додаткову інформацію, зателефонувавши до громадських організацій, що протидіють торгівлі людьми в Україні.

- Якщо Ви їдете за кордон законно працювати, необхідно отримати робочу візу. Туристична або гостюва віза не дає права на роботу. Ви можете стикнутися з нелегальним становищем, експлуатацією та принизливою депортацією із країни.

- Термін законного перебування на території іноземної держави вказаний у візі. Не користуйтеся послугами незнайомих, які пропонують послуги щодо подовження цього терміну.

- Якщо за кордоном Ви потрапили у важку ситуацію, зверніться по допомогу до посольства або консульства України в країні перебування або зателефонуйте до Міністерства закордонних справ України.

Джерела та література:

1. Лукач Н. М. Концептуальні засади запобігання та протидії торгівлі людьми в Україні / Н. М. Лукач // Грані. – 2015. – Вип. № 7 (123). – С. 75–78.

2. Лукач Н. М. Політичні аспекти торгівлі людьми / Н. М. Лукач // Грані. – 2014. – Вип. № 2 (106). – С. 99–103.

3. Лукач Н. М. Політичний вимір протидії торгівлі людьми в рамках ЄС / Н. М. Лукач // Вісник Маріупольського державного університету: – 2014. – Вип. 11. – С. 144–151. – (Серія Історія. Політологія).

4. Краєвська О. А. Торговля людьми як глобальна проблема сучасності / О. А. Краєвська, Н. М. Лукач / Вісник ЛНУ ім. Івана Франка.– 2012. – Вип. 31. – С. 111–117. – (Серія Міжнародні відносини).

Doroshkevych O. The problem of human trafficking in the aspect of human rights protection. *The report is devoted to the international problem of human trafficking through the prism of protection of human rights and freedoms. To effectively ensure the protection of human rights and freedoms, it is necessary to improve domestic legislation and bring it to the requirements of international standards.*

Keywords: *human trafficking, human rights, international standards.*

ЗАХИСТ ПРАВ ЖЕРТВ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

З. В. Зарадюк

На сьогодні необхідним є вивчення проблеми домашнього насилля шляхом дослідження та аналізу законодавства України та інших країн задля подальшого визначення чинників і шляхів її подолання. Пріоритетом реалізації державної політики з протидії та запобігання домашньому насильству має стати системна розбудова мережі реагування на насильство.

Ключові слова: *жертва, насильство, правоохоронні органи, злочин.*

Важливе місце серед проблем кримінологічної науки займає насильство в родині та його наслідки. В Україні відбуваються перші спроби запровадження й реалізації певних моделей роботи: превентивної, навчально-тренінгових програм, роботи з правоохоронними органами, організації притулків для жінок, кризових консультативних центрів, центрів реінтеграції, груп взаємодітримки чи самопомоги, психотерапевтичних програм.

З прийняттям у нашій державі Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та набранням чинності Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» стало очевидно, що Україна визнає і привертає неабияку увагу до гостроти та глибини цієї проблеми [1].

Вагоме значення має внесення змін у Кримінальний і Кримінальний процесуальний кодекси України щодо визначення особи кривдника, де таким визначався тільки член офіційно зареєстрованої родини, а тепер це може бути і колишній чоловік або людина, з якою жертва живе чи жила у громадянському шлюбі.

Особливістю домашнього насильства є те, що воно відбувається у колі близьких одне одному людей (родичів, членів сім'ї), які пов'язані між собою тісними зв'язками: шлюбними, інтимними, кровними, емоційними, спільним побутом тощо. Зазвичай домашня тиранія відбувається поза сторонніми очима, тому і свідків проявів насильства або немає взагалі, або ними є члени родини.

Соціологи стверджують, що лєвова частка насильства, яке відбувається у соціумі, чиниться за закритими дверима помешкань і за парканами приватних будинків. У 95% випадків до насильства вдаються чоловіки щодо жінок і дітей. Це побиття, психологічний і моральний терор, економічні утиски та покарання, а також сексуальне насильство [2].

Цього року, в порівнянні з минулим, поліцейськими отримано на 54% більше заяв та повідомлень про факти домашнього насильства, було складено на 27% більше протоколів про адміністративне правопорушення, було винесено в 5 разів більше термінових заборонених приписів та взято на облік на 22% більше кривдників [3]. З цього можна зробити висновок, що на сьогодні суспільство готове говорити на цю тему і не замовчувати проблеми домашнього насильства. Також залучаються різні підрозділи до протидії та запобігання домашнього насильства з-поміж підрозділів Національної поліції та здійснюється постійне навчання цих підрозділів.

Нещодавно Єврокомісія представила свою першу стратегію забезпечення гарантії прав усіх жертв злочинності. Вона визначає на п'ять років виконання двох головних цілей: дати жертвам кошти заявити про злочин, вимагати відшкодування збитків, і в кінцевому підсумку, подолати наслідки злочину, а також працювати з усіма зацікавленими сторонами, яких стосується захист прав жертв.

Також стратегія формулює п'ять пріоритетів:

- ефективний взаємозв'язок з жертвами і створення оточення, яке дозволяє їм заявляти про злочини;
- покращення захисту і підтримка найбільш уразливих жертв;
- забезпечення доступу жертв до компенсації збитків;
- посилення співпраці та координація між усіма учасниками процесу гарантії прав жертв;
- підсилення «міжнародного виміру прав жертв».

Отже, нова стратегія покликана гарантувати, щоб всі жертви злочинності могли повністю скористатися своїми правами, в якому б місці Євросоюзу не було вчинено правопорушення.

В Україні наразі працюють 54 мобільні підрозділи поліції з протидії домашньому насильству. Аналізуючи звернення громадян, можна дійти висновку про проблеми щодо захисту постраждалих від домашнього насильства. Зокрема, це і про недостатність місць, куди можна звернутися саме такій людині. Варто зазначити, що за останній час їх кількість збільшилася: станом на 1 вересня було 32 такі притулки, а зараз їх вже 34. Актуальною

залишається проблема взаємовідносин органами соціального захисту та органами охорони здоров'я щодо надання медичної допомоги та лікування жертв насильства.

Пріоритетом реалізації державної політики з протидії та запобігання домашньому насильству має стати системна розбудова мережі реагування на насильство. Базові принципи захисту прав та інтересів постраждалих осіб втілює Указ Президента від 21. 09. 2020 р. «Про невідкладні заходи із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства», відповідно до якого в Україні має з'явитися дієва система реагування на випадки домашнього насильства, зокрема збільшення кількості притулків для постраждалих від таких злочинів.

Для належного захисту прав жертв у вказаній сфері також варто формувати нульову толерантність до будь-яких проявів насильства в суспільстві, забезпечити невідворотність покарання за насильницькі дії, а також створити дієві механізми для повідомлення про такі випадки.

Джерела та література:

1. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 6 грудня 2017 року Голос України № 6 (6761). 11 січня 2018 р.

2. Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/nasylyya-v-rodyni/30113629.html>

3. Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3144158-policejski-otrimali-na-54-bilse-zaav-pro-domasne-nasilstvo-niz-minulogo-roku-mvs.html>

Zaradiuk Z. Protection victims rights of domestic violence. *Today it is necessary to study the problem of domestic violence by studying and analyzing the legislation of Ukraine and other countries in order to further determine the factors and ways to overcome it. The priority of the implementation of the state policy on counteraction and prevention of domestic violence should be the systematic development of the network of response to violence.*

Keywords: *victim, violence, law enforcement agencies, crime.*

ІНСТИТУТ ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ В КОНЦЕПЦІЇ ПРИРОДНИХ ПРАВ

А. С. Захарчук, Д. В. Супрун

Стаття присвячена інституту приватної власності, її місця та ролі в системі природних прав. Автори приходять до висновку про те, що реалізація основних засад концепції приватної власності є основною умовою реалізації свободи індивіда.

Ключові слова: *природне право, право приватної власності, свобода.*

В умовах ринкової економіки реалізація прав людини забезпечується інститутами, діяльність яких зумовлена економічними мотивами та регулюється законами специфічного економічного характеру. На думку Івана Міклоша, ексміністр фінансів Словаччини, співголови Стратегічної групи радників з підтримки реформ в Україні (SAGSUR), ці інститути мають виконувати три завдання: захищати право власності, забезпечувати рівні правила гри, а також сприяти інвестиціям та інноваціям. При цьому найслабшою ланкою їх функціонування в Україні є захист права власності [1].

Права людини, як один із феноменів суспільного розвитку, становлять складну систему філософських, світоглядних підходів, які набули свого концептуального вираження після Другої світової війни, завершивши конституювання сучасної концепції прав людини, основний зміст якої полягає в тому, що людина від народження наділена певним об'ємом невідчужуваних, тобто таких, які ніким не надаються і, рівно, ніким не позбавляються, прав.

Доктрина природного права знаходить свій розвиток у поглядах, Г. Гроція, Б. Спінози, Т. Гоббса, Ж.-Ж. Руссо та ін. і відображає й захищає суспільні (економічні, політичні, культурні) потреби буржуазного суспільства і, в першу чергу, його провідної верстви – буржуазії. На думку Дж. Локка, будь-яка людина від народження є суб'єктом права на особисту свободу. Аналіз поглядів і висновків мислителя, викладених ним у праці під назвою «Два трактати про правління» [2, с. 61], свідчить про те, що приватна власність, виступаючи як атрибут природного права, робить її власників повноправними.

Завершального вигляду інституту приватної власності набуває в римському праві. У законах XII таблиць власність позначається терміном «dominium». Крім того, для характеристики відносин власності вживався термін *possessio* (володіння), що мав подвійне смислове навантаження: розглядався в контексті безпосереднього володіння, з правом розпоряджатися предметом (*possessio, possessio civilis*) та права користування (*detentio, possessio naturalis*). Володіння полягало в тому, що власник отримував право безпосереднього й необмеженого впливу на предмет та результати власної праці, при цьому признаючи таке право у інших суб'єктів господарських відносин. Приватні речі, такі, що належать приватним особам, протиставлялися речам публічним, таким, що належать народу. В кінцевому підсумку, наприкінці II ст. до н.е. сформувалося право приватної власності, сутність якого відображена у дефініції - *plena in re potestas* – повна влада над предметом.

Разом з тим, в Римі існував правовий механізм захисту приватної власності. Якщо фізична особа передавала, на певних умовах, іншій фізичній особі частину свого рухомого майна, яке, в свою чергу, було продане довіреною особою, то власник мав право на його повернення. В цьому випадку особа, яка самовільно розпорядилась довіреним їй майном вважалась злодієм, а сама дія – крадіжкою (*furtum*). Власник майна мав право на його повернення. А дії власника стосовно суб'єкта, який незаконно заволодів майном, отримали назву – «*rei vindication*» (відновлена власність) [3, с. 88].

Починаючи з XII ст. по всій Європі розпочався процес рецепції римського та церковного права. Була проведена класифікація та кодифікація збірників звичаєвого права (Саксонське зеркало) та збірників Магдебурзького права, до яких увійшли норми римсько-канонічної правової системи. В 1325 р. земське право «Саксонського зеркала» було доповнене системою глос. Глоси включають в себе велику кількість посилань на «*Corpus iuris civilis*» (Звід цивільних законів) та «*Corpus iuris canonici*» (Звід канонічного права).

Наприкінці XVIII століття стався революційний злам у загальноосвітньому вимірі вчення про право. Раціоналістична традиція поступилась принципів історизму, тобто підходу до права як субстанції, що постійно змінюється в часі, перманентно, безперервно еволюціонує у вигляді права позитивного. Позитивістський підхід до права характеризується домінантним становищем держави, перетворенням права в інструмент держави. Концептуального завершення протиріччя, пов'язане з взаємозв'язком природно – правової й позитивістської доктрини полягає в тому, що гуманістичні, морально – етичні аспекти природного права стають складовою позитивного права, наповнюють його своєрідним морально – етичним змістом.

Відповідно, право власності виконує моральну функцію. Вона полягає в тому, що інститут власності впливає на формування особливий ментальності суб'єкта - власника, направленої на заощадливе ставлення до ресурсів і засобів виробництва. В свою чергу, він буде вимагати такої ж поведінки від інших.

Моральна функція власності зумовлена й релігійними аспектами. Зокрема в християнстві, серед протестантів, панує переконання в тому, що власність виступає не лише засобом елементарного накопичення майна, але й ознакою особливого ставлення Бога до індивіда. Власність в такому випадку отожднюється з абсолютним благом, її економічні функції одночасно виступають як моральні: чим більшою власністю володіє індивід, тим він більше досконалий морально й наблизений до Бога.

Із середини XIX ст. у західній філософії на ґрунті неоліберальних поглядів широкого поширення набуває ідея соціальної функції власності, яка легітимізує правомірність обмеження державою права приватної власності в публічних інтересах. Представники цієї теорії (О. Конт, Л. Дюгі) вважали, що суб'єкти права власності мають узгоджувати свої

інтереси з інтересами суспільства. У свою чергу, теорія соціальної функції власності виступила своєрідним поштовхом до зародження теорії соціальної сутності права власності, яка повноцінно сформувалася вже не у філософії, а в юриспруденції. Представники цієї концепції відстоювали ідею не природного, а соціального походження власності. Зокрема, Й. О. Покровський вважав, що походження права власності має синтетичну (штучну), а не природну основу. Схожу позицію, хоча і з більшим ухилом у бік позитивізму займав Г. Ф. Шершеневич: «Здійснення власником своєї влади над річчю відбувається в порядку, установленому законами. Тобто володіння, користування і розпорядження повинні відповідати розпорядженням закону...» [4, с. 136].

Різкий поворот у доктринальних підходах щодо сутності права приватної власності стався в період революційних потрясінь 1917-1921 рр. На кінець 1917 року українське суспільство постало перед необхідністю вибору такого суспільного ідеалу, що дозволив би забезпечити реалізацію принципів природного права на свободу та власність. В кінцевому підсумку політико – правові ідеали українського суспільства знайшли своє відображення в Тимчасовому земельному законі. Закон закріплював зрівняльний характер землеволодіння. Ліквідація землі у поміщиків проводилась без компенсації втраченої власності. Із земель, призначених для розподілу, першочергово задовольнялися потреби місцевого малоземельного і безземельного селянства [5, с. 129-130].

Законодавство в УНР розвивалися в напрямку ігнорування доктрини природного права шляхом задоволення суспільних ідеалів знедоленої частини населення за рахунок позбавлення власності можливих верств суспільства (у багатьох випадках під цю категорію попадали не лише поміщики, а також заможні селяни). При цьому забезпечивши індивідуальний характер господарювання закон обмежував селянина в праві розпорядження землею як з боку місцевого самоврядування, так і центральних органів влади.

У радянський період домінантне становище посідає марксистське трактування власності. Характерною рисою такого підходу стало домінування економічного змісту (економічної природи) власності над її юридичною формою. Спроби переведення права власності в розряд суто економічних категорій знайшли своє найбільш яскраве відображення в теорії економічної сутності права власності, яка історично склалась у 30-40-х роках ХХ ст. Для розуміння права власності в рамках цієї концепції використовувалися поняття, наповнені виключно економічним змістом. Власність, як економічна категорія, складає «базис» суспільства, у той час, як право власності є частиною правової «надбудови» і з цих позицій є явищем суб'єктивного порядку» [4, с. 136].

Реалізація суспільного ідеалу в правосвідомості української спільноти знайшла своє відображення в домінуванні певного морального образу. Українська ментальність, пов'язана з реалізацією правової проблеми, знаходить своє відображення в таких поняттях як добро, справедливість. Досягнення поставленої мети передбачалося шляхом обмеження свободи індивіда. Тому західноєвропейська концепція прав і свобод, заснована на природно – правовій доктрині, не змогла реалізуватися в Україні. Як уявляється, з точки зору сьогодення, сприймаючи концепцію прав і свобод, сформовану західноєвропейською політико-правовою ідеологією, необхідно наповнювати ідеалами, що відображають особливості української ментальності.

Джерела та література:

1. Міклош Іван. Чому Україні (поки) не вдалося [Електронний ресурс] / Міклош І. – Режим доступу: <https://nv.ua/ukr/opinion/chomu-ukrajini-poki-ne-vdalosja-2490305.html>
2. Локк Джон. Два трактата о правлении. Соч.: В 3 т. / Примеч. И. С. Нарского и А. Л. Суботина; Пер. с англ. А. Н. Савина. – Москва: Мысль, 1985. – Т. 1. / Ред. и авт. вступ. ст. И. С. Нарский. – 621 с.
3. Аннерс Е. История европейского права/Аннерс Э. Перевод со шведского. Переводчик: Валинский Р.Л./Ответственный редактор: Шенаев В.Н.; Редколлегия: Кудров В.М., Машлыкин В.Г. – М.: Наука, 1994. – 397 с.
4. Кісель В.Й. Трансформація концепцій про сутність права власності / В. Й. Кісель//Форум права. – 2015. – № 1. – С. 135-140.

5. Тимчасовий земельний закон, затверджений Українською Центральною Радою. 18 січня 1918 р./Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. У 2-х томах. / Інститут історії України НАН України; ЦДАВО України; упор. В. Ф. Верстюк (керівник) та ін. Ред. кол.: В. А. Смолій (відп. ред.) та ін. Т. 2. 10 грудня 1917 р. – 29 квітня 1918 р. – К., 1996. – С. 128-130.

Zakharchuk A., Suprun D. Institute of private property in the concept of natural rights. *The article is devoted to the institution of private property, its place and role in the system of human rights. The authors conclude that the implementation of the basic principles of the concept of private property is the main condition for the realization of individual freedom.*

Keywords: *natural law, private property law, freedom.*

ПРАВА ВОЕННОСЛУЖАЩИХ ВООРУЖЕННЫХ СИЛ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ

А. С. Игнатенко

Научный руководитель: д.ю.н., доц. А. И. Забейворота

В работе исследованы права и свободы военнослужащих по законодательству Республики Беларусь. Особое внимание уделено классификации конституционных прав военнослужащих.

Ключові слова: *конституционные права и свободы, военнослужащий, Вооруженные силы.*

Права человека в силу их естественного происхождения принадлежат человеку от рождения, являются высшей ценностью и в силу этого обеспечение и защита являются основной обязанностью государственных органов. Права человека гарантированы каждому, находящемуся на территории Беларуси. Проводя исследование источников о правах, свободах военнослужащих, полезным представляется как с практической, так и с теоретической позиции дать их классификацию.

Выделим, прежде всего, конституционные права и свободы военнослужащего, как гражданина Республики Беларусь и как человека. Для конституционных прав, свобод, которые рассматриваются в качестве основных (фундаментальных), характерна их наивысшая юридическая сила, повышенная со стороны государства защита.

Выделяют *личные права и свободы*: право на жизнь; свобода, неприкосновенность и достоинство личности; право на личную жизнь; неприкосновенность жилища; свобода передвижения и выбор места жительства; право на определение отношения к религии; свобода мнений и убеждений; право на национальную принадлежность и пользование родным языком; право на судебную защиту; право на юридическую помощь; право на защиту международных организаций.

Право на жилище, право на образование военнослужащих конкретизировано в статьях 16, 17 Закона Республики Беларусь «О статусе военнослужащих» (далее – закон), где, в частности, устанавливается, что при поступлении в учреждения образования военнослужащие, граждане, уволенные с военной службы, выпускники суворовских училищ и дети военнослужащих имеют право на льготы в соответствии с законодательными актами [1].

Следует отметить некоторые ограничения на пользование личными правами военнослужащих. Это, прежде всего, касается свободы передвижения и выбора места жительства военнослужащего. Так, статья 6 закона устанавливает норму, исходя из которой, право на свободу передвижения реализуется военнослужащими с учетом необходимости поддержания ими боевой готовности в воинской части и обеспечения своевременности прибытия к месту военной службы, если иное не установлено общевоинскими уставами Вооруженных Сил.

Военнослужащие имеют право, на основании статьи 8 закона, исповедовать любую религию или не исповедовать никакой. Военнослужащие не вправе отказываться от исполнения обязанностей военной службы по мотивам отношения к религии или использовать свои служебные полномочия для ее пропаганды. Отправление религиозных обрядов может осуществляться военнослужащими в свободное от исполнения обязанностей военной службы время. Право на определение отношения к религии предполагает замену воинской службы на альтернативную в соответствии с нормами Закона Республики Беларусь «Об альтернативной службе».

Отдельные *политические права и свободы* (к примеру, статья 36 Конституции запрещает военнослужащим быть членами политических партий и общественных объединений, преследующих политические цели) ограничиваются законом. Военнослужащие при реализации права на свободу мнений, убеждений и их свободное выражение, получение, хранение и распространение информации не вправе разглашать государственную и служебную тайну, обсуждать или критиковать приказы командира (начальника).

Военнослужащие вправе в свободное от исполнения обязанностей военной службы время участвовать в собраниях, митингах, уличных шествиях, демонстрациях, пикетировании и иных массовых мероприятиях, проводимых в соответствии с законодательством вне территории воинской части (статья 7 закона). Участие военнослужащих в забастовках, а равно иное неисполнение обязанностей военной службы в целях урегулирования вопросов, связанных с прохождением военной службы, запрещаются.

Экономические, социальные и культурные права носят, как правило, общий характер и присущи военнослужащим в рамках их военной обязанности. Право на труд реализуется военнослужащими путем прохождения ими военной службы по контракту в порядке, установленном законодательством.

Время нахождения граждан на военной службе засчитывается в стаж работы, стаж работы по специальности (в отрасли) и стаж государственной службы на условиях и в порядке, установленных законодательством.

Привлечение военнослужащих в период прохождения военной службы к работам или исполнению иных обязанностей, не обусловленных военной службой, допускается в случаях, установленных законодательными актами.

Кроме того, законом установлено, что военнослужащим запрещается заниматься другой оплачиваемой работой (деятельностью), кроме преподавательской, научной, культурной, творческой деятельности, медицинской практики, осуществляемых по согласованию с командиром (начальником) воинской части, в которой военнослужащий проходит военную службу, а в отношении командира (начальника) воинской части - по согласованию с его непосредственным командиром (начальником).

Военнослужащие в зависимости от занимаемой должности, воинского звания, квалификации, продолжительности и условий военной службы, качества и результатов служебной деятельности с учетом особенностей военной службы обеспечиваются денежным довольствием за счет средств республиканского бюджета.

Продолжительность и распределение служебного времени для военнослужащих определяются расписанием дня воинской части и регламентом служебного времени, определяемыми командиром (начальником) воинской части в соответствии с требованиями уставов Вооруженных Сил. При этом общая продолжительность еженедельного служебного времени для военнослужащих, проходящих военную службу по контракту и военную службу офицеров по призыву, не должна превышать 40 часов.

Право на охрану здоровья обеспечивается созданием командирами (начальниками) воинских частей во взаимодействии с государственными органами (организациями) благоприятных условий военной службы, быта и системы мер по ограничению воздействия вредных или опасных факторов военной службы. Военнослужащие, суворовцы, воспитанники воинских частей имеют право на получение медицинской помощи в организациях здравоохранения, подчиненных государственным органам, в которых предусмотрена военная служба в соответствии с законодательством.

Обеспечение лекарственными средствами военнослужащих, получивших ранение (контузию), травму, увечье или заболевание при исполнении обязанностей военной службы, в период их амбулаторного лечения в связи с этими ранением (контузией), травмой, увечьем или заболеванием осуществляется в пределах перечня основных лекарственных средств, утверждаемого Министерством здравоохранения Республики Беларусь, за счет средств соответствующих государственных органов, в которых предусмотрена военная служба.

Военнослужащие имеют право на санаторно-курортное лечение и оздоровление на условиях и в порядке, установленных законодательством.

Право на пенсионное обеспечение, закрепленное в статье 20 закона, гласит, что граждане, уволенные с военной службы, и члены их семей имеют право на пенсионное обеспечение в порядке, установленном законодательством [1, 2].

Выводы. Совокупность прав, свобод, обязанностей военнослужащего Вооруженных Сил Республики Беларусь занимает центральное место в структуре его правового статуса.

Следует различать конституционные права, свободы военнослужащего, как человека и гражданина. Кроме того, законом предусмотрены ограничения и запреты, связанные с прохождением военной службы, которые по своей сути являются императивными правовыми нормами, определяющими действия, несовместимые с исполнением обязанностей военной службы, установленные действующим законодательством в целях эффективного и качественного исполнения военнослужащими функций в сфере обороны и безопасности государства.

Источники и литература:

1. О статусе военнослужащих : Закон Республики Беларусь от 4 янв. 2010 г. № 100-З (ред. от 01.07.2014) // Консультант Плюс: Беларусь. Технология 3000 плюс [Электронный ресурс] / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. - Минск, 2020.

2. О пенсионном обеспечении военнослужащих, лиц начальствующего и рядового состава органов внутренних дел, органов и подразделений по чрезвычайным ситуациям и органов финансовых расследований : Закон Респ. Беларусь от 17 дек. 1992 г. № 2050-XII (ред. от 08.01.2015) // Консультант Плюс: Беларусь. Технология 3000 плюс [Электронный ресурс] / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. - Минск, 2020.

Ignatenko A. Rights of military personnel of the armed forces of the Republic of Belarus. *The work examines the rights and freedoms of military personnel in accordance with the legislation of the Republic of Belarus. Particular attention is paid to the classification of the constitutional rights of military personnel.*

Keywords: *constitutional rights and freedoms, military personnel, Armed forces.*

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ГРОМАДЯН НА УЧАСТЬ У ГРОМАДСЬКИХ ОБГОВОРЕННЯХ З ПИТАНЬ ВПЛИВУ ПЛАНОВАНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ДОВКІЛЛЯ

Н. В. Ільків

Досліджено, що формою реалізації права громадян на участь у громадських обговореннях з питань впливу планованої діяльності на довкілля є їх участь в процедурі оцінки впливу на довкілля. Визначено роль громадськості в процедурі оцінки впливу на довкілля та причини недостатньої активності громадян.

Ключові слова: *оцінка впливу на довкілля, громадське обговорення, громадські слухання.*

Реалізація громадянами права на участь у громадських обговореннях з питань впливу планованої діяльності на довкілля, гарантованого їм пунктом «є» статті 9 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», здійснюється через таку процедуру як

оцінка впливу на довкілля (далі - ОВД). Шляхом її здійснення наслідки планованої діяльності для довкілля, в тому числі наслідки для безпечності життєдіяльності людей та їхнього здоров'я, флори, фауни, біорізноманіття, ґрунту, повітря, води, клімату, ландшафту, природних територій та об'єктів, історичних пам'яток та інших матеріальних об'єктів чи для сукупності цих факторів, а також наслідки для об'єктів культурної спадщини чи соціально-економічних умов, які є результатом зміни цих факторів, враховуються під час прийняття рішення уповноваженими органами про провадження планованої діяльності. Правовою основою ОВД є Закон України «Про оцінку впливу на довкілля» [1], який відповідно до вимог Директиви 2011/92/ЄС та прийнятих на себе Україною міжнародних зобов'язань заклад правові передумови для запровадження європейської моделі ОВД в Україні.

Основними суб'єктами оцінки впливу на довкілля є: суб'єкт господарювання, тобто особа, яка планує провадити плановану діяльність, органи, уповноважені проводити процедуру ОВД щодо планованої діяльності, орган, уповноважений прийняти рішення щодо реалізації планованої діяльності та громадськість (одна чи більше фізичних або юридичних осіб, їх об'єднання, організації або групи).

У чинному законодавстві запроваджено принципово новий підхід до ролі громадськості в процедурі ОВД. Так, громадськість одержала дозвіл брати активну участь в обговоренні діяльності в процесі формування переліку питань, що досліджуватимуться під час оцінки впливу на довкілля; впливати на вибір альтернативного місця щодо реалізації планованої діяльності; впливати на впровадження заходів для зменшення впливу планованої діяльності на довкілля.

Громадськість може надавати свої пропозиції після оприлюднення повідомлення про плановану діяльність («перший етап»), а також після оприлюднення звіту з ОВД («другий етап»). [2] Однак, незалежно від етапу процедури ОВД протягом строків громадського обговорення громадськість має право подавати будь-які письмові зауваження чи пропозиції, які, на її думку, стосуються планованої діяльності, без необхідності їх обґрунтування.

Реалізації громадянами права на участь в ОВД покликана сприяти і законодавча норма ч. 3, 7 ст. 7 Закону «Про ОВД», яка передбачає покладення обов'язку із забезпечення громадського обговорення, тобто із залучення громадськості, на уповноважений орган (на відміну від попереднього законодавства, яке закріплювало цей обов'язок за замовником). Проведення громадського обговорення виступає однією з її обов'язкових стадій ОВД.

Концепція участі громадськості у прийнятті рішень з еколого значимих питань, що отримала закріплення у Законі «Про ОВД» передбачає виконання уповноваженим органом обов'язків із своєчасного адекватного і ефективного інформування громадськості; з перевірки виконання обов'язків із інформування суб'єктом господарювання; із забезпечення громадськості можливостей ефективно висловлювати будь-які коментарі; обов'язок із врахування висловлених зауважень і пропозицій громадськості в процесі прийняття рішення.

У ч. 2 ст. 7 Закону визначено два альтернативних способи подання зауважень та пропозицій громадськістю: у письмовій формі (у тому числі в електронному вигляді) та усно. Ці способи реалізуються залежно від форми громадського обговорення планованої діяльності - громадське слухання (зауваження і пропозиції подаються в усній формі із занесенням до протоколу громадських слухань) чи надання письмових зауважень і пропозицій (у т.ч. в електронному вигляді).

Однак, як слушно зазначається науковцями, для того, аби відповідні механізми запрацювали, потрібні дві найважливіші умови: по-перше, чіткість правових норм, які передбачають інструменти участі громадськості в такій оцінці; по-друге, належні правореалізаційні чинники [3]. Але аналіз законодавчих норм свідчить про нечіткість формулювань та, відповідно, спричиняє до різотлумачень у правозастосовчій практиці.

Відповідно до ч.7 ст.5 Закону, громадськість може надати уповноваженому територіальному чи центральному органу зауваження і пропозиції до планованої діяльності, обсягу досліджень та рівня деталізації інформації, що підлягає включенню до звіту з ОВД. Усі зауваження і пропозиції, що надійшли, включаються до Звіту з ОВД. Він також включає таблицю із зазначенням інформації про повне врахування, часткове врахування або обґрунтування відхилення отриманих під час громадського обговорення зауважень та

пропозицій. На необхідність відображення цієї інформації вказується і у ч. 7 ст. 7 Закону при підготовці уповноваженим органом Звіту про громадське обговорення.

Разом з тим, неоднозначне тлумачення викликає правило, вміщене у ч. 3 ст. 9 Закону, за яким уповноважений орган при підготовці висновку з оцінки впливу на довкілля розглядає та бере до уваги звіт з ОВД та звіт про громадське обговорення. Зроблені в науковій літературі спроби з'ясувати те, що слід розуміти під «бере до уваги», та аналіз практики застосування свідчать про діаметрально протилежні підходи до розуміння – від беззаперечного обов'язку відповідних органів виконувати вказівки громадськості при прийнятті рішення до відсутності відображення зауважень та пропозицій у рішенні.

Обов'язок щодо врахування зауважень та пропозицій громадськості встановлено у Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля, 1998 р. і немотивоване відхилення зауважень чи пропозицій громадськості фактично є порушенням принципу обґрунтованості при прийнятті рішень.

Таким чином, обов'язок враховувати пропозиції та зауваження громадськості при ОВД слід тлумачити таким чином, що всі пропозиції громадськості мають бути розглянуті, прийняті до уваги (тобто не можуть бути проігноровані чи невмотивовано відхилені) у висновку з ОВД. Громадськість має бути поінформована про врахування (повне чи часткове) її пропозицій або про причини їх відхилення.

Брати участь у громадському обговоренні можуть будь-які представники громадськості незалежно від відстані їх проживання до місця розміщення планованої діяльності, місця державної реєстрації громадської організації чи будь-яких інших факторів. Надання права на участь у процедурі ОВД будь-якій фізичній чи юридичній особі, відсутність жодних спеціальних критеріїв, яким би така особа мала відповідати забезпечить досягнення такої мети громадських слухань як отримати від громадськості всебічні зауваження та пропозиції щодо планованої діяльності.

Проте слід зазначити, що рівень участі громадськості у процедурах ОВД залишається низьким. Однією з причин низької статистики можна визначити те, що центральний орган виконавчої влади, що формує та реалізує політику у сфері охорони навколишнього середовища, не публікує звіт про громадське обговорення у випадку відмови у видачі висновку з ОВД. Як наслідок, реєстр з ОВД не містить інформації щодо отриманих зауважень до відповідних звітів з ОВД.

Як причину визначають і відсутність мотивації внаслідок неврахування більшості пропозицій громадськості; а також недостатня поінформованість про зміст процедури та про можливості, які вона надає [2].

Активна участь громадськості забезпечить якіснішу розробку адекватних екологічних умов відповідної планованої діяльності, а врахування пропозицій, зауважень громадськості також попередить або принаймні мінімізує конфлікти, що можуть виникати вже під час проведення діяльності, що негативно впливає чи може вплинути на стан довкілля. Таким чином, необхідним є забезпечення прозорості процедури ОВД. Зокрема слід законодавчо передбачити обов'язкове опублікування у Єдиному реєстрі з ОВД звітів про громадське обговорення навіть у випадку відмов у видачі висновку з ОВД, а також звітів післяпроектного моніторингу.

Джерела та література:

1. Про оцінку впливу на довкілля: Закон України від 23 травня 2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19>

2. Вплив (не)допустимий: як покращити оцінку впливу рубок на довкілля? Аналітична записка МБО «Екологія-Право-Людина», ГО «Українська природоохоронна група». URL: <http://epl.org.ua/wp-content/uploads/2020/06/OVD>

3. *Малишева Н., Третяк Т., Шемшученко Ю.* Оцінка впливу на довкілля як інструмент охорони екологічних прав людини. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/otsinka-vplyvu-na-dovkillya-yak-instrument-ohorony-ekologichnyh-prav-lyudyny/>

Ilkiv N. The problems of realization of the right of citizens to participate in public discussions on the impact of the planned activity on the environment. *Environmental impact assessment is a form of realization of the right of citizens to participate in public discussions on the impact of planned activities on the environment, it is investigated. The role of the public in the procedure of environmental impact assessment and the reasons for insufficient activity of citizens is determined.*

Keywords: *environmental impact assessment, public discussion, public hearings.*

ПРАВО НА ПРОДОВОЛЬЧУ БЕЗПЕКУ КРІЗЬ ПРИЗМУ ЗАСТОСУВАННЯ САНІТАРНИХ ТА ФІТОСАНІТАРНИХ ЗАХОДІВ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Н. В. Карпінська

Стаття присвячена дослідженню специфіки відносин застосування СФЗ у сільському господарстві. Автор виокремлює та розкриває зміст двох основних концептуально-правових підходів до визначення їх аграрно-правової природи: виробничо-господарський та агропротекційний.

Ключові слова: *санітарні та фітосанітарні заходи, аграрно-правова природа.*

У Главі 4 «Санітарні та фітосанітарні заходи» Угоди про асоціацію «Україна-ЄС» санітарний або фітосанітарний захід (СФЗ) розуміється як будь-який захід, який застосовується для захисту життя або здоров'я людини на території країни чи регіону від ризиків, що виникають у зв'язку з: потраплянням, розвитком чи поширенням шкідників, захворювань, шкідливих організмів - переносників хвороб, або хвороботворних організмів; потраплянням та накопиченням добавок, забруднюючих речовин, токсинів або хвороботворних організмів в харчових продуктах, напоях чи кормах; хворобами, які переносяться тваринами, рослинами або продукцією з них, або в результаті потрапляння, розвитку чи поширення шкідників. До фітосанітарних заходів належать: закони, постанови, правила, вимоги та процедури, в тому числі, вимоги до кінцевого продукту, карантинні правила, включаючи вимоги, пов'язані з перевезенням тварин чи рослин, процедури тестування, інспекції, сертифікації та ухвалення, положення щодо статистичних методів, процедур відбору проб та методів оцінки ризику, методи оброблення та виробництва, вимоги до упаковок і маркування, безпосередньо спрямовані на забезпечення безпечності харчових продуктів.

Встановлення, визнання і застосування загальних санітарних та фітосанітарних заходів у відповідності до Угоди мають відбуватися шляхом: а) забезпечення повної прозорості стосовно санітарних та фітосанітарних заходів, що застосовуються у торгівлі; б) наближення законодавства України до законодавства ЄС; в) визнання стану здоров'я тварин і рослин та застосування принципу регіоналізації; г) встановлення механізму визнання еквівалентності стосовно санітарних та фітосанітарних заходів; д) подальшого впровадження принципів Угоди СФЗ (Угода про застосування санітарних та фітосанітарних заходів, підписана Україною з СOT 15 квітня 1994 року); е) встановлення механізмів та процедур щодо сприяння торгівлі; є) покращення взаємозв'язку та співробітництва з питань санітарних та фітосанітарних заходів [1].

Досліджуючи специфіку відносин застосування СФЗ у сільському господарстві, можна виокремити два основні концептуально-правові підходи до визначення їх аграрно-правової природи: виробничо-господарський та агропротекційний.

У рамках виробничо-господарського підходи відносини застосування СФЗ розглядаються як невід'ємна частина сільськогосподарського виробництва. Справді,

сільськогосподарська діяльність у всіх своїх різноманітних проявах безпосередньо пов'язана із СФЗ, залежить від них та обмежується ними. Застосування СФЗ має надзвичайно важливе значення для сучасного сільського господарства, адже виконує три основні функції:

- економічну (зменшення витрат, збільшення доходів і продуктивності. Сучасне ефективне господарювання в галузі рослинництва неможливе без захисту рослин, який дозволяє скоротити колосальні втрати, зокрема, сільськогосподарської продукції від шкідників та хвороб; так само ефективність та продуктивність тваринництва залежить від вчасних, обґрунтованих та збалансованих СФЗ);

- екологічно-превентивну (захист дикої флори і фауни від ризиків, що супроводжують сільськогосподарську діяльність та можуть негативно вплинути на їх існування. Зокрема, значну загрозу для рослинного світу створює розповсюдження шкідників та хвороб рослин, яке може завдати значної шкоди не тільки навколишньому середовищу в цілому, а й життю та здоров'ю людини);

- екологічно відновлюючу (у випадку розповсюдження шкідників чи хвороб серед сільськогосподарських рослин чи тварин СФЗ набувають інших форм та способів, а також можуть переходити із превентивного режиму до карантинного з метою припинення негативних наслідків реалізації екологічних ризиків, відновлення стану екологічної безпеки тощо).

Отже, відносини застосування СФЗ є невід'ємною складовою сучасної сільськогосподарської діяльності, а значить і – частиною сучасного аграрного права. Незважаючи на цей органічний взаємозв'язок, відносини застосування СФЗ досі не вивчалися як повноцінна і об'ємна складова предмету аграрного права України. Це не можна пояснити популярними, але поверховими аргументами щодо «стагнації» аграрно-правової науки, її консерватизмом чи іншими негативними явищами. Насправді, наука аграрного права України є досить динамічною. В аграрно-правових дослідженнях учені постійно наводять підтвердження невпинного розвитку та еволюції сучасного аграрного права та ретроспективи його становлення (Н. О. Багай [2], Т. О. Коваленко [3]), тощо. Розвиток аграрного права є безцінним надбанням вітчизняної правової культури та стратегічно важливим напрямом подальшої еволюції правової системи України. З цього приводу В. В. Носік вдало підкреслює, що за своїм функціональним призначенням аграрне право України виступає універсальним соціальним регулятором, який має забезпечувати утвердження у суспільстві таких соціальних цінностей як людина, її життя і здоров'я, свобода, справедливість, рівність особи у всіх сферах людського життя незалежної, демократичної, правової держави [4, с. 122-123].

На відміну від традиційного виробничо-господарського підходу, агропротекційний концептуальний підхід в сучасній аграрно-правовій доктрині не є таким розвиненим. Він акцентує увагу на інших особливостях правовідносин застосування СФЗ, а саме: вони мають не лише суто виробничий зміст – вони за певних умов можуть набувати яскраво вираженого агропротекційного характеру, що розкриває ще одну специфічну особливість юридичної природи цих відносин.

Досліджуючи проблематику правового регулювання державної підтримки сільського господарства в Україні, Х. А. Григор'єва довела існування у складі сучасного аграрного права підгалузі агропротекційного права. Учена вважає, що предметом цієї підгалузі виступають агропротекційні відносини – врегульовані правом суспільні відносини, які виникають з приводу надання державної підтримки сільському господарству [5, с. 3-40]. Тобто, агропротекційні відносини є невід'ємною складовою аграрного права України, однак вони настільки специфічні, що формують власну відносно відокремлену підсистему. При глибокому аналізі відносин застосування СФЗ у контексті міжнародної торгівлі та зобов'язань перед СОТ і ЄС проявляється досить рельєфна характерна особливість таких відносин – вони активно використовуються для підтримки вітчизняних товаровиробників у їх конкурентній боротьбі із іноземним сільськогосподарським імпортом. Насправді, ці процеси є цілком законними.

Аналізуючи агропротекційний потенціал застосування СФЗ, слід вказати на те, що Україна знаходиться у досить вразливому становищі: з одного боку, вона змушена

максимально лібералізувати умови імпорту іноземної сільськогосподарської продукції відповідно до її міжнародних зобов'язань, а з іншого – вона практично позбавлена можливостей застосування СФЗ в ролі легальних нетарифних бар'єрів на шляху стримування потоку іноземних товарів з огляду на порівняну слабкість внутрішніх товаровиробників (слід пам'ятати про те, що підвищення вимог до імпортерів має корелювати із відповідним підвищенням вимог до національних виробників). У зв'язку з цим Україна має використовувати усі доступні дипломатичні та інші важелі впливу для захисту інтересів національних виробників сільськогосподарської продукції, зокрема шляхом застосування СФЗ.

Слід окремо вказати на теоретичну та практичну необхідність розмежування СФЗ від суміжної категорії – технічних бар'єрів. Санітарні та фітосанітарні заходи разом із технічними регламентами, стандартами та процедурами оцінки відповідності складають окрему групу обмежень торгівлі – обмеження, що пов'язані з вимогами до характеристик товарів. І саме мета застосування обмежень виступає головною та єдиною ознакою, яка дозволяє відокремити зазначені вище технічні бар'єри у торгівлі (технічні регламенти, стандарти та процедури оцінки відповідності) від санітарних та фітосанітарних заходів. СФЗ використовуються з метою захисту життя та здоров'я людей, тварин та рослин від ризиків, пов'язаних з продуктами харчування, хвороботворними організмами та шкідниками, а також, з метою попередження інших втрат від шкідників. ТБТ застосовуються для захисту життя та здоров'я людей, тварин та рослин від усіх інших ризиків, а також для досягнення інших цілей (зокрема, з метою захисту навколишнього середовища, підтримки національної безпеки, запобігання шахрайським діям, а також уніфікації товарів).

Урахування міжнародно-правового контексту надає агропротекційному концептуальному підходу до розуміння аграрно-правової природи відносин застосування СФЗ досить важливого звучання та актуалізує потребу в його активному вивченні. Наразі агропротекційний аспект юридичної природи відносин застосування СФЗ є типовим, але залишається фактично напівлегальним.

Джерела та література:

1. Угода про застосування санітарних та фітосанітарних заходів СОТ // Офіційний вісник України. 2010. № 84. С. 330.
2. Багай Н. О. Наукові підходи до періодизації розвитку аграрного законодавства // Правові проблеми державно-приватного партнерства в умовах євроінтеграції: матеріали міжнародного конгресу. 2017. (2 – 4 червня 2017 р., м. Одеса). С. 84–86.
3. Ермоленко В. М., Гафурова О. В., Гребенюк, М. В. // Аграрне право України. 2010. – С. 608.
4. Коваленко Т. О. Об'єктивні умови формування аграрного права України. // Історико-правовий часопис. 2015. 1 (5). С. 80–85.
5. Носік В. В. Аграрні права та їх юридична природа в сучасних умовах // Актуальні проблеми реформування земельних, екологічних, аграрних та господарських правовідносин в Україні: збірник наукових праць науково-практичної конференції. 2010. (14-15 травня 2010р., м. Хмельницький). С.122–123.
6. Григор'єва, Х. А. Концептуальні засади правового регулювання державної підтримки сільського господарства в Україні: автореф. дис. 2020. Одеса. 3–40 с.

Karpinska N. The right to food security through the prism of application of sanitary and phytosanitary measures in agriculture. *The article is devoted to the study of the specifics of the relationship between the use of SPM in agriculture. The author singles out and reveals the content of two main conceptual and legal approaches to determining their agrarian and legal nature: production and economic and agroprotective.*

Keywords: *sanitary and phytosanitary measures, agrarian-legal nature.*

РОЛЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЗАКОННОСТІ, ПРАВОПОРЯДКУ, ОХОРОНИ ПРАВ, СВОБОД І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ГРОМАДЯН

Ю. М. Кириченко

В доповіді розглянуто основні напрямки діяльності органів місцевого самоврядування у сфері забезпечення законності, правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян та визначено адміністративні процедури, через здійснення яких реалізуються повноваження у цій галузі. Виявлено особливості надання органами місцевого самоврядування адміністративних послуг у зазначеній сфері.

Ключові слова: публічна влада, територіальна громада, децентралізація влади, муніципалітет, громадський порядок, місцева міліція (поліція).

Будь-яка демократична держава світу прагне до збільшення свого економічного потенціалу, політичної стабільності та соціальної рівності, що є неможливим без становлення правової держави і громадянського суспільства, утвердження в державі принципів верховенства права і закону, справедливості та гуманізму, пріоритету прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина, а також зміцнення законності та правопорядку.

Провідну роль у трансформації правової системи України відіграють сучасні демократичні цінності європейської цивілізації. Вітчизняні представники науки адміністративного права та державного управління єдині у своїх поглядах щодо необхідності проведення комплексної адміністративно-правової реформи та переосмислення ключових положень адміністративно-правової доктрини України на основі загальноновизнаних демократичних цінностей. При цьому європейські принципи адміністративного права визнаються пріоритетним орієнтиром державно-правових реформ, перегляду основоположних засад побудови вітчизняних адміністративно-правових інститутів.

В умовах суспільно-політичних перетворень та децентралізації органів публічної влади, зумовлених прагненням України до євроінтеграції, удосконалення законодавчого регулювання у сфері забезпечення публічного порядку та додержання прав, свобод і законних інтересів громадян та підвищення його ефективності, важливого значення набувають питання здійснення органами місцевого самоврядування адміністративних процедур щодо виконання передбачених законодавством України повноважень із забезпечення законності, правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян.

Системний аналіз функцій місцевого самоврядування свідчить про наявність у територіальній громаді функції забезпечення законності, правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян, яка є складовим елементом більш загальної (основної) політико-адміністративної функції, що і вказує на відповідне місце та роль цього напрямку діяльності територіальній громаді в системі функцій місцевого самоврядування. При цьому слід звернути увагу на те, що, згідно з ч. 3 ст. 140 Конституції України [1], органам місцевого самоврядування можуть надаватися окремі повноваження органів виконавчої влади, зокрема й щодо забезпечення законності, правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян, що обумовлює громадівсько-державну (дуалістичну) природу функцій відповідних органів місцевого самоврядування. Тому діяльність органів і посадових осіб місцевого самоврядування у цій сфері спрямована на реалізацію як власних (самоврядних), так і делегованих (зокрема, органів державної влади) повноважень [2, с. 9].

Ст. 38 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» закріплює за виконавчими органами місцевих рад повноваження щодо забезпечення законності, правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян [3]. Кодекс цивільного захисту України у ч. 2 ст. 19 містить перелік повноважень органів місцевого самоврядування у сфері цивільного захисту, під яким законодавець розуміє функцію держави, спрямовану на захист населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від

надзвичайних ситуацій шляхом запобігання таким ситуаціям, ліквідації їх наслідків і надання допомоги постраждалим у мирний час та в особливий період [4].

Ще одним важливим напрямком діяльності органів місцевого самоврядування у сфері забезпечення законності, правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян можна виокремити попередження насильства в сім'ї. Зокрема, ч. 2 ст. 6 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» визначає в якості спеціально уповноважених органів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству сільські, селищні, міські, районні у містах (у разі їх створення) ради, їх виконавчі органи, до повноважень яких належить здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. З метою забезпечення взаємодії органів і установ, на які покладається здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї затверджено Інструкцію щодо порядку взаємодії структурних підрозділів, відповідальних за реалізацію державної політики щодо попередження насильства в сім'ї, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї [5].

Аналіз правових норм щодо наділення повноваженнями органів місцевого самоврядування у сфері забезпечення законності, правопорядку, охорони прав, свобод та законних інтересів громадян дає можливість виокремити наступні адміністративні процедури, через здійснення яких реалізуються повноваження у зазначеній галузі, а саме: нормотворчі, установчі, дозвільно-реєстраційні, контрольно-наглядові, координаційно-погоджувальні тощо.

В будь-якій сфері суспільної діяльності значну частку складають нормотворчі процедури, результатом здійснення яких є прийняття нормативно-правових актів органів місцевого самоврядування, які містять загальнообов'язкові норми права щодо забезпечення законності, правопорядку, охорони прав, свобод та законних інтересів громадян (відповідні рішення, розпорядження, накази, зокрема, щодо затвердження програм із забезпечення законності, правопорядку, охорони прав, свобод та законних інтересів громадян і територіальної громади в цілому в межах відповідного населеного пункту).

В межах установчих адміністративних процедур органи місцевого самоврядування відповідно до законодавства можуть створювати комунальні аварійно-рятувальні служби, адміністративні комісії та комісії з питань боротьби зі злочинністю, служби у справах дітей та спостережні служби.

Особливу цікавість викликає передбачене законодавством України право органів місцевого самоврядування створювати відповідно до закону міліцію. Водночас, відсутність спеціального закону не дає можливості органам місцевого самоврядування реалізувати норму щодо створення місцевої міліції за рахунок коштів місцевого самоврядування.

Отже, сьогодні в межах проведення реформи публічної влади в Україні шляхом її децентралізації необхідне прийняття окремого закону, який не лише передбачатиме право органів місцевого самоврядування на створення муніципальної поліції, а й забезпечить реальну здатність виконання відповідними органами місцевої влади передбаченого законодавством про місцеве самоврядування власного (самоврядного) повноваження щодо створення муніципальної поліції на термін повноважень місцевої ради для реалізації однієї з головних функцій місцевого самоврядування – забезпечення законності та правопорядку, охорони прав, свобод та законних інтересів громадян в межах відповідного населеного пункту. При цьому посада керівника муніципальної поліції має бути виборною, як і посада сільського, селищного, міського голови, що збільшить його відповідальність перед територіальною громадою.

Питання підтримки належного публічного порядку в населених пунктах, всебічної охорони прав, свобод і законних інтересів членів територіальних громад, а також забезпечення їхньої безпеки мають вирішуватись, перш за все, на місцевому рівні. Адже вони безпосередньо зачіпають інтереси територіальних громад і внаслідок цього не можуть залишатись поза увагою органів місцевого самоврядування [6, с. 8].

Не викликає сумнівів, що цінність місцевого самоврядування полягає в тому, що цей інститут публічної влади є найбільш ближчим до населення, тому саме йому найкраще мають бути відомі повсякденні проблеми та потреби територіальної громади. Тому здійснюючи

адміністративні процедури у сфері забезпечення законності, правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян, діяльність органів місцевого самоврядування має бути спрямована на підтримання безпечних, сприятливих умов для життєдіяльності територіальних громад задля реалізації конституційної норми, яка проголошує, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

Джерела та література:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Солоненко О. М. Реалізація функції забезпечення законності, правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян у системі місцевого самоврядування. автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.02. – «Конституційне право». Київський Національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, 2001. 16 с.
3. Про місцеве самоврядування в Україні: закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>.
4. Кодекс цивільного захисту України від 2 жовтня 2012 року № 5403-VI. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17>.
5. Про затвердження Інструкції щодо порядку взаємодії структурних підрозділів, відповідальних за реалізацію державної політики щодо попередження насильства в сім'ї, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї: наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства внутрішніх справ України від 07.09.2009 № 3131/386. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0917-09>.
6. Кравченко В. Муніципальна міліція в Україні: проблеми визначення законодавчого статусу. Організаційно-правові проблеми створення та діяльності муніципальної міліції в Україні: учбово-метод. посіб. К.: Арніка-2, 2000. 157 с.

Kirichenko Y.M. The value of local self-government bodies' in the field of ensuring the legality, law-order, protection of rights, freedoms and legal interests of citizens. *The article deals with the main directions of local self-government bodies' activity in the field of ensuring the rule of law, protection of rights, freedoms and legitimate interests of citizens, and defines the administrative procedures through which the powers in this field are exercised. The peculiarities of the provision of administrative services by local self-government bodies are revealed.*

Keywords: public authority, territorial community, decentralization of power, municipality, public order, local police.

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИБОРЧИХ ПРАВ ГРОМАДЯН НА ПОСТКОНФЛІКТНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Р. С. Кірін

Наведені особливості правового забезпечення виборчого процесу на постконфліктних територіях Донецької та Луганської областей. Розкриті окремі положення варіантів звуження конституційних виборчих прав громадян в умовах підвищеної суспільної небезпеки.

Ключові слова: виборче право, постконфліктні території, місцеві вибори, безпековий критерій.

Громадян України, що мешкають на постконфліктних (деокупованих) територіях (далі – ПКТ) Донецької та Луганської областей (далі – ДЛО), окрім припинення бойових дій та відновлення суверенітету України над тимчасово окупованою територією (далі ТОТ), також бентежать питання відновлення знищеної війною інфраструктури, пошкодженого житла та інші соціально-економічні проблеми, які завдала збройна агресія Російської Федерації (далі – РФ) проти України. Втім, якщо вирішення більшості її негативних наслідків належать до компетенції держави, то проблеми локального характеру, як ті, що спричиненні військовими діями, так і ті, що існували в ДЛО у доконфліктні часи, може і зобов'язана вирішувати місцева влада. Тому саме місцеві вибори мали дати громадянам ПКТ ДЛО шанс вплинути на ситуацію, що сформувалася в регіоні.

У своїй постанові про призначення чергових місцевих виборів у 2020 р. [1] Верховна Рада України встановила, що вибори депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів на ТОТ та в окремих районах, містах, селищах і селах ДЛО не призначаються і не проводяться. Формальною підставою для цього було визнано неможливість забезпечення представництва спільних інтересів територіальних громад сіл, селищ і міст ДЛО. При цьому, в якості правових підстав, парламент послався на наступні положення національного законодавства:

- 1) п. 30 ч. 1 ст. 85 Конституції України;
- 2) ч. 2 ст. 194 Виборчого кодексу України (далі – ВК);
- 3) ч. 5 ст. 8 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»;
- 4) ст. 2 Закону України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях»;
- 5) Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо визначення територій та адміністративних центрів територіальних громад»;
- 6) ст.ст. 1, 3 Закону України «Про військово-цивільні адміністрації»;
- 7) Указ Президента України від 7 лютого 2019 р. № 32/2019 «Про межі та перелік районів, міст, селищ і сіл, частин їх територій, тимчасово окупованих у Донецькій та Луганській областях».

Вибори депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів, не призначені відповідно до зазначеної постанови, мають бути призначені у встановлені окремими законами порядку та строки, за таких умов:

- 1) припинення тимчасової окупації та збройної агресії РФ проти України, а саме: 1.1) виведення усіх незаконних збройних формувань, керованих, контрольованих і фінансованих РФ, російських окупаційних військ, їх військової техніки з території України; 1.2) відновлення повного контролю України за державним кордоном України; 1.3) роззброєння всіх незаконних збройних формувань та найманців, які діють на ТОТ України; 1.4) відновлення конституційного ладу та правопорядку на ТОТ України; 1.5) забезпечення безпеки громадян України, які проживають на відповідних територіях ДЛО;

- 2) повноцінне завершення на відповідних територіях процедур з роззброєння, демілітаризації та реінтеграції відповідно до стандартів Організації Об'єднаних Націй та Організації з безпеки і співробітництва в Європі.

Проте наведені умови проведення місцевих виборів стосуються лише ТОТ, натомість відносно виборчого права мешканців ПКТ у постанові вжито безумовний імператив, з приводу якого у суспільстві загострилася полярильність поглядів. З одного боку відзначалася мінімізація впливу бойових дій на виборчий процес у порівнянні із ситуацією під час президентських і парламентських виборів, а також небажання влади створювати некеровані структури місцевого самоврядування на кордоні з ТОТ ДЛО ціною порушення законних виборчих прав громадян.

З іншого – акцентувалася увага на необхідності збереження повного і всеосяжного перемир'я, що в умовах неможливості спрогнозувати ситуацію безпеки у прифронтових районах зробити дуже складно, а у разі її погіршення, говорити про виборчий процес взагалі

проблематично, що пов'язано із: а) складом виборчих комісій; б) виборчими округами; в) новим районуванням ПКТ частини ДЛО тощо.

З метою забезпечення реалізації і захисту конституційних виборчих прав громадян України та принципів і засад виборчого процесу під час організації підготовки і проведення місцевих виборів 25 жовтня 2020 р. на окремих територіях ДЛО, надання Центральній виборчій комісії (далі – ЦВК) Донецькою та Луганською обласними державними адміністраціями - обласними військово-цивільними адміністраціями (далі – ВЦА) висновків, передбачених п. 1 ч. 3 ст. 4 Закону України «Про військово-цивільні адміністрації», своєю постановою ЦВК [2] звернулася до цих державних органів стосовно надання висновків щодо можливості організації підготовки та проведення відповідно до ВК місцевих виборів 25 жовтня 2020 р. на виборчих дільницях, утворених згідно з постановою ЦВК від 25 червня 2020 р. № 117 «Про утворення звичайних та спеціальних виборчих дільниць на постійній основі».

В той же час, найбільш оптимальною виглядала компромісна точка зору. В умовах конституційного визнання і гарантії місцевого самоврядування в Україні позбавити права територіальних громад ПКТ (особливо прифронтових територій) на власні органи самоврядування дійсно означає звужити їх конституційне виборче право, але для цього в країні склалися вагомі (форс-мажорні) причини і підстави. За таких обставин доцільно застосувати більший рівень диференціації територій за безпековим критерієм з наступним висновком щодо можливості підготовки та проведення на них місцевих виборів.

Реалізація подібного розвитку виборчого процесу на ПКТ відбувалася на основі наступної правової бази:

1. Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо визначення територій та адміністративних центрів територіальних громад» встановлено, що у 2020 р. перші місцеві вибори депутатів сільських, селищних, міських рад і відповідних сільських, селищних, міських голів територіальних громад, території яких затверджено Кабінетом Міністрів України (далі – КМУ) на підставі цього закону, проводяться одночасно з черговими місцевими виборами 2020 р. (підп. 2 п. 2 розд. II «Прикінцеві положення»).

2. Розпорядженнями КМУ визначено адміністративні центри територіальних громад і затверджено території територіальних громад ДЛО [3, 4].

3. Верховною Радою України 17 липня 2020 р. прийнято постанову № 807-IX «Про утворення та ліквідацію районів», якою ліквідовано всі райони в межах областей України та утворено нові райони з визначенням затверджених КМУ територій територіальних громад, що ввійшли до їх складу. Пунктом 5 цієї постанови ЦВК доручено забезпечити формування виборчих округів та проведення місцевих виборів з урахуванням районів, утворених відповідно до п.1 указаної постанови.

4. Після отримання висновків державних адміністрацій, ВЦА ДЛО, ЦВК прийняла постанову про неможливість проведення цих виборів [5], але після повторного звернення, у тому числі, й до Ради національної безпеки і оборони України (постанова ЦВК від 18 серпня 2020 р. № 180), наступною постановою ЦВК [6] нарешті були врегульовані окремі питання організації та проведення місцевих виборів в ДЛО на основі безпекового критерію їх ПКТ.

Джерела та література:

1. Про призначення чергових місцевих виборів у 2020 році : Постанова Верховної Ради України від 15 липня 2020 р. № 795-IX // Офіційний вісник України від 04.08.2020 – 2020 р., № 60, стор. 171, ст. 1902.

2. Про звернення до Донецької та Луганської обласних державних адміністрацій – обласних військово-цивільних адміністрацій стосовно надання висновку щодо можливості організації підготовки та проведення відповідно до Виборчого кодексу України місцевих виборів 25 жовтня 2020 року на виборчих дільницях, утворених згідно з постановою Центральної виборчої комісії від 25 червня 2020 року № 117 : постанова Центральної виборчої комісії від 30 липня 2020 р. № 152. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0152359-20#Text>

3. Про визначення адміністративних центрів та затвердження територій територіальних громад Донецької області : розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 червня 2020 р. № 710-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2020-%D1%80#Text>

4. Про визначення адміністративних центрів та затвердження територій територіальних громад Луганської області : розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 червня 2020 р. № 717-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/717-2020-%D1%80#Text>

5. Про неможливість проведення перших виборів депутатів окремих сільських, селищних, міських рад Донецької і Луганської областей та відповідних сільських, селищних, міських голів 25 жовтня 2020 року : постанова Центральної виборчої комісії від 8 серпня 2020 р. № 161. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0152359-20#Text>

6. Про окремі питання організації та проведення місцевих виборів 25 жовтня 2020 року в Донецькій та Луганській областях : постанова Центральної виборчої комісії від 11 вересня 2020 р. № 250. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0250359-20#Text>

Kirin R. Problems of ensuring the electoral rights of citizens in post-conflict territories. *The features of the legal support of the electoral process in the post-conflict territories of Donetsk and Lugansk regions are given. Some provisions of options for narrowing the constitutional electoral rights of citizens in conditions of increased public danger are revealed.*

Keywords: *suffrage, post-conflict territories, local elections, security criteria.*

ПОГЛЯДИ ТОМАСА ДЖЕФФЕРСОНА НА ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ

Н. П. Кобернюк

Науковий керівник: к.ю.н., доц. В. В. Колодязна

У статті розглянуто ключові ідеї Т. Джефферсона на права і свободи людини – його інтерпретація природних прав людини, свободи, народоправства, рівності, ставлення до Конституції США 1787 р., короткий аналіз Декларації незалежності США, автором якої він є.

Ключові слова: *Томас Джефферсон, право, природні права, права людини, Конституція США, Декларація незалежності США.*

Томас Джефферсон (1743–1826) – філософ, громадський і державний діяч [1, с. 130]. У 26 років він був обраним депутатом законодавчої асамблеї, а у 1775 р. - депутатом Континентального конгресу як активний учасник Війни за незалежність. 4 липня 1776 року конгресом було прийнято Декларацію незалежності, яку можна вважати чи не найважливішим актом періоду війни за незалежність, яку підготував Джефферсон за завданням групи депутатів. Далі Т. Джефферсон був державним секретарем у першому уряді Дж. Вашингтона також послом США у Франції, крім того обирався віце-президентом (1796 р.) і двічі президентом США (1797–1801 рр.) [2, с. 201].

Його правові погляди, які були близькі до поглядів Томаса Пейна, пройшли кардинальні зміни від радикальних до ліберальних принципів. Джефферсон багато зробив у справі пропаганди свободи думки, слова і освіти, він є автором «Закону штату про встановлення релігійної свободи» 1777 р. [1, с. 131].

Варто зазначити, що філософ піддавав критиці Конституцію США 1787 року за те, що вона давала можливість президентові переобиратися необмежену кількість разів, адже тим самим останній міг перетворитися на вічного монарха. У своїх працях Джефферсон вказував на недоліки Конституції, а саме на відсутність у ній Білля про права, а особливо свободи слова, друку, релігії. Він критикував капіталізм, що набрав сили в США, адже той призводив до озлидніння населення. Ідеальною для Джефферсона була демократична республіка вільних і рівноправних фермерів [1, с. 131].

В основі політичної ідеології Джефферсона лежить прогресивне трактування теорії природного права [2, с. 202].

Як і Локк, Джефферсон виходив з того, що рівність є даною від природи невід'ємною обставиною [3, с. 8].

За поглядами Джефферсона до природних прав належать «життя, свобода і прагнення щастя», «немає нічого, що не можна було б змінити, крім природжених і невід'ємних прав людини». Крім природних, існують права, встановлені законами, що створені людьми.

Джефферсон не розмежовував поняття Бог та природа. Він їх вважав джерелом природних прав не пояснюючи відмінностей. «Бог, який дав нам життя, дав нам водночас свободу». Джефферсон також наголошував, що закони, які створюють люди, «мають сприяти суспільному щастю» [2, с. 202].

Щодо Декларації незалежності США, автором якої він є, вперше на рівні юридичного акта народний суверенітет було проголошено основою державного життя [4, с. 123].

Виходячи з положення, що всі люди створені рівними, Джефферсон виступав проти інституту рабовласництва, рішуче не погоджувався з федералістами, зокрема Адамсом і Гамільтоном, які поділяли людей за їхнім походженням і багатством [2, с. 203].

За задумом Декларації, жоден правитель не може стояти вище або виступати ніби «навпроти», тобто бути незалежною, рівноправною з народом і самодостатньою стороною в будь-якому віртуальному контракті. Адже всі люди породжені рівними [5, с. 88].

Він, наслідуючи Ж.-Ж. Руссо, дійшов відверто революційних висновків. По-перше, з метою забезпечення природних прав народу створений уряд і саме він має гарантувати та забезпечувати ці права. По-друге, «коли яка-небудь форма правління стає згубною для цієї мети, то народ має право змінити або усунути її і встановити новий уряд» [2, с. 204].

Кожна людина і кожна людська спільнота, на його думку, мають право на самоврядування, для того щоб забезпечити кожному громадянину право висловлюватися щодо управління і особисто виконувати певну частину управлінських функцій, Джефферсон наполягав на поділі держави на невеликі адміністративні райони. Звідси стає зрозумілим, що найприйнятнішою для США є республіканська форма державного правління із розподілом компетенцій трьох влад, заснована на загальному виборчому праві, рівному представництві в законодавчих органах, виборності виконавчих органів влади, суддів і присяжних, широкому місцевому самоврядуванню [4, с. 123].

Основна ідея Джефферсона полягала в прогресі самоврядування вільних людей і Білла про Права, інтерпретованого незалежним судом, що матиме більше довіри, оскільки визначатиметься «вченістю й чесністю» суддів [3, с. 9].

Т. Джефферсон передбачав можливість зміни чи доповнення Конституції кожні 19–20 років, адже перед кожним поколінням постають нові проблеми і завдання і воно має право самостійно обирати ту форму державної влади, яка, на його думку, найбільше сприятиме його щастю і найкраще пристосується до існуючих умов. Розглядаючи право як волю нації, він сподівався, що воно зможе обмежувати владу і корупцію як результат владних зловживань [4, с. 123].

Логіка «Декларації Незалежності» вела до скасування рабства, і Джефферсон хотів включити це положення і в остаточний текст, але делегати від рабовласницьких колоній Південної Кароліни та Джорджії були проти, тому йому довелося відступити [3, с. 8].

Отже, погляди Т. Джефферсона на права і свободи людини пройшли зміни від радикальних до ліберальних принципів. В світовій історії він є людиною, яка була причетною до витоків проголошення незалежності США і не можна заперечувати, що його ідеї про свободу, рівність, право народу на революцію, а також про справжнє народоправство залишаються актуальними й нині.

Джерела та література:

1. Історія вчень про державу і право: Навч. посібник. – 4 те вид., доповн., у 2-х част. Кормич А.І. – К.: Алерта, 2015. – 416 с.
2. Історія політичних і правових вчень: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. П. Марчук, Г. В. Марчук. – К. : ДП «Вид. дім «Персонал», 2009. – 480 с. – Бібліогр.: С. 455-474.

3. Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія / ред. кол. : А. П. Гетьман та ін. – Х. : Право, 2010. – Вип. 5. – 288 с.
4. Історія вчень про державу і право : підручник / за ред. проф. Г. Г. Демиденка, проф. О. В. Петришина. – Х. : Право, 2009. – 256 с.
5. Титов В. Д. Філософсько-правові погляди Томаса Джефферсона / Титов В. Д. // Філософські та методологічні проблеми права. – 2011. – № 1. – С. 85-93.

Koberniuk N. Thomas Jefferson's views on human rights and freedoms. *The article studies the key ideas of T. Jefferson on human rights and freedoms - his interpretation of natural human rights, freedom, democracy, equality, attitude towards the US Constitution of 1787, a brief analysis of the US Declaration of Independence, which he authored.*

Keywords: *Thomas Jefferson, law, natural rights, human rights, US Constitution, US Declaration of Independence.*

ДЖОН ХАМФРІ ЯК КЛЮЧОВИЙ АРХІТЕКТОР ЗАГАЛЬНОЇ ДЕКЛАРАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ

Н. О. Колесниченко

Науковий керівник: к.ю.н., доц. В. В. Колодяжна

Стаття присвячена дослідженню ролі канадського вченого, юриста та захисника прав людини Джона Пітерса Хамфрі у створенні Загальної декларації прав людини. Автори аналізують вклад, який зробив Дж. Хамфрі для її розробки, а також основні ідеї науковця, які були в ній відображені.

Ключові слова: *права людини, Джон Пітерс Хамфрі, Загальна декларація прав людини, Рене Кассен, Організація Об'єднаних Націй, ООН.*

Загальна декларація прав людини (далі – ЗДПЛ або Декларація), яка була прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р. стала одним з найвидатніших документів в історії людства, чи не найважливішим міжнародним документом. Декларація отримала всезагальне визнання завдяки своєму змісту, а саме компактному, точному і зрозумілому викладенню сучасної концепції прав людини. Більш того, на її основі створюються цілі закони та навіть розділи конституцій (Конституція України не є винятком). Втілені в ЗДПЛ ідеї отримали світове схвалення, проте авторам Декларації, насамперед її ключовому архітектору - Джону Пітерсу Хамфрі, приділяється не так багато уваги. Це, зокрема, обумовлює актуальність даного дослідження.

ЗДПЛ стала найавторитетнішим джерелом міжнародних норм щодо прав людини. Вона має рекомендаційний характер, містить 30 статей, зміст яких був уточнений і розвинутий через інституції міжнародних угод, регіональних та національних конституцій й законів [1, с. 2]. Основними авторами Декларації стали вчені та суспільні діячі з різних держав: Шарль Малик (Ліван), Александр Богомоллов (СРСР), Пенг-Чун Чанг (Китай), Елеонора Рузвельт (США), Чарльз Дьюкс (Великобританія), Вільям Ходжсон (Австралія), Ернан Санта Круз (Чилі), Рене Кассен (Франція) та Джон Пітерс Хамфрі (Канада) [2].

Саме канадський юрист, дипломат і вчений Джон Хамфрі (1905-1995) став головним архітектором Загальної декларації прав людини [1, с. 2].

Як фахівець в галузі права, Дж. Хамфрі вирізнявся тим, що керувався приматом юридичних міркувань над політичними розрахунками, виступав за рівність і неподільність прав, прагнув звільнити ввірене йому завдання від нашарувань Холодної війни, спекуляцій, звинувачень, політизації. Це була «тиха», периферійна, «скромна» дипломатія, за оцінками

одного з головних її учасників. Однак досягнуті за допомогою Хамфрі результати відкрили новий етап історії міжнародного захисту прав людини для ХХІ ст. [3, с. 43].

Будучи практично налаштованим правознавцем, Дж. Хамфрі оформив «документальний контич» документа, використавши в ході роботи як конституції всіх держав-членів ООН, так і попередні проекти декларації [4, с. 60-61].

Варто зазначити, що Канада була колонією Сполученого Королівства до 1931 р., тому англосаксонський вплив на правову систему цієї країни очевидний. Джон Хамфрі взяв за основу проекту Велику хартію вольностей (1215 р.), в тому числі ст. 39: «Жодна вільна людина не буде заарештована або ув'язнена ... інакше, як за законним вироком... і за законом країни». У ХІІІ ст. поняттям «вільна людина» позначався феодал, однак в подальшому - будь-який вільний житель. Крім того, Хамфрі взяв деякі пункти з англійського Білля про права (1689 р.) і Декларації незалежності США (1776 р.), прописані там рівність людей і їх невід'ємні права, серед яких - право на життя, свободу і прагнення до щастя [5, с. 17-18].

Первинний текст Хамфрі являв собою вичерпний звіт всіх можливих видів прав людини обсягом у 400 сторінок. Документ створювався на основі аналізу всіх діючих конституцій, чинних норм права з прав людини, помічниками канадського юриста розглядалися навіть звернення приватних осіб, які містили ті чи інші пропозиції. Масштабна робота Хамфрі також опиралася на французьку Декларацію прав людини і громадянина (1789 р.). Саме об'єм використаної бази зумовив те, що в ЗДПЛ розглядається широке коло прав: соціальні, економічні, культурні. І якщо представники деяких країн спочатку не хотіли, щоб те чи інше коло прав входило в проект, то після створення чернетки вони вже не могли просто щось відкинути - їм доводилося вдаватись до аргументів [6, с. 6].

Крім того, підготовка документу проходила в умовах протиріч між Заходом та СРСР щодо питання включення в Декларацію соціальних прав. Ключову роль в досягненні компромісу і прийнятного для всіх рішення відіграв якраз особисто Джон Хамфрі. Він був переконаним прихильником «неподільності і взаємозалежності» прав людини, що полегшувало діалог з радянською стороною: «Жодне з прав людини не може вважатися домінуючим, а інше другорядним». Виступивши за рівність громадянських, політичних і економічних прав, він таким чином солідаризувався з радянськими вимогами про обов'язкову регламентацію прав соціальних. Хамфрі вважав громадянські, економічні та соціальні права «рівноцінно фундаментальними». Погоджуючись з економічними положеннями, Хамфрі публічно закликав боротися з «симптомами глибоких соціальних хвороб» на міжнародному рівні, в інтересах «простих чоловіків і жінок, які домагаються більшої справедливості в розподілі суспільних багатств» [3, с. 26-27].

Незважаючи на значну роль Хамфрі в підготовці, канадський уряд спочатку утримався при голосуванні за прийняття першого проекту ЗДПЛ, проголосувавши тільки за його остаточний варіант [1, с. 2]. Після обговорення попередньої версії проекту Хамфрі було вирішено звзвати склад групи розробників, щоб прискорити процес, який загрожував загрузнути в тривалих дискусіях. Цього разу в групу увійшли Кассен, Малик, Рузвельт і Вілсон. Завдання скласти другу версію проекту для розгляду спочатку групою, а потім і Комісією, було доручено Рене Кассену: як фахівцю в галузі права, так і письменнику [6, с. 8].

Рене Кассен запропонував другий варіант Декларації, який в подальшому піддавався істотним правкам перед тим, як бути затвердженим. Але саме чернетка Хамфрі, перероблена Кассеном, стала основою майбутньої Загальної декларації прав людини [7, с. 60]. Роль Дж. Хамфрі як основного автора першого проекту Декларації залишалася невідомою до 1988 року. Він не хотів заявляти про своє авторство, пояснюючи, що завершальний текст Декларації був плодом роботи сотень людей [1, с. 2]. Тим не менш, його вклад неоціненний.

Отже, Загальна декларація прав людини, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 1948 р. стала одним з найвидатніших документів в історії людства, чи не найважливішим міжнародним документом. Тим не менш, не так багато уваги приділяється її авторам, з яких ключовими стали Рене Кассен, який оформив ідеї в документ, та основний ідеолог Декларації – Джон Пітерс Хамфрі, який, використовуючи Велику хартію вольностей, англійський Білля про права, Декларацію незалежності США, французьку Декларацію прав людини і громадянина, конституції всіх держав-членів ООН, створив початковий документ майбутньої Декларації, її дух та кістяк. Джон Хамфрі був переконаним прихильником неподільності і взаємозалежності прав людини, яскравим правозахисником та дипломатом, з подачі якого

стало можливим прийняття Декларації, при цьому прийняття такою, якою ми знаємо її зараз. Численні політичні та ідеологічні перешкоди на цьому шляху вдалося подолати саме завдяки Хамфрі, який застосував вміння і здатність вести конструктивний діалог з радянськими дипломатами, враховувати інші думки, досягати компромісу на основі взаємної поваги і відданості поставленим цілям. Якщо Рене Кассен був будівельником, то Джон Пітерс Хамфрі – істинним архітектором Загальної Декларації прав людини.

Джерела та література:

1. Латковська Т. А. «Загальна декларація прав людини – видатний документ історії людства» [Електронний ресурс] – URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/vchfo_2014_4_6.pdf
2. Разработчики Всеобщей декларации прав человека [Електронний ресурс] // Организация Объединенных Наций – URL: <https://www.un.org/ru/sections/universal-declaration/drafters-universal-declaration-human-rights/index.html>.
3. Агеева И. А. Джон Хамфри и Советский Союз. / Ирина Андреевна Агеева. // Канадский ежегодник. – 2015. – №19. – С. 18–47.
4. Усынин А. М. «Права человека сквозь призму времен. Сущность всеобщей декларации прав человека». - Труды юридического факультета. Т. XI. Правовая карта мира: попытки начертания (теоретические, исторические и практические аспекты) / ред.: М. В. Антонов, А. В. Закревский, Р. Ю. Почакаев, Н. Б. Срединская, Н. В. Тарасов, Е. Н. Трикоз. – СПб.: Скифия-принт, 2019. – 370 с.
5. Виноградова И. Г. «Влияние англосаксонского правопонимания на современные стандарты международного права». – Право и права человека: Сборник научных трудов молодых ученых / Отв. ред. Д. А. Ростиславлев. – М.: Книгодел, 2017. – 416 с.
6. Johannes Morsink The Universal Declaration of Human Rights: Origins, Drafting, and Intent (1999). Pennsylvania Studies in Human Rights. University of Pennsylvania Press, 2000. – 396 p.
7. Susan Muaddi Darraj The Universal Declaration of Human Rights. – (Milestones in modern world history). Chelsea House, Infobase Publishing, 2010. – 129 p.

Kolesnychenko N., John Humphrey as a key architect of the Universal Declaration of Human Rights. *The article examines the role of a Canadian legal scholar, lawyer and human rights advocate John Peters Humphrey in the creation of the Universal Declaration of Human Rights. The authors analyze the contribution made by J. Humphrey to its concept development, as well as the main ideas of the scholar reflected therein.*

Keywords: *human rights, John Peters Humphrey, The Universal Declaration of Human Rights, René Cassin, The United Nations, UN.*

ПРАВО ГРОМАДЯН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ НА ВІЛЬНЕ ПЕРЕСУВАННЯ ТА ПРОЖИВАННЯ У МЕЖАХ ТЕРИТОРІЙ ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ

І. М. Конончук

Досліджено право громадян ЄС на вільне пересування та проживання у межах територій держав-членів. Проаналізовано положення установчих договорів, акти вторинного законодавства Європейського Союзу стосовно вільного пересування і проживання громадян Союзу в межах ЄС.

Ключові слова: *Європейський Союз, громадяни ЄС, право на вільне пересування та проживання, правовий статус громадян ЄС.*

У статті 21 Договору про функціонування Європейського Союзу зазначено, що кожен громадянин Союзу має право на вільне пересування та проживання на території держав-членів з урахуванням обмежень й умов, установлених Договорами та заходами, ухваленими на їх виконання. Право на вільне пересування та проживання на території держав-членів закріплено в п. 1 ст. 45 Хартії Європейського Союзу про основні права та Директивою 2004/38/ЄС Європейського парламенту та Ради про право громадян Союзу і членів їхніх родин вільно пересуватися та проживати в межах території держав-членів, Регламентом Європейського парламенту та Ради 492/2011 про свободу руху працівників в межах Союзу, Регламентом Європейської Комісії 1251/70 про право працівників залишатися на території держави-члена після завершення трудової діяльності [1; 2; 3].

Право на вільне пересування і проживання в межах ЄС передбачає право на вільний в'їзд на територію держави-члена або виїзд з неї; право на вільний рух територіями держав-членів; право на перебування на території держав-членів; право на вільний вибір місця проживання; право на тимчасове або постійне проживання. Стаття 45 Договору про функціонування Європейського Союзу передбачає, що особи мають право вільного пересування у межах Союзу, що включає скасування будь-якої дискримінації на національній основі між представниками держав-членів з питань працевлаштування, оплати праці й інших умов праці.

Держави-члени зобов'язані згідно зі ст. 5 Директиви 2004/38/ЄС допускати на свою територію громадян ЄС, що мають посвідчення особи або паспорт. До громадян Союзу не застосовуються вимоги щодо наявності візи або еквівалентних документів. Якщо громадяни ЄС не мають документів, держава-член зобов'язана сприяти у отриманні ними таких документів [3].

Принципи вільного пересування осіб у ЄС поширюється на регулювання вільного пересування працюючих (працівників, підприємців) і непрацюючих, за умови того, що студенти, пенсіонери не стануть тягарем для соціальних служб приймаючої держави-члена, а також на свободу ділового заснування та надання й отримання послуг громадянами ЄС.

Громадяни ЄС можуть проживати без реєстрації у державі-члені протягом трьох місяців. Держава має право вимагати реєстрацію, якщо термін перебування особи в країні перевищує три місяці. Після звернення до компетентних органів держави-члена, громадянин ЄС отримує довідку про реєстрацію. Члени сім'ї громадян ЄС, які не є громадянами жодної з держав-членів, зобов'язані отримати дозвіл на проживання в державі-члені, який є чинним п'ять років з дати його видачі.

Право на в'їзд та проживання громадян ЄС на території держави-члена ЄС може бути обмежене на підставі публічної політики, безпеки чи здоров'я. Обмежувальні заходи стосовно громадян повинні ґрунтуватися не на економічних міркуваннях, а на особистій поведінці особи. Для заборони в'їзду або депортації особи повинна існувати справжня та серйозна загроза фундаментальним цінностям суспільства. Попередня судимість, приналежність до забороненої організації не є автоматичним запровадження таких заходів. Така загроза має бути з'ясована державою-членом на момент ухвалення рішення про заборону в'їзду або депортацію. Неприпустима депортація особи заради прикладу для інших. Не можуть депортувати громадянина ЄС у разі закінчення терміну дії посвідчення особи або паспорта.

Директива ЄС 2004/38 не встановлює переліку хвороб, які можуть бути підставою для заборони на в'їзд громадянам ЄС, лише зазначає, що це повинні бути потенційно епідемічні захворювання, які визначені ВООЗ, а також заразні інфекційні та паразитарні захворювання захист від яких громадян держави-члена передбачено відповідним національним законодавством. Якщо громадянин ЄС та члени його сім'ї захворіли після закінчення трьохмісячного терміну з моменту їх в'їзду на територію держави-члена, це не може бути підставою для депортації [3].

Громадяни ЄС та члени їх сімей свобода пересування чи проживання яких обмежена мають бути проінформовані про рішенням органу держави-члена у письмовій формі та можуть його оскаржити судових або адміністративних інстанціях. Особи мають право повернутися в державу-член, з якої їх було депортовано, якщо змінилися обставини, пов'язані з їх виїздом.

У ст. 45 Договору про функціонування Європейського Союзу зазначено, що держави-члени можуть установлювати деякі обмеження на вільне пересування працівників, якщо йдеться про заборону чи обмеження доступу громадян інших держав-членів ЄС до роботи на державній службі [1].

Громадяни Союзу, які законно, безперервно проживали на території держави-члена протягом п'яти років, мають право на постійне проживання на її території (ст. 16 Директиви 2004/38/ЄС). Щодо окремих категорій осіб цей строк може бути зменшеним (ст. 17 Директиви 2004/38/ЄС). Право на постійне проживання може бути скасоване, якщо особа була відсутня у державі-члені протягом двох років підряд [3].

Отже, кожна особа, яка є громадянином ЄС, наділена правом на вільний в'їзд на територію будь-якої з держав-членів та проживання на ній, з урахуванням обмежень та умов, визначених установчими договорами та актами вторинного законодавства ЄС.

Джерела та література:

1. Договір про функціонування Європейського Союзу [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://eur-lex.europa.eu/collection/eu-law/treaties/treaties-force.html>

2. Зібрання актів Європейського права. – К. : Ред. журн. «Право України», 2013.– Вип. 1 : Європейський Союз / упоряд. К. В. Смирнова ; за заг. ред. В. І. Муравйова. – 2013. – 1052 с.

3. Directive 2004/38/EC of the European Parliament and of the Council of 29 April 2004 on the right of citizens of the Union and their family members to move and reside freely within the territory of the Member States amending Regulation (EEC) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32004L0038>

Kononchuk I. M. The right of citizens of the European Union to move and reside freely within the territories of the Member States. *The right of EU citizens to move and reside freely within the territories of the Member States has been studied. The location of the founding treaties, acts of secondary legislation of the European Union under the condition of free review and residence within the EU is analyzed.*

Keywords: *European Union, EU citizens, right to free movement and residence, legal status of EU citizens.*

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ ЯК ВИМІР ПРАВ ЛЮДИНИ: СТАН НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

М. В. Котенко

В роботі автором проаналізовано підходи вчених до розуміння інтелектуальної власності як елементу понятійно-категоріального апарату юридичної науки. Узагальнено стан наукового дослідження правових аспектів інтелектуальної власності. Визначено методологічний потенціал інтелектуальної власності як виміру прав людини.

Ключові слова: *інтелектуальна власність, права людини, методологія, праворозуміння, інтегративне праворозуміння.*

У сучасній юридичній науці представлено широке коло наукових, в тому числі і дисертаційних досліджень, присвячених теоретичним та методологічним проблемам інтелектуальної власності, її правовому забезпеченню, питання її охорони та захисту, критичному аналізу переваг та недоліків практики забезпечення інтелектуальної власності в сучасних умовах розбудови держави і правової системи, логічним і понятійно-категоріальним засадам інтелектуальної власності тощо. Проте, незважаючи на те, що науковці приділяють значну увагу пізнанню інтелектуальної власності, питанням її розуміння, функціонального

призначення, правового забезпечення тощо, слід відзначити, що особливості стану її доктринальної розробки та перспектив подальшого наукового пізнання є найменш дослідженими.

Інтелектуальна власність – явище складне і багатоаспектне, об'єктивно виникає з появою людства, оскільки є проявом людської розумової діяльності. Інтелектуальна власність є невід'ємним чинником існування та розвитку сучасного суспільства, без інтелектуальної власності неможливо уявити будь-яке сучасне суспільство, вона є основою його розвитку та цивілізованості. Зазначене визначає високий пізнавальний рівень інтелектуальної власності, що знаходить свій прояв в численних наукових працях як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Сьогодні наукові дослідження інтелектуальної власності як правового явища представлені широким колом науковців – представників історико-теоретичних, галузевих та спеціальних юридичних наук. вважаємо за доцільне їх узагальнити відповідно до виокремлених нами критеріїв. В залежності від предмету наукового дослідження окремі ціннісно-правові аспекти інтелектуальної власності розкрито в межах:

- історико-правових досліджень, де інтелектуальна власність досліджується як історично зумовлене явище правової реальності, що визначається закономірностями зародження, виникнення, становлення та розвитку. Відповідно, інтелектуальна власність розкривається вченими крізь призму її історії становлення її правового забезпечення [2];

- порівняльно-правові, змістом яких є дослідження різноманітних правових аспектів інтелектуальної власності крізь призму їх відмежування від інших суміжних явищ (категорій) юридичної науки, визначення їх спільних і відмінних ознак, особливостей їх взаємодії (взаємовпливу). Так, вченими розкриваються порівняльно-правові аспекти конституційно-правового захисту інтелектуальної власності зарубіжних країн [3];

- категоріальні, змістом яких є дослідження інтелектуальної власності, які стосуються встановлення її місця в системі понятійно-категоріального апарату юридичної науки, з'ясування її ознак та надання їх характеристик, удосконалення визначення поняття «інтелектуальна власність» [4];

- системно-структурні, змістом яких є дослідження правових аспектів інтелектуальної власності, що пов'язані із визначенням місця досліджуваного явища в системі явищ правової реальності, з'ясуванням взаємозв'язків між інтелектуальної власності та іншими суміжними правовими явищами (наприклад, творча діяльність, авторське право тощо). Так, вченими зроблено спробу дослідити системні аспекти правового захисту інтелектуальної власності [5]; набуття та захисту майнових прав інтелектуальної власності в Україні [6];

- інституційно-правові, змістом яких є дослідження інтелектуальної власності як прояву інституційних складових (суб'єктів, їх правового статусу, системи прав інтелектуальної власності, процесу їх реалізації тощо), що відображають в тому числі і її ціннісно-правовий вимір [7];

- праксеологічні, змістом яких є дослідження інтелектуальної власності як об'єкту правової охорони і захисту, вчинення юридично значимих дій, націлених на забезпечення непорушності прав суб'єктів права інтелектуальної власності. Так, в юридичній науці представлені праці вчених, в яких досліджуються питання теорії та практики співвідношення загального та індивідуального правового регулювання відносин в сфері інтелектуальної власності [8].

Окрім вказаного вище критерію узагальнення доктринальних наукових праць, які стосуються дослідження правових аспектів інтелектуальної власності (в залежності від предмету наукового дослідження), варто його доповнити ще одним критерієм – різновиди юридичної науки, в межах яких здійснюється дослідження ціннісно-правових аспектів інтелектуальної власності. Відповідно до вказаного критерію наукові дослідження ціннісно-правових аспектів інтелектуальної власності можливо узагальнити в межах:

- теоретико-історичних досліджень, що вивчають ціннісно-правові аспекти інтелектуальної власності крізь призму закономірностей її зародження, становлення, розвитку та удосконалення, що дозволяє сформувати цілісне уявлення про інтелектуальну власність як об'єкт світоглядного осмислення та наукового-правового пізнання [9]; розкрити питання теорії та практики правового охорони інтелектуальної власності [10], проаналізувати комплекс засобів захисту прав інтелектуальної власності [11];

– галузево-правові, що вивчають особливості прояву інтелектуальної власності в певній сфері суспільних відносин. Зокрема вченими розкриваються питання злочинів в сфері інтелектуальної власності [12]; використання інтелектуальної власності в сфері підприємницької діяльності [13] та ін.

Вказані нами критерії узагальнення напрямів дослідження інтелектуальної власності як ціннісно-правового феномену не мають виключного характеру та можуть бути розширені і доповнені іншими. Так само буде розширена і характеристика напрямів дослідження інтелектуальної власності в цілому та її ціннісно-правових аспектів, зокрема. Слід відзначити, що сучасний стан дослідження інтелектуальної власності як ціннісно-правового феномену можна охарактеризувати як такий що представлений широким колом наукових досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Однак, слід відзначити високий рівень хаотичності та непослідовності наукових досліджень інтелектуальної власності, як тих, що були проведені в минулому, так і тих, що відбуваються сьогодні. В результаті можливо констатувати наявність не стільки комплексного підходу до вивчення інтелектуальної власності, скільки наявність значної кількості авторських індивідуальних розробок тих або інших аспектів інтелектуальної власності.

Джерела та література:

1. Котенко М. В. Ціннісно-правові аспекти розуміння інтелектуальної власності як основа моніторингу її правового забезпечення. Алманах права: Правовий моніторинг і правова експертиза: питання теорії та практики. 2019. Вип. 10. С. 319–325.
2. Довгань Г. В. Становлення та розвиток законодавства України про інтелектуальну власність (історико-правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Л., 2009. 216 с.
3. Усов Г. В. Конституционно-правовая защита интеллектуальной собственности в России и зарубежных странах: сравнительно-правовое исследование : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Москва, 2015. 188 с.
4. Верховатов М. А. Интеллектуальная собственность как теоретико-правовая категория : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Москва, 2005. 167с.
5. Маркова О. В. Система правовой защиты интеллектуальной собственности : теоретико-институциональное исследование : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Москва, 2012. 169 с.
6. Якубівський І. Є. Набуття та захист майнових прав інтелектуальної власності в Україні: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2018. 522 с.
7. Дроб'язко В. С., Дроб'язко Р. В. Право інтелектуальної власності. К.: Юрінком Інтер, 2004. 260 с.
8. Орлова В. В. Теория и практика индивидуализации в сфере интеллектуальной собственности : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 Москва, 2005. 377 с.
9. Потоцький М. Ю. Правове регулювання інтелектуальної власності в Україні: загальнотеоретичне дослідження: дис... канд. юрид. наук: 12.00.01. Х., 2009. 187 с.
10. Перепеченов А. А. Правовая охрана интеллектуальной собственности : вопросы теории и практики : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Саратов, 2011. 178 с.
11. Тунтаев Р. И. Система мер защиты права интеллектуальной собственности : общетеоретический аспект : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Казань, 2011. 192 с.
12. Савранский В. А. Преступные посягательства на интеллектуальную собственность: уголовно-правовой аспект : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Москва, 2017. 209 с.
13. Баттахов П. П. Право интеллектуальной собственности в предпринимательстве : проблемы теории и практики : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Москва, 2016. 398 с.

Kotenko N. Intellectual property as a dimension of human rights: state of scientific research. *The author analyzes the approaches of scientists to the understanding of intellectual property as an element of the conceptual and categorical apparatus of legal science. The state of scientific research of legal aspects of intellectual property is generalized. The methodological potential of intellectual property as a measurement of human rights is determined.*

Keywords: *intellectual property, human rights, methodology, legal understanding, integrative legal understanding.*

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ШКОДУ, ЯКА ЗАПОДІЯНА ПРАВОМІРНИМИ ДІЯМИ, ЯК ГАРАНТІЯ ДОТРИМАННЯ ОСНОВНИХ ПРАВ І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ГРОМАДЯН

М. В. Кравчук, А. П. Гусак

У тезах розглядаються питання відповідальності і компенсації збитку за шкоду, заподіяну державними органами влади та їх посадовими особами суб'єктам цивільних правовідносин шляхом застосування правомірних дій.

Ключові слова: держава, державні органи, посадові особи, заподіяння шкоди, правомірні дії, відповідальність, компенсація збитку.

Одним з основних завдань сучасної держави є забезпечення соціального та економічного благополуччя та захисту населення. Так, соціально-правова держава стає соціальнозобов'язаною в питанні компенсації збитку тими особами і організаціями, які здійснюють свою діяльність від імені держави. В силу цього можна зробити висновок, що держава є гарантом справедливості та збереження прав і свобод.

В останній час все частіше відбуваються дискусії з питань розкриття механізмів, а також меж юридичної відповідальності держави, її органів та посадових осіб при відшкодуванні шкоди, заподіяної правомірними діями.

Треба погодитися з вченими, які вказують на актуальність теми відповідальності державних органів влади та посадових осіб для сучасної держави і суспільства, розгляд якої знаходиться в безпосередньому контакті з проблемою підвищення ефективності публічного управління при вирішенні покладених на державу та її органи завдань, а також боротьби з некомпетентністю і корупційними проявами [2].

Перш ніж підійти до питання відповідальності при відшкодуванні шкоди, заподіяної правомірними діями держави в особі її органів і їх посадових осіб, необхідно розглянути статус держави в процесі реалізації її владних повноважень.

При реалізації публічно-владних правовідносин, суб'єктом права є безпосередньо саме публічно-правове утворення. Так, відповідно до українського законодавства публічно-правовими утвореннями є держава, його суб'єкти, а також муніципальні організації. При цьому слід зазначити, що органи і організації не володіють самостійної публічно-владної волею, але реалізують волю публічно-правових утворень. За інших обставин, варто було б визнати, що правоздатність, наприклад, держави, поділена і розподілена між його органами та установами, які виступають у своїй сфері самостійними суб'єктами владарювання [3].

Таким чином, держава є публічно-правовим утворенням, яке має публічно-владну волю, реалізація якої здійснюється через створення державних органів влади; непосредна діяльність останніх характеризується службовою діяльністю їх посадових осіб.

По мірі того, як змінюється українське законодавство в питанні відповідальності та компенсації збитку за шкоду, заподіяну правомірними діями держави, все більше вчених приєднується до даної дискусії.

Питання, пов'язані з участю держави в цивільно-правових відносинах і створенням єдиної цілісної концепції реалізації цивільно-правової відповідальності, викликають жвавий інтерес цивілістів, а також дослідників інших галузей права.

Необхідність комплексного підходу до питання компенсації збитків за шкоду, причинену правомірними діями держави, проявляється саме в контексті цивілістичної науки у зв'язку з тим, що саме цивільне право об'єднує в собі найбільш різномірний перелік регулюємих суспільних відносин [4, с. 86]. У той же час не можна не погодитися з логікою, що проблема створення ефективно діючого інституту цивільно-правової відповідальності держави повинна вирішуватися як цивілістичні методами, так і з можливим вдосконаленням даного інституту в кримінально-правовій, цивільно-процесуальній, адміністративно-правовій та інших площинах [1, с. 90].

Важливою проблемою є помилки, яких припускають посадові особи при реалізації своїх повноважень. Так, останнім часом можна спостерігати випадки неправильного застосування норм права, при якому посадова особа може піддатися штрафним санкціям, а орган влади - бюджетним заходам примусу. Помилки, допущені під час реалізації правомірних дій при проведенні контрольних заходів, передбачені положеннями і посадовими регламентами, найчастіше є наслідком некомпетентності службовців, залучених з боку експертів, або пробілами двозначності правових норм законодавства.

Для детального розгляду питання правового регулювання зобов'язань, які є наслідком заподіяння шкоди правомірними діями, слід звернути увагу на таку категорію, як правомірність заподіяння шкоди.

Визнання, дотримання і захист прав і свобод людини - обов'язок держави. Таким чином, отримання реальної компенсації за шкоду, заподіяну правомірними діями державних органів влади та їх посадових осіб, є базовою гарантією дотримання основних і законних інтересів громадян.

Джерела та література:

1. Дзера Ю. М. Теоретико-правові підходи щодо участі держави у цивільних відносинах та її правосуб'єктності / Ю. М. Дзера // Форум права. – 2010. – № 1. – С. 66–71 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2010-1/10djmtip.pdf>
2. Калиновський Б. В Відповідальність органів і посадових осіб місцевої публічної влади в Україні: проблеми та шляхи їх розв'язання. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2018. № 1 (15).
3. Коструба А. В. Держава в системі суб'єктів цивільного права України. Вісник Національної академії правових наук України № 4 (91) 2017.
4. Решетник Л. П. Правові питання компенсації шкоди, заподіяної порушенням екологічних прав громадян [Текст] : монографія. – Луцьк: Вежа-Друк, 2013. – 156 с.

Kravchuk M., Husak A. Legal liability for damage caused by lawful acts. *The abstracts consider the issues of liability and compensation for damage caused by public authorities and their officials to the subjects of civil law through the application of lawful acts.*

Keywords: state, state bodies, officials, causing harm, lawful actions, liability, compensation for damage.

РОЗВИТОК КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА ЗЕМЛЮ ЗА ПОЛЬСЬКИМИ КОНСТИТУЦІЯМИ

М. А. Кравчук, А. В. Новаковська

У статті досліджено розвиток конституційного закріплення права власності на землю в Польщі. Відбувся перехід від належності права власності на землю окремому класу до визнання права приватної власності на землю.

Ключові слова: конституція, право власності на землю.

Актуальність теми дослідження. В Україні уже тривалий час проводиться земельна реформа, яка, зокрема, спрямована на відкриття ринку земель сільськогосподарського призначення. Водночас, якісне проведення земельної реформи має бути забезпечено відповідним конституційно-правовим регулюванням. Вивчення зарубіжного досвіду конституційного закріплення права власності на землю сприятиме пошуку ефективних моделей правового регулювання в Україні.

Виклад основного матеріалу. Польський досвід конституціоналізму в цілому є близьким до вітчизняного, адже перші конституції в Польщі та в Україні з'явилися у XVIII ст.

Окрім того, Польща тривалий час перебувала під впливом СРСР, в той час як Україна знаходилась в його складі. Зазначені фактори не могли не відобразитись на традиціях конституціоналізму та право творення, ставлення до права власності на землю.

Перша польська конституція 1791 року, так звана Травнева Конституція (Закону про управління), була прийнята сеймом, який на той період був станово-представницьким органом.

Згідно з Законом про управління 1791 року станове представництво ліквідовувалося і передбачалося формування реального двопалатного парламенту, нижня палата якого прямо визначалася як «представництво народної влади». Тим самим у Законі про управління знайшла відображення ідея народного суверенітету. Крім того, в його преамбулі сам Закон про управління визначався як «народна конституція». Окремі його розділи були присвячені законодавчій, виконавчій та судовій владі, що свідчило про сприйняття ідеї розподілу влад. Відомо, що обидві зазначені ідеї склали підвалини теорії і практики світового конституціоналізму [1, с. 3]. З огляду на історичні події, які передували прийняттю Конституції 1791 року, враховуючи суспільний устрій тогочасної Польщі, поділи Польщі кінця XVIII ст., варто зазначити, що Конституція Польщі 1791 року визнавала приналежність землі польській шляхті та право власності на землю за польською шляхтою.

Уже 18 квітня 1791 року польський Сейм прийняв Закон про міста, яким мешканцям міст надано ряд цивільних прав, що належали раніше виключно шляхті, в тому числі право набувати землю у власність [2, с. 14].

У 1919 року в Польщі була прийнята «мала конституція», що заклала підвалини майбутньої незалежної держави та стосувалась ключових позицій її організації.

Після I світової війни Польща здобула незалежність та прийняла Конституцію 1921 року. У ст. 99 Конституції Речі Посполитої 1921 року визнавалось, що земля виступає одним з чинників існування народу і держави, тому не може бути предметом необмеженого обороту. Окремо закон врегулював питання обігу землі, їх примусового викупу. А сам сільськогосподарський устрій Польщі був заснований на сільських господарствах, створених на основі приватної власності [3].

Конституційна реформа Польщі, проведена у 1935 році, спрямовувалась на зміну державного режиму та статусу вищих державних органів, цим і зумовлювалась відсутність правового регулювання права власності на землю на конституційному рівні.

Традиція прийняття «малої конституції» була реалізована в Польщі і після II світової війни шляхом прийняття Конституції 1947 року, яка спрямовувалась на тимчасове впорядкування державного устрою Польщі повоєнного періоду. Тож очевидно, що право власності на землю вона не охоплювала.

У 1952 р. після так званого всенародного обговорення законодавчий сейм прийняв Конституцію, згідно з якою була визнана «державна народної демократії, в якій влада належить трудовому народові», і державу було офіційно іменовано Польською Народною Республікою (ПНР). Передбачена за цим актом організація державного механізму по суті копіювала встановлену за тогочасними радянськими конституціями. У лютому 1976 р. була ухвалена нова редакція Конституції 1952 р., за змістом якої ПНР характеризувалася як «соціалістична держава», а ПОРП (Польська об'єднана робітничка партія) – як «провідна політична сила суспільства у будівництві соціалізму» [1, с. 7]. Стаття 12 Конституції 1952 р. передбачала, що Польська Народна Республіка визнає і охороняє на підставі чинних законів індивідуальну власність і право спадкування землі, будівель і інших ресурсів продукції, що належить селянам, ремісникам і надомникам [4]. Після внесення змін у 1976 році, стаття 12 закріпила, що загальнодержавна власність, в тому числі державні землі, підлягають особливому догляду та піклуванню з боку держави і громадян [5].

Сучасна Конституція Республіки Польща 1997 року у статті 20 передбачає, що суспільна ринкова економіка, заснована на свободі господарської діяльності, приватної власності, солідарності, діалогу та співробітництва соціальних партнерів, є основою господарського устрою Польської Республіки. Також в статті 64 Конституції Республіки Польща 1997 року зазначено, що кожен має право на власність, інші майнові права також право спадкування. Власність, інші майнові права та право спадкування підлягають рівному для всіх юридичному захисту [6]. Відповідна конституційна норма закріплена в Розділі II «Свободи,

права і обов'язки людини і громадянина» в підрозділі «Економічні, соціальні та культурні права і свободи».

Висновки. Маючи довготривалу історію конституційного розвитку, польське конституційно-правове регулювання права власності на землю піддавалось зміні під впливом історичних подій та ознаменувалось переходом від права приватної власності представників шляхти до права індивідуальної власності на землю.

Джерела та література:

1. Конституція Польської Республіки (з передмовою Володимира Шаповала). К.: Москаленко О. М., 2018. 84 с.
2. Konstytucja 3 maja 1791 na podstawie tekstu ustawy rządowej z archiwum sejmu czteroletniego przechowywanego w archiwum głównym akt dawnych w Warszawie. Електронний ресурс: Режим доступу: http://agad.gov.pl/wp-content/uploads/2018/12/Konstytucja-3-maja_PL-v5.pdf
3. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej - Ustawa z dnia 17 marca 1921 r. Електронний ресурс: Режим доступу: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19210440267>
4. Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalona przez Sejm Ustawodawczy w dniu 22 lipca 1952 r. Електронний ресурс: Режим доступу: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19520330232>
5. Ustawa z dnia 10 lutego 1976 r. o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej Електронний ресурс: Режим доступу: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19760050029>
6. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. Електронний ресурс: Режим доступу: <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm>

Kravchuk M., Novakovska A. Development of the constitutional right to land in the Polish constitutions. *The article examines the development of the constitutional consolidation of land ownership in Poland. There was a transition from the ownership of land to a particular class to the recognition of private ownership of land.*

Keywords: constitution, land ownership.

ПРЕЗУМПЦІЯ НЕВИНУВАТОСТІ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

О. В. Крикунов, Т. В. Чорний

Досліджено засадничі судові прецеденти, у яких було витлумачено і застосовано презумпцію невинуватості як елемент права особи на справедливий суд. Відзначено її поширення на всі етапи кримінального провадження та на всіх його учасників, інших представників влади, пресу.

Ключові слова: презумпція невинуватості, право на справедливий суд, практика Європейського суду з прав людини.

Конвенція про права людини і основоположні свободи 1950 р. [1] (надалі – Конвенція) у ч. 2 ст. 6 закріпила презумпцію невинуватості як елемент права особи на справедливий суд у такому викладі: «Кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватим доти, доки його вину не буде доведено в законному порядку».

Суд з прав людини (надалі – Суд) стало вважає, що ця норма Конвенції вимагає, щоб у кримінальних справах суди «не виходили з переконання чи припущення, що інкриміноване діяння вчинене обвинуваченим (...), тягар доведення покладається на сторону обвинувачення,

а сумніви тлумачаться на користь обвинуваченого» [2]. Однак у принципі можуть застосовуватися деякі презумпції щодо фактів чи правовідносин, які за певних обставин визначають відповідальність обвинуваченого за умови, що це не буде перевищувати розумних меж [3]. Наприклад, презюмується, що особа, яка намагалася перевезти валізу з наркотиками, винна в наркотогрівлі, якщо не доведе наявності непереможної сили. У цих випадках тягар доведення невинуватості лежить на обвинуваченому [4].

Якщо при ухваленні судового рішення суд виходить із доказів, що були отримані незаконними шляхом, може виникнути питання – чи була винність особи доведена відповідно до закону, що прямо передбачене у ч.2 ст. 6 Конвенції. Очевидно, відповідь на це питання залежить від того, чи відповідав спосіб збирання доказів внутрішньому кримінально-процесуальному законодавству відповідної держави. Так, Суд прийшов до висновку, що включення незаконно отриманого магнітофонного запису до доказів по справі не суперечить ч. 2 ст. 6 Конвенції, тому що за швейцарським правом такий запис вважається допустимим доказом незалежно від способу його одержання [5]. Однак якщо врахувати, що вжитий у ст. 6 Конвенції термін «відповідно до закону» не має на увазі безумовного, прямого відсилання до внутрішнього права певної держави, то можливі деякі обмеження для тих засобів доказування, що допустимі згідно національного законодавства [4]. Наприклад, було визначено, що, обґрунтовуючи рішення про вину особи на зізнаннях обвинуваченого, отриманих при застосуванні катувань, суд держави-відповідача порушив положення ч. 2 ст. 6 Конвенції [6].

За загальним висновком Суду ч. 2 ст. 6 Конвенції охоплює весь хід провадження у кримінальній справі, а не тільки вимагає обґрунтованості пред'явленого обвинувачення [7]. Отже, національні суди зобов'язані дотримуватися презумпції невинуватості, вносячи процесуальні рішення з таких питань, як закриття справи з певних нереабілітуючих обставин (із спливом строків давності або у зв'язку із смертю обвинуваченого), покладенні на обвинуваченого судових витрат при постановленні виправдувального вироку. Якщо при постановленні таких рішень суд виходить з міркувань, які фактично рівнозначні визнанню винуватості, якщо вина особи не була доведена і особливо якщо у людини не було можливості здійснити своє право на захист, то це може привести до порушення ч. 2 ст. 6 Конвенції [8].

Судом часто розглядаються заяви про порушення презумпції невинуватості у зв'язку з закриттям кримінальних проваджень з нереабілітуючих підстав. Було констатовано, що при такому закритті провадження законодавство не усіх держав передбачає необхідність згоди обвинуваченого. Крім того, на нього може бути покладений обов'язок відшкодувати судові витрати або відшкодувати збитки потерпілому, оскільки якщо справа була розглянута судом, то обвинувачений імовірно був би визнаний винним. Суд вважає, що покарання або інший правообмежуючий захід після закриття кримінального провадження не можуть бути призначені на підставі недоведених підозр. Відповідно, ч. 2 ст. 6 Конвенції діє протягом всього періоду кримінального процесу і будь-які зауваження про можливу вину підсудного, зроблені суддями після закінчення слухань або у момент виправдання обвинуваченого, вважатимуться порушенням презумпції невинуватості. У справі «Мінеллі проти Швейцарії» судове переслідування заявника було припинене, зважаючи на закінчення передбаченого законом строку давності. Проте, суд виніс ухвалу про відшкодування частини судових витрат, а також компенсацію жертвам, відзначивши при цьому, що якщо не чинник часу, то заявник був би засуджений. Таким чином, тут мало місце порушення ч. 2 ст. 6 Конвенції, оскільки рішення національного суду було несумісним з принципом презумпції невинуватості [7]. Аналогічно в рішенні про закриття справи через незначність обставин цілком можуть наводитися будь-які показання учасників провадження про існування підозр, але не може бути офіційних тверджень, висновків про винність, якщо вона не була встановлена відповідно до закону навіть коли йдеться про незначне правопорушення [9].

Не тільки суди, але також і інші державні органи зобов'язані дотримуватися принципу презумпції невинуватості. У справі «Аллєне де Рібемон проти Франції» заявник, затриманий поліцією, був названий співробітником поліції в ході прес-конференції підбурювачем до вбивства. Суд заявив, що ч. 2 ст. 6 Конвенції застосовний не тільки щодо судів, а і щодо інших офіційних органів. Заява про винність пана Рібемона була зроблена співробітником

поліції без жодних уточнень або обумовлень і спонукало громадськість повірити у те, що заявник винен ще до того, як факти справи були розглянуті компетентним судом. Це було визнано порушенням принципу презумпції невинуватості, яке не може бути компенсоване тією обставиною, що згодом справа проти заявника була припинена за відсутністю складу злочину [10].

Висновки. Кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватим доти, доки його вину не буде доведено в законному порядку. Суд з прав людини стало вимагає, щоб у кримінальних справах суди не виходили з переконання чи припущення, що інкриміноване діяння вчинене обвинуваченим, тягар доведення покладається на сторону обвинувачення, а сумніви тлумачаться на користь обвинуваченого. Однак у принципі можуть застосовуватися спростовні презумпції щодо фактів чи правовідносин, які за певних обставин визначають відповідальність обвинуваченого, якому має бути надано можливість захищатися від кримінального переслідування.

Презумпція невинуватості охоплює весь хід кримінального провадження. Тому національні суди зобов'язані дотримуватися презумпції невинуватості, виносячи процесуальні рішення з таких питань, як закриття провадження з нереабілітуючих обставин (із спливом процесуальних строків, давністю).

Не тільки суди, але також і інші державні органи зобов'язані дотримуватися принципу презумпції невинуватості.

Джерела та література:

1. Конвенція про права людини і основоположні свободи 1950 р., ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.1997. Варто відзначити, що норми Конвенції застосовувалися не лише Судом, а також Європейською комісією з прав людини у період 1955-1998 рр.
2. Рішення у справі «X. v. the Federal Republic of Germany» від 13.07.1970 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://hudoc.echr.coe.int>
3. Рішення у справі «X v. the United Kingdom» від 19.07.1972 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://hudoc.echr.coe.int>
4. Рішення у справі «Salabiaku v. France» від 07.10.1988 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://hudoc.echr.coe.int>
5. Рішення у справі «Schenk v. Switzerland» від 12.07.1988 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://hudoc.echr.coe.int>
6. Рішення у справі «Austria v. Italy» від 11.12.1961 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://hudoc.echr.coe.int>
7. Рішення у справі «Minelli v. Switzerland» від 25.03.1983 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://hudoc.echr.coe.int>
8. Рішення у справі «Lutz v. Germany» від 25.07.1987 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://hudoc.echr.coe.int>
9. Рішення у справі «Adolf v. Austria» від 26.03.1982 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://hudoc.echr.coe.int>
10. Рішення у справі «Allenet de Ribemont v. France» від 10.02.1995 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://hudoc.echr.coe.int>

Krykunov A., Chornyj T. Presumption of innocence as an element of right to fair trial in practice of European Court of human rights. *Basic court precedents, in which the presumption of innocence has been interpreted and applied as an element of a person's right to a fair trial, have been studied. Ascertained, that presumption of innocence spread to all stages of criminal proceedings and to all its participants, other government officials, and the press.*

Keywords: *presumption of innocence, right to fair trial, practice of European Court of human rights.*

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЧЕТВЕРТОГО ПОКОЛІННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ**Д. Ю. Крисько**Науковий керівник: к.ю.н., доц. **О. М. Юхимюк**

Початок ХХІ ст. відзначився науковими досягненнями у сфері медицини, техніки, комп'ютерних технологій, в яких реалізувалися потенціал і бажання людини. Завдяки цьому розширилися можливості людини, які надають їй альтернативу у виборі поведінки. Це пов'язано із започаткуванням нового покоління прав людини, що є логічним процесом постійного розвитку суб'єктивних прав особи. Четверте покоління прав людини – це незалежність і альтернативність особи у виборі правомірної поведінки, яка базується на автономії людини, у межах єдиного правового поля, норм моралі та релігії.

Ключові слова: права людини, інформаційні права, глобалізація, евтаназія, клонування людини.

Актуальність теми дослідження. Людство опинилось на новій стадії розвитку, у зв'язку з чим вже давно виникла необхідність опрацювання нового – четвертого – покоління прав, які стануть викликом ХХІ ст., коли мова піде «про виживання людства як біологічного виду, про збереження цивілізації, про космічну соціалізацію людства».

Виклад основного матеріалу. Ще в 1996 р. О. П. Семітко припустив, що необхідно виділити четверте покоління прав, до яких він відніс права людини, пов'язані із здійсненням абортів, евтаназії, інші такі ж правомочності. М. П. Авдєєнкова обґрунтовує таку категорію як «право на фізичну свободу». Деякі, наприклад, Г. Б. Романовський, перелік прав четвертого покоління обмежує правом на самогубство, на евтаназію. При цьому, евтаназію та самогубство розглядає як елементи права на смерть. За поглядами Ф. М. Рудинського, права четвертого покоління повинні захищати людину від загроз, пов'язаних з експериментами в сфері генетичної спадковості особи, тобто це такі права людини, які пов'язані з клонуванням та іншими відкриттями в області біології. Ю. А. Дмитрієв до четвертого покоління прав відносить лише інформаційні права та технології. А. Б. Венгерів називає четверте покоління правами людства: право на мир, на ядерну безпеку, космос, екологічні, інформаційні права, тощо. Інші пов'язують їх с правами щодо біомедичних досліджень чи правами, які з'являються з розвитком наук.[1, с. 730]

Каталог прав людини четвертого покоління становлять дві підгрупи: соматичні права та інформаційні права. Як бачимо, новітні права людини стосуються найрізноманітніших сфер суспільних відносин. Тому проблема регламентації таких прав гостро стоїть у багатьох державах сучасного світу, зокрема в Україні [2, с. 213].

У цілому поява нового покоління прав людини – соматичних прав – є об'єктивним фактом. Відповідно і потреба в подальшому теоретичному дослідженні даного покоління прав вимагає розробки не лише наукового, а й спільного нормативного рішення, а також подальшого усвідомлення, які конкретно категорії прав людини формує це новітнє покоління прав. Беручи до уваги ту обставину, що четверте покоління прав людини ґрунтується на незалежному й альтернативному виборі форми правомірної поведінки та пов'язане з визначенням автономії особи, більшість держав у рамках власного законодавства надали дозвіл на укладення одностатевих шлюбів, клонування людини, евтаназії, різноманітних маніпуляцій з ембріонами. Однак заохочення до подальшого розвитку соматичних прав може в майбутньому стати загрозою для існування людського роду загалом. На сьогодні як на міжнародно-правовому, так і на регіональному рівні, зокрема на європейському - в рамках Ради Європи та Європейського Союзу - існують нормативно-правові обмеження соматичних прав людини [3, с. 299-300].

Також є інші науковці, які вважають, що четверте покоління прав це - інформаційні права. Така думка обумовлена тим, що на початку ХХІ ст. у суспільстві досить широкого розповсюдження набуло інформаційне життя, зокрема, спілкування у соцмережі, створення та

активне використання таких проєктів, як «ВКонтакте», «Однокласники», створення інформаційного простору щодо діяльності державних органів, формування електронних реєстрів прав на нерухоме ману, суб'єктів господарювання, виконавчих проваджень, судових рішень тощо, закріплення в законодавстві обов'язку для великих підприємств (мається на увазі публічних акціонерних товариств) розробки та висвітлення інформації про управління та діяльність товариства на власному сайті і т. ін. У наш час можливо завдяки інформаційному простору вирішити досить широкий спектр потреб людини, а саме завдяки розвитку Інтернет-життя людства. На відміну від біологічних прав інформаційні права, так звані «віртуальні права», є більш врегульованими на міжнародному рівні і не мають суперечностей з внутрішньо-національним правом та у суспільстві загалом. Саме у результаті закріплення цих прав були забезпечені потреби суспільства і держави. Крапку в міжнародних дискусіях поставили резолюції ООН, які задовольнили бажання суспільства у віртуальному просторі. Наприклад, Резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 5 липня 2012 р. закріпила права на свободу слова в Інтернеті [4, с. 57]

Розвивати нове покоління прав людини необхідно в напрямі визнання високого статусу особи, що наділена найвищою цінністю – свободою. Свобода людини є складною категорією, яку норма права лише констатує. Це пояснюється тим, що свобода як уявлення виникла раніше за правову норму, вона є основною категорією моральної і релігійної норм, які є первинними (за своїм виникненням) щодо норм права. При цьому право – це тільки констатація і закріплення можливостей особи, релігійні та моральні переконання – це внутрішня сторона поведінки особи, що виявляється у мотиви, меті дії суб'єкта.

Саме тому вчені визначили такі засади формування четвертого покоління прав людини: визнання високого статусу особи; прагнення єдності норм права, моралі, релігії при визначенні поведінки як правової; визнання права на індивідуальність особи, що включає повагу до особливих потреб людини, які надають їй можливість бути несхожою на інших; установлення суверенності людини щодо держави [5, с. 103].

Висновки. Отже, питання про теоретичні аспекти формування четвертого покоління прав людини є досить складним. Оскільки, потрібно враховувати те, що воно є досить новим та перебуває на стадії активного розвитку та обговорення. Також існують різні погляди щодо формування четвертого покоління прав. Тому воно є досить проблемним, відрізняється особливостями від інших прав, більшість ставиться негативно до такого роду прав, недостатнє правове регулювання таких прав призводить до виникнення проблем у процесі практичної реалізації їх використання. Соматичні та інформаційні права відіграють головну роль в сучасному світі.

Джерела та література:

1. Тиріна М. П. Покоління прав людини: проблеми сучасної класифікації. *Держава і право*. 2011. Вип. 52. С. 730.
2. Бунчук О. Б. Засади формування четвертого покоління прав людини. 2020. С. 213-214.
3. Мушак Н. Б. Концептуальні підходи до класифікації прав людини в умовах глобалізації них процесів. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 2 .С. 299-300.
4. Супрун О. В. Права людини нового покоління. *Молодіжний науковий вісник Української академії банківської справи Національного банку України*. № 1 (4). 2013. С. 57.
5. Аврамова О., Жидкова О. Четверте покоління прав людини: постановка проблеми. *Право України*. 2010. № 2. С. 103.

Krysko D. Theoretical aspects of the formation of the fourth generation of human rights. *The beginning of the XXI century. distinguished by scientific achievements in the field of medicine, engineering, computer technology, which realized the potential and desires of man. The process of constant development of subjective human rights. The fourth generation of human rights is the independence and alternativeness of the individual in the choice of lawful behavior, based on human autonomy, within a single legal field, norms of morality and religion.*

Keywords: *fourth generation, new generation, somatic rights, information rights, globalization, euthanasia, human cloning, Internet, subject.*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ОСОБИ В ПРОЦЕСІ ДІЗНАННЯ**Є. Д. Лук'янчиков**

В статті аналізуються новачії інституту дізнання у кримінальному провадженні. Звертається увага на історичні аспекти цього інституту кримінального провадження, зміну завдань, що на нього покладалися у різні часи розбудови процесуального законодавства. Зазначається, що спрощення провадження не повинно впливати на рівень забезпечення прав та законних інтересів його учасників.

Ключові слова: дізнання, орган дізнання, проступок, кримінальне правопорушення, слідчий, орган досудового слідства.

Важливою умовою розбудови України як демократичної, соціальної, правової держави європейського зразка є охорона та захист прав, свобод та законних інтересів осіб на досудовому етапі кримінального провадження, яке сьогодні здійснюється у двох формах: дізнання та досудове слідство. Подібні форми досудового розслідування знало і попереднє законодавство. Проте раніше йшлося про дізнання, яке розподілялося на види: дізнання у справах де досудове слідство було обов'язкове (це був початковий етап розслідування, коли слідчий з певних обставин не мав можливості безпосередньо вступити у справу) і друге - дізнання у справах де досудове слідство не було обов'язковим. В обох випадках кримінальна процесуальна діяльність органів дізнання здійснювалася для встановлення обставин злочину.

Чинний КПК України (глава 25) встановлює процесуальний порядок провадження дізнання щодо кримінальних проступків. Досудове розслідування кримінальних проступків (дізнання) здійснюється згідно із загальними правилами досудового розслідування, передбаченими КПК (ч. 2 ст. 298 КПК).

Інститут дізнання у кримінальному провадженні відомий з давніх часів, пройшов тривалий час випробувань та удосконалень. На нормативному рівні його закріплення відбулося у другому розділі Статуту кримінального судочинства 1864 року. У ньому визначалися випадки, коли ні судового слідчого, ні прокурора не було на місці, а поліція повідомляла їм про подію злочинного діяння, та проводила належне про нього дізнання, яке не передбачало можливості здійснення процесуальних дій. Вони застосовували поліцейські заходи для збереження слідів злочину та створювали сприятливі умови для діяльності слідчого і прокурора.

Не залишається поза увагою інститут дізнання і у КПК України 1960 року. Йому присвячено дві глави: дев'ята та десята, в яких на органи дізнання покладалося вжиття необхідних оперативно-розшукових заходів та здійснення процесуальної діяльності (ст. 103, 104 КПК). Подібне визначення завдань органу дізнання не могло не вплинути на формування окремих визначень цього інституту. Дізнавач, зазначається у юридичній енциклопедії, посадова особа, уповноважена на проведення дізнання. На відміну від слідчого, крім проведення слідчих дій, дізнавач може виконувати оперативно-розшукові заходи з метою встановлення злочинів і осіб, що їх скоїли. Проте одночасно займається процесуальною і не процесуальною діяльністю у конкретній справі він не може [1, с. 208-209]. Останній припис є важливим, оскільки наголошується на неприпустимість покладання на одну особу різних функцій у одному кримінальному провадженні – кримінальної процесуальної і оперативно-розшукової.

За час дії попереднього процесуального законодавства інститут дізнання привертав увагу як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Ними досліджувалися питання щодо дізнання як форми досудового розслідування, характеристики органу дізнання, його компетенції та ряду інших питань. В органах внутрішніх справ були створені структурні підрозділи дізнання, на які покладалося здійснення виключно кримінальної процесуальної діяльності. За виконуваними завданнями вони у більшості нагадували органи досудового слідства, а відмінність визначалася ступенем тяжкості правопорушень, розслідування яких було віднесено до їх компетенції. Про виявлений злочин і розпочате дізнання вони були зобов'язані негайно повідомити прокурора (ст. 103 КПК 1960 р.). На жаль, у процесі

реформування кримінального судочинства зазначені підрозділи дізнання були знищені, а їх співробітники розпорошені по різних службам.

Суттєвих змін на нормативному рівні інститут дізнання зазнав прийняттям чинного КПК України та Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» [2]. Тривалий час про дізнання, як одну із форм досудового розслідування лише згадувалося у КПК, оскільки матеріальний закон не містив такого поняття як кримінальні проступки.

Не так як того очікували змінюється ситуація з дізнанням і у наш час. Після прийняття Закону (22.11.2018 № 2617-VIII) МВС України не одразу почало формувати подібні підрозділи, що призвело до відтермінування введення в дію даного інституту кримінального процесу. Не може залишитися без уваги питання про якісний склад таких підрозділів. Якщо брати Національну поліцію України, на посади дізнавачів бажано призначати осіб, які мають юридичну освіту та, хоч невеликий, досвід кримінальної процесуальної діяльності. За рівнем підготовки вони не повинні суттєво відрізнятися від слідчих. Процес розслідування (злочинів, проступків) як пізнавальна діяльність дізнавача, слідчого, прокурора, судді не завжди залежить від ступеня тяжкості певної події, про що не можна забувати. Інколи обставини тяжкого злочину вдається встановити швидше та повніше ніж проступку, що обумовлюється конкретними обставинами події і діяльністю заінтересованих осіб, які чинять протидію провадженню. Крім того, не можуть обмежуватися права та законні інтереси осіб, які беруть участь у цьому процесі.

Здійснення дізнання до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань або без такого внесення не допускається. У невідкладних випадках до внесення відомостей до ЄРДР може бути проведений огляд місця події (відомості вносяться невідкладно після завершення огляду) (ч. 3 ст. 214 КПК). Деякі автори без достатнього обґрунтування до невідкладних відносять інші дії, що спрямовані на перевірку відомостей про правопорушення та передбачені даною статтею [3].

Важко погодитися з думкою, що спрощена процедура у формі дізнання передбачає ширший перелік слідчих (розшукових) дій, які можуть вчинятися до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, порівняно із процедурою досудового слідства. Ще до внесення даних до ЄРДР дізнавач зможе: а) відбирати пояснення; б) направляти на медичні огляди; в) отримувати висновки спеціалістів; г) знімати показання технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису; д) вилучати знаряддя і засоби вчинення кримінального проступку, речі і документи, які є безпосереднім предметом кримінального проступку або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей [4].

Дізнання є однією із форм досудового розслідування і покладається на підрозділи дізнання або уповноважених осіб інших підрозділів (ч. 1 ст. 38 КПК). Тобто за загальним правилом дізнання здійснює співробітник органу дізнання – дізнавач, який наділяється повноваженнями слідчого. Відкритим залишається питання про уповноважених осіб інших підрозділів. В Національній поліції достатня кількість інших підрозділів. Хто, у який порядок та із числа кого буде уповноважувати таких осіб на проведення дізнання. Чи будуть такі особи уповноважені на проведення дізнання на постійній основі, чи для дізнання за конкретним фактом? Якщо на постійній основі, то чому не призначати таку особу дізнавачем, що буде відповідати виконуваній нею функції.

По-друге, слід зазначити, що наведений перелік дій, які можуть проводитися до внесення відомостей про правопорушення до ЄРДР аж ніяк не відносяться до слідчих. Слідчим (розшуковим) діям, у тому числі і негласним присвячено глави 20 та 21 чинного КПК України. Жодної із цих дій у них не згадується. З деякими застереженнями ці дії можна назвати процесуальними. Про них лише згадується в законі (окремі дії - ч. 3 ст. 298 КПК) але сутність, порядок проведення та оформлення результатів не визначається.

Оскільки процесуальні рішення за результатами дізнання мають ґрунтуватися на отриманих доказах, законодавець до процесуальних джерел доказів у кримінальному провадженні про кримінальні проступки, крім визначених статтею 84 КПК, відносить також пояснення осіб, результати медичного освідчення, висновок спеціаліста, показання технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису.

Єдиною слідчою дією, що не може викликати жодних заперечень, яка може бути проведена до внесення відомостей про проступок до ЄРДР може бути тільки огляд місця події (ч. 3 ст. 214 КПК).

Чинний КПК не визначає порядок діяльності дізнавача у ситуаціях, коли в діянні будуть встановлені ознаки злочину. Чи може він направити матеріал за належністю до іншого органу? Або необхідно внести відомості до ЄРДР і вже після цього, як передбачено ч. 4 ст. 218 КПК, за погодженням із прокурором надіслати матеріали кримінального провадження, а не перевірки керівнику органу досудового розслідування з урахуванням підслідності.

На завершення слід зазначити, що запровадження дізнання у практичну діяльність правоохоронних органів потребує подальших досліджень, узагальнень практичної діяльності таких органів, розроблення пропозицій з удосконалення як законодавства, так і практики його реалізації, що сприятиме забезпеченню прав та законних інтересів осіб під час проведення дізнання.

Джерела та література:

1. Юридична енциклопедія: В 6 т. Т. 2. К. : Укр. енцикл., 1999. 744 с.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19> (дата звернення 10.03.2020 р.)
3. Штатарська Т. Кримінальні проступки: основні аспекти: режим доступу: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/kriminalni-prostupki-osnovni-aspekti.html> (дата звернення 10.03.2020 р.)
4. Мамка Г. Хто провалює запровадження інституту кримінальних проступків? Режим доступу: <http://www.golos.com.ua/article/324118> (Дата звернення 10.03.2020 р.)

Lukianchykov E. Protection of individual rights during inquiry. *Innovations of the institute of inquiry in criminal proceeding is being analyzed in this article. Attention is drawn on historical aspects of the institute of criminal proceeding, change of its tasks, which are assigned in different times of procedural legislation development. It is admitted that procedure simplification must not influence on level of protection rights and legal interests of attendees.*

Keywords: *inquiry, investigative authority, offence, criminal offence, investigator, body of pre-trial investigation.*

ОСНОВНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

І. Є. Лаговський

Науковий керівник: к.ю.н., доц. А. П. Гусак

В тезах зауважено, що до фундаментальних засад, згідно зі ст. 5 КВК України, належать принципи невідворотності виконання і відбування покарань, законності, справедливості, гуманізму, демократизму, рівності засуджених перед законом, поваги до прав і свобод людини, взаємної відповідальності держави і засудженого. Автор акцентує увагу, що незмінною функцією кримінально-виконавчої системи є правоохоронна. Незважаючи на наявні в науці дискусії щодо входження до складу Міністерства юстиції України правоохоронної структури у виді системи органів і установ виконання покарань, зазначена функція є однією з провідних, адже через виконання покарань забезпечується охорона законних інтересів особи, суспільства і держави кримінально-виконавчими засобами. Саме в цьому, на думку автора, виявляється як соціальне призначення цієї системи, так і зміст її діяльності щодо охорони прав і свобод засуджених, персоналу й інших осіб.

Ключові слова: *кримінально-виконавча система, права і свободи людини, рівність перед законом, діяльності щодо охорони прав і свобод засуджених, персоналу й інших осіб.*

На сучасному етапі реформування кримінально-виконавчої системи України важливим її осучасненням є аналіз ч. 2 ст. 1 КВК України, де чітко прописано, що основними завданнями кримінально-виконавчого законодавства, що відповідно обумовлює завдання органів і установ виконання кримінальних покарань, є визначення принципів виконання кримінальних покарань, правового статусу засуджених, гарантій захисту їхніх прав, законних інтересів та обов'язків; порядку застосування до них заходів впливу з метою виправлення і профілактики асоціальної поведінки; системи органів і установ виконання покарань, їх функцій та порядку діяльності; нагляду і контролю за виконанням кримінальних покарань, участі громадськості в цьому процесі; регламентація порядку і умов виконання та відбування кримінальних покарань; звільнення від відбування покарання, допомоги особам, звільненим від покарання, контролю і нагляду за ними [4].

Водночас, важливо зазначити, що вперше в історії вітчизняного законодавства у сфері виконання та відбування покарань було закріплено принципи, на яких будується кримінально-виконавчий процес і відповідно функціонування кримінально-виконавчої системи. До таких фундаментальних засад, згідно зі ст. 5 КВК України, належать принципи невідворотності виконання і відбування покарань, законності, справедливості, гуманізму, демократизму, рівності засуджених перед законом, поваги до прав і свобод людини, взаємної відповідальності держави і засудженого, диференціації та індивідуалізації виконання покарань, раціонального застосування примусових заходів і стимулювання правослужняної поведінки, поєднання покарання з виправним впливом, участі громадськості в передбачених законом випадках у діяльності органів і установ виконання покарань.

Нині, згідно з кримінально-виконавчим законодавством, у колоніях проводиться моральне, правове, трудове, естетичне, фізичне, санітарно-гігієнічне виховання засуджених, а також інші його види, що сприяють становленню їх на життєву позицію, яка відповідає правовим нормам і вимогам суспільно корисної діяльності. Соціально-виховна робота із засудженими організовується в індивідуальних, групових і масових формах на основі психолого-педагогічних принципів і методів [5].

Потужний як антикриміногенний, так і ресоціалізаційний потенціал має навчання засуджених до позбавлення волі, яке диференційовано на два види: загальноосвітнє і професійно-технічне [2; 9]. Незважаючи на позитивний вплив цього засобу виправлення на засуджених, за часів дії КВК України відбулися зміни у відповідному правовому регулюванні.

Незмінною функцією кримінально-виконавчої системи є правоохоронна. Незважаючи на наявні в науці дискусії щодо входження до складу Міністерства юстиції України правоохоронної структури у виді системи органів і установ виконання покарань, зазначена функція є однією з провідних, адже через виконання покарань забезпечується охорона законних інтересів особи, суспільства і держави кримінально-виконавчими засобами. У цьому виявляється як соціальне призначення цієї системи, так і зміст її діяльності щодо охорони прав і свобод засуджених, персоналу й інших осіб.

Запровадження в Україні системи пробації стало логічним підсумком стратегічного курсу кримінально-виконавчої політики в частині розвитку інституцій виконання покарань без ізоляції від суспільства [1; 3].

Досліджуючи історико-правові засади кримінально-виконавчої політики України відомий вітчизняний вчений М. М. Яцишин вважає, що важливим аспектом кримінально-виконавчої системи України є її перебудова в контексті європейських стандартів із метою гуманізації, забезпечення відкритості, наповнення прогресивними зарубіжними концепціями, загальноновизнаними міжнародними принципами, нормами з прав і свобод людини й громадянина, які б забезпечували надійність охорони як інтересів суспільства, так і особи у сфері кримінально-виконавчої діяльності [10, с. 23].

Не менш важливими, з погляду формування компаративних засад кримінально-виконавчої політики України, є висновки науковців, які вивчали міжнародний досвід втілення міжнародних стандартів у діяльність пенітенціарної системи Швеції: «...Слід погодитися, що ця система дійсно є пенітенціарною... системою, в якій виконується вимоги Загальної декларації прав людини, Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод та інших не менш важливих міжнародно-правових актів... Системою, в якій не принижується честь і

гідність, не ламаються людські душі, персонал не зловживає службовим становищем, а робить все для того, щоб злочинець після відбуття покарання став законослухняним громадянином і приносить користь не тільки собі, а й суспільству і державі» [6, с. 38].

Саме ця обставина викликала зацікавленість дослідників і появу фундаментальних праць, які, з одного боку, намагаються визначити з погляду сучасної юридичної науки основні переваги концепції (парадигми) європейської пенітенціарної системи [7, с. 166-169], з іншого - обґрунтувати та сформулювати нормативно-правові й організаційні засади забезпечення реалізації в Україні міжнародних стандартів із найбільш актуальних питань кримінально-виконавчої політики.

Запровадження кримінально-виконавчої системи відбування покарання на теренах нашої країни було започатковано розробкою НКВС республіки (1924 р.) проекту Пенітенціарного кодексу; на жаль, нормативно його закріплено не було, хоча цей проект був підготовлений на два місяці раніше, ніж Виправно-трудова кодекс РСФРР (1924 р.). Прошло 90 років, історія дає нам шанс створити на теренах України нову пенітенціарну систему, використавши наявний позитивний вітчизняний і зарубіжний досвід [8, с. 49].

Джерела та література:

1. Богатирьов І. Г., Зубов Д. О., Маковій В. В. Виправний центр як суб'єкт запобігання злочинам: монографія / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. І. Г. Богатирьова. Київ : Дакор, 2014. 232 с.
2. Богатирьова О. І., Сюр С. В. Реалізація права осіб, засуджених до позбавлення волі, на отримання освіти в умовах реформування пенітенціарної системи України : монографія / за ред. д-ра юрид. наук, проф. І. Г. Богатирьова. Бровари : ХМЦНТЕІ, 2010. 126 с.
3. Бодюл Є. М. Правові та організаційні засади виконання покарання в кримінально-виконавчих установах відкритого типу : дис.... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально- виконавче право». Київ, 2005. 234 с.
4. Кримінально-виконавчий кодекс України : науково-практичний коментар / А. Х. Степанюк, І. С. Яковець ; за заг. ред. А. Х. Степанюка. 2-ге вид., допов. і переробл. Харків : Одиссей, 2008. 560 с.
5. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11 липня 2003 р. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 3-4. С. 21.
6. Лисодід О., Степанюк А. Втілення міжнародних стандартів поведінки засудженими у пенітенціарних установах Швеції. Аспект. 2005. № 1 (14). С. 36-38.
7. Лучко С. В. Соціальна робота із засудженими як напрям функціонування пенітенціарних систем зарубіжних країн. Науковий вісник Херсонського державного університету: серія «Юридичні науки». 2014. Вип. 4. Т. 2. С. 166-169.
8. Лучко С. В. Становлення та розвиток пенітенціарних установ зарубіжних країн: порівняльний аналіз. Зарубіжний досвід функціонування пенітенціарних систем: сторінки історії та виклики сьогодення : матеріали круглого столу (Київ, 14 трав. 2015 р.) / відп. ред. О. В. Сокальська. Київ : Ін-т кримінально-виконавчої служби, 2015. С. 47-50.
9. Хуторна С. В. Загальноосвітнє і професійно-технічне навчання засуджених до позбавлення волі: автореф. дис.... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право і криминологія; кримінально-виконавче право». Харків, 2012. 20 с.
10. Яцишин М. М. Історико-правові засади кримінально-виконавчої політики України : монографія. Луцьк : Волин, нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. 440 с.

Lagovsky I. Basic principles of activity of the penitentiary system of Ukraine and ensuring human rights and freedoms. *In the abstracts it is noted that the fundamental principles, in accordance with Art. 5 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, the principles of inevitability of execution and serving a sentence, legality, justice, humanism, democracy, equality of convicts before the law, respect for human rights and freedoms, general responsibility of the state and the convict. The author emphasizes that the constant function of the penitentiary system is law enforcement. Despite the existing scientific discussions on the membership of the Ministry of Justice of Ukraine in the form of a system of bodies and institutions of execution of punishments, this*

function is one of the leading, because through the execution of punishments protects the legitimate interests of the individual, society and state. This, in the author's opinion, reveals both the social purpose of this system and the content of its activities to protect the rights and freedoms of convicts, staff and others.

Keywords: *criminal-executive system, human rights and freedoms, equality before the law, activities to protect the rights and freedoms of convicts, staff and others.*

ГАРАНТІЇ ПРАВ НЕПОВНОЛІТНІХ ПОТЕРПІЛИХ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ КРІЗЬ ПРИЗМУ ЗАЛУЧЕННЯ ФАХІВЦЯ-ПСИХОЛОГА ТА ПЕДАГОГА

О. Ю. Ліщинська-Мартинюк

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Н. В. Карпінська

У статті відображений погляд на проблему особливостей залучення фахівця психолога та педагога як однієї з форм використання спеціальних знань в кримінальному процесі. Автор проводить розмежування основних завдань психолога та педагога, вказуючи на ті складові, від яких залежить ефективність їх діяльності. Обґрунтовує думку про те, що педагог і психолог не є взаємозамінними особами в кримінальному судочинстві, з чого випливає необхідність диференційованого підходу до їх вибору.

Ключові слова: *спеціальні знання, психолог, педагог, досудове розслідування, неповнолітній потерпілий.*

Сучасне реформування кримінально-процесуального законодавства України передбачає вирішення значного кола науково-теоретичних та практичних завдань, в тому числі й питань застосування спеціальних психологічних знань у досудовому слідстві. На сьогодні неможливо уявити висококваліфіковане розслідування злочину без залучення спеціальних психологічних, педагогічних знань, оскільки на різних етапах процесу може виникати необхідність у констатації, оцінці та поясненні існуючих суттєвих особливостей життя обвинувачених, підозрюваних, потерпілих та свідків, які не страждають психічними захворюваннями.

Аналіз законодавства, судової практики та наукової літератури вказує на те, що психологічні знання доречно застосовувати на різних етапах слідства у декількох формах, як то психологічна консультація із залученням психолога консультанта, участь спеціаліста психолога у процесуальних діях та проведення експертного психологічного дослідження. Таке залучення професійних психологів компенсує недостатню глибину спеціальних знань з психології, що позначається на компетентності слідчого, який бере на себе відповідальність за прийняття рішення. Тому співпраця психологів та слідчих створює можливість комплексного підходу до рішень, що приймаються, забезпечує можливість аналізу справи з різних позицій.

Участь педагога (психолога) являє собою специфічну самостійну діяльність, спрямовану на психологічний супровід дитини чи підлітка, що знаходиться в складній психотравмуючій ситуації не тільки в зв'язку з вчиненням проти нього насильницького злочину, але і в зв'язку з самою процедурою слідчої дії. Незважаючи на значимість суто юридичного захисту, вкрай важливо допомогти неповнолітньому впоратися з психологічними проблемами, подолати внутрішні страхи і бар'єри, підібрати адекватні ситуації, тактичні і психологічні прийоми, використовувати для отримання достовірної відповіді на запитання, що цікавлять слідство з урахуванням збереження психічного здоров'я неповнолітнього потерпілого.

Таким чином, завдання педагога (психолога), який бере участь у справі, є більш специфічним в порівнянні із завданнями захисника, адвоката. Хоча їх діяльність є правозахисною, і в цьому сенсі близькою до діяльності адвоката-захисника, вона стосується конкретних психологічних аспектів проведення слідчих дій.

Для ефективної організації своєї роботи в ході слідчої дії педагог (психолог) повинен мати інформацію про призначення, сутність і особливості процедури слідчої дії; про процесуальний статус неповнолітнього (бо ця обставина різним чином позначається на виборі підлітком лінії поведінки); про тактико-психологічну ситуацію взаємин неповнолітнього, його законних представників та слідчого. Поза всякими сумнівами педагог (психолог) повинен мати уявлення про особистісні особливості неповнолітнього, схильності до конфронтації або співпраці, а також про особистісні особливості слідчого (або судді) з його вже сформованим - ліберальним або директивним методом спілкування. З огляду на ці обставини, видається очевидною доцільність попередніх контактів педагога (психолога) з посадовими особами та неповнолітнім, в певних випадках вивчення педагогом (психологом) матеріалів про особу, умов життя і виховання неповнолітнього, а також про предмет майбутнього пред'явлення для впізнання. На жаль, чинний кримінально-процесуальний закон ніяк не регламентує цього підготовчого етапу діяльності педагога (психолога), не надає суб'єктам жодних прав на цьому етапі і не передбачає відповідних обов'язків слідчого, суду, залишаючи це в сфері криміналістичних розробок і розсуду слідчого [1, с. 108].

Що ж стосується запрошення для участі в слідчих діях педагога, то потрібно зазначити, що у вчених-процесуалістів немає єдиної думки щодо даної кандидатури. Так, Є. Б. Мельникова вважає, що в якості педагога можуть виступати класний керівник, директор школи, в якій навчається неповнолітній потерпілий, оскільки в цьому випадку педагог знає свого учня і може надати дієву допомогу слідчому у встановленні контакту [2, с. 82]. Наприклад, учень 5 класу С., допитуваний в присутності педагога з іншої школи, давав явно неправдиві свідчення про обставини побиття. На повторний допит слідчий запросив вчителя історії - керівника військово-історичного гуртка, в якому займався допитуваний. Присутність знайомого педагога позитивним чином вплинуло на С., який докладно описав події, які відбулися, пояснивши, що неправдиві свідчення давав під впливом родичів [3, с. 99]. Тож, як правило, слідчі запрошують педагога з навчального закладу, в якому навчається або навчався неповнолітній потерпілий від насильницьких дій. Сформовану практику слід визнати доцільною, спрямовану на досягнення ефективного результату участі педагога. Такої ж думки дотримується Ф. Багаутдинов. Він пише, що в разі, коли педагог вперше бачить неповнолітнього на слідчій дії, не знає його психологічного стану, він не може брати активну участь у слідчій дії і вибирає пасивну позицію [4, с. 43-44]. Автора підтримують більшість слідчих.

Зобов'язань щодо явки на слідчі дії у осіб, які виступають в кримінальному провадженні в якості педагога, на відміну від законних представників і захисників, немає. Таким чином, в разі, коли педагог вперше бачить неповнолітнього потерпілого на пред'явленні для впізнання, не знає його психологічного стану, віку, він не може брати активну участь у слідчій дії і вибирає пасивну позицію. У зв'язку з цим, необхідно розширити права педагога щодо ознайомлення з психологічними і психічними характеристиками неповнолітнього до початку слідчої дії. Участь педагога при пред'явленні для впізнання неповнолітнього потерпілого від насильницьких злочинів не виключає участі психолога, так як педагог запрошується для надання допомоги у врегулюванні питань, пов'язаних з особливостями встановлення контакту з неповнолітнім, для здійснення позитивного впливу на нього. У вирішенні питань, пов'язаних з виявленням психологічних особливостей неповнолітнього потерпілого від насильства, слідчому необхідно вдаватися до допомоги психолога [5, с. 174]. На думку О. В. Марковичевої, потреба в такого роду знаннях, як правило, буває пов'язана з необхідністю визначити здатність неповнолітнього потерпілого від насильства правильно сприймати обставини, що мають значення для кримінального провадження, і давати щодо них докази чи з оцінкою здатності неповнолітнього потерпілого розуміти характер і значення вчинених щодо нього насильницьких дій чи вчиняти спротив так званим «статевим злочинам» [6, с. 52].

Отож, участь педагога і психолога в кримінальному судочинстві є додатковою гарантією захисту прав і законних інтересів неповнолітніх, незалежно від їх процесуального статусу. Педагог і психолог залучаються до участі у слідчих діях щодо неповнолітніх потерпілих, в передбачених законодавством випадках, виходячи з конкретної слідчої ситуації, яка склалась, і особи неповнолітнього. Такі заходи спрямовані на створення дружнього до

неповнолітнього правосуддя. При цьому важливо, що педагог і психолог не є взаємозамінними особами в кримінальному судочинстві, з чого випливає необхідність диференційованого підходу до їх вибору.

Джерела та література:

1. Петелин Б. Я., Пирожков В. Ф., Дулов А. В. Основы психологического анализа на предварительном следствии. – М.: Юрид. лит., 1973. – 167 с. – С. 128.
2. Мельникова Э. Б. Участие специалистов в следственных действиях / Э. Б. Мельникова. – М., 1964. – С. 82.
3. Стичко О. Ю. Тактико-психологические основы допроса несовершеннолетних свидетелей и потерпевших на предварительном следствии: монография / О. Ю. Стичко. – М., 2010. – С. 99.
4. Багаутдинов Ф. Ювенальная юстиция начинается с предварительного следствия // Российская юстиция. – 2002. – № 9. – С. 43–44.
5. Макаренко О. М. Психологические аспекты взаимодействия следователя с несовершеннолетними участниками уголовного процесса: пособие по предварительному следствию / О. М. Макаренко. – М.: Проспект, 2015. – 338 с. – С. 174.
6. Марковичева Е. В. Использование специальных психологических знаний по уголовным делам с участием несовершеннолетних // Вопросы криминологии, криминалистики и судебной экспертизы. – 2018. – № 2 (44). – С. 47–53. – С. 52.

Lishchynska-Martyniuk O. Guarantees of the rights of minor victims participants in criminal proceedings through the prism of involving a professional-psychologist and teacher. *The article reflects the view on the problem of the peculiarities of involving a specialist psychologist and teacher as one of the forms of using special knowledge in criminal proceedings. The author distinguishes between the main tasks of a psychologist and a teacher, pointing out the components on which the effectiveness of their activities depends. Substantiates the opinion that the teacher and the psychologist are not interchangeable persons in criminal proceedings, which implies the need for a differentiated approach to their choice.*

Keywords: *special knowledge, psychologist, teacher, pre-trial investigation, juvenile victim.*

ПРАВО ГРОМАДЯН УКРАЇНИ НА ДОСТАТНІЙ ЖИТТЄВИЙ РІВЕНЬ ЯК ОДИН ІЗ КЛЮЧОВИХ ФАКТОРІВ РОЗБУДОВИ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ

І. Й. Магновський

У тезах висвітлено в загальнотеоретичному аспекті право громадян України на достатній життєвий рівень як одного із ключових факторів розбудови соціальної держави. Визначено проблематику соціального забезпечення громадян на шляху України до побудови громадянського суспільства. Наголошено на соціальній спрямованості сучасної держави через належну соціальну політику де її складовою є забезпечення державою соціальних прав осіб, що проживають на її території. Означено соціальну сутність держави, яка полягає у здатності забезпечувати, у процесі свого функціонування і розвитку, задоволення основних потреб усього суспільства. Указано на вирішальну роль держави та її органів у вирішенні соціальних задач в усіх сучасних країнах – від податків і соціальних статей бюджету до контролю за реалізацією соціальних програм.

Ключові слова: Конституція України, права громадян, право на достатній життєвий рівень, соціально-економічні права, соціальна держава, механізм забезпечення прав громадян.

Виходячи з пріоритету прав людини у процесі розвитку саме соціальної держави як такої, не виключенням якої є Україна, звісно як закріплено у статті 1 Основного Закону держави. Однак сучасний соціально-економічний стан речей, тай загалом і суспільно-

політичний – у цілому в державі, враховуючи як зовнішні, так і внутрішні негативні чинники, свідчить на жаль поки що про декларативний характер цієї основоположної конституційної норми, адже різке соціальне розшарування українського суспільства призвело до проблеми забезпечення такої категорії прав людини, як її право на достатній життєвий рівень, про що також констатовано в статті 48 Конституції України [1].

На сьогодні, як констатують науковці, сучасна Українська держава ще не відповідає головним критеріям та загально визнаним ознакам соціальної держави. Саме тому важливо всебічно дослідити природу соціальної держави в аспекті забезпечення права кожного на достатній життєвий рівень для себе та своєї сім'ї [2]. Тому доцільність та своєчасність вирішення даної проблематики породжує її актуальність.

Беззаперечно означеній проблемі у певній мірі присвятили свої напрацювання такі науковці як: К. Г. Волинка, В. О. Демиденко, М. І. Козюбра, М. І. Корнієнко, В. В. Кравченко, А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, О. Г. Кушніренко, С. Л. Лисенков, О. В. Марцеляк, В. В. Мацюк, А. Ю. Олійник, В. Ф. Погорілко, П. М. Рабінович, Т. М. Слінько, Ю. М. Тодика, О. Ф. Фрицький, Ю. С. Шемшученко та ряд інших, напрацювання котрих містять корисний за обсягом фактичний матеріал та спонукає до подальших правових досліджень шляхів утвердження прав і свобод людини.

На думку багатьох вчених, у системі прав людини виключно важливе місце займають саме соціальні права. Вони, з одного боку, покликані гарантувати кожній людині гідні умови життя, а з іншого – визначають обов'язок держави забезпечити усім громадянам такий мінімум соціальних можливостей та соціальної захищеності, який необхідний для підтримки гідності людини, нормального задоволення його матеріальних та духовних потреб. Не вирішивши соціальні питання, не можна розраховувати на активну участь індивіда ні в суспільному виробництві, ні в суспільно-політичному житті [3, с. 41].

Серед усіх соціальних та й конституційних прав і свобод, закріплених розділом II Конституції України, як констатують В. О. Іваненко та В. С. Іваненко, одним із найбільш важливих та соціально значущих для кожної людини є право на достатній життєвий рівень. Більше того, забезпечення цього права, з одного боку, є метою діяльності кожної демократичної держави, а з другого – одним з основоположних принципів сучасної держави. Як зазначають дослідники, «формула забезпечення гідного життя людини» є досить витребуваною у сучасному світі. Вона є і найважливішою конституційною ціллю розвитку багатьох держав, і першою ознакою соціальної держави, і одним з головних передвиборчих політичних лозунгів, і кінцевим завданням соціально-економічних програм уряду, і стержневою вимогою соціально незахищених верств населення до політичної влади держави, і природною потребою, і суб'єктивним правом кожної особи. При цьому право на достатній життєвий рівень, указують окремі науковці, є базовим для всієї системи соціальних та багатьох економічних прав, оскільки на практиці його реалізація опосередковується через здійснення саме інших соціальних та майже усіх економічних прав. Більше того, це право впливає із двох фундаментальних правових імперативів іншої групи прав – громадянських прав людини: невід'ємного права кожної людини на життя та права кожного на повагу до його гідності [3, с. 108].

Складність питання про соціально-економічні права у тому, підкреслює М. О. Давидова, що їх реалізація залежить від економічних можливостей держави, яка, у свою чергу, знаходиться у прямій залежності від її політики. Йдеться про те, що усунення несправедливості, породжуваної ринком, вирівнювання соціальної нерівності, запровадження соціальних програм можливе за умови втручання держави у ринкові відносини в ім'я соціальної справедливості [4, с. 33].

Усе це зобов'язує державу, наполягає В. І. Гладких, відповідним чином регулювати економічні процеси, встановлювати і застосовувати справедливі та ефективні форми перерозподілу суспільного доходу з метою забезпечення добробуту всіх громадян країни. Саме через соціальну політику він визначає соціальну спрямованість сучасної держави через діяльність на досягнення благополуччя суспільства, суспільного прогресу, і ця діяльність знаходить своє вираження у її соціальній політиці. При цьому така держава повинна дбати не про свої інтереси, а слугувати суспільству, намагатися звести до мінімуму невинуваті соціальні відмінності [5, с. 5].

Україна має стати саме соціальною державою, оскільки, як слушно зазначає М.В. Тесленко, соціальна держава налаштована на досягнення суспільного блага, яке не можна розуміти як загальну благодіяльність, що отримує своє вираження у популярному гаслі «рівне рівним». Загальне благо не є сумою окремих частин, це щось принципово єдине, об'єднане принципом взаємної допомоги. Йдеться про стан соціальної справедливості, що випливає з установленого суспільством і законом балансу прав і обов'язків громадян, які одержують можливість рівноправної участі у створенні і поділі загальної міри суспільного добробуту. Тобто соціальна держава не створює, а тільки визначає природні й особисті права громадян, створюючи при цьому для них можливість розвиватися і діяти відповідно за власним бажанням, особистими інтересами [6, с. 41].

Відтак соціальна складова механізму забезпечення права громадян України на достатній життєвий рівень обумовлена тим, підмічає Т. В. Семигіна, що будь-яка держава (навіть економічно розвинена) змушена періодично змінювати або ж корегувати власну модель соціальної політики [7, с. 135].

Таким чином, зазначене вище свідчить про необхідність розроблення та запровадження на основі концептуальних засад відповідного дієвого механізму соціального регулювання на національному рівні, із юридичним наповненням його змісту та чітко визначеними складовими чинниками нормативно-правового та організаційно-інституційного характеру і його запровадження у фактичну дійсність, із належним коригуванням у процесі свого функціонування щодо задоволення основних потреб усього суспільства загалом та забезпечення права громадян України на достатній життєвий рівень зокрема.

Джерела та література:

1. Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В. Я. Тацій (голова редкол.), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін. ; Нац. акад. прав. наук України. 2-ге вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2011. 1128 с.
2. Мацокін В. В. Право громадян України на достатній життєвий рівень : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Харків, 2008. 19 с.
3. Иваненко В. А., Иваненко В. С. Социальные права человека и социальные обязанности государства : международные и конституционные правовые аспекты. Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2003. 404 с.
4. Давидова М. Соціально-економічні права як критерій аналізу і класифікації сучасних демократичних держав. *Право України*. 2001. № 8. С. 32–35.
5. Гладкіх В. Соціальні права громадян в аспекті формування України як соціальної, правової держави. *Право України*. 2005. № 10. С. 57–60.
6. Тесленко М. В. Право як інструмент соціальної справедливості. *Право України*. 2004. № 7. С. 40–43.
7. Семигіна Т. Традиційні моделі соціальної політики в умовах глобалізації. *Людина і політика*. 2004. № 1. С. 134–143.

Mahnovskiy I. The right of citizens of Ukraine to a sufficient standard of living as one of the key factors of the development of the social state. *The theses outline the general theoretical aspect the right of citizens of Ukraine for a sufficient standard of living as one of the key factors in building a social state. The issue of social security of citizens on the way of building Ukraine's civil society is identified. Emphasized on placed on the social orientation of the modern state through an appropriate social policy where it's component is to ensure the state of social rights of persons living in its territory. The social essence of the state is defined, which consists in ability to provide, in the course of the functioning and development, satisfaction of the basic needs of all society. The crucial role of the state and its bodies in solving social problems is indicated - from taxes and social budget items to monitoring the implementation of social programs.*

Keywords: *Constitution of Ukraine, citizens' rights, the right to an sufficient standard of living, socio-economic rights, the social state, the mechanism for ensuring the rights of citizens.*

АНАЛІЗ ЮРИСДИКЦІЙНИХ СПОСОБІВ ВИРІШЕННЯ ЮРИДИЧНИХ КОНФЛІКТІВ**І. В. Малишко***Науковий керівник: д.ю.н., проф. В. Л. Федоренко*

Розглянуто поняття юридичного конфлікту, юридичного провадження, конфліктні та неконфліктні провадження та їх взаємозв'язок.

Ключові слова: юридичний конфлікт, юрисдикційні способи вирішення юридичних конфліктів, примирення, особливості та види правових конфліктів.

Досить важливим аспектом будь-якого конфлікту є шляхи і способи його упередження, припинення і вирішення. Якщо брати це до уваги, то майже кожен із них можна назвати юридичним, оскільки не буває, напевно, такого випадку, коли не було б можливим за допомогою юридичних норм та інститутів втрутитися в розвиток тих чи інших подій. Не кожен конфлікт є юридичним, але майже кожен може завершуватись тією чи іншою юридичною процедурою. Юридичні можливості упередження, вирішення або припинення конфлікту в принципі є ширшими, ніж правова природа конфлікту. Однак у більшості випадків для юридичного втручання в конфлікт із самого початку існують правові підстави.

Правовий конфлікт не завжди є негативним явищем, що гальмує певні управлінські процеси. Інколи він є джерелом розвитку якісних процесів. Так, фактично існування довготривалого правового конфлікту, пов'язаного з існуванням прогалин і колізій у процесуальному законодавстві, наявністю соціальної і державно значущої проблеми вдосконалення правового регулювання захисту прав і свобод громадян [1, с. 65].

Вирішення конфлікту — це та або інша позитивна дія (рішення) самих суб'єктів конфлікту або третьої сторони, що припиняє протистояння мирними засобами або шляхом вирішення суперечностей, що перебувають в основі конфлікту, або шляхом узгодження інтересів протидіючих сторін, або шляхом імперативного припису відповідного органу. Головна риса юридичного вирішення конфліктів полягає у його регламентації правовими нормами. Конфлікт легше вирішити, коли є відомими правила взаємодії сторін і можливі наслідки розгляду проблеми. У стані ж невизначеності це зробити складніше.

Головна, вирішальна передумова припинення конфлікту — усунення об'єктивних причин, що породили конфліктну ситуацію. Оскільки конфлікт залежить як від зовнішніх обставин, так і від самих конфліктуючих суб'єктів, то його вирішення визначається характером впливу цих факторів.

До найбільш імовірних фіналів конфліктів можна віднести:

- припинення конфлікту внаслідок взаємного примирення сторін;
- припинення конфлікту шляхом так званого симетричного його вирішення (обидві сторони виграють або програють);
- припинення конфлікту шляхом асиметричного рішення (коли виграє одна сторона);
- переростання конфлікту в інше протиборство; - поступове згасання конфлікту.

Юридичні конфлікти практично можуть закінчитися за будь-яким з цих «сценаріїв», але що стосується засобів їх розв'язані, то слід передбачити три: насильство, роз'єднання чи примирення.

Насильство є характерним для багатьох юридичних (особливо кримінальних) конфліктів, його застосовують у разі, коли протилежна сторона наявне слабкіша і тому з'являється шанс швидко скінчити боротьбу. Але це, мабуть, чи не єдина перевага насильства, адже стратегічно силове розв'язання конфлікту частіше за все є малоефективним. Виняток становить лише застосування «легітимного насильства» уповноваженими органами держави, що закріплено в законі, але вони беруть участь у конфлікті як так звана «третя сторона» і їх дії спрямовані на відновлення правопорядку, справедливості і миру.

Роз'єднання сторін визначає, що конфлікт припинено шляхом скасування будь-якої взаємодії, розриву відносин між конфліктуючими сторонами (наприклад, розлучення

подружжя, скасування угоди договору). Шлях примирення, тобто мирного (політичного чи правового) залагодження спорів, як правило, здійснюється за свідомою згодою обох конфліктантів ними самими або за участю «третьої сторони».

Примирення досягається лише за умов переговорів між конфліктуючими сторонами, які мають закінчитися прийняттям узгодженого рішення, що задовольнило б обидві протилежні сторони [2, с. 26].

Враховуючи все вище сказане можна зробити висновок, що юридичні конфлікти являють собою негативне явище, яке існує в будь-якому суспільстві і державі. Їх попередження, виявлення, швидке та ефективне вирішення є не тільки показником цивілізованості суспільства, а й є показником якості роботи держави, його органів і посадових осіб. Яскравим прикладом про знання юридичних конфліктів, їх причин виникнення та способи їх вирішення мають велике практичне значення як для діяльності окремого юриста, так і для діяльності правоохоронних органів в цілому. Адже саме їм належить винятково важлива роль у справі боротьби зі злочинністю та іншими правопорушеннями. По суті в широкому розумінні вся ця робота має профілактичне значення: розкриття злочинів, особливо так званих резонансних; гласний розгляд у судах кримінальних, цивільних справ; викриття органами прокуратури порушень законів у діяльності органів управління. Все це є не тільки забезпеченням реалізації вимог законів, принципу невідворотності покарання, а й має великий профілактичний вплив. У той же час важливість запобігання правопорушенням, специфічним конфліктним ситуаціям поставили на чільне місце профілактичну роботу в діяльності правоохоронних органів, визначили нагальну потребу її активізації та постійного удосконалення. Випробуваними формами такої діяльності є загальна та індивідуальна профілактика правопорушень. Проблема запобігання конфліктам має комплексний характер, і її успішне вирішення залежить від об'єднання зусиль правоохоронних та інших державних органів, громадських організацій, суспільства загалом.

Джерела та література:

1. Гасанова А. К. Способи вирішення правових конфліктів у діяльності органів виконавчої влади: деякі питання систематизації / А. К. Гасанова // Право і безпека. – 2011. – № 1 (38). – С. 65-68.
2. Бобровник С. В. Правовий конфлікт: поняття, ознаки, природа та різновиди. / С. В. Бобровник // Вісник Академії правових наук України. – 2011. № 1(64). – С. 26-33.

Malyshko I. Analysis of jurisdictional ways of resolving legal conflicts. *The notion of conflict of law, legal proceedings, conflictual and disputed proceedings and their relationship.*

Keywords: *legal conflict, jurisdictional solutions to legal conflicts, reconciliation, peculiarities and kinds of legal conflicts.*

ЗАХИСТ ОСОБИСТИХ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ В КОНСТИТУЦІЇ ПОЛЬЩІ

А. П. Мельник

Науковий керівник: к.ю.н., доц. А. М. Гороть

Здійснюється аналіз викладу та змісту окремих особистих прав та свобод людини і громадянина та проблеми їх захисту в конституції Польщі 1997 року.

Ключові слова: *Польща, Конституція, права і свободи особи та їх гарантії.*

Актуальність дослідження полягає в тому, що соціальна, правова держава є відокремленою від суспільства, завдяки чому гарантується індивідуальна свобода і водночас держава тісно пов'язана із суспільством, у зв'язку з чим гарантуються соціальний розвиток і справедливість. З одного боку, цим наголошується на відповідальності особи перед

суспільством і оцінюються покладені на неї обов'язки, які після набуття ними широкого суспільного контексту перетворюються на інструмент для реалізації нових завдань держави. З іншого боку, на державу покладається обов'язок турбуватися про благо особи, про гарантію реалізації забезпечених конституцією умов для її розвитку. Держава мусить вживати заходів політичного, екологічного, соціального та іншого характеру з тим, щоб забезпечити виконання норм конституції про права особи. При цьому права особи захищають не лише індивідуальну сферу її свободи, а й виконують певні соціальні функції. Тому використання цих прав має бути соціально зорієнтованим, тобто слугувати захисту інтересів і особи, і суспільства.

Виклад основного матеріалу. Польська Конституція 1997 року налічує 243 статті, із яких 86 статей із 147 пунктами стосуються прав і свобод людини і громадянина [1]. Перелік гарантованих Конституцією Польщі прав і свобод особи охоплює три групи, серед яких виділяють дві категорії: права і свободи людини та права і свободи громадянина, що поділяються на особисті, політичні, а також економічні, соціальні та культурні права і свободи.

Якщо розглядати проблему забезпечення особистих прав та свобод людини і громадянина, то для початку варто згадати право особи на життя та його правовий захист з боку держави [1; ст. 38]. Конституційний Трибунал Польщі у своєму Рішенні від 28 травня 1997 року ще до набуття чинності Конституцією Польщі на підставі чинних на той час конституційних норм вирішив, що із конституційного принципу правової держави випливає необхідність гарантувати захист людського життя «на кожній фазі його розвитку» [2]. Це означало правовий захист життя з моменту його зачаття. Конституційний Трибунал так висловився щодо цього: «Основоположною властивістю людини є її життя. (...) Цінність захищеного конституційним правом правового блага — людського життя, також і під час першої фази, до народження — не може бути відокремленою від самого життя. Відсутні критерії, які могли б допустити таке відокремлення (після фази розвитку). Таким чином, людське життя з самого початку стає конституційно захищеним правовим благом» [3]. У розумінні статті 38 польської Конституції право на життя є свободою окремої особи. Завданням держави є лише створення умов та інституцій, які слугують її правовому гарантуванню та захисту у визначених законом межах. Окрема особа має сама вирішувати, в якому обсязі вона користується свободами, що належать їй від природи. Відповідно до статті 38 державні установи зобов'язані вживати заходів, які у будь-якому випадку усувають загрозу життю або хоча б мінімізують її.

Свобода від наукових експериментів, включаючи медичні, як зазначав Конституційний Трибунал, означає, що допущення такого експерименту без згоди особи, на якій він ставиться, є «порушенням людської гідності, за якого людина розглядається як піддослідний об'єкт» [1; ст. 39].

Республіка Польща належить до країн-учасниць Конвенції проти катувань та інших жорстоких, не людських або таких, що принижують гідність, видів поведінки і покарання від 10 грудня 1984 року. Сформульовані у статті 40 Конституції заборони одночасно покладають на публічну владу обов'язок попереджати порушення заборони катувань та іншого жорстокого, нелюдського або принижуючого гідність особи поведінки і покарання з боку всіх суб'єктів влади на території Республіки Польща [1; ст. 40].

Польська Конституція гарантує кожному, хто в інший спосіб ніж за рішенням суду був позбавлений волі, право на судову переоцінку правомірності позбавлення волі. Це стосується всіх випадків позбавлення свободи. Таке право пов'язано також і з правом на справедливе та відкрите провадження в суді [1; ст. 41].

Конституція Польщі у своїй статті 42 гарантує особі право на захист, яке означає можливість використання всіх дозволених законодавством засобів правового оскарження в межах кримінального провадження, що закріплені за стороною захисту. В цій же статті зазначено, що покараною може бути лише особа, яка вчинила дію, що на момент її вчинення каралася відповідно до закону [1; ст. 42].

Право на справедливе і відкрите провадження в суді, що зазначене в статті 45 Основного Закону, зокрема, включає право на доступ до суду (право на ініціювання провадження), право впливати на формування порядку ходу провадження (відповідно до

вимог справедливості та відкритості) та право на судові рішення (право на обов'язкове судові рішення). Право на справедливе та відкрите провадження в суді є навіть тоді, коли закон, який врегулює права та обов'язки окремої особи, не передбачає можливості судового провадження [1; ст. 45].

Стаття 47, що передбачає право особи на приватність та захист честі, доброго імені та на визначення меж приватного життя, є «загальним законом» для інших конституційно-правових норм, а саме статей 45, 48, 49, 50, 51, 52 Конституції Польщі, тобто стаття 47 є вказівкою у який спосіб можна тлумачити та застосовувати норми стосовно окремих правових благ приватної сфери [1; ст. 47].

Комунікація є порозумінням між фізичними особами, підтримкою контактів між особами не тільки вербально, а й в інших формах (мовою знаків, жестів, символів та ін.) [5]. Законодавець у статті 49 Конституції гарантує свободу комунікації та захист недоторканності таємниці комунікації. Держава повинна захищати осіб від нелегальних дій з боку її органів, а також інших фізичних та юридичних осіб. Прикладом цього є діяльність законодавця, який в Кримінальному процесуальному кодексі Польщі дозволяє втручання у таємницю комунікації тільки процесуальним органам щодо процесуального прослуховування) і тільки з дотриманням такої передумови, як наявність потреби [5].

Свобода пересування територією Республіки Польща означає можливість вільного (на підставі власного рішення особи) подорожування територією Республіки Польща за допомогою самостійно обраних відповідною особою транспортних засобів [1; ст. 52]. Відповідно до позиції Конституційного Трибуналу Польщі треба розуміти поняття вільного обрання місця проживання «у класичних категоріях конституційно-правових свобод, якщо припустити, що вони охоплюють загальну заборону державі та публічній владі втручатись у цю сферу життя людини. Але остання не може протистояти вимогам проти приватних осіб та підставам обмежень права власності та інших майнових прав».

Конституційно-правова гарантія свободи совісті та віросповідання означає визнання публічною владою релігійного та світоглядного плюралізму. Публічна влада може втручатись у зовнішні прояви релігійних вірувань, зокрема, у випадку виходу за межі, визначені нормами права [1; ч. 3 ст. 31]. Публічна влада одночасно зобов'язана забезпечувати віруючим вільний від будь-яких порушень (також з боку інших осіб, груп тощо) вияв їхньої віри та участь у релігійних заходах. Верховний Суд Польщі зазначає: «завдяки захисту свободи релігії захищається сфера понять, уявлень, переконань та релігійних почуттів особи. Тому є можливим прирівнювати релігійні почуття до захищених нормами права індивідуальних правових благ».

Джерела та література:

1. Конституція Республіки Польща від 2 квітня 1997 р. // Конституції зарубіжних країн / за ред. В. О. Серьогіна. – Х. : ФІНН, 2009. – С. 173–205.
2. OTK ZU [Entscheidungen des Verfassungsgerichtshofes Amtliche Sammlung] 2/1997. – S. 119.
3. OTK [Entscheidungen des Verfassungsgerichtshofes] in 1997. – Warszawa, 1998. – S. 181.
4. Kodeks karny. Stan prawny aktualny na dzień: 01.10.2020 (na 1 października 2020 r.) – Актуальна редакція КК Польщі.

Melnyk A. Protection of personal rights and freedoms in the Constitution of Poland. *An analysis of the presentation and content of certain personal rights and freedoms of man and citizen and the problems of their protection in the 1997 Constitution of Poland.*

Keywords: *Poland, Constitution, individual rights and freedoms and their guarantees.*

СПАДКУВННЯ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ**А. Р. Мілашук***Науковий керівник: к.ю.н., Ю. Б. Гофман*

В роботі досліджується питання спадкування прав інтелектуальної власності, в тому числі прав, які і не були зареєстровані в законодавчо встановленому порядку. З'ясовано, що в порядку спадкового правонаступництва можуть переходити не лише права, які випливають з авторського свідоцтва, патенту, а й право на їх одержання.

Ключові слова: *спадкування, майнові права інтелектуальної власності, особисті немайнові права інтелектуальної власності, спадщина.*

Варто зазначити, що ЦК України не виділяє окремого порядку спадкування об'єктів права інтелектуальної власності, хоча ці об'єкти містять свої особливості, адже мають нематеріальний характер, не можуть бути поділеними, мають строк чинності. Важливою ознакою яка виділяє об'єкти права інтелектуальної власності від інших є те, що вони містять в собі одночасно ознаки як матеріального так і нематеріального характеру. Спадкуванням є перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців). До складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті. До майнових прав інтелектуальної власності належать: 1) право на використання об'єкта права інтелектуальної власності; 2) виключне право дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності; 3) виключне право перешкоджати неправомірному використанню об'єкта права інтелектуальної власності, в тому числі забороняти таке використання; 4) інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом (ст. 424 ЦК України) [1]. При цьому варто звернути увагу на те, що треба розрізняти об'єкти права інтелектуальної власності та інтелектуальну власність як об'єкт спадкування, оскільки до спадкоємця переходять сукупність прав на об'єкт, а не сам об'єкт.

Відповідно до ст. 1219 ЦК України не входять до складу спадщини права та обов'язки, що нерозривно пов'язані з особою спадкодавця, зокрема, особисті немайнові права. Особистими немайновими правами інтелектуальної власності є: 1) право на визнання людини творцем (автором, виконавцем, винахідником тощо) об'єкта права інтелектуальної власності; 2) право перешкоджати будь-якому посяганню на право інтелектуальної власності, здатному завдати шкоди честі чи репутації творця об'єкта права інтелектуальної власності; 3) інші особисті немайнові права інтелектуальної власності, встановлені законом. Особисті немайнові права інтелектуальної власності належать творцеві об'єкта права інтелектуальної власності. У випадках, передбачених законом, особисті немайнові права інтелектуальної власності можуть належати іншим особам [1].

Отже, законодавець передбачає можливість відчуження особистих немайнових прав інтелектуальної власності у виняткових випадках, встановлених законом. Але ці випадки чітко не визначені. Ймовірно, до відчужуваних особистих немайнових прав можна віднести право на заявку, право на пріоритет заявки, право на отримання патенту чи свідоцтва.

Одним із найбільш неоднозначних питань у сфері спадкування об'єктів права інтелектуальної власності є порядок переходу прав автора, винахідника, котрі не були зареєстровані в законодавчо встановленому порядку. Є. В. Рябоконт та Г. В. Чурпіта зазначають, що до спадкоємців творця переходять не лише права інтелектуальної власності, котрі мають чітку законодавчу регламентацію, а й інші права, які випливають з них, зокрема право на одержання авторського свідоцтва. Законом передбачені випадки реєстрації прав інтелектуальної власності заявником, який не є винахідником. Зокрема, така реєстрація проводиться на підставі документа про передання прав винахідником (автором) або роботодавцем правонаступнику або документа про право спадкування [2].

В Постанові Пленуму ВСУ «Про судову практику у справах про спадкування» п. 14 передбачає, що до складу спадщини входять майнові права інтелектуальної власності, чинні на час відкриття спадщини в тому числі і право на оформлення винаходу, корисної моделі тощо [3].

Тож можна стверджувати, що в порядку спадкового правонаступництва можуть переходити не лише права, які випливають з авторського свідоцтва, патенту, а й право на їх одержання. Визначаючи правову природу такого права, С. Бутнік-Сіверський акцентував, що це право не є майновим, до того ж його важко віднести до особистих немайнових прав. Воно має більш адміністративно-правовий, аніж цивілістичний характер, тому що є елементом правовідносин, що виникають між заявником та державним органом [4].

Майнові права на деякі об'єкти права інтелектуальної власності можуть виникати і без реєстрації права власності на них. Зокрема це стосується авторських прав. На практиці досить часто виникають ситуації, коли нотаріуси відмовляють спадкоємцям у видачі Свідоцтва про на спадщину на об'єкти авторського права, мотивуючи це тим, що відсутні правостановлюючі документи, які підтверджують реєстрацію авторського права. Виникає колізія, з одного боку, як може нотаріус видати Свідоцтво, коли відсутні документи, які підтверджують право власності, а з іншого боку законодавство не вимагає обов'язкової реєстрації авторського права з одержанням відповідного документа.

Прикладом може слугувати рішення Апеляційного суду м. Києва у справі № 760/4704/16-ц. Позивачка звернулася до суду із позовом, на обґрунтування якого зазначила, що за заповітом мала б успадкувати авторські майнові права на твір, який був створений її батьком. Однак, державним нотаріусом було винесено постанову про відмову у вчиненні нотаріальної дії, якою відмовлено позивачці у видачі свідоцтва про право на спадщину на вищевказаний твір. Таку відмову позивачка вважала незаконною. Рішенням Солом'янського районного суду міста Києва в задоволенні позову відмовлено. Суд касаційної інстанції зазначив, що спадкодавець володів авторськими правами на всі опубліковані під його ім'ям твори, лист Генерального штабу Збройних сил України від 02 червня 2015 року № 323/1008 є офіційним документом у розумінні ст. 1 Закону України «Про інформацію», авторські права не підлягають обов'язковій реєстрації і належність авторських прав може бути підтверджене наданням оригіналу або примірника твору. Інформація, що міститься у вищевказаному листі, посвідчує факти, що здатні спричинити наслідки правового характеру, а саме: можливість реалізації позивачем свого права на спадкування за заповітом авторських майнових прав спадкодавця. Необхідно враховувати, що авторське право на твір виникає внаслідок факту створення твору. Тому для виникнення та здійснення авторського права не вимагається реєстрація права на твір чи будь-яке інше спеціальне його оформлення, а також виконання будь-яких інших формальностей. Реєстрація може здійснюватись на вимогу суб'єкта авторського права, але вона не має правостановлюючого характеру. Колегія суддів дійшла висновку, що оскаржуване рішення не може бути визнано законним і обґрунтованим, підлягає скасуванню із ухваленням нового по суті заявлених вимог [5].

Отже, відсутність окремого порядку спадкування об'єктів права інтелектуальної власності створює ряд проблем і неточностей. Майнові права на авторський твір виникають внаслідок факту створення твору і законодавством не передбачено обов'язкової державної реєстрації таких прав. Це призводить до того, що спадкоємцям важко оформити спадщини на такі твори, внаслідок чого зростає кількість судових спорів на цю тему. В порядку спадкового правонаступництва можуть переходити не лише права, які випливають з авторського свідоцтва, патенту, але й права на їх одержання.

Джерела та література:

1. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

2. Бельтюкова Є. Особливості спадкування майнових прав інтелектуальної власності [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://pgpjournal.kiev.ua/archive/2018/7/2.pdf>

3. Постанова Пленуму ВСУ від 30.05.2008 року №7 Про судову практику у справах про спадкування [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-08#Text>

4. Сіроштан О. О. Особливості спадкування прав інтелектуальної власності особами, які мають право на обов'язкову частку у спадщині [Електронний ресурс]. Режим доступу: file:///C:/Users/Home/Downloads/Chkup_2015_3_52.pdf

5. Рішення Апеляційного суду Києва від 15 листопада [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/70389296>

Milashuk A. Inheritance of intellectual property rights. *The paper examines the issue of inheritance of intellectual property rights, including rights that have not been registered in the manner prescribed by law. It was found out that in the order of hereditary succession can pass not only the rights arising from the copyright certificate, patent, but also the right to receive them.*

Keywords: inheritance, property rights of intellectual property, personal non-property rights of intellectual property, inheritance.

ПРОБЛЕМА ЗАХИСТУ ІНТЕРЕСІВ ДІТЕЙ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

В. І. Морозюк, А. П. Гусак

У статті будуть розглянуті захист і регулювання прав дитини в міжнародному праві. Шляхом аналізу Міжнародних правових документів в галузі захисту прав дітей, будуть розглянуті основні права дітей і загальні принципи їх захисту. Зараз вся світова спільнота зацікавлена у вирішенні проблем, пов'язаних із захистом прав дитини, це одне з найбільш гострих і спірних питань для дослідження в міжнародному праві, саме тому, для повного регулювання прав дітей та попередження їх порушення, вся світова спільнота зацікавлена в розвитку конкретно цієї теми.

Ключові слова: сфера регулювання та захисту прав дитини, булінг, декларація прав дитини, основоположні права дітей.

Подивившись відомості «Організації Об'єднаних Націй» (ООН), «Міжнародної організації праці» (МОП), «Всесвітньої організації охорони здоров'я» (ВООЗ), а також «міжнародних неурядових організацій, зайнятих у сфері регулювання та захисту прав дитини», виходячи з досліджень психологів можна переконатися, що:

— в багатьох країнах в школах, садках, діти і підлітки все ще зазнають насильства як з психологічної, так і фізичної сторони, до того ж насильство виходить не тільки від однокласників, але і від дорослих;

— діти стають жертвами «рабських відносин», іноді це відбувається проти волі дитини;

— найчастіше стають жертвами торгівлі дітьми;

— а також страждають від агресії з боку, яка може виражатися в формі булінгу, знущань, глузувань і т.д.

Права дитини знаходять своє вираження у відповідних конвенціях і деклараціях: «Декларація прав дитини» (прийнята резолюцією тисячу триста вісімдесят шість (XIV) Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1959 року); «Конвенція про права дитини» (прийнята резолюцією 44/25 Генеральної Асамблеї від 20 листопада 1989 року); «Всесвітня декларація про забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей» (прийнята Всесвітньою зустріччю на вищому рівні в інтересах дітей, Нью-Йорк, 30 вересня 2000 року) і т.д. [2].

Не можна не враховувати те, що дитині, в силу своєї фізичної, розумової і моральної незрілості, необхідно знаходитися під спеціальною охороною і турботою, яка включає в себе належний правовий захист як до, так і після народження.

У Конвенції дається легальне визначення поняття «дитина», від якого відштовхуються законодавці національного і міжнародного права. Дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше [1]. Необхідно відзначити, що межі віку, фізична і розумова спроможність роблять дитину особливим суб'єктом правовідносин, що в повному обсязі відбивається в її статусному положенні.

Основоположні права дітей: право на життя, включаючи виживання і здоровий розвиток (ст. 6); право на реєстрацію після народження, на ім'я і набуття громадянства, право знати своїх батьків і отримувати від них турботу (ст. 7); право на збереження індивідуальності, включаючи сімейні зв'язки (ст. 8); право на єдність сім'ї і право на підтримання контактів з батьками, якщо це не суперечить інтересам дитини (ст. 9); право на возз'єднання з сім'єю і виїзд за межі своєї країни разом з нею (ст. 10); право вільно висловлювати свої погляди і бути заслуханою в ході будь-якої судової або адміністративної процедури (ст. 11); право на освіту (ст. 28); право на захист від вживання наркотичних засобів (ст. 33) та ін. [1]. Применшення або недотримання цих прав призводить до відповідальності порушника.

Іншими словами, держави-учасниці зобов'язуються в повній мірі забезпечити дотримання закріплених прав дітей і використовувати всілякі заходи для захисту цих прав. Одна з найважливіших цілей міжнародного світового співтовариства виражається в якісному розвитку дитини, забезпечення її прав та інтересів.

Міжнародно-правова основа захисту прав дитини будується на основі не тільки принципів прав людини і громадянина, а й принципів виключно стосуються правового становища дитини, які закріплені в Декларації прав людини.

Для щасливого життя дітей і надання їм в повній мірі всіх прав в Декларації проголошується єдність наступних принципів:

1. Дитині належать всі права від народження, в тому числі право на ім'я і громадянство, невід'ємні права будь-якої держави.

2. Забезпечення спеціальної охорони і певних умов для розвитку дітей з фізичного, морального та психологічного боку.

3. Кожна дитина в рівній мірі може користуватися соціальним забезпеченням і захистом, отримання продовольства, доглядом, турботою і медичним обслуговуванням. Забезпечення багатодітних і малозабезпечених сімей. У тому числі право на відпочинок і розваги.

4. Припинення обмеження або приниження дітей, які є неповноцінними в силу фізичних, психічних або соціальних якостей. Такі діти повинні отримувати особливий режим утримання і розвитку.

5. Забезпечення любові і турботи для повноцінного розвитку дитини як особистості. Тобто дитина повинна рости в любові та злагоді, в моральному і матеріальному благополуччі. У тому числі діти не повинні бути розлучені з матір'ю без достатніх на те підстав.

6. Кожна дитина має право на отримання безкоштовної освіти, це буде сприяти загальному розумовому і культурно-соціальному розвитку, що допоможе виховати повноцінного члена суспільства, який буде приносити користь.

7. Дитина першочергово повинна отримувати право на захист і допомогу.

8. Дитина повинна ретельно охоронятися від необережного і жорстокого поводження, а також від різного роду гноблення. Діти, в тому числі їх тканини і органи, не повинні бути об'єктом торгівлі. Не можна їх прийняти на роботу, якщо вони не досягли певного вікової межі, дітям повинні надаватися спеціальні умови і тимчасові рамки їх роботи, що виключають негативний вплив на здоров'я, фізичний, розумовий і моральний розвиток.

9. Припинення гноблення і дискримінації з боку расових, культурно-релігійних та інших відмінностей дітей. Збереження моральних підвалин, розвитку терпимості, толерантності та дружби народів світу; заохочення служіння на благо світової спільноти.

Таким чином, всі перераховані вище принципи носять обов'язковий характер для всіх країн-учасниць міжнародних відносин, саме ці принципи повинні бути основою для розвитку такого суб'єкта права, як дитина. Адже тільки спільними зусиллями світового співтовариства можна досягти систематизації в забезпеченні та охороні прав дітей.

Джерела та література:

1. Декларація прав дитини - Генеральної Асамблеї ООН від 20.11.59.
2. Збірник міжнародних договорів і декларацій з прав людини. ООН // Нью-Йорк, Женева, 2002 г.
3. Міжнародна «Конвенція про права дитини» - Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1989 року.

Morozyuk V., Gusak A. The problem of protecting the interests of children in international law. *The article will consider the protection and regulation of children's rights in international law. By analyzing international legal instruments in the field of protection of children's rights, the basic rights of children and general principles of their protection will be considered. Now the whole world community is interested in solving problems related to the protection of children's rights, this is one of the most acute and controversial issues for research in international law, therefore, to fully regulate children's rights and prevent their violation, the whole world community is interested in development. specifically this topic.*

Keywords: *scope of regulation and protection of children's rights, bullying, declaration of children's rights, fundamental rights of children.*

**СТАНДАРТИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ
У ВИПАДКУ ЕКСТРАДИЦІЇ ОСОБИ****К. С. Музичук**

Дослідження практики Європейського суду з прав людини у справах про екстрадицію особи є міжнародним стандартом дотримання прав особи в даній сфері, а тому аналіз порушень державою Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод при видачі особи іншій державі сприятиме неухильному виконанню завдань кримінального провадження.

Ключові слова: *екстрадиція, Європейський суд з прав людини, кримінальне провадження.*

В національному законодавстві України термін екстрадиція трактується як видача особи державі, компетентними органами якої ця особа розшукується для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку.

Як свідчить практика, при здійсненні такої процедури видачі особи іншій державі часто порушуються її права, а тому Європейський суд з прав людини (далі – Суд) розглядає скарги про неможливість екстрадиції від осіб, які перебувають в країнах-учасниках Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) [1].

Екстрадиція особи Договірною державою може стати підставою для порушення питання про застосування статті 3 Конвенції [1], і, отже, про відповідальність цієї держави за Конвенцією, якщо доведено наявність суттєвих підстав вважати, що в разі екстрадиції така особа буде піддана в державі, якій її видають, реальному ризику зазнати поведження, забороненого статтею 3. Визнання такої відповідальності неминуче потребує оцінки умов у запитуючій країні з погляду вимог статті 3 Конвенції. Відповідальність, яка встановлюється згідно з Конвенцією, – це відповідальність запитуваної Договірної держави, яка видає особу за дії, вчинення яких стає безпосередньою причиною того, що особа наражається на ризик зазнати забороненого нелюдського поведження [2, пп. 89-91; 3, п. 73; 4, п. 66].

Екстрадиції особи (яка здійснила злочин у запитуючій країні) має передувати з'ясування існування ризику поганого поведження із заявником, забороненого статтею 3 Конвенції. У цьому випадку Суд має проаналізувати це питання у світлі всіх наданих йому матеріалів і, якщо необхідно, у світлі матеріалів, здобутих ним самостійно (*proprio motu*). Зокрема, Суду важливо знати загальну ситуацію в запитуючій країні та особисті обставини

заявника [5, п. 108; 4, п. 67]. У якості доказів Суд спирається на інформацію (як на стандарти), яка міститься в останніх доповідях таких незалежних міжнародних правозахисних асоціацій, як Міжнародна Амністія, або яку було отримано від урядових джерел, включаючи Державний департамент США [7, пп. 99-100; 8, п. 67; 9, п. 67; 10, п. 54; 11, пп. 65-66; 12, пп. 143-146; 4, п. 67], доповіді Генерального секретаря ООН [4, п. 72].

Якщо в запитуючій сторони ситуація з екстрадицією не врегульована законодавчо, а лише характеризує загальну ситуацію, то конкретні твердження заявника потребують підтвердження іншими доказами [9, п. 73; 4, п. 67]. Так, у справі «Солдатенко проти України» [4] заявник стверджував, що є членом групи, стосовно якої систематично практикується погане поводження. Суд вважає, що заявник має довести існування такої практики та його належність до групи, про яку йдеться [12, п. 132; 4, п. 68]. Наявність дипломатичних запевнень того, що заявник буде захищений від ризику зазнати поводження, забороненого статтею 3 Конвенції, Суду недостатньо [12, п. 148; 4, п. 69]. У цій справі Суд спирався на такі докази:

1) інформацію, що міститься в доповідях Державного департаменту США. У цих матеріалах є чимало повідомлень про застосування правоохоронними органами в Туркменістані (запитуючій стороні) катування, узвичаєну практику побиття та застосування сили до підозрюваних у кримінальних злочинах з метою отримання зізнань. Були повідомлення про побиття затриманих, які потребували медичної допомоги, та про ненадання медичної допомоги;

2) доповідь Генерального секретаря ООН, в якій підкреслювалось, що катування може застосовуватися в Туркменістані (запитуюча сторона – К.М.) і як покарання осіб, які вже зізналися;

3) порівняння обох згаданих доповідей, що дало змогу довести факт дуже поганих умов утримання у в'язницях (переповненість, незадовільне харчування, незабезпечення хворих лікуванням);

4) встановлено із доповідей те, що компетентні органи Туркменістану не проводять розслідування скарг на катування і погане поводження.

Зважаючи на авторитет і репутацію авторів цих доповідей, на серйозний характер розслідувань, за допомогою яких було зібрано відповідну інформацію, на той факт, що стосовно питань, про які йдеться, їхні висновки відповідають один одному. Суд не сумнівається в їхній достовірності і вважає, що в Туркменістані з особами не туркменського походження, які вчинили кримінальні злочини, поводяться аналогічно як з туркменами; є достатні підстави для побоювань щодо існування для цього серйозного ризику зазнати поводження, забороненого статтею 3 Конвенції [4, п. 72].

Взяття під варту заявника, з метою його екстрадиції з України до Туркменістану, є законним, адже воно відповідає пункту 1(f) статті 5 Конвенції: «Нікого не може бути позбавлено свободи, крім випадків: ф) законний арешт або затримання особи з метою запобігання її недозволеному в'їзду в країну чи особи, щодо якої проводиться процедура депортації або екстрадиції» [1]. Це положення не потребує доведення того, що арешт заявника пов'язаний із недопущенням вчинення ним правопорушення чи втечі, як цього потребує пункт 1(с) цієї ж статті Конвенції: «законний арешт або затримання особи, здійснене з метою до провадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення, або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення» [1].

Для цілей пункту 1(f) статті 5 Конвенції має значення чи на основі національного законодавства, чи на основі Конвенції здійснено затримання особи [7, п. 112; 13, п. 38]. Разом з тим, Суд наголошує, що тримання особи під вартою, щодо якої проводиться процедура екстрадиції, має відбуватися із дотриманням матеріально-правових та процесуальних норм національного законодавства і з відповідною сумлінністю. Це відповідатиме меті статті 5 Конвенції [1] і захистить особу від свавілля [14, п. 50]. Інакше воно перестає бути виправданим [7, п. 113].

Таким чином, дотримання чітко регламентованої розділом IX КПК України процедури міжнародного співробітництва та врахування практики Європейського суду з даного питання сприятиме неухильному забезпеченню прав людини при здійсненні екстрадиції.

Джерела та література:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод з поправками, внесеними відповідно до положень Протоколів №№ 11 та 14 з Протоколами №№1, 4, 6, 7, 12 та 13. Страсбург: Секретаріат Європейського суду з прав людини.2010. 24 с.
2. Рішення ЄСПЛ від 7 липня 1989 року у справі «Сорінг проти Сполученого Королівства» [Soering v. the United Kingdom] (серія А, № 161).
3. Рішення ЄСПЛ від 7 червня 2007 року у справі «Гарабаєв проти Росії» [Garabayev v. Russia] (заява № 38411/02).
4. Рішення ЄСПЛ від 23 січня 2009 року у справі «Солдатенко проти України» [Soldatenko v. Ukraine] (заява № 2440/07).
5. Рішення ЄСПЛ від 30 жовтня 1991 року у справі «Вільвароджа та інші проти Сполученого Королівства» [Vilvarajah and Others v. the United Kingdom] (серія А, № 215).
6. Рішення ЄСПЛ від 31 травня 2001 року у справі «Фатган Катані та інші проти Німеччини» (Fatgan Katani and Others v. Germany) (заява № 67679/01) (ухвала).
7. Рішення ЄСПЛ від 15 листопада 1996 року у справі «Чагал проти Сполученого Королівства» [Chahal v. the United Kingdom], Reports of Judgments and Decisions 1996-V.
8. Рішення ЄСПЛ від 26 квітня 2005 року у справі «Муслім проти Туреччини» (Muslim v. Turkey) (заява № 53566/99).
9. Рішення Великої палати ЄСПЛ від 4 лютого 2005 року у справі «Маматкулов і Аскарів проти Туреччини» [Mamatkulov and Askarov v. Turkey] (заяви №№ 46827/99 і 46951/99).
10. Рішення ЄСПЛ від 5 липня 2005 року у справі «Саїд проти Нідерландів» [Said v. Netherlands] (заява № 2345/02).
11. Рішення ЄСПЛ від 20 грудня 2007 року у справі «Аль-Моаяд проти Німеччини» [Al-Moayad v. Germany] (заява № 35865/03).
12. Рішення Великої палати ЄСПЛ від 28 лютого 2008 року у справі «Сааді проти Італії» [Saadi v. Italy] [GC] (заява № 37201/06).
13. Рішення ЄСПЛ від 5 лютого 2002 року у справі «Чонка проти Бельгії» (Conka v. Belgium) (заява № 51564/99).
14. Рішення ЄСПЛ від 25 червня 1996 року у справі «Амюр проти Франції» (Amuur v. France), Reports of Judgments and Decisions 1996-III.

Muzychuk K. Standarts of the European Court of Human Rights in case of person extradition. *The research of the case law of the European Court of Human Rights in cases of extradition is an international standard of respect for individual rights in this area, and therefore the analysis of violations by the state of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms in extradition to another state will promote the strict implementation of the tasks of criminal proceeding.*

Keywords: extradition, European Court of Human Rights, criminal proceeding.

**ДИСКРЕЦІЙНІ ПОВНОВАЖЕННЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ
У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ**

Г. Я. Наконечна

У тезах розкрито та визначено дискреційні повноваження органів місцевого самоврядування у сфері захисту прав людини.

Ключові слова: органи місцевого самоврядування, дискреційні повноваження, захист прав людини, територіальна громада.

Сучасна демократична, соціальна, правова держава та суспільство не можуть повноцінно функціонувати без розвиненої системи місцевого самоврядування. Аналіз повноважень сучасних органів місцевого самоврядування (далі ОМСВ) свідчить про наявність у них великої кількості дискреційних повноважень, проте саме поняття «дискреційні повноваження» не розкривається жодним нормативно-правовим актом.

В Основному Законі України, в статті 140, розкриваючи дискреційні повноваження органів місцевого самоврядування, визначається, що «місцеве самоврядування» – це право територіальної громади самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції й законів України [1].

Ратифікована Законом України Європейська хартія місцевого самоврядування (яка є частиною національного законодавства України) визначає, що органи місцевого самоврядування в межах закону мають повне вільно вирішувати будь-яке питання, яке не вилучене зі сфери їхньої компетенції й вирішення якого не доручене жодному іншому органу [2].

На жаль, єдиним нормативно-правовим актом, у якому міститься розширене визначення таких понять, як «дискреційні повноваження», є лише Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Методології проведення антикорупційної експертизи» від 24 квітня 2017 року № 1395/5.

Відповідно до пункту 1.6 Наказу, дискреційні повноваження - це сукупність прав та обов'язків органів державної влади та місцевого самоврядування, осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, що надають можливість на власний розсуд визначити повністю або частково вид і зміст управлінського рішення, яке приймається, або можливість вибору на власний розсуд одного з декількох варіантів управлінських рішень, передбачених нормативно-правовим актом, проектом нормативно-правового акта [3].

Саме в діяльності органів місцевого самоврядування в процесі виконання ними своїх конституційних та законодавчих повноважень й виникає дискреція [4], тобто об'єктивна та природна потреба посадової (службової) особи або уповноваженого органу діяти на свій розсуд, без узгодження з будь-яким іншим суб'єктом, з метою більш чіткого та якісного виконання зазначених повноважень, що скеровані:

- на реалізацію, охорону, захист, гарантування ОМСВ конституційних прав, свобод і обов'язків людини і громадянина на локальному рівні функціонування соціуму (муніципальні права людини, особистості, члена територіальної громади);
- на організаційно-нормативне супроводження ОМСВ зазначених конституційних прав, свобод і обов'язків людини і громадянина;
- на виникнення та врегулювання дискреційних повноважень ОМСВ, що є напряму пов'язаними з їх конституційно-законодавчими компетенційними повноваженнями та здійснюються в інтересах територіальної громади та її членів;
- на виникнення системи судового захисту конституційних прав, свобод і обов'язків людини і громадянина на локальному рівні функціонування соціуму (муніципальні права людини, особистості, члена територіальної громади);
- на виникнення системи судового захисту дискреційних повноважень ОМСВ, що є напряму пов'язаними з їх конституційно-законодавчими компетенційними повноваженнями, логічно «витікають» з них, є спрямованими на їх реалізацію в межах закону та у встановленому законом порядку та здійснюються в інтересах територіальної громади та її членів;
- на формування та виникнення своєрідного масиву можливих (перспективних) дискреційних повноважень ОМСВ, що базуються на їх компетенційних повноваженнях, розвитку останніх в умовах перманентної зміни умов життєвого циклу людини, враховуючи її існування як в умовах повсякденності, так й в умовах глобалізації, що актуалізує різні засади побудови таких дискреційних повноважень, включаючи й аналогію закону та аналогію права [5].

Отже, можна зазначити, що дослідження дискреційних повноважень органів місцевого самоврядування в сфері захисту прав людини, дає змогу звернути увагу на наступне:

- кожне повноваження ОМСВ, що є регламентованим та зафіксованим на конституційному або на законодавчому рівні, в широкому та схематично-модельючому його розумінні, є скерованим на виконання, охорону, захист та гарантування прав людини, що мешкає на відповідній території держави в рамках територіальної громади та в умовах МСВ;

- при системному підході та буквальному тлумаченні кожного з наведених повноважень ОМСВ витікають дискреції як організаційні, ресурсні, кадрові та інші додаткові можливості для задоволення інтересів членів територіальної громади, що є природним та звичайним явищем, бо в рамках МСВ є відсутніми процесуальні форми та процедури щодо реалізації повноважень ОМСВ, тому застосування дискреції є логічним засобом для реалізації таких повноважень;

- можна визначити процесуально-процедурну залежність між конституційно-законодавчими повноваженнями ОМСВ та дискреційними повноваженнями, що застосовуються ОМСВ, їх виконавчими органами для реалізації перших: а) кожному легалізованому та легітимованому повноваженню ОМСВ можуть відповідати відповідні дискреційні повноваження; б) якщо повноваження ОМСВ не є легалізованими в законодавстві, а формуються в явочному порядку – дискреційні повноваження відносно них, є ефективним засобом для їх наступної легалізації, враховуючи на об'єктивний характер їх виникнення в якості відповіді на екзистенційні запити членів територіальної громади, практику їх попереднього застосування та соціальну результативність та ефективність;

- становлення та розвиток дискреційних повноважень ОМСВ об'єктивує та актуалізує питання щодо їх судового захисту в контекстуалізації захисту прав територіальної громади, її членів та МСВ.

Резюмуючи, можна дійти наступних висновків: поява та наявність дискреційних повноважень у ОМСВ є об'єктивним фактом та оптимальним управлінським фактором, що обумовлена, по-перше, тим, що ОМСВ входять до системи органів публічної влади – публічної самоврядної (муніципальної) влади; по-друге, вони володіють власними повноваженнями в сфері публічного управління, що легалізовані Конституцією України та її чинним законодавством і легітимізовані не тільки муніципально-нормативною практикою в межах територіальної громади, але й правового простору держави.

Джерела та література:

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15 жовтня 1985 р. (редакція від 16 листопада 2009 р.). Офіційний вісник України. 2015. № 39
3. Методологія проведення антикорупційної експертизи, затверджена Наказом Міністерства юстиції України від 24 квітня 2017 р. № 1395/5 (редакція від 24 квітня 2017 р.). // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1395323-17>.
4. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 р. (редакція від 1 січня 2020 р.). Відомості Верховної Ради України. 1997. № 24. Ст. 170.
5. Баймуратов М. О., Боярський О. О. Дискреційні повноваження органів місцевого самоврядування в сфері захисту прав людини: методологічні підходи до розуміння та визначення// [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.publichnepravo.com.ua/index.php?option=com_content

Nakonechna H. Discretionary powers of local government bodies in the field of human rights protection. *The theses reveal and define the discretionary powers of local governments in the field of human rights protection.*

Keywords: *local governments, discretionary powers, protection of human rights, territorial community.*

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ЕКОНОМІЧНОЮ ТА ФІНАНСОВОЮ НЕРІВНІСТЮ

І. Г. Невірець

Науковий керівник: к.ю.н., доц. М. Ю. Цирба

Розглянуто проблематику обмежень прав людини, пов'язану з економічною та фінансовою складовою, специфіку відображення зазначених негативних проявів глобалізаційних трансформацій на міжнародному та національному рівнях.

Ключові слова: права людини, глобалізація, інтеграційні процеси, економічна та фінансова нерівність.

Інтеграційні процеси завжди переслідують певну економічну вигоду, без якої ніхто не був би зацікавлений в укрупненні глобального простору. Глобалізація у цьому контексті має два наслідки: позитивний, який стосується економічного розвитку цивілізації, поширення товарів та послуг, зниження рівня бідності, голоду в одних регіонах тощо; негативний, який полягає у поширенні економічної нерівності, збільшення рівня бідності, голоду в інших регіонах.

Фактично, так само як глобалізація дає можливість одним людям, так само вона забирає ті ж можливості в інших людей. Яскравим прикладом цього є перенесення виробництва та потужностей у держави із низьким рівнем забезпечення трудових прав, що призвело до збільшення рівня безробіття у розвинутих багатих державах.

Ми погоджуємось із тим, що процеси глобалізації дозволили здійснити розвиток економічної сфери світу в цілому і якщо розглядати показники глобалізованого світу в цілому, то очевидним буде той факт, що в середньому бідність, голод інші проблеми економічного характеру стали менш поширеними, а загальне благополуччя населення світу зросло. Якщо ж брати показники по різних державах та регіонах, то стане очевидним, що у деяких випадках ситуація стала позитивним рушієм, а у деяких лише погіршилась.

Іншою стороною глобалізації, окрім того, що вона позитивно впливає на поширення товарів та послуг по всьому світу через обмін ними, є те, що багаті багатішають, а бідні біднішають. Негативний досвід глобалізаційних процесів через поширення на внутрішній ринок товарів та послуг інших держав, а також імпорт своїх товарів і послуг, можна прослідкувати на прикладі Греції, яка після вступу до Європейського Союзу стала біднішою, ніж була до того. Це стало наслідком того, що внутрішні виробники у Греції були не конкурентоспроможними до європейських виробників. Європа отримала новий ринок збуту, але Греція не отримала зворотної можливості.

«Після вступу країни до ЄС економіка її почала перебудовуватись. Протягом 2000-2007 років грецька економіка зростала з великою швидкістю — середньорічний приріст становив 4.2%. Причиною став масовий приплив капіталу в країну, яка нещодавно прийняла євро. Але не дивлячись на це, країна продовжувала щороку нарощувати бюджетний дефіцит, бо грецький ринок не зміг витримати конкуренції з європейськими товарами і, як наслідок, національне виробництво занепало. Разом із тим, паралельно державний борг держави постійно зростав. У 2010 році Європейський Союз, ЄЦБ та Міжнародний валютний фонд видали Греції перший кредит. За три роки (до 2013) державний борг Греції зріс до 324 млрд євро, що становило 175% від ВВП. 246 млрд з них були отримані Грецією від країн Єврозони. Лише за 2013 рік борг країни зріс на 16 млрд. євро. У наступному півріччі 2014 борг Греції склав 339 млрд. Як наслідок, відбулось збідніння населення, зріс рівень безробіття, знизилась соціальні стандарти та виплати. Аби подолати такі проблеми, уряд задумався про вихід країни з ЄС» [1].

Перш за все, економіка Європейського Союзу не була готовою до такого розвитку подій, оскільки вихід однієї держави міг негативно вплинути на економічні показники інших держав. Також греки і грецька влада розуміли, що вихід з Європейського Союзу буде

безповоротним і це матиме негативні наслідки для Греції, перш за все. Тому такий сценарій був відкинтий.

Причиною глобальної нерівності, на нашу думку, є те, що у сучасному світі перерозподіл різних благ, статків, майна та грошей здійснюється хаотично із врахуванням економічної вигідності для окремих суб'єктів, а не з врахуванням економічних та соціальних прав всього населення Землі. Прибутки є основною відповіддю на питання економічної доцільності. Якщо окремі суб'єкти зможуть отримати прибутки від подолання голоду в окремих державах Африки, то ця проблема буде вирішена за кілька місяців, але це не є економічно вигідним для них. Держави та окремі народи залишаються у глобальному світі самотніми у питанні вирішенні проблем бідності та голоду, а всі спроби та занепокоєння окремих гравців глобального значення залишаються деклараціями, які не мають реальної мотивації чи прагнення щодо вирішення означених проблем.

А. Колот зазначає: «Смну відповідь на запитання: хто виграв і хто програв від глобалізації за останні два десятиліття з огляду на відносні показники зростання доходів – можна сформулювати так: більше від інших виграли бідні та середній клас багатьох країн Азії, а програв нижній середній клас багатого світу. Така відповідь мало кого здивує, адже йдеться про те, що може бачити кожна неупереджена людина, спостерігаючи за змінами у країнах Заходу останніх двох десятиліть. Ще більше це відчуває на собі «нижній середній клас багатого світу». Але такого розвитку подій, таких наслідків глобалізації мало хто очікував ще наприкінці 70-х – початку 80-х років ХХ століття. Переважна більшість, у тому числі й лауреат Нобелівської премії Г. Мюрдаль, схилилися до думки, що багатомільйонні маси жителів азійських країн приречені жити в бідності та не мають перспектив гідного життя. Натомість азійські країни (принаймні більшість із них) почали, образно кажучи, «підійматися з колін» [2].

Велике значення у цьому процесі, на нашу думку, зіграв саме рух капіталу багатих європейських держав на азійських ринок, який допоміг значно зрости економіками азійських держав, в першу чергу це очевидний досвід Китаю та Південної Кореї, які в технологічному та економічному вимірі давно залишають позаду провідні європейські держави і навіть Європейський Союз в цілому. Бажання здешевити процеси виробництва та при цьому збільшити об'єми виробництва та відкрити нові ринки збуту із великим числом споживачів, призвело до того, що держави почали використовувати рух капіталу в Азію. Подібна ситуація в менших масштабах прослідковується і у Європі. Для прикладу, у Польщі істотною економічний стрибок став наслідком роботи «дешевої робочої сили» іноземців, в першу чергу, українців, які за низьку оплату праці виконують більше та якісніше роботу тим самим, забезпечуючи економічне зростання Польщі. Самі ж поляки працюють часто в інших державах Європейського Союзу, Німеччині, Данії, Франції тощо. Для держави, яка забезпечується істотною кількістю через глобалізацію робочої сили чи роботи, глобалізація є джерелом економічного зростання. Проте, притік роботи чи робочої сили в одній державі означатиме спад кількості робочих місць чи робочої сили в інших державах. Тобто економічне зростання одної держави у глобалізованому світі має наслідком затримку зростання іншої держави.

Під час економічної кризи світового масштабу, яка розпочалася у США 2008 року, держава і державні ресурси були направлені в першу чергу на забезпечення функціонування банківського сектору, який же сам був однією із причин цієї кризи через те, що у США видавалися іпотечні кредити, які були «мильними бульбашками» і призвели до того краху фінансової системи держави. Через системне значення окремих банків держава здійснювала їхній захист, а не захист своїх громадян, які в першу чергу постраждали через економічну кризу. Це є істотною проблемою поширення фінансової нерівності у глобальному світі, де банки володіють істотними інструментами та впливом, що дозволяють робити їм системні умисні чи неумисні помилки і залишатися при цьому на плаву завдяки коштам платників податків. В Україні схожою проблемою була проблема «ПриватБанку», який було націоналізовано з метою забезпечення його функціональності. «ПриватБанк» втратив істотну кількість фінансів через виведення власного капіталу його колишніми акціонерами, це становило загрозу для клієнтів банку, а тому держава була змушена піти на зазначений крок. При цьому, винні особи у виникненні такої ситуації не лише unikнули відповідальності, але й також на сьогоднішній день позиваються щодо незаконності здійснення націоналізації.

Просліджується ситуація, коли за прорахунки банківської системи відповідальність несуть пересічні громадяни, а не власники, менеджери банків чи державні посадовці, які є відповідальними за фінансовий сектор.

Іншою проблемою глобальної нерівності є критерії оплати праці, які змінюються залежно від держави і дозволяють наймати за безцінь істотну кількість некваліфікованих працівників у державах третього світу, залишаючи без роботи, професійних працівників. Не останнє місце у цьому процесі займає процес автоматизації виробництва. Науковці зазначають: «Поляризація в оплаті праці в умовах, коли праця багатьох працівників із середньою заробітною платою заміщується машинами або на заміну їй приходять аутсорсинг, тимчасом як низькооплачувані працівники в основному зберігають свої місця, схоже, набуває дедалі більшого поширення в багатих країнах. Поляризація, яка стала новим явищем, перешкоджає зростанню нерівності у нижньому сегменті шкали розподілу доходів. Набули поширення й інші тенденції, зокрема зростання кількості неповних сімей у нижньому сегменті і збільшення кількості «зіркових парочок» у найвищому сегменті. Системи оподаткування і перерозподілу доходів, досконаліші в Європі, аніж у США, і більшою мірою спрямовані на обмеження нерівності, схоже, виявилися не в змозі запобігти зростанню нерівності в останній час» [3, ст. 144].

Проблемою у цьому випадку, на нашу думку, що не існує універсальних правил щодо забезпечення прав та соціальних гарантій працівників, які застосовувались би у всьому світі однаково. Фрагментарність створення належних та безпечних умов праці у світі, а також мінімальних гарантій оплати праці, дозволяє великому бізнесу уникати цих положень і ігнорувати соціальні та економічні права людини, які є незабезпеченими в окремих державах світу.

А. Колот систематизує та групує всі негативні наслідки глобалізації, які впливають на формування глобальної нерівності: «зростання навантаження на системи оподаткування та соціального забезпечення як реакція на зростаючу бідність серед дедалі більшої частки населення; відкриті та латентні прояви соціально-політичного напруження в суспільствах абсолютної більшості країн; послаблення мотивації трудової діяльності у багатьох зайнятих у суспільному виробництві як наслідок відчуття соціальної несправедливості та неможливості самореалізації; зростання тіньового сектору економіки, в умовах якого неможливі досконалі соціально-трудова відносини та реалізація принципів гідної праці; продукування явищ, процесів, інтересів, за яких скорочується інвестування соціальних програм, від яких залежить розвиток людського капіталу абсолютної більшості населення; тиск на середній клас – основи стабільності в державі та однієї з основних передумов стійкого розвитку; зниження обсягів попиту споживачів, що справляє негативний вплив на середньо- і довгостроковий економічний розвиток» [2].

Варто погодитися із такими переліком негативних явищ глобалізації для культивування глобальної нерівності. При цьому, вважаємо за необхідне додати те, що зазначені процеси будуть лише погіршувати становище забезпечення економічних та соціальних прав та свобод у глобальному світі, допоки, світова спільнота не буде єдиною щодо свого підходу до вирішення зазначеної проблеми. Це, звичайно, матиме негативні наслідки для розмірів прибутків великих бізнесів у світі, а тому, на нашу думку, прогнози у цьому контексті є невтішними.

Джерела та література:

1. Греческий долговой кризис: причины и сценарии развития URL: <http://cok.opredelim.com/docs/400/index-26005.html?page=104>

2. Колот А. М. Глобальна соціальна нерівність доходів: природа, тенденції, наслідки URL: <http://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/22582/847.pdf;jsessionid=DB8478560293200F4A46BE73373D109F?sequence=3>

3. Дитон А. Великий побег : Здоровье, богатство и истоки неравенства. пер. с англ. А. Гуськова. М. : Изд-во Института Гайдара ; Фонд «Либеральная Миссия», 2016. 368 с.

Nevirets I. The human rights limitation related to the economic and financial disparities. *The concept of limitation human rights regarding economic and financial disparities is considered, its specificity consolidation as negative manifestations of global transformation at the international and national levels.*

Keywords: *human rights, globalization, integration processes, economic and financial disparities.*

СТАБІЛЬНІСТЬ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ ЯК ЗАПОРУКА ПОСЛІДОВОЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ ПРИ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ ЛЮДИНИ

I. В. Павленко

В доповіді проаналізовано поточну ситуацію щодо змін, які вносяться до чинного кримінального закону: їх частота та причини. Автором надано схвальну оцінку положень проекту нового Кримінального кодексу в частині його стабільності.

Ключові слова: *зміни, доповнення, Кримінальний кодекс України, проект.*

Як відомо, чинний Кримінальний кодекс (далі в тексті – КК) було прийнято в 2001 році. З моменту його прийняття до нього були внесені зміни та доповнення шляхом прийняття близько 230 законів про внесення змін. Шляхом нехитрих математичних розрахунків, можемо констатувати, що кожного року до кримінального закону приймалося 12 законів щодо змін.

Зауважимо, що зміни самі по собі не є явищем, про яке слід говорити суто в негативному значенні, адже суспільні відносини змінюються, і завдання законодавця саме і полягає в тому, щоб оперативно реагувати на такі зміни. Більше того, зважаючи на те, що багато сфер життєдіяльності в Україні знаходяться в процесі реформування, зміни в законодавстві є нагальними та виправданими. Як видається, питання лежить в наступній площині: кримінальне право – це хіба та галузь права, яка постійно і часто повинна зазнавати змін? Напевно, що ні. Аналіз внесених з моменту прийняття кодексу змін свідчить, що часто такі зміни були непослідовними, ситуативними або ж приймалися для отримання тих чи інших політичних дивідендів чи задоволення популістських гасел.

Щодо останнього, то можна привести приклад доповнення КК статтю 240-1, яка встановлює відповідальність за незаконне видобування, збут, придбання, передачу, пересилання, перевезення, переробку бурштину. Як зазначають експерти, в Україні існує проблема із незаконним видобутком бурштину, але чинним кримінальним кодексом вже було передбачено відповідальність за це - ч. 2 ст. 240 КК України, адже бурштин є лише одним із видів корисних копалин загальнодержавного значення. Дійсно, в новій статті розмір штрафів значно збільшився, та це лише один із альтернативних видів покарання, що може застосовуватися, інші види - обмеження волі та позбавлення волі - розміри не змінилися. Варто звернути увагу, що в реєстрі судових рішень є близько 60 вироків, якими засудили осіб за незаконний видобуток бурштину, що свідчить також про те, що норма статті 240 КК України є «працюючою», а не «мертвою» [1, електронний ресурс].

Прикладом непослідовної кримінально-правової політики держави можна назвати ставлення держави до грального бізнесу. Так, заборона грального бізнесу відбулася в 2010 році шляхом криміналізації цього діяння в ст. 203-2 КК України. В 2011 році санкції означеної статті були посилені шляхом доповнення такого виду покарання як конфіскація грального обладнання. Далі в 2016 році цей вид покарання був виключений з санкцій статті 203-2 КК України. І, нарешті, останні зміни в 2020 р. - прийнято Закон України «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор». Таким чином, держава

зробила розворот на 180 градусів: від повної заборони грального бізнесу до його легалізації. Наразі кримінально-караними визнаються наступні діяння:

- незаконна діяльність з організації або проведення азартних ігор, лотерей ст. 203-2;
- бездіяльність працівника правоохоронного органу щодо незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей ст. 365-3.

Можна навести ще подібні приклади, яких достатньо багато, але хотілось б зупинитись на ст. 1.1.3 проекту КК України, яка має назву «Презумпція знання та стабільність Кримінального кодексу України». Отже, редакція даної статті має такий вигляд:

«Стаття 1.1.3. Презумпція знання та стабільність Кримінального кодексу України

1. В Україні діє презумпція знання положень Кримінального кодексу України.

2. З метою забезпечення знання положень та стабільності Кримінального кодексу України:

- а) цей Кодекс, а також закони про внесення змін до нього офіційно оприлюднюються в порядку, встановленому законом;
- б) зміни до цього Кодексу вносяться виключно шляхом прийняття окремого закону про внесення змін до цього Кодексу;
- в) зміни до цього Кодексу вносяться не частіше двох разів протягом календарного року, крім випадку скасування злочинності діяння;
- г) одна і та сама стаття (частина статті, пункт статті) цього Кодексу не може бути змінена раніше, ніж після спливу дванадцяти місяців з моменту набрання нею чинності;
- г) зміни до цього Кодексу не можуть набрати чинності раніше, ніж через дев'яносто днів з дня їх офіційного оприлюднення. Як виняток, закон, яким скасована злочинність діяння, набуває чинності наступного дня з дня його офіційного оприлюднення, а закон, яким змінюється розмір розрахункової одиниці, – з 1 січня року, наступного за роком, у якому цей закон був офіційно оприлюднений.

3. Закон, прийнятий з порушенням вимог частини 2 цієї статті, є нечинним [2, електронний ресурс].

Загалом ми позитивно оцінюємо таке обмеження, яке сам собі закладає законодавець. Чи можна буде таким чином зменшити кількість самих змін в кримінальному законі? Теоретично, що можна буде «обійти» саму кількість змін: скажімо, одним законом передбачити 100 змін. Однак положення про прийняття не більше двох законів на календарний рік дасть змогу, по-перше, їх системного напрацювання та накопичення, а по-друге, час є завжди добрим порадиником до послідовності прийнятих рішень, в тому числі, і в царині кримінального права.

Джерела та література:

1. Павло Демчук. Турбозаконодавчі зміни до Кримінального кодексу України: quo vadis? URL: https://jurliga.ligazakon.net/ua/analytics/193394_turbozakonodavch-zmni-do-kriminalnogo-kodeksu-ukrani-quo-vadis

2. Проект Кримінального кодексу України станом на 15 вересня 2020 р. URL: https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2020/09/16/1-kontrolnyj-proekt-kk-15-09-2020.pdf?fbclid=IwAR1uUrcS7r_vaw7EGqSkHUUvitBIZWUq81FrjcI3BW3hj-gg07Vb5asxbs

Pavlenko I. Stability of criminal law as a guarantee of consistent criminal law policy in ensuring Human Rights. *The report analyzes the current situation regarding the changes that are being made to the current criminal law: their frequency and reasons. The author gave a positive assessment of the provisions of the bill of the new Criminal Code in terms of its stability.*

Keywords: *changes, additions, Criminal Code of Ukraine, bill.*

ІНСТИТУТ КОНСТИТУЦІЙНОЇ СКАРГИ ЯК ГАРАНТІЯ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

С. О. Пеньшіна

Науковий керівник: к.ю.н., доц. В. М. Кравчук

У статті проаналізовані ключові аспекти функціонування інституту конституційної скарги, на підставі основних моделей конституційного контролю, враховуючи український та зарубіжний досвід. Акцентовано увагу на необхідності запозичення міжнародного та європейського досвіду для вдосконалення вітчизняного механізму захисту прав та свобод людини і громадянина за допомогою інституту конституційної скарги.

Ключові слова: конституційна скарга, суб'єкт права на конституційну скаргу, Конституційний Суд України, модель конституційного контролю, зарубіжний досвід.

Інститут конституційної скарги є відносно новим у вітчизняній юридичній практиці, однак вже тривалий час є ефективним інструментом захисту прав та свобод людини і громадянина в зарубіжних країнах. З метою вдосконалення внутрішньодержавного механізму захисту прав людини і громадянина за допомогою інституту конституційної скарги досить актуальним є дослідження цього механізму методом порівняння з передовим іноземним досвідом.

У незалежній Україні інститут конституційної скарги лише розпочинає свою діяльність у сфері захисту основоположних прав людини та громадянина. В той же час інститут конституційної скарги вже активно діє у країнах Центральної Європи, саме тому багато вітчизняних науковців почали також підіймати питання щодо доцільності впровадження такого інституту в Україні [1].

Суддя Конституційного Суду України у відставці П. Євграфов зазначає: «Сама ідея конституційної скарги як гарантії захисту прав і свобод людини не може оспорювати рішень органів держави, які прийняті на основі закону, а лише власне сам закон, вона не може оспорювати дії влади, наприклад, акти амністії засуджених до покарання, оскільки вони вище за норми кримінального закону і касовують відповідальність за вчинені злочини тощо». А на думку професора А. Селіванова, предметом конституційної скарги мають бути не лише закони, а й підзаконні нормативно-правові акти, що значно розширить можливості суду в питанні захисту прав і свобод людини [6].

Відтак, станом на сьогодні, інститут конституційної скарги в Україні таки знайшов своє офіційне закріплення. Відповідно до ст. 55 Закону України «Про Конституційний Суд України» конституційною скаргою є подане до Суду письмове клопотання щодо перевірки на відповідність Конституції України (конституційність) закону України (його окремих положень), що застосований в остаточному судовому рішенні у справі суб'єкта права на конституційну скаргу. Згідно з ст. 56 цього ж закону суб'єктом права на конституційну скаргу є особа, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України (його окремі положення) суперечить Конституції України. До суб'єктів права на конституційну скаргу не належать юридичні особи публічного права [7].

Якщо звертатись до зарубіжного досвіду визначення конституційної скарги, то відповідно до п. 27 ст. 149 Конституції Естонії індивідуальна конституційна скарга є юридичним засобом правового захисту для фізичної або юридичної особи для захисту її основних прав. Особа має можливість подати скаргу до Верховного суду Естонії, якщо державний орган, який здійснює владу, порушує основні права чи свободи людини, і за умови відсутності або вичерпання інших засобів правового захисту [3].

Переважаюча більшість правників вважають, що інститут конституційної скарги є витвором європейського суспільства. Наприклад, у Німеччині, Іспанії, Словенії за допомогою цього інституту може бути оскаржено конституційність законів або їх окремих положень (у Німеччині – ще й судових рішень), Австрії та Швейцарії – індивідуальних адміністративних

актів, у Грузії – інших нормативно-правових актів. У Німеччині, Швейцарії та Угорщині предметом конституційної скарги, крім законів, можуть бути загальні та персональні акти державної адміністрації. В Іспанії в порядку конституційної скарги можна оскаржити тільки законодавчі акти [5].

Варто зауважити, що у світовій практиці функціонування інституту конституційної скарги уже сформувалися та підтвердили свою ефективність такі основні моделі конституційного контролю: американська, європейська, європейська (австрійська). Суть американської моделі полягає у тому, що конституційна юрисдикція належить федеральним судам, щодо федеральних конституцій на рівні суб'єктів федерації та Верховному Суду загалом. Перший судовий прецедент у світі, який закріпив повноваження суду щодо можливості визначати конституційність актів органів державної влади був у справі «Мербері проти Медісона» (1803 р.). Верховний Суд США постановив, що закон Конгресу суперечить федеральній Конституції та наділив себе повноваженнями у сфері конституційної юстиції [1].

Яскравим прикладом європейської моделі конституційного контролю є положення наведені в Конституції Італійської Республіки. Так, відповідно до статті 134 Конституційному Суду підсудні: спори про конституційність законів та актів держави й областей, які мають силу закону; спори про компетенцію між різними владами держави, між державою й областями та між областями; обвинувачення, які висуваються відповідно до Конституції, проти президента республіки. У статті 136 зазначено, що визнані Конституційним Судом неконституційними норми закону або акта, який має силу закону, втрачає силу з дня, наступного після дня опублікування рішення Суду [4]. Тим самим Конституцією Італійської Республіки реалізовано такий напрям європейської моделі конституційного контролю, де передбачено широке коло норм, які перевіряються на конституційність.

Інша модель судового контролю – австрійська. Передбачається створення спеціального органу конституційної юрисдикції. Подання конституційної скарги до спеціалізованого суду забезпечує захист основних прав громадянина. Федеральний конституційний суд Німеччини був створений у 1951 р. Оскільки за своїм державним устроєм Німеччина – федерація, то громадянин може подати скаргу як до земельного Конституційного Суду, предметом якого є порушення конституційних прав відповідно до Конституції землі (суб'єкту федерації), так і федеральну конституційну скаргу до Федерального конституційного суду, який розглядає порушення прав щодо Конституції Німеччини [1].

Станом на 30 жовтня 2020 року до Конституційного Суду України надійшло 486 конституційних скарг [2], що свідчить про відносну ефективність цього інституту в Україні. Пересічні громадяни України поки не розуміють головних переваг даного механізму захисту їх прав, а уповноважені органи явно не сприяють цьому розумінню. Як бачимо, інститут конституційної скарги уже давно функціонує в рамках правових систем вищенаведених держав, відповідно до певного виду моделі конституційного контролю, де чільне місце займає механізм захисту прав та основоположних свобод людини і громадянина, на відмінну від правового поля України.

Однак, очевидним позитивним моментом запровадження згаданого інституту в Україні є ймовірне зменшення навантаження не тільки на Верховний Суд, а й на Європейський суд з прав людини. Адже до останнього, через неможливість розв'язання проблем у межах своєї країни, звертається чимало українців. Також можна відзначити як позитив – відсутність вимог щодо сплати судового збору за подання конституційної скарги особою, права якої порушено. Адже норми законодавства апіорі повинні приводитися у відповідність до Конституції за рахунок бюджетних коштів [5].

Таким чином, інститут конституційної скарги в світі, на сьогодні, покликаний гарантувати захист прав та свобод людини і громадянина та є ефективним превентивним засобом щодо визнання неконституційними тих чи інших нормативно-правових актів. Конституційна скарга в Україні в цілому є позитивним та необхідним явищем, однак для вдосконалення механізму захисту прав людини, даний інститут потребує ґрунтовних доопрацювань, в тому числі шляхом врахування передового іноземного досвіду.

Джерела та література:

1. Владикін О. Н. Другъ В. Д. Інститут конституційної скарги як гарантія прав і свобод людини та громадянина в Україні. / О. Н. Владикін, В. Д. Другъ //Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції № 1: – 2019. – С. 31-32. URL: https://fileview.fwdcdn.com/?url=https%3A%2F%2Fmail.ukr.net%2Fapi%2Fpublic%2Ffile_view%2Flist%3Ftoken%3D7YgsMNOm8Z4RAUIRY8SZEShQFizWIKHrLHUUPdeg9GoxP1ttfFjSiYpeFZKIItMk8oRQ5TwwVvPe6gVhFTX5MdW7tRdzOVpxpIWeso%253AuiKFy1KZ8g65YPUH%26r%3D1605249851653&default_mode=view&lang=uk#start=1
2. Конституційний суд України: офіційний сайт. URL: <http://www.ccu.gov.ua/novyna/konstytuciyini-skargy-shcho-nadiyshly-do-konstytucijnogo-sudu-ukrayiny-ta-yih-opracyuvannya-22>
3. Конституція Естонської Республіки від 28.06.1992 р. URL: http://www.concourt.am/armenian/legal_resources/world_constitutions/constit/estonia/estoni-r.htm
4. Конституція Італійської Республіки від 01.01.1948 р. URL: <https://legains.com/download/books/cons/italy.pdf>
5. Крижовий Д., старший юрист ЮФ Pravovest. «Чи зможе конституційна скарга в нинішньому вигляді з теорії стати дійсністю?» URL: [https://zib.com.ua/ua/130176chi_zmozhe_konstytuciyuna_skarga_v_ninishnomu_viglyadi_z_teorii.html](https://zib.com.ua/ua/130176chi_zmozhe_konstytuciyuna_skarga_v_ninishnomu_viglyadi_z_teorii_stati_dijisniyutyu)
6. Кузнецова Ю. Інститут конституційної скарги: теоретичні аспекти проблеми. / Ю. Кузнецова/Вісник Конституційного Суду України № 4/2013. – С.95. URL: https://fileview.fwdcdn.com/?url=https%3A%2F%2Fmail.ukr.net%2Fapi%2Fpublic%2Ffile_view%2Flist%3Ftoken%3D7YgsMNOm8Z4RAUIRY8SZEShQFizWIKHrLHUUPdeg9GoxP1ttfFjSiYpeFZKIItMk8oRQ5TwwVvPe6gVhFTX5MdW7tRdzOVpxpIWeso%253AuiKFy1KZ8g65YPUH%26r%3D1605249851653&default_mode=view&lang=uk#start=2
7. Про Конституційний суд України: Закон України від 17.07.2017 р. № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text>

Penshina S. Institute of constitutional complaint as a guarantee of protection of human and citizen's rights and freedoms: domestic and foreign experience. *Key aspects of the functioning of the institute of constitutional complaint, on the basis of the main models of constitutional control, taking into account the Ukrainian and foreign experience were analysed. The needlessness of borrowing international and European education to improve the domestic mechanism for the protection of human and citizen's rights and freedoms through the institute of constitutional complaint is emphasized.*

Keywords: *constitutional complaint, subject of the right to constitutional complaint, Constitutional Court of Ukraine, model of constitutional control, foreign experience.*

КОНЦЕПЦІЯ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯНИНА ТА ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЯ В КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

І. С. Пирога

У роботі досліджуються принципи побудови чинного законодавства на базі закріплених у Конституції прав і свобод громадян, проаналізовано способи реалізації прав і обов'язків, визначено роль держави у здійсненні прав і свобод, обґрунтована мета та форми обмеження прав і свобод.

Ключові слова: *конституційні права, відповідальність, спосіб обмеження.*

Створення політико-правових механізмів забезпечення та захисту прав людини і обмеження свавілля з боку держави, її органів і посадових осіб є найважливішим завданням демократичного суспільства. Права людини в такому суспільстві – це вища основоположна

цінність, яка лежить в основі законодавчої, правозастосовної і соціальної діяльності держави. Конституційні права і свободи – основа правового статусу особи і визначають усі права, закріплені іншими галузями права. Конституція України визнає людину, її права і свободи найвищою цінністю, а їх забезпечення – обов'язком держави. Норми Конституції є нормами прямої дії і не вимагають додаткової законодавчої регламентації.

Одним із принципів, проголошених Конституцією України, є гарантованість загальних засад і конкретних прав і свобод, які закріплені ст. 21–68 та отримують розвиток в нормативних актах, прийнятих державними органами. Відповідність прав і обов'язків – одна з найважливіших ознак права. Перетворення прав в обов'язки (наприклад, права на працю – в обов'язок трудитися) має антиправовий характер, а правами по відношенню до громадян наділяється держава.

Закріплюючи право на особисту недоторканність, Конституція України у ст. 29–32 розглядає недоторканність у сукупності з правом на свободу, оскільки конституційно ці права закріплені в єдиній правовій формулі. Недоторканість як неприпустимість довільного втручання державних структур в особисте життя, фізичну самобутність особи має включати фізичну (тілесну) та психічну недоторканність. Конституційно закріплені права на недоторканність приватного життя, особисту і сімейну таємницю, захист своєї честі і доброго імені, право на таємницю листування, телефонних переговорів, поштових, телеграфних та інших повідомлень, а також право на недоторканність житла стоять на сторожі приватної сфери життєдіяльності людини.

Законність і обґрунтованість обмеження недоторканності особи багато в чому залежать від встановлення і реалізації сукупності відповідних правових гарантій недоторканності особи: міжнародно-правових, конституційних, кримінально-процесуальних, кримінально-правових і цивільно-правових.

Важливу роль у системі прав і свобод відіграють політичні права. Політичні права – це забезпечені юридично способи можливої поведінки, які гарантують свободу дій громадян у формуванні органів державної влади і місцевого самоврядування. Ці права стосуються осіб, які мають громадянство. Зв'язок політичних прав і свобод з громадянством не означає, що вони вторинні, похідні від волі держави. Політичні права і свободи виступають як природні права громадянина демократичної держави. Деякими з цих прав і свобод (наприклад, свободою слова, свободою об'єднань) можуть користуватися й іноземці. Однак всі політичні права і свободи мають рівний судовий захист і в рівній мірі гарантуються державою.

Політичні права і свободи реалізуються у двох формах: індивідуальній і колективній. В індивідуальному порядку кожен громадянин може реалізувати своє право на рівний доступ до державної служби. У колективному порядку реалізується, наприклад, право на збори, демонстрації або на створення політичних партій. У Конституції політичні права закріплені формально, не розкривається їх сутність, межі можливих обмежень (наприклад, віковий ценз, який закріплений у відповідних законодавчих актах).

Залежно від співвідпорядкованості права діляться на основні і похідні. Основними правами є найбільш загальні права людини і громадянина, які закладають основу національного правового статусу особистості. Вони визнаються і захищаються державою як необхідна умова її існування. Основні права, зафіксовані в Конституції держави і найважливіших міжнародно-правових актах, є правовою базою для похідних прав. Основними правами є: право на життя, свободу і особисту недоторканність, приватну власність, участь в управлінні суспільством і державою та інші права, закріплені в Конституції України; право кожного на повагу до особистого і сімейного життя, недоторканність житла і кореспонденції, право на свободу вираження поглядів та інші права, закріплені в Конвенції про захист прав людини і основних свобод 1950 р. Усі права і свободи, в тій чи іншій мірі, похідні від основних, закріплених безпосередньо в Конституції держави.

Залежно від ступеня поширення права можуть бути загальними і спеціальними. Загальні права притаманні всім громадянам. Це право на життя, право на недоторканність приватного життя та ін. Спеціальні ж права залежать від соціального і службового становища, статі, віку особи та інших факторів. До спеціальних прав слід віднести права споживачів, службовців, неповнолітніх, жінок, пенсіонерів, ветеранів, біженців та ін.

Залежно від характеру суб'єктів права діляться на індивідуальні і колективні. Індивідуальними правами є права, які реалізуються кожним суб'єктом права окремо, наприклад, право на життя, свободу і на особисту недоторканність, на безпечні умови праці, гарантію людської гідності, рівність перед законом, право вільного переміщення тощо. Колективні права – це права народу, нації, спільності, асоціації. Наприклад, право на страйк, право проводити збори, мітинги, демонстрації, ходи, пікетування та ін. Окремий індивід може взяти участь у їх реалізації лише в статусі члена колективу. Колективні права не можуть суперечити індивідуальним. Адже вони є лише правами колективу, суспільства, які висловлюють самі люди з властивими помилками, зловживаннями.

Залежно від ролі держави у здійсненні прав людини вони можуть бути негативними і позитивними. Негативні права захищають особистість від небажаного втручання і обмеження прав з боку держави та інших осіб. У числі цих прав: свобода слова, переконань, недоторканість особи, житла, приватної власності, приватного життя, свобода совісті, свобода пересувань і ін. Право на життя, як обов'язок держави і громадян не позбавляти нікого життя, слід віднести також до негативних прав. Позитивні права фіксують обов'язки держави надавати людині ті чи інші блага, здійснювати ті чи інші дії. До цієї групи прав відносяться: право на гарантований мінімум заробітної плати, на оплачувану відпустку, на безкоштовну медичну допомогу, житло для незаможних тощо.

Права людини можуть поділятися на права в сфері особистої безпеки і приватного життя, права у сфері державного та суспільно-політичного життя, права у сфері економічної, соціальної та культурної діяльності. Залежно від приналежності особи до конкретної держави права людини діляться: на права громадян держави, права іноземних громадян, права осіб з подвійним громадянством (біпатриди), права осіб без громадянства (апатриди).

Конституційні права невіддільні від конституційних обов'язків, які закріплені в Основному Законі і конкретизовані в чинному законодавстві, що пред'являються з боку держави кожній людині і громадянину і пов'язані з його участю у забезпеченні інтересів суспільства, держави, інших людей. Конституційні обов'язки націлені на реалізацію особистих і суспільних інтересів і служать захисту та розвитку найбільш значущих соціальних цінностей. Конституційні обов'язки так само, як і основні права і свободи, мають вищу юридичну силу і, отже, їх зміст не може бути змінено в іншому порядку, крім як шляхом перегляду Конституції України.

Основні обов'язки людини і громадянина в Україні діляться на загальні і конкретні. Загальні – поширюються на всі категорії населення (дотримуватись Конституції і законів України, поважати права і свободи інших людей, зберігати природу і навколишнє середовище, дбайливо ставитися до природних багатств, піклуватися про збереження пам'яток культури, історії, природи, історичної та культурної спадщини). Конкретні обов'язки стосуються окремих категорій громадян (батьків, дітей, платників податків і зборів, здобувачів загальної освіти, військовозобов'язаних).

Здійснення прав і свобод людини і громадянина не повинно порушувати права і свободи інших осіб. Держава має створити необхідні умови, які забезпечать громадянам можливості вільно користуватися своїми правами, а в разі їх порушення – звернутися до компетентних органів за захистом. Водночас держава встановлює обмеження прав громадян з метою забезпечення захисту як самих громадян, так і держави. Права кожної людини обмежуються аналогічними правами інших людей або держави. Визначення меж свободи особистості в суспільстві – один з найважливіших аспектів взаємовідносин людини і держави.

Конституційне закріплення прав і свобод необхідне для забезпечення захисту людини від свавілля держави і запобігання порушенню прав і свобод шляхом видання законів та інших правових актів. Права і свободи людини стали частиною фундаментального порядку держави – державна влада в процесі своєї діяльності обмежує себе правами людини. В теорії права обмеження визначається як правове стримування протизаконного діяння. Способи (форми) обмеження прав і свобод можуть бути різними: встановлення меж поведінки; заборона на реалізацію права (свободи) в цілому; втручання уповноважених державних органів в право (свободу); покладання обов'язків, відповідальності.

«Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України». Мета обмежень – досягнення компромісу між інтересами людини та суспільства. Кожна сучасна держава має свою систему соціальних цінностей, конституційно закріплених, а обумовлена ними сукупність критеріїв і орієнтирів (цілей) утворює підстави для встановлення меж реалізації прав і свобод громадян. Метою обмежень є досягнення гармонії між інтересами особи як представника суспільства та інтересами держави. При здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших, забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту. Перелік підстав для обмеження прав громадян є вичерпним, і не може бути розширений. Обмежити свавілля держави рамками закону – необхідна умова існування і функціонування громадянського суспільства і правової держави.

Pyroha I. Concept of citizens 'rights and freedoms and its implementation in the constitution of Ukraine. *The paper examines the principles of construction of current legislation on the basis of the rights and freedoms of citizens enshrined in the Constitution, analyzes ways to exercise rights and responsibilities, determines the role of the state in exercising rights and freedoms, substantiates the purpose and forms of restriction of rights and freedoms.*

Keywords: *constitutional rights, responsibility, method of restriction.*

РЕАЛІЗАЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА ЖИТЛО В УКРАЇНІ

С. С. Пирога

У статті розглянуто зміст і структура конституційного права громадян на житло, гарантії реалізації права на житло, визначено обсяг правомочності – абсолютні, обмежені і перспективні.

Ключові слова: *конституційне право на житло, правомочності на житло.*

Рівень розвитку демократичної держави визначається не тільки визнанням прав людини, але і наявністю ефективного і дієвого правового механізму, що забезпечує їх реалізацію і захист. Такі права отримують закріплення в Основному Законі держави і визначають можливості, що дозволяють кожній людині і громадянину вільно і самостійно обирати спосіб своєї поведінки.

Усвідомлюючи важливе значення житла в житті кожної людини, світове співтовариство закріпило права на нього як природного і невід'ємного права людини у міжнародних правових актах. Право на житло отримало закріплення в ст. 25 Загальної декларації прав людини, прийнятої Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року [1], в ст. 11 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права, прийнятого Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 р. [2] і в ст. 31 Європейської соціальної хартії (переглянутої), прийнятої в Страсбурзі 3 травня 1996 р. [3]. У міжнародних правових актах право на житло розглядається як одна зі складових права на гідний рівень життя, який необхідний людині для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї.

Стаття 31 Європейської соціальної хартії (переглянутої) розглядає гарантії реалізації права на житло як зобов'язання держав-учасниць вживання заходів, спрямованих на: 1) сприяння доступові до житла належного рівня; 2) запобігання бездомності та її скорочення з метою її поступової ліквідації; 3) встановлення на житло цін, доступних для малозабезпечених осіб.

Право на житло проголошено в статті 47 Конституції України (КУ). Формула закріплення дозволяє зробити висновок про конституційну самостійність цього права. Конституційне положення «Кожен має право на житло» становить формулу досліджуваного

конституційного права. Зазначене положення має абсолютний характер, оскільки не містить ніяких умов. Суб'єктом права на житло є кожна людина. Конституційно-правова характеристика права на житло включає положення про те, що воно є нормою прямої дії, є невідчужуваним і належить кожному від народження, становить основу правового статусу особистості.

Праву кожного на житло кореспондує обов'язок держави, закріплений ч.1 і 2 ст. 47 КУ: «Держава створює умови, за яких кожен громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду. Громадянам, які потребують соціального захисту, житло надається державою та органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них плату відповідно до закону».

Право на житло в науці конституційного права розглядається як самостійне конституційне право. Про місце права на житло в системі конституційних прав і свобод людини і громадянина в науковому співтоваристві найбільшого поширення набула точка зору, згідно з якою право громадян на житло слід відносити до соціально-економічних прав і свобод [4]. Будучи одним із елементів системи прав і свобод людини і громадянина, право на житло поряд з іншими соціально-економічними правами утворює окрему групу прав і свобод людини і громадянина, які мають на меті забезпечення гідного рівня життя і вільний розвиток людини.

Системний характер інституту прав людини передбачає не тільки відособленість кожного з суб'єктивних прав, але також їх конструктивні взаємозв'язки і взаємозалежності. Право громадян на житло переважно взаємодіє з такими конституційними правами і свободами, як право на недоторканність житла, право на приватну власність, право на вільний вибір місця перебування і проживання, право на гідність особистості. У преамбулі Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права зазначено, що економічні, соціальні і культурні права впливають з властивої людській особі гідності, що спирається в т. ч. на достатній життєвий рівень людини і її сім'ї, який включає в себе достатнє житло. У конституційно-правовому аспекті гідність особистості – вираз апіорної цінності людини, його безумовна повага і самоповага в загальнолюдському, гуманітарному сенсі. Конституційно-правовий зміст права на житло полягає в задоволенні громадянином житлових потреб, які гарантують йому гідний рівень життя.

Конституція України використовує універсальне поняття «житло». Конституційні ознаки житла випливають з наявності індивідуально-визначених фізичних характеристик. Житло повинно відноситися до житлового фонду, який становить сукупність всіх житлових приміщень, що знаходяться на території України. Житловим приміщенням визнається ізольоване приміщення, яке є нерухомим майном і придатне для постійного проживання громадян (відповідає встановленим санітарним і технічним правилам і нормам, іншим вимогам законодавства). До житлових приміщень належать житловий будинок, частина житлового будинку, квартира, частина квартири, кімната.

У процесі галузевої конкретизації ті чи інші ознаки житла стають найважливішими і визначають умови його введення у відповідні правовідносини. Право на житло в цивільному праві виражається в різних речових правах на житлові приміщення (право власності або право володіння) і включає цивільно-правові правомочності щодо володіння, користування і розпорядження житловим приміщенням. Суттєвими ознаками житла, що дають цивільно-правовий захист, є віднесення його до нерухомого майна. У житлових правовідносинах істотними ознаками житла стає його належність до житлових приміщень і придатність для постійного проживання.

Найбільш широко поняття житла використовується в кримінальному праві. У ньому враховуються всі конституційні ознаки житла, основним з яких є його придатність для задоволення природної потреби людини в укрітті від навколишнього середовища, але за умови рукотворності такого укріття. Кримінально-правову охорону отримує індивідуальний житловий будинок з належними до нього житловими і нежитловими приміщеннями; житлове приміщення незалежно від форми власності, що входить до житлового фонду і придатне для постійного або тимчасового проживання, а так само інше приміщення або будівля, що не входить до житлового фонду, але призначені для тимчасового проживання.

Отже, зміст конституційного права на житло можна сформулювати наступним чином. Конституційне право на житло – це самостійне конституційне право, що володіє природно-соціальним змістом, що включає правомочності кожної людини мати житло як соціальне благо, користуватися ним і вимагати усунення будь-яких перешкод у цьому, претендувати на державну підтримку в отриманні житла. Конституційними ознаками житла, що надають йому особливий конституційний захист від позбавлення, є: якісні (житлове приміщення, придатне для постійного проживання, розташоване в будь-якому місці і на будь-якій території), майнові (нерухоме майно, що належить будь-якому речовому праву, несення тягара витрат на його утримання), суб'єктивні (основне або переважне місце проживання, куди людина має намір повернутися і де він може бути зареєстрований за місцем проживання).

Конституційно-правова модель закріплення права на житло визначає характер зв'язку держави і людини з приводу житла, покладаючи на органи держави і місцевого самоврядування обов'язок визнавати, дотримуватися, створювати умови і захищати право на житло. Зміст конституційного права на житло обумовлює його структуру. Розуміння структури конституційного права дозволяє вирішити проблему не тільки можливості обмеження цього права як такого, але й межі такого обмеження. У структурі конституційного права на житло слід виділяти:

1) правомочності, які не можуть бути обмежені за жодних умов, тобто є абсолютними. Абсолютною правомочністю є право кожної людини на житло. Право на житло є невідчужуваним;

2) правомочності, які можуть бути обмежені за певних умов. Конституція України допускає можливість обмеження повноважень відносно конкретного житла як майна, але тільки при дотриманні конституційних умов такого обмеження; «Ніхто не може бути примусово позбавлений житла інакше як на підставі закону за рішенням суду» (ч.3 ст. 47 КУ);

3) перспективні правомочності. До них слід віднести правомочність претендувати на державну підтримку в отриманні житла, оскільки право визначення переліку категорій громадян і умов надання житла з державних, муніципальних або інших житлових фондів віддано законодавцю і може змінюватися з його волі. Наприклад, це можливість отримання різних додаткових соціальних пільг і переваг, пов'язаних з якістю житла і його змістом.

Конституційне право на житло є суб'єктивним правом громадян і з урахуванням його складності та багатогранності реалізується в різних за юридичною природою правовідносинах: загальних конституційних правовідносинах, організаційних (адміністративних), майнових (цивільних) і ін. У зв'язку з цим воно регулюється різноманітними за змістом юридичними нормами, а не тільки тією, в якій дане суб'єктивне право сформульовано в загальному вигляді.

Джерела та література:

1. Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

2. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права №995_042, ратифікований від 19.10.1973. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text

3. Європейська соціальна хартія (переглянута). Страсбург, 3 травня 1996 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text

4. Алексикова О. Е. Реализация конституционного права на жилище в современной России: монография. Орел: Издательство ОФ РАНХиГС, 2016. С. 30.

Pyroha S. Realization of the constitutional right to housing in Ukraine. *The article considers the content and structure of the constitutional right of citizens to housing, guarantees of realization of the right to housing, defines the scope of competence – absolute, limited and promising.*

Keywords: *constitutional right to housing, powers to housing.*

РЕФОРМА У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ: ДО ПИТАННЯ ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ

Х. М. Полюх

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Н. В. Карпінська

Дослідження присвячено проблемі запровадження інституту відновного правосуддя в Україні. Розкрито сутність медіації як форми відновного правосуддя у світлі міжнародно-правових документів. Розглянуто практичні аспекти впровадження медіації на прикладі реалізації пілотного проекту.

Ключові слова: неповнолітні, медіація, відновне правосуддя.

Діти у конфлікті з законом, тобто які вчинили кримінальні або адміністративні правопорушення, відповідно до чинного законодавства та міжнародних зобов'язань України, зокрема Конвенції ООН про права дитини, потребують належного поведження з боку держави, з урахуванням вікових, фізичних та психологічних особливостей, а також умов, в яких вони перебувають. Не менш важливим є забезпечення захисту прав дітей у контакті з законом – дітей-потерпілих від правопорушень та недбалого ставлення з боку дорослих, а також дітей-свідків злочинних діянь [1].

Протягом останніх двох десятиліть в Україні активно поширюються ідеї відновного правосуддя як засобу соціального примирення, розрахованого на будь-які вікові категорії, а особливо на неповнолітніх правопорушників. Вони відповідають сучасним правовим тенденціям переходу від реагування на вчинення злочинів виключно примусовими та каральними методами до застосування альтернативних або додаткових шляхів впливу на стан криміногенної ситуації в суспільстві, а саме відновних процедур, або процедур примирення (медіації), які проводяться за допомогою посередника (медіатора).

Відновне правосуддя являє собою новий, сучасний підхід до реагування на протиправну поведінку та вчинення злочинів. Він враховує баланс інтересів громади, потерпілої особи та правопорушника. Адже, як свідчить практика, суворе покарання не є запорукою того, що така людина виправиться.

За визначенням, наданим у Рекомендації CM/Rec(2018)8 Комітету міністрів державам-членам стосовно відновного правосуддя у кримінальних справах від 3 жовтня 2018 року, відновне правосуддя означає будь-який процес, який дозволяє тим, кому була завдана шкода, та тим, хто несе відповідальність за таку шкоду, у випадку їх добровільної згоди, активно брати участь у вирішенні питань, що виникають у зв'язку зі скоєнням правопорушення, за посередництвом спеціально підготовленої та неупередженої третьої сторони [2, с. 373-375].

Основними формами відновного правосуддя виступають сімейні конференції, кола правосуддя та медіація [3].

У науковій літературі часто можна зустріти такі поняття як «процедура медіації», «процедура примирення потерпілого і правопорушника», «процедура медіації у кримінальних справах», «медіація у кримінальних справах» тощо. Але фактично вони позначають один і той же процес, одне і те ж поняття.

Відповідно до міжнародно-правових документів, медіація у кримінальних справах [2, с. 374-374] розуміється як гнучкий, всеохоплюючий, орієнтований на пошук рішення процес, який є додатковим або альтернативним способом вирішення кримінальних справ у системі традиційного судочинства і спрямований на врахування інтересів і залучення зацікавлених осіб до процесу; визнання законних інтересів потерпілого, які виникли внаслідок злочину; діалог потерпілого з правопорушником з метою відшкодування моральних та матеріальних збитків; розвиток почуття відповідальності у правопорушника та надання йому можливості для виправлення; підвищення ролі окремої особистості та громади у попередженні злочинів та конфліктів (Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи № R (99) 19 від 15 вересня 1999 р. «Про медіацію у кримінальних справах»); процес пошуку до або під час кримінального

процесу взаємоприйняттого рішення між потерпілим та правопорушником за посередництва компетентної особи – медіатора (Рамкове рішення Ради Європейського Союзу «Про положення жертв у кримінальному судочинстві» від 15 березня 2001 р.). Медіація як форма відновного правосуддя – це добровільний і конфіденційний процес, спрямований на вирішення кримінально-правового конфлікту між потерпілим та підозрюваним (обвинуваченим) за участю нейтральної особи (медіатора).

Протягом останніх кількох років в Україні прослідковується певна закономірність – щоразу, як до Верховної Ради України вноситься законопроект про медіацію, такі питання як медіація, досудове врегулювання спорів, відновне правосуддя набувають широкого резонансу. Однак, після «повалення» у черговий раз закону, інтерес до самої медіації як і до необхідності законодавчого закріплення цього процесу дуже швидко згасає [4, с. 77-87].

Попри відсутність спеціального законодавства, Україна має досвід застосування процедури медіації, який підтверджує високу ефективність цього інституту у процесі вирішення конфліктів. У 2019 році українське суспільство почало знайомитися з програмою відновного правосуддя для неповнолітніх. Пілотний проект «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні злочину» проходить на базі системи безоплатної правової допомоги у Донецькій, Одеській, Львівській, Луганській, Миколаївській та Харківській областях. Проект «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні злочину», впроваджується Міністерством юстиції України, Офісом Генерального прокурора України на базі системи надання безоплатної правової допомоги за підтримки Представництва Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні [5].

Пілотний проект ґрунтується на відновних підходах у кримінальних провадженнях про злочини невеликої та середньої тяжкості, вчинені неповнолітніми, і включає в себе скоординовану організацію ефективної комунікації між такими неповнолітніми і потерпілими від вчинених ними злочинів з метою забезпечення відшкодування заподіяної шкоди, максимально раннього виведення неповнолітніх правопорушників із кримінального процесу з обов'язковим ужиттям uzгоджених заходів для їх ресоціалізації та запобігання повторним злочинам [6].

Передбачається, що програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні злочину, може бути застосована у разі наявності потерпілої сторони – фізичної особи, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридичної особи, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди; вчинення неповнолітнім вперше злочину невеликої або середньої тяжкості; визнання неповнолітнім факту вчинення злочину; згоди неповнолітнього і потерпілого на участь у Програмі.

Загалом, існують два основних підходи до місця медіації у кримінальному процесі. З точки зору першого, медіація розглядається як складова частина кримінального процесу. За таких умов медіація здійснюється в межах кримінального провадження на певній стадії його провадження. Така модель застосовується в багатьох європейських країнах, зокрема в Австрії, Бельгії, Німеччині. По-друге, медіація є альтернативою кримінальному процесу. Прикладом може бути голландська програма «dading», за якою медіація може замінити провадження у визначених категоріях кримінальних проваджень (за певними складами злочинів) і щодо певного кола осіб (наприклад, неповнолітні особи). В останні роки медіація застосовується також як додатковий захід після винесення вироку. Вона розглядається як профілактична, пробачйна програма або показник виправлення засудженої особи. Така практика існує зокрема у Великій Британії, Сполучених Штатах Америки.

Джерела та література:

1. Відновне правосуддя щодо неповнолітніх. URL: <https://www.prostir.ua/?blogs=vidnovne-pravosuddya-schodo-nepovnoolitnih>
2. Медіація у професійній діяльності юриста : підручник / авт. кол.: Т. Білик, Р. Гаврилюк, І. Городиський [та ін.]; за ред. Н. Крестовської, Л. Романадзе. – Одеса : Екологія, 2019. – 456 с.

3. Про основні принципи програми відновного правосуддя у кримінальних справах: Резолюція ООН від 24 липня 2002 р. URL: http://www.commonground.org.ua/dld/RJU_bulletin/RJU.Vol.1-2.content_ukr.html

4. Карпінська Н, Духневич А. Процедура медіації (примирення) у кримінальному провадженні щодо неповнолітнього // Історико-правовий часопис. № 1(15). – 2020. – Луцьк, СЛУ ім. Лесі Українки. – С. 77-87.

5. Відновне правосуддя для неповнолітніх: набутий досвід та перспективи розвитку <http://pravokator.club/news/vidnovne-pravosuddya-dlya-nerovnoolitnih-nabutyj-dosvid-ta-perspektyvy-rozvytku/>

6. Про реалізацію пілотного проекту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні злочину»: Наказ Міністерства юстиції України, Генеральної прокуратури України № 172/5/10 від 21.01.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0087-19/print>

Polyukh H. Reform in the field of protection of children's rights: to the issue of restorative justice. *The study is devoted to the problem of introducing the institute of restorative justice in Ukraine. The essence of mediation as a form of restorative justice in the light of international legal documents is revealed. Practical aspects of mediation implementation on the example of pilot project implementation are considered.*

Keywords: juveniles, mediation, restorative justice.

ЗАХИСТ ПРАВ ІНВАЛІДІВ У ФРАНЦІЇ

Т. Р. Равлінко

Науковий керівник: д.ю.н., проф. М. М. Яцишин

В даній статті досліджується особливості соціального захисту прав людей з обмеженими можливостями в законодавстві Франції.

Ключові слова: дискримінація, Франція, обмежені можливості, права інваліда, соціальний захист.

Актуальність дослідження полягає в тому, інваліди стикаються з дискримінацією і перешкодами, які заважають їм брати участь в повсякденному житті суспільства нарівні з іншими. Їм відмовляють у їх правах вчитися в загальноосвітніх установах, найматися на роботу, жити незалежно в співтоваристві, вільно пересуватися, голосувати, брати участь у спортивних і культурних заходах, користуватися соціальним захистом, мати доступ до правосуддя, вибирати медичне лікування і вільно вступати у правові відносини, такі як покупка або продаж майна.

Непропорційно велике число інвалідів живе в країнах, що розвиваються, часто перебуваючи в нижчій ланці суспільства і в умовах крайньої бідності.

Захист, гарантований іншими договорами з прав людини і закладений в Загальній декларації прав людини, повинен відноситись до всіх.

Виклад основного матеріалу. За оцінками ВООЗ, понад мільярд людей, близько 15% населення земної кулі, мають деяку форму інвалідності [1] і тільки близько 5% з них мають вроджену інвалідність [2]. Люди з обмеженими можливостями називаються численною меншиною в світі, але, на відміну від багатьох меншин, ця завжди має відкрите членство: кожен з нас може стати її членом в будь-який час внаслідок нещасного випадку, хвороби або старіння. Таким чином, інвалідність є частиною людського існування.

До 1970 року, люди з обмеженими можливостями розглядалися як результат медичної невдачі і жертви обставин, що заслуговують на жалість. Вони були головними характеристиками «медичної моделі» інвалідності, яка безпосередньо пов'язувала проблему з особистістю і передбачала, що тільки медичне «лікування» могло позбавити цієї проблеми [2].

В 1960 році відбулися великі зрушення в мисленні проти цієї домінуючої моделі, спочатку в США, саме з «незалежного живого руху». Зсув парадигми вбачає вирішення проблеми інвалідності в реструктуризації суспільства та усуненні бар'єрів. Це розуміння інвалідності називають соціальною моделлю. Вона зосереджена на усуненні бар'єрів, формуванні позитивного ставлення і переконанні, що закони і політика надають підтримку у здійсненні повноцінної участі і недискримінації. Це говорить про те, що індивідуальні та колективні недоліки, яких зазнають люди з обмеженими можливостями, в основному є результатом складної форми інституційної дискримінації, яка так само глибоко вкорінена в нашому суспільстві, як і сексизм або расизм [2].

Активісти руху інвалідів визнають, що соціальна модель повинна виходити за рамки, заявляючи, що «інвалідність створюється навколишнім середовищем». Вони стверджують, що важливо розглядати людей з обмеженими можливостями не як пасивних жертв погіршення якості медичного обслуговування і не як пасивних жертв навколишнього середовища. Швидше за все, вони повинні сприйматися як активні агенти з повними правами на права і здатні здійснювати автономію над власним життям.

Системи соціального захисту часто заважають людям з обмеженими можливостями підтримувати контроль над своїм власним життям. Замість цього вони повинні сприяти активній участі людей з обмеженими можливостями. Однак це повинно відбуватися в поєднанні з визнанням того, що люди з обмеженими можливостями мають право на соціальну підтримку, незалежно від їх потенційного внеску в суспільство. Включення людей з обмеженими можливостями також вимагає введення в дію політики та програм, котрі усували б бар'єри і гарантували здійснення цивільних, культурних, економічних, політичних і соціальних прав [2].

Саме за таким критерієм – сприйняття інвалідів з дитинства не жертвами поганого навколишнього середовища чи погіршення медичного обслуговування, а активними агентами з правами на повні права – відбулося переосмислення соціальної моделі щодо інвалідів у Франції на початку XXI століття.

Політика соціального захисту населення Франції зазнала два етапи децентралізації. Перша хвиля децентралізації сколихнула соціальну сферу понад два століття тому, після Великої французької революції, коли чимало функцій держави, особливо щодо охорони дитинства, було передано департаментам. Після другого етапу реформ, який припав на 2003–2004 роки, департаменти стали ключовою ланкою в механізмі реалізації державної соціальної політики. Зокрема, компетенція генеральних рад департаментів суттєво розширилась. Вони почали здійснювати виплати мінімального доходу, а на голів цих рад відтоді повністю покладено відповідальність за вирішення соціальних проблем. На рівні комун діють бюро соціальних питань та міжкомунальні центри – публічні установи, які очолюють мери комун [3].

Передача державою таких повноважень на рівень департаментів супроводжується наданням відповідних дотацій з державного бюджету, які насамперед мають бути спрямовані на забезпечення мінімального набору соціальних послуг, установленого державою. Департамент може надавати значно ширше коло послуг, але встановлений державою мінімум повинен виконуватись обов'язково. Ключові питання соціального захисту населення вирішують регіональні дирекції соціальних та санітарних питань.

Нині до повноважень держави належить вирішення лише окремих питань соціального захисту. Починаючи з 1960 року, у Франції діє Генеральна дирекція соціальних справ та з питань соціальної політики, підпорядкована Міністерству праці та соціальних відносин [3].

Основні напрями діяльності дирекції – це боротьба з бідністю, політика щодо сім'ї, молоді, дитинства та материнства, а також надання допомоги інвалідам. Дирекція безпосередньо не займається вирішенням цих питань, а лише визначає основні напрями державної політики в зазначених сферах та подає їх на розгляд парламенту [3].

Наприклад, реалізація дирекцією державної політики щодо інвалідів здійснюється шляхом контролю за законодавством з питань захисту прав інвалідів. У 2005 році парламент прийняв відповідний закон, що урівняв права інвалідів та здорових громадян. Зокрема, дітям-інвалідам було дозволено за їх вибором відвідувати звичайні школи, в яких на даний час навчається половина таких дітей.

Для дорослих інвалідів, які можуть працювати, створено відповідні умови з реалізації права на працю. Кожне підприємство зобов'язане надати інвалідам, які бажають працювати, 6 % робочих місць. Підприємство може відмовитись від виконання цих вимог і сплачувати

щомісячну компенсацію органам соціального страхування. Проте, оскільки розмір такої компенсації досить великий, останнім часом значно скоротилася кількість підприємств, які відмовляють інвалідам у прийомі на роботу [3].

Щодо вирішення проблем дорослих інвалідів, то до компетенції на рівні департаменту належать питання організації допомоги в господарюванні, покращенні побутових умов, у виборі установи для подальшого проживання в ній інваліда.

При департаменті створено спеціальну комісію, яка визначає ступінь інвалідності, вид та обсяг допомоги інваліду [3].

Якщо інвалід проживає у спеціальній установі, але може працювати, то йому надається допомога щодо працевлаштування на спеціальних підприємствах, які фінансуються з державного бюджету. Для інвалідів, які не можуть працювати, департамент організовує спеціальні гуртки за інтересами [3].

Конвенція про права інвалідів пропонує достатні стандарти захисту цивільних, культурних і соціальних прав інвалідів на основі інклюзивності, рівності і недискримінації. Вона дає зрозуміти, що інваліди мають право жити незалежно в своє спільноті, робити свій вибір і відігравати активну роль в суспільстві.

Факультативний протокол до Конвенції вступив в силу в той же час, що і Конвенція. Він надає Комітету експертів додаткові повноваження. Комітет може приймати і розглядати скарги, що направляються окремими особами, і в випадках грубих і систематичних порушень прав людини, він може ініціювати розслідування.

Таким чином, Франція зробила крок назустріч інвалідам, визнаючи їх права на право бути «такими, як усі» і вирішувати власні проблеми в оточенні не спостерігаючи, як це роблять за них здорові люди, а беручи участь в цих процесах. Дана модель потребує ще великих вдосконалень, так як кожен випадок інвалідності є унікальним.

Джерела та література:

1. Всесвітня організація охорони здоров'я, «Обмежені можливості та здоров'я, інформаційний лист № 352», 2011. URL : р.: www.who.int/mediacentre/factsheets/fs352/en/index.html
2. Ягланд Т. Компас: посібник з освіти в області прав людини за участю молоді. Council of Europe Portal. URL : <https://www.coe.int/uk/web/compass/disability-and-disablism>
3. Нікіфорова І. І. Соціальна та житлова політика Франції: позитивний досвід для України. Офіційний веб-сайт Державної аудиторської служби України. Фінансовий контроль. 2007. № 6. : <http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/article/47646>

Ravlinko T. Protection of the right of person with disabilities in France. *In this article examines the features of social protection of the rights of people with disabilities in French law.*

Keywords: *discrimination, France, disability, disability rights, social protection.*

РЕАЛІЗАЦІЯ ЗАХОДІВ ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ НАЦІОНАЛЬНОЮ СТРАТЕГІЄЮ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ

С. В. Романцова

Проаналізовано виконання плану дій реалізації Національної стратегії у сфері прав людини щодо протидії домашньому насильству. З'ясовано, що на 47 % виконано План дій у сфері протидії домашньому насильству, названо заходи виконання яких є пріоритетними для України.

Ключові слова: *домашнє насильство, національна стратегія, права людини*

Протидія насильству є частиною внутрішньої та зовнішньої політики держави, для якої права людини – це одна з найвищих цінностей. Мета Національної стратегії у сфері прав людини прийнятої 25 серпня 2015 року у сфері протидії домашньому насильству – створення ефективної системи запобігання та протидії домашньому насильству, підвищення якості надання допомоги жертвам домашнього насильства [1].

За 5 років (2015-2020 р.) реалізації Національної стратегії у сфері прав людини спостерігається незначний прогрес – згідно оцінки громадських моніторів рівень її виконання становить всього 28 %, хоча на 47 % виконано заходи з протидії домашньому насильству, однак протягом I півріччя 2020 року структурними підрозділами обласних та Київської міської державної адміністрації, до компетенції яких належать питання здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству зафіксовано 96 358 звернень, що на 52,2 % більше, у порівнянні з аналогічним періодом минулого року (63 316 звернень). Зокрема, від дітей надійшло 836 звернень, (0,9 % від загальної кількості); від жінок – 84031 звернення, (87,2 % від загальної кількості); від чоловіків – 11 491 звернення, (11,9 % від загальної кількості звернень) [2].

Законодавчу базу для створення ефективної системи запобігання та протидії домашньому насильству загалом розроблено, хоча Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) дотепер не ратифіковано. Проте у вітчизняному законодавстві про запобігання та протидію домашньому насильству та насильству за ознакою статі відображено основні принципи та філософію цієї конвенції. Вітчизняна система запобігання та протидії домашньому насильству ґрунтується на принципі 4Р (англ. Prevention, Protection, Prosecution, Integrated Policies – запобігання, недопущення нових випадків; захист і підтримка постраждалих; притягнення кривдників до відповідальності; комплексна політика і збір даних) [3, с. 54].

У січні 2019 року набрали чинності зміни до законодавства, якими посилено кримінально-правовий і кримінально-процесуальний захист постраждалих від домашнього насильства.

Неврегульованими на нормативному рівні залишалися деякі питання щодо взаємодії суб'єктів під час реагування на факти домашнього насильства стосовно дітей і за участі дітей. Не створено також системи міжвідомчого обміну та збору даних щодо домашнього насильства, зокрема гендерно дезагредованих даних. Статистичних даних щодо кількості направлених на проходження програми для кривдників і кількості кривдників, направлених на проходження пробачійної програми, не збирають. Однак 21 вересня 2020 р підписано Указ Президента «Про невідкладні заходи із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства» яким передбачено невідкладне вирішення цих завдань [4].

Створено та діють (хоча й у недостатній кількості) спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб. В їхніх інтересах працівники Національної поліції виносять термінові заборонні приписи стосовно кривдників. Застосовують й інші спеціальні заходи із запобігання та протидії домашньому насильству, хоча й недостатньо масово. Направлення кривдників на проходження програм для кривдників (у разі притягнення до адміністративної відповідальності) та пробачійних програм (у разі притягнення до кримінальної відповідальності) поки що не систематичні; у багатьох місцях місцеві органи влади та органи місцевого самоврядування не готові до забезпечення виконання програм для кривдників (як делегованих повноважень). Водночас, такі програми для кривдників є у невеликій кількості міст: в Одесі на базі Одеського центру соціальних служб; у Львові починаючи з 2019 року, таку програму реалізовує Громадська організація «Осоння» як соціальну послугу шляхом соціального замовлення для Львівської обласної ради на основі Комплексної програми, розробленої МБФ «Український фонд громадського здоров'я»; у Києві спеціалісти Київського міського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, беруть участь у роботі з кривдниками.

КМ України прийнято постанову від 9.10.2020. № 930 «Деякі питання забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» якою на місцевому рівні визначено координаторів діяльності у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і уповноважених/відповідальних осіб, які провадять роботу з прийому та реєстрації заяв і повідомлень про вчинення насильства, координації заходів реагування на факти вчинення

насильства, надання допомоги і захисту постраждалим особам, а також роботу з кривдниками [5].

Завдяки активній діяльності робочої групи при Міністерстві соціальної політики України, до якої входили представники різних ЦОБВ, громадського сектору, експерти, міжнародних організацій, повністю виконано пункти Плану, якими передбачено розроблення нормативно-правових актів.

Частково виконано пункти плану, якими передбачалося створення відповідно до міжнародних стандартів єдиної державної системи збору та обробки відомостей про факти домашнього насильства між суб'єктами міжвідомчої взаємодії (наразі така робота триває); щодо розробки та затвердження державних соціальних стандартів надання допомоги постраждалим від домашнього насильства та щодо корекційної роботи з особами, які вчиняють домашнє насильство (з урахуванням віку, статі та стану здоров'я). У стані виконання – заходи інформаційно-просвітницького характеру; підготовка фахівців, які працюють у сфері запобігання та протидії домашньому насильству; відпрацювання та застосовування механізму державного соціального замовлення соціальних послуг; робота з кривдниками [6]. Для прикладу, протягом I півріччя 2020 в регіонах України (24 області та м. Київ) проведено 4764 інформаційно-просвітницьких заходів з метою захисту прав дитини від насильства в сім'ї (у порівнянні з аналогічним періодом минулого року (4426 заходів) збільшення на 338 заходів або на 7,6 %), найбільше заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству проведено у Запорізькій (486), Одеській (425), Луганській (330) областях та м. Києві (362) [2].

Водночас, необхідність в ратифікації Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу тільки посилюється, можливо новий План дій щодо реалізації Національної стратегії буде діяти протягом трьох років(2021-2023 р.), що дозволить якісно напрацювати новий концепт самої стратегії, дозволить більш прогнозовано скласти сам план важливо щоб стратегія була дійсно реалізована, а планом дій буде відповідати найбільш актуальним викликам у захисті прав людини в Україні, а саме протидії домашньому насильству.

Джерела та література:

1. Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини. Указ Президента України від 25 серпня 2015 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/501/2015#Text>
2. Підписано Указ Президента «Про невідкладні заходи із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства» URL: <https://www.msp.gov.ua/news/19092.html>
3. Оцінка імплементації Національної стратегії у сфері прав людини (2016-2019). Київ, 2020. 307 с.
4. Про невідкладні заходи із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства. Указ Президента України від 21 вересня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/398/2020#Text>
5. Деякі питання забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Постанова КМ України від 9. 10. 2020. №930. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/930-2020-%D0%BF?find=1&text=%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%88%D0%BD%D1%8C%D0%BE%D0%B3%D0%BE+%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0#Text>
6. Звіт за 2019 рік про виконання плану заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року URL: <http://hro.org.ua/index.php?id=1571826476>

Romantsova S. Implementation of measures to combat domestic violence provided by the National Strategy in the field of human rights. *The implementation of the action plan for the implementation of the National Strategy in the field of human rights to combat domestic violence is analyzed. It was found that 47 % of the Action Plan in the field of combating domestic violence has been implemented, and measures to implement it are a priority for Ukraine.*

Keywords: domestic violence, national strategy, human rights.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ОСІБ, ЯКІ НЕ ВОЛОДІЮТЬ МООВОЮ ЗДІЙСНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

О. Р. Саганюк, О. В. Крикунов

Досліджено проблемні моменти реалізації прав осіб, які не володіють чи недостатньо володіють державною мовою, щодо використання рідної або іншої доступної для них мови та на забезпечення послугами перекладача.

Ключові слова: мова кримінального судочинства, особи, які не володіють чи недостатньо володіють мовою кримінального судочинства, перекладач.

У Конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 р. (ст. 6) [1], Міжнародному пакті про громадянські та політичні права 1966 р. (ст. 14) [2] застережене право осіб, які не володіють мовою судочинства, на забезпечення їх перекладачем, у т.ч. і за кошти держави.

Закріплення засади державної мови та визнання такою української мови відбулося у ст. 10 Конституції України [3]. За правовою позицією Конституційного Суду України, викладеною у Рішенні від 14 грудня 1999 р. № 10-рп/99 (справа про застосування української мови) під державною (офіційною) мовою розуміється мова, якій державою надано правовий статус обов'язкового засобу спілкування у публічних сферах суспільного життя. До такої сфери належить діяльність правоохоронних органів, судової влади [4].

Право учасників провадження, які не володіють мовою судочинства, на участь перекладача, законодавчо закріплено у ч. 3 ст. 29 чинного Кримінального процесуального кодексу України (надалі - КПК) [5]. Зокрема, слідчий суддя, суд, прокурор, слідчий забезпечують учасникам кримінального провадження, які не володіють чи недостатньо володіють державною мовою, право давати показання, заявляти клопотання і подавати скарги, виступати в суді рідною або іншою мовою, якою вони володіють, користуючись у разі необхідності послугами перекладача в порядку, передбаченому КПК України.

Це положення цілком логічне, адже від мови, якою здійснюється кримінальне провадження, залежить становлення та підтримання цілісного комунікативного режиму у даній сфері [6, с. 66]. В той же час, недостатній ступінь знання або повне незнання мови кримінального провадження робить неможливим захист власних інтересів, реалізацію процесуального статусу для осіб, які не володіють чи недостатньо володіють відповідною мовою.

На нашу думку, критерієм для визначення того, що особи не володіють чи недостатньо володіють мовою судочинства, є те, що вони позбавлені можливості вільно розмовляти із іншими учасниками провадження, розуміти зміст інформації, із якою вона стикається у зв'язку із провадженням. Ступінь володіння мовою визначає посадова особа, яка керує кримінальним провадженням. Ми вважаємо, що для визначення того, що особа здатна чи не здатна вільно висловлюватися на мові судочинства, не потрібне призначення експертизи. Якщо виникає сумнів щодо володіння особами мовою судочинства, на нашу думку, їх має бути забезпечено перекладачем, оскільки сумніви потрібно тлумачити на користь особи. Порушення права на забезпечення перекладачем є істотним порушенням норм КПК і тягне істотні негативні наслідки – від визнання доказів недопустимими (ст. 87 КПК) до скасування судового рішення (ст. 412 КПК).

Засада державної мови кримінального судочинства передбачає участь перекладача на всіх стадіях провадження, під час яких його учасниками є особи, що не можуть вільно володіти мовою судочинства. У разі необхідності у кримінальному провадженні перекладу пояснень, показань або документів сторони кримінального провадження чи суд залучають відповідного перекладача (ст. 68 КПК). Спеціально застережене право на залучення перекладача за рахунок держави для підозрюваного, обвинуваченого, цивільного відповідача (п. 18 ч. 3 ст. 42, ч. 3 ст. 62 КПК), потерпілого, цивільного позивача (п. 9 ч. 1 ст. 56, ч. 3 ст.

61КПК), представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження (п.1 ч. 2 ст. 64-1 КПК), якщо вони не володіють чи недостатньо володіють мовою судочинства. Перекладач у таких випадках є обов'язковим учасником провадження і відмова підозрюваного (обвинуваченого), потерпілого, цивільного позивача, відповідача, представника юридичної особи від його допомоги не може бути прийнята.

Перекладач підтримує безпосередній мовний контакт з усіма учасниками процесу і одночасно веде двосторонній усний переклад всіх вчинених ними процесуальних дій, а також розпоряджень і рішень суду. Оскільки жодне із усієї сукупності доказів, зібраних у кримінальній справі, не може бути покладено в основу судового рішення без їх дослідження і оголошення, то участь перекладача в безпосередньому та усному дослідженні судом всіх доказів дозволяє передати без спотворень раніше зафіксовану в протоколах інформацію, отримати з першоджерел (від підсудного, потерпілого, свідків) відомості про факти на їхній рідній мові або на мові, якою вони володіють [7, с. 145].

У підготовчій частині судового розгляду суд повинен виконати ряд процесуальних дій, що дозволяють забезпечити його учасникам, які не володіють мовою судочинства, можливість вільно користуватися мовою, якою вони володіють, і водночас сприймати зміст доказової інформації, заяв сторін і т.п., що надійшли мовою судочинства [6, с. 67]. У зв'язку із наведеним слід звернути увагу на прикладну сторону залучення перекладачів для обвинуваченого, потерпілого, цивільного позивача та цивільного відповідача, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, за рахунок коштів Державного бюджету України в порядку, передбаченому Кабінетом Міністрів України (ч. 2 ст. 122 КПК). Рада суддів України цілком обґрунтовано вказала, що законодавець, поклавши на слідчого суддю, суд обов'язок забезпечити право користуватись за потреби послугами перекладача, в той же час не встановив ефективного механізму його залучення. Також було вказано на невідповідність фактичної вартості послуг перекладачів із розмірами компенсації виплати винагороди перекладачам, встановленими у п. 1 Інструкції, яка затверджена постановою КМ України від 1 липня 1996 р. № 710 [8.]. На цій підставі Рада суддів України сформулювала пропозицію КМ України розглянути питання щодо врегулювання механізму залучення перекладачів на досудовому розслідуванні та в судовому провадженні в такому ж порядку, який передбачений для залучення захисників (адвокатів) за рахунок держави, а також щодо необхідності переглянути розміри компенсації (відшкодування) витрат та виплати винагороди перекладачам.

Висновки. У міжнародному праві та чинному законодавстві України особам, які не володіють чи недостатньо володіють мовою судочинства, гарантовано право користуватися рідною чи іншою зрозумілою їм мовою, користуючись у разі необхідності послугами перекладача, у т.ч. і за кошти держави. Критерієм для визначення того, що особи не володіють чи недостатньо володіють мовою судочинства, є те, що вони позбавлені можливості вільно розмовляти із іншими учасниками провадження, розуміти зміст інформації. Ступінь володіння мовою визначає посадова особа, яка керує кримінальним провадженням, для такого висновку не потрібне призначення експертизи. Порушення права на забезпечення перекладачем є істотним порушенням норм КПК і тягне істотні негативні наслідки – від визнання доказів недопустимими до скасування судового рішення. Спеціально застережене право на залучення перекладача за рахунок держави для підозрюваного, обвинуваченого, цивільного відповідача, потерпілого, цивільного позивача, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. Проте законодавець не встановив ефективного механізму залучення перекладача за кошти держави. Фактична вартість послуг перекладачів не відповідає із законодавчо визначеними. Тому для реального забезпечення учасників кримінального провадження перекладачем має бути внесено зміни у законодавство, створено організаційний механізм.

Джерела та література:

1. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 р., ратифіковано Указом Президії ВР УРСР від 19.10.1973 р. № 2148 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

2. Конвенція про захист прав людини та основних свобод 1950 р., ратифіковано Законом України від 17.07.1997 р. № 475/97-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

4. Рішення Конституційного Суду України від 14.12.1999 р. №10-рп/99 (справа про застосування української мови) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-99#Text>

5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

6. Леоненко М. І. Правові питання визначення принципу національної мови в кримінальному судочинстві / М. І. Леоненко // Право України. – 1999. – № 4. – С. 66-67.

7. Абшилава Г. В. Процессуально-правовые и гуманитарные проблемы участия переводчика в уголовном судопроизводстве России / Г. В. Абшилава. – М.: ВНИИ МВД РФ, 2005. – 220 с.

8. Про залучення перекладачів у кримінальному провадженні: рішення РСУ від 09.06.2016 р. № 48 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rsu.gov.ua/ua/events/risenna-rsu-no-48-vid-09062016-pro-zalucenna-perekladaciv-u-kriminalnomu-provazdzenni>

Krykunov A., Saganiuk O. Ensuring the rights of persons, who do not speak the language of criminal proceedings effectuation. *The problematic moments of realization of the rights of persons who do not know or do not know the state language enough, concerning the use of their native or other language available to them and the provision of translation services are investigated.*

Keywords: *language of criminal proceedings, persons who do not know or do not know the language of criminal proceedings, translator.*

ПРАВА ЛЮДИНИ ЯК СПЕЦИФІЧНА ФОРМА БУТТЯ (ІСНУВАННЯ) МОРАЛІ

Б. І. Сакура

Науковий керівник: к.істор.н., доц. С. Є. Булавіна

Встановлено, що підхід до тлумачення прав людини крізь призму категорій моралі не є новим, адже саме використання природноправовим вченням понять людської гідності, справедливості, людського братерства, щастя зумовили його (вчення) популярність та прийняття. Права людини – це специфічний вид соціальної справедливості у конкретно-історичних умовах [6, р. 49].

Ключові слова: *права людини, мораль, справедливість, Україна.*

Торкаючись підходу, за яким означені права трактують як певний, *конкретно-історичний вид соціальної справедливості* щодо людини (різновид погляду на права людини як на певний специфічний спосіб буття моралі), слід, гадаємо, погодитися, що у певному сенсі він є виправданим, оскільки виступає відображенням взаємодії *формальної рівності* (як основоположного принципу побудови інституту прав людини) та *фактичної рівності* (як характерної риси сучасного тлумачення феномена прав людини), хоча й не обмежується їхніми рамками.

Розгляд історичного процесу становлення та розвитку цього явища цілком підтверджує адекватність розуміння прав людини крізь призму моральних понять. Так, історично перші (внутрішньодержавні) акти з прав людини проголосили формальну рівність

природних прав та свобод, що стало своєрідною реакцією на історично сформовану ієрархічну соціальну структуру суспільства та зумовлену цим нерівність у можливостях (правах, свободах).

Згодом, у першій половині ХХ ст., система класичних (громадянських та політичних) прав та свобод була доповнена соціально-економічними правами як гармонійно доповнюючими (чи то навіть невід'ємними) складовими цього інституту. Даному етапу становлення прав та свобод кореспондує таке розуміння справедливості, котре вимагає не тільки формально рівних стартових умов, але й базового рівня матеріального, соціального забезпечення.

І, врешті-решт, період після завершення Другої світової війни ознаменувався народженням сучасної концепції прав людини, яка у світлі її сучасних тенденцій розвитку може бути означена як така, що базується на загальнолюдських моральних принципах. На рівні всесвітніх міжнародних організацій, зокрема ООН, відбувається процес, спрямований на вироблення критеріїв, принципів, які слугуватимуть взірцем мінімальних гуманітарних стандартів (площина соціально-економічних прав людини), котрих має дотримуватися кожна держава сучасного світового співтовариства. Позитивним у наведеному ракурсі бачиться досвід РЄ, де шляхом тлумачення приписів Європейської соціальної хартії (сформульованих переважно у формі оціночних понять) Європейським комітетом з соціальних прав (Єврокомітет з соціальних прав) створюється система формально визначених показників (у цифровому, відсотковому значенні), які деталізують норми цього акта, унеможлижуючи, таким чином, довільне тлумачення його приписів державами-членами.

Проголошення гідності людини джерелом її прав та свобод мало одним зі своїх наслідків створення системи спеціальних можливостей для груп людей, які в силу набутих чи вроджених вад потребують для нормальної життєдіяльності спеціальних умов та засобів, – наприклад, Хартія ЄС (на її розгляді ми зупинимося дещо пізніше).

Охарактеризовані тенденції свідчать про те, що сучасному розумінню інституту прав людини у світлі понять соціальної справедливості відповідає визнання людини найвищою соціальною цінністю, незалежно від будь-яких її соціальних та біологічних властивостей. А це покладає на державу обов'язок створювати у всіх сферах суспільного життя умови для гармонійного існування та розвитку людини. Принципово важливим є також те, що на наднаціональному рівні визначаються критерії, формалізуються ті показники, що мають бути втілені відповідними державами у змісті та обсязі гарантованих ними (державами) прав та свобод: лише тоді відповідні права та свободи є, з погляду загальнолюдської моралі, *справедливими* [4].

Торкнемося інших проявів *моральних норм* у площині прав людини. Вплив таких норм тут є специфічним з огляду на дуалізм виконуваних ними функцій: з одного боку, правами людини можна вважати такі об'єктивні соціальні досягнення, які визнані (легітимовані) моральними нормами суспільства; з іншого ж боку, реалізація багатьох прав людини може піддаватися обмеженням з огляду на існуючі у тому чи іншому суспільстві моральні норми.

Заслугує на увагу аналіз співвідношення між інтерпретацією прав людини як певного способу існування моралі та розумінням їх як можливостей, що об'єктивно зумовлені досягнутим рівнем розвитку суспільства. Для здійснення такого аналізу варто скористатися положенням про те, що зміст прав людини складають «умови та засоби», які формують відповідні можливості людини [3, с. 8]. Зважаючи на це положення, видається можливим стверджувати, що роль моральних норм у «праволюдній» сфері визначається тим, що вони виступають специфічними духовними легітиматорами, які опосередковують трансформацію певних можливостей, об'єктивних з огляду на досягнутий рівень розвитку суспільства, у відповідні «визнані» (конституйовані) права людини.

Іншими словами, роль моральних норм (зокрема, домінуючих уявлень про самоцінність людини та про її значення у забезпеченні суспільного прогресу) у розглядуваній площині полягає в тому, що у складі змісту відповідних можливостей людини (умов та засобів, які їх утворюють) вони виступають ідеологічними (духовними) елементами відповідних прав людини [7].

Таке розуміння ролі моральних понять у конституюванні прав людини дозволяє, наприклад, більш адекватно витлумачити положення Конституції Польщі про те, що «природжена та невід’ємна гідність є джерелом свобод та прав людини і громадянина» (ст. 30). Об’єктивні досягнення суспільства у тій чи іншій сфері (технічній, медичній тощо), перш ніж вони перетворюються на права людини, піддаються «випробуванню» моральними уявленнями відповідного суспільства. Так, скажімо, досягнення наукою того рівня розвитку, за якого стало можливим клонувати людину, ще не означає, що у людини виникло «право на безсмертя». Проти застосування цього відкриття виступили широкі кола громадськості, а у деяких державах навіть було проведено референдуми, за результатами котрих було прийнято рішення заборонити на їхніх територіях застосування операції з клонування людини (до речі, ч. 2 ст. 3 Хартії ЄС включає заборону проведення репродуктивного клонування людей) [4].

Відтак, положення Загальної Декларації прав людини про те, що всі люди народжуються «рівними у своїй гідності», та конституційні положення ряду держав світу, за якими гідність людини проголошено джерелом її прав та свобод, слід розуміти як визнання гідності людини тим первинним духовним легітиматором, ідеологічною складовою змісту усіх без винятку можливостей, які складають інститут прав людини та спрямовані на забезпечення цієї властивості людини.

Спосіб вираження моральних норм у змісті прав людини може бути різним. Так, у низці прав людини моральні норми знаходять експліцитне вираження. Ст. 28 Конституції України проголошує, що «кожен має право на повагу до його гідності». Однак навіть у тих правах та свободах людини, де моральні норми явно не виражені, вони імпліцитно присутні в можливостях, котрі складають інститут прав людини. Схожа ситуація спостерігається і щодо трансплантації органів людини, яка викликає у суспільстві далеко не однозначну реакцію. Тому, ведучи мову про права людини як соціальні можливості, слід виокремлювати такий момент, як їхня обґрунтованість з позицій моралі [1].

В ідеалі моральними нормами, які обґрунтовували б із позицій духовності ті чи інші досягнення (у технічній, медичній тощо сферах) людства як права людини, мали б виступати певні загальнолюдські норми, цінності; однак, як свідчить практика міжнародних правозахисних органів, конкретне змістовне навантаження таких норм, їхня специфіка визначаються ситуативним способом (при розгляді конкретних справ), з огляду на те суспільство, в якому постало споре питання. Це, проте, не виключає того, що у ряді випадків міжнародні органи можуть проігнорувати національне тлумачення моральної норми.

Разом з тим, можна навести і приклади, які свідчать на користь того, що феномен прав людини характеризується і такими одиничними проявами (правами), які обґрунтовуються саме з позицій загальнолюдської моралі (прикладом чого може слугувати право на розвиток). Основне соціальне призначення цього права – забезпечити поступальний рух не лише окремо взятого суспільства, але й усього людства.

Відтак, видається справедливим твердження про те, що права людини становлять *моральний фундамент* кожного суспільства [1].

Джерела та література:

1. Добрянський С. П. Актуальні проблеми загальної теорії прав людини дис...канд. юрид. наук: 12.00.01 / ЛНУ ім. Івана Франка. – Львів, 2002. – 170 с.
2. Верланов С. До характеристики тлумачення приписів Європейської соціальної хартії Комітетом незалежних експертів // Права людини і Україна: Праці Львівської лабораторії прав людини Академії правових наук України. Серія І. Дослідження і реферати Випуск 2/ Редкол.: П. М. Рабінович (голов. ред.) та інш.. – Львів: Світ, 1999. – С. 47–54.
3. Панкевич І. М. Здійснення прав людини: проблеми обмежування: Автореф. дис...канд. юрид. наук: 12.00.01 / ЛНУ ім. Івана Франка. – Львів, 2000. – 17 с.
4. Рабінович С. П. Тора // Права людини і громадянина: проблеми реалізації в Україні: праці Львівської лабораторії прав людини Академії правових наук України / Редкол: П. М. Рабінович (голов. ред) та інш. – К.: Ін Юре, 1998. – С. 95–101.
5. Рабінович П. М. Права людини та їх юридичне забезпечення. (Основи загальної теорії права та держави): Навч. посібник. – К., 1992. – 154 с.

6. Universality of the Human Rights in Pluralistic World. – Strasbourg: Cedex, 1997. – 378 p.

7. Фрицький О. Закріплення прав людини в Конституції України у відповідності з Загальною Декларацією прав людини // Юридический вестник. – 1999. – № 1. – С. 70–72.

Sakura B. Human rights as a specific form of moral being (existence). *The article considers the approach to the interpretation of human rights through the prism of moral categories that isn't new because the very use of natural law doctrine notions of human dignity, justice, human brotherhood, happiness led to (doctrine) popularity and acceptance. Human rights are a specific type of social justice in concrete historical conditions [6, p. 49].*

Keywords: human rights, morality, justice, Ukraine.

ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ПОТЕРПІЛИХ ВІД ЗЛОЧИНУ В КРАЇНАХ ЄС ТА УКРАЇНІ: ЦИВІЛЬНО ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

З. Ф. Самчук-Колодяжна, Д. О. Колодяжний

У статті розглядаються гарантії захисту майнових прав фізичної особи, потерпілої від злочину нормами міжнародного права, зокрема ЄС, та питання реалізації прав фізичної особи, якій завдана шкода кримінальним правопорушенням в Україні цивільно-правовими способами (формами).

Ключові слова: жертви насильницьких злочинів, фізична особа, відшкодування шкоди фізичній особі, форма (спосіб) відшкодування, спеціальні фонди, кримінально-правовий делікт, компенсація, конвенція.

Міжнародними нормативно-правовими актами, Конвенціями ЄС та Конституціями багатьох країн світу передбачено обов'язок держави компенсувати потерпілому завдану злочином шкоду, що впливає з принципу взаємної відповідальності громадянина перед державою та держави перед громадянином.

Дана проблематика була піднята на Міжнародному пенітенціарному конгресі в 1900 р. в Брюсселі, проте не знайшла свого втілення в життя і тільки з 60-х років ХХ ст. ця ідея дістала правове закріплення в країнах-членах ЄС.

Європейською Конвенцією по відшкодуванню шкоди жертвам насильницьких злочинів від 24.11.1983 (Страсбург), яка започатковує таке відшкодування державою, передбачено право потерпілого, якому злочином нанесена серйозна шкода фізичному стану чи здоров'ю, утриманців загиблого на компенсацію тією державою, де цей злочин вчинено, навіть у випадках, якщо злочинець не підлягає судовому переслідуванню або не може бути покараним (Акт I) [1].

Вперше правове регулювання відшкодування шкоди, завданої потерпілим від злочинів здійснено у Франції законом від 6 липня 1990 року, Карним кодексом (книга 4) і Кодексом кримінального провадження Франції. Надання компенсації вирішується Комісіями з відшкодування потерпілим від злочинів, які створюються при кожному місцевому суді на принципі повного відшкодування шкоди.

Право на відшкодування шкоди, завданої злочином мають громадяни Франції, в тому числі і у випадках, коли злочин було вчинено за кордоном, громадяни держав-членів ЄС або країн, з якою Франція підписала міжнародний договір у випадку, коли злочин було вчинено на території Франції. Строк позовної давності три роки з моменту вчинення злочину та не пізніше року після завершення кримінального провадження.

Необхідно відмітити, що у Франції функціонує Гарантійний фонд для потерпілих від терористичних актів та інших злочинів, створений у 1990 році. Повне відшкодування з Фонду

отримують потерпілі, які зазнали в результаті злочину серйозного каліцтва чи стали жертвами сексуальних злочинів [11, с 43].

У Німеччині питання про державну компенсацію шкоди регулюється Карним кодексом ФРН та Законом про відшкодування жертвам насильницьких дій від 1985 року.

На компенсацію мають право потерпілі від насильницьких злочинів, особи, які перебувають у майновій залежності від жертв вбивств, іноземці у випадку, якщо злочин був скоєний після 30 червня 1990 р. і жертва залишалася у Німеччині понад три роки. [12, с 35].

У Великобританії виплата відшкодування державою потерпілим від будь-яких насильницьких злочинів здійснюється за спеціальною Програмою «Схема компенсації тілесних ушкоджень, завданих злочином», яка почала діяти ще з 1964 р., своє законодавче закріплення знайшла аж у 1994 році, коли було прийнято Закон «Про компенсацію тілесних ушкоджень, завданих злочином», в основу оцінки завданих тілесних ушкоджень Схемою покладено тариф. [10, с 73].

Крім того, у Великобританії на законодавчому рівні врегульовані й інші можливості. У даному випадку суб'єктами відповідносин у цій сфері виступають потерпілий і держава в особі спеціально сформованих та уповноважених органів. Правовою основою такого є Закон про відшкодування завданої злочином шкоди від 1995 р., а безпосередній порядок відшкодування збитків від злочинів регулюється підзаконним актом – Схемою відшкодування завданої злочином шкоди.

В Англії також існує Служба відшкодування завданої злочином шкоди. Служба керує спеціальним фондом, який створений для того, щоб надавати відшкодування потерпілим від злочинів у випадку, якщо шкода не є істотною [10, с 82].

У Республіці Польща існує спеціальний Фонд допомоги жертвам злочинів. Це громадська організація, що надає допомогу соціально незахищеним особам, які постраждали від злочину. Фонд почав свою діяльність у 1986 р. у співпраці з Державним управлінням страхування, заінтересованим у проведенні профілактичної роботи. Нині фонд надає допомогу не тільки полякам, але й іноземцям, які постраждали на території Польщі від майнових злочинів та злочинів проти особи, в тому числі і українським громадянам [10, с 87].

Нормативно-правові акти, що передбачають виплату компенсації шкоди зі спеціальних державних й громадських фондів потерпілим від злочину діють у багатьох країнах світу, зокрема: Австрії, Австралії, Мексиці, Нідерландах, Новій Зеландії, Норвегії, Фінляндії, тощо [11, с 37].

Комітетом Міністрів Ради Європи 14 червня 2006 року прийнято Рекомендацію Rec (2006)8 Комітету Міністрів до держав-членів щодо надання допомоги потерпілим від злочинів, якою рекомендується урядам країн-членів керуватися у внутрішньому законодавстві та практиці принципами, згідно яких держави повинні забезпечити визнання та повагу до прав тих громадян, що постраждали від злочину відповідно до того, як це обумовлено правами людини; зокрема, держава повинна забезпечувати безпеку, захист гідності, приватного та сімейного життя потерпілих від злочину [2].

Допомога потерпілим повинна включати не лише відшкодування майнової шкоди, але й надання медичних послуг, матеріальної та психологічної підтримки, а також соціальної допомоги та консультацій. Ці послуги надаються безкоштовно, принаймні безпосередньо після факту злочину [2].

Україна в квітні 2005 року приєдналася до Страсбурської Конвенції 1983 року, проте її основну вимогу щодо відшкодування шкоди завданої, злочином виконала частково, закріпивши це право нормами ЦК України без механізму реалізації цих прав.

Так, Цивільним Кодексом України від 16 січня 2003 р. вперше на законодавчому рівні закріплено обов'язок держави щодо відшкодування шкоди потерпілим від злочину. Статтею 1207 ЦК України передбачено обов'язок держави відшкодувати потерпілому (в разі його смерті - утриманцям) шкоду, завдану каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю внаслідок злочину, якщо не встановлено особу, яка вчинила злочин, або якщо вона є неплатоспроможною.

Відповідно до норм ст. 1177 ЦК шкода, завдана фізичній особі внаслідок злочину, відшкодовується державою [3].

Таке відшкодування проводиться згідно спеціального закону, який і досі не прийнятий.

Варто зауважити, що вказаний делікт має свої особливості. Перш за все це кримінально-правовий делікт, де вина заподіювача шкоди має свої особливості. В кримінальному праві існує презумпція невинуватості, в цивільному – вина заподіювача презюмується. Форми вини в цивільному праві теж різняться між собою. У зв'язку з цим, для відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням необхідно доводити, що завдана шкода буде результатом протиправної винної поведінки заподіювача, а також встановити, що таке протиправне діяння становить кримінальне правопорушення. Для цього необхідна наявність обвинувального вироку суду, що набув чинності.

Умови ст. 1207 ЦК, згідно яких державою відшкодовується шкода, якщо не встановлено особу, що вчинила злочин, містять суперечності, які необхідно врегулювати.

Особливість кримінально-правового делікту в цивільному праві виявляється також у процесуальному порядку відшкодування шкоди: шкода може відшкодовуватись шляхом подання цивільного позову в кримінальній справі, або ж шляхом подання його в порядку цивільного судочинства. Але з моменту порушення кримінального провадження, чи після набуття обвинувальним вироком законної сили законом не визначено [4].

На окрему увагу заслуговує застосування у нормах чинного законодавства термінів «відшкодування» та «компенсація». Зокрема, у КПК України в главі 9 ці два терміни застосовуються як тотожні (ст. 127 – «Відшкодування (компенсація) шкоди потерпілому», ст. 130 – «Відшкодування (компенсація) шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю») [4]. Поряд із цим, у ЦК України «відшкодування шкоди» застосовується у разі позначення обов'язку щодо необхідності поновлення стану внаслідок завдання шкоди - ст.1177, ст. 1207. Водночас, термін «компенсація» у загальній частині ЦК України використовується в іншому сенсі (статті 22, 23) [3].

Таким чином, з метою уніфікації понятійного апарату, необхідним та доцільним є однозначне визначення «відшкодування шкоди» КПК України, ЦК України та у спеціальному законі, який має регулювати порядок та умови відшкодування такої шкоди.

Не менш важливого значення набуває проблема визначення, яка конкретно шкода підлягає відшкодуванню за рахунок держави.

Основна проблема полягає у тому, чи зобов'язана держава відшкодовувати і моральну шкоду, завдану кримінальним правопорушенням. Так, у ст. 4 Європейської конвенції щодо відшкодування збитків шкоди жертвам насильницьких злочинів, визначено, що компенсація повинна покривати принаймні такі частини шкоди: втрату заробітку, витрати на ліки і госпіталізацію, витрати на похорон і при наявності утриманців – щодо їх утримання [1].

У Цивільному Кодексі України, в якому фактично сформульовані правові основи реалізації права потерпілих на відшкодування шкоди за рахунок держави, мова ведеться про відшкодування шкоди (ст. 1177 ЦК України), що передбачає як майнову, так і моральну шкоду[2; 3].

Аналіз положень вищевказаної Конвенції та положень чинного ЦК України свідчить про те, що національне законодавство встановлює значно розширеніші підстави та перелік випадків відшкодування державою шкоди фізичним особам, які потерпіли від злочину, ніж норми міжнародного права.

Механізм процедури відшкодування шкоди за рахунок держави вимагає вирішення питання щодо джерел фінансування. У зв'язку з цим вагомим значенням набуває створення спеціальних фондів. З метою вирішення таких проблем в Україні, в юридичній літературі та законопроектах з цих питань опираючись на досвід більшості європейських країн, пропонується створити спеціальний Фонд відшкодування шкоди, завданої злочиним, який функціонуватиме за рахунок частини доходів Державного бюджету України від сплати державного мита та інших надходжень до Державного бюджету України, пов'язаних з діяльністю судів та правоохоронних органів (конфіскованих коштів та коштів отриманих від штрафів і т.п.) та безпосередньо здійснюватиме виплати коштів на відшкодування шкоди потерпілими за наявності відповідного судового рішення [7; 8]..

Формування спеціального фонду дозволить забезпечити своєчасність та ефективність відшкодування шкоди, так як потерпілий потребує швидкої компенсації для відновлення здоров'я, а зазвичай така компенсація є життєво необхідною.

На сьогоднішній в Україні на законодавчому рівні механізм забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням за рахунок держави не врегульований, хоча робота щодо створення спеціального державного фонду відшкодування шкоди потерпілим від злочинних посягань проводиться. Зокрема, як законопроект «Про відшкодування за рахунок держави матеріальної шкоди фізичним особам, які потерпіли від злочину» 2010 р., так і аналогічний законопроект 2016р. передбачає створення спеціального Фонду відшкодування шкоди в Україні [7; 8].

Таким чином, прийняття спеціального закону та створення державного фонду з відшкодування шкоди потерпілим від злочинів є вкрай необхідним, оскільки національне законодавство будь-якої європейської країни повинно відповідати нормам міжнародного права, зокрема Європейській конвенції про компенсацію шкоди жертвам кримінальних злочинів, та Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою, прийнятою Генеральною Асамблеєю ООН у 1985 р., якими передбачено повне та своєчасне відшкодування шкоди за рахунок держави потерпілим від злочинних посягань.

Джерела та література:

1. Європейська конвенція щодо відшкодування збитку жертвам насильницьких злочинів від 24.11.1983 //URL - Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_319.
2. Рекомендація Rec (2006) 8 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо допомоги потерпілим від злочинів //URL - Режим доступу: http://sc.gov.ua/ua/rekomendaciji_komitetu_ministriv_radi_jevropi.html.
3. Цивільний кодекс України: Прийнят. 16.01.2003// Відомості Верховної Ради України. 2003., №40-44., Ст. 356.
4. Кримінально-процесуальний кодекс України: Прийнят. 13.04.2012. Серія Закони України. Харків: «Одісей», 2013.
5. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27 березня 1992 року. №6 «Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди» (із наступними змінами і доповненнями) //URL - Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/ru/v0006700-92>
6. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 року. №4 "Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди" //URL - Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95>.
7. Проект Закону «Про відшкодування за рахунок держави матеріальної шкоди фізичним особам, які потерпіли від злочину» від 27.10.2010 //URL - Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=7303&skl=7.
8. Проект Закону «Щодо надання державою спеціального соціального статусу потерпілим від особливо тяжких злочинів та відшкодування за рахунок держави матеріальної та моральної шкоди вказаним особам, із обов'язковим відшкодуванням державі засудженими понесених витрат» від 29.01.2016 //URL - Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57967.
9. Про скасування рішень Верховної Ради України про прийняття за основу проекту Закону України «Про відшкодування за рахунок держави матеріальної шкоди громадянам, які потерпіли від злочину»: постанова Верховної Ради України від 19.04.2007р.// Відомості Верховної Ради України. 2007., №27., Ст.242.
10. Відшкодування потерпілим від насильницьких злочинів: європейські стандарти і зарубіжне законодавство /; за заг. ред. О. А. Банчука., К. : Москаленко О. М., 2015., 268 с.
11. Квашис В. Е. Зарубежное законодательство и практика защиты жертв преступлений : монографія / М.: ВНИИ МВД ДФ, 1999. 242 с.
12. Татарин І. І. Європейська практика відшкодування шкоди потерпілому, заподіяної злочиним із спеціальних фондів // Проблеми становлення та розвитку правової системи

Україні : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Харків, 25-26 листопада 2011 року). Х. : ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2011., С. 189–203.

Samchuk-Kolodyazhna Z., Kolodyazhny D. Issues of protection of the rights of crime victims in EU and Ukraine countries: civil legal aspect. *The article considers guarantees of protection of property rights of an individual victim of a crime by international law, in particular the EU, and the implementation of the rights of an individual who has been harmed by a criminal offense in Ukraine by civil law (forms).*

Keywords: *victims of violent crimes, individual, compensation for damage to an individual, form (method) of compensation, special funds, criminal offense, compensation, convention.*

ЮРИДИЧНІ ГАРАНТІЇ ПРАВА НА ПРАЦЮ

В. О. Сергієнко

Науковий керівник: к.ю.н., доц. І. М. Якушев

У статті розглянуто питання забезпечення реалізації громадянами права на працю шляхом встановлення юридичних гарантій. Доведено, що юридичними гарантіями здійснення трудових прав є система засобів, способів і умов, закріплених у законодавстві, за допомогою яких сторони правовідносин можуть охороняти, захищати та відновити своє порушене право.

Ключові слова: *юридичні гарантії, право на працю, трудові права*

Проголошення будь-якого права через закріплення у законодавстві матиме вагу лише за наявності гарантій його здійснення. Саме тому увага багатьох науковців тривалий час концентрується на юридичних гарантіях, як можливостях реалізації прав, їх охорони та захисту. Право на працю є природним і невід'ємним правом кожної людини, проте потребує ефективних юридичних гарантій для реалізації. Це пов'язано з протиріччями, які виникають між суб'єктами (працівником і роботодавцем) при його реалізації.

Питання юридичних гарантій найманих працівників особливої актуальності набуло у зв'язку з поширенням на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2. Прийняте законодавство, спрямоване на запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 [1; 2], суттєво обмежило як права працівників, так і роботодавців.

На думку П.О. Недбайла призначення юридичних гарантій полягає у створенні таких правових інститутів, які б юридичними засобами забезпечували можливість реалізації прав і виконання обов'язків, а також захищали й охороняли б права громадян від порушень окремими особами, державними органами [3, с. 24].

Таким чином, основне призначення гарантій полягає у забезпеченні безперешкодного фактичного здійснення права, яке відбувається, по-перше, шляхом створення умов для його реалізації, а, по-друге, забезпеченням охорони та захисту.

З'ясувати значення гарантій у трудовому праві допоможе висловлена думка П. О. Недбайла [3, с. 27]. Він вважає, що призначення гарантій трудових прав громадян, з одного боку, полягає в тому, щоб не допустити перешкод при здійсненні прав та ліквідувати їх у випадку виникнення. З іншого боку, призначення гарантій полягає в забезпеченні виконання роботодавцем обов'язків, які відповідають повноваженням робітників і службовців, або обов'язків відповідних державних і громадських органів, що допомагають здійснювати трудові права громадян. З цієї точки зору можна говорити, що юридичні гарантії забезпечують здійснення позитивних дій у цілях найбільш повного і безперешкодного здійснення трудових прав.

Однак вченим висловлена й інша думка з цього приводу. Вона полягає в тому, що основний зміст і призначення юридичних гарантій – у створенні правових інститутів, які б

юридичними засобами забезпечували можливість реалізації прав та виконання обов'язків, а також захищали й охороняли права громадян від порушень з боку окремих осіб, державних органів, громадян [4, с. 240].

Таким чином, будь-яке право, проголошене в Конституції, може вважатися з юридичної точки зору гарантованим і фактично здійснюваним лише при умові, якщо в чинному законодавстві закріплені правові засоби його реалізації і якщо його порушення дає право громадянину на судовий чи інші передбачені законом шляхи відновлення порушеного права.

Щодо юридичних гарантій трудових прав і свобод громадян України, то вони виражаються насамперед у нормах законодавства, які розкривають і конкретизують зазначені права й свободи та, зокрема, встановлюють порядок їхнього здійснення. Однак аж ніяк не всі без винятку правові норми є юридичними гарантіями прав і свобод громадян, а лише ті, що містять визначені засоби і способи, за допомогою яких досягається безперешкодне користування правами й виконання обов'язків, захист прав і свобод та відновлення у випадку їхнього порушення.

Статтею 43 Конституції України [5] не тільки проголошено право на працю, але й забезпечена його реалізація за допомогою економічних, матеріальних, політичних, ідеологічних та юридичних гарантій. Право громадян на працю може бути реалізовано, якщо всі перераховані гарантії приводяться в дію, тобто коли держава виконує свої обов'язки по забезпеченню громадян роботою відповідно до наявних правомірностей, потреб та можливостей самого працівника.

Реальне здійснення трудових прав і виконання обов'язків працівників, як основних суб'єктів правовідносин у сфері праці, залежить від усієї сукупності юридичних гарантій, передбачених у нормах трудового права.

Юридичні гарантії трудових прав і свобод громадян України виражаються насамперед у нормах законодавства, що розкривають і конкретизують зазначені права й свободи та, особливо, встановлюють порядок їхнього здійснення. Однак, аж ніяк не усі без винятку правові норми є юридичними гарантіями прав і свобод громадян, а лише ті із них, що містять визначені засоби і способи, за допомогою яких досягається безперешкодне користування правами й виконання обов'язків, захист прав і свобод та відновлення у випадку їхнього порушення.

Враховуючи викладене вище, варто зазначити, що: по-перше, юридичні гарантії забезпечують ефективне функціонування правового статусу особи, впливають на його обсяг. Сутність гарантій полягає у забезпеченні здійснення права і виконання обов'язку та встановлення ефективного механізму їх захисту й охорони; по-друге, для класифікації юридичних гарантій необхідно використовувати декілька критеріїв. При цьому один критерій має виступати основним, а інші – додатковими. Така класифікація дозволяє не тільки вивчити найбільш характерні риси явища, що розглядається, але і поглянути на них через різні правові позиції, під різним кутом зору; по-третє, будь-яке право, яке проголошене в Конституції, може вважатися з юридичної точки зору гарантованим і фактично здійснюваним лиш при умові, якщо в чинному законодавстві закріплені правові засоби його реалізації і якщо їх порушення дає право громадянину на судовий чи інші передбачені законом шляхи відновлення порушеного права; по-четверте, гарантією здійснення прав працівників є система засобів, способів і умов, які встановлюються державою або угодою сторін, за допомогою яких сторони правовідносин можуть охороняти, захищати та відновити своє порушене право всіма способами, незабороненими законом.

Джерела та література:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України від 17.03.2020 р. № 530-IX. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/530-20#Text>
2. Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 березня 2020 року № 211. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/211-2020-%D0%BF#Text>

3. Недбайло П. Е. О юридических гарантиях правильного осуществления советских правовых норм / *Сов. гос. и право*, 1957, № 6, С. 20-29.
4. Недбайло П. Е. Применение советских правовых норм. Москва, 1960, 472 с.
5. Конституція України: Конституція, Закон від 28 червня 1996 року / *Відом. Верховної Ради України*, 1996, № 30, Ст. 141.

Sergienko V. There are legal guarantees of right to work. *In the article the question of providing of realization the citizens of right to is considered work by establishment of legal guarantees. It is well-proven that the legal guarantees of realization of labour rights is the system of facilities, methods and terms envisaged in a legislation, by means of that parties of legal relationships can guard, to protect and renew the broken right.*

Keywords: *legal guarantees, right to work, labour rights.*

СІМ'Я ЯК КОЛЕКТИВНИЙ СУБ'ЄКТ У ПРАВОВІДНОСИНАХ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

М. В. Сокол

Стаття присвячена дослідженню правового статусу сім'ї, в тому числі сім'ї з дітьми як суб'єкта соціально-забезпечувальних правовідносин у сфері надання державних соціальних допомог. Визначено та проаналізовано особливості правосуб'єктності даних учасників соціально-забезпечувальних правовідносин. Встановлено факт виникнення право та дієздатності сімей.

Ключові слова: *державні соціальні допомоги, соціально-забезпечувальні правовідносини, сім'я, сім'я з дітьми, правосуб'єктність.*

Визначення правового статусу сімей з дітьми як колективного суб'єкта правовідносин соціального забезпечення є доволі актуальним та дискусійним. Не дивлячись на чималу кількість наукових публікацій у даній сфері все ж сформулювати єдиний підхід поки не вдалося. Найгостріша полеміка ведеться з приводу визнання сім'ї як цілісного суб'єкта галузеви правовідносин чи належності прав і обов'язків в сфері соціального забезпечення окремому члену сім'ї.

Проводячи аналіз ряду законодавчих актів, які містять положення щодо порядку надання соціального забезпечення сім'ям варто зробити висновок, що коли мова ведеться про сферу соціального страхування, то суб'єктами соціально-забезпечувальних правовідносин виступає здебільшого окремий член сім'ї, а в сфері надання державних соціальних допомог законодавець виділяє сім'ю як колективного суб'єкта, закріплюючи її права та гарантії у сфері соціального захисту.

У теорії права колектив осіб може виступати суб'єктом певних правовідносин у випадку наявності правосуб'єктності. Питання виникнення галузевої правосуб'єктності таких учасників правовідносин завжди носить дискусійний характер, оскільки досить спірним є момент виникнення право та дієздатності.

Правоздатною у сфері соціального забезпечення є сім'я починаючи із моменту її створення. Відповідно до сімейного законодавства сім'я створюється на підставі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, а також на інших підставах, не заборонених законом і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства [1, ст. 3]. Законодавство у сфері соціального забезпечення наділяє ознаками галузевої правосуб'єктності ті сім'ї факт створення, яких не завжди можна підтвердити актами громадянського стану. Правові положення Закону «Про соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» [2] відносять до суб'єктів соціально-забезпечувальних правовідносин сім'ю, яка може підтвердити факт спільного проживання, ведення господарства та наявності взаємних прав і обов'язків.

На даний момент, єдиною законною можливістю визнання факту спільного проживання та ведення господарства є рішення суду, прийняття якого може зайняти тривалий період часу. У такому випадку досить доречними є правові положення окремих європейських держав, де факт наявності сімейних відносин підтверджується нотаріально посвідченим договором, який укладається жінкою та чоловіком, що проживають однією сім'єю, але без реєстрації шлюбу. Такі законодавчі нововведення були б доречними і для України, оскільки внесуть чіткість та пришвидшать процедуру встановлення факту виникнення галузевої правосуб'єктності сім'ї, яка має право на отримання державної соціальної допомоги.

Що стосується правоздатності сімей з дітьми як отримувачів ряду державних та страхових соціальних допомог, то згідно із Законом України «Про державні соціальні допомоги сім'ям з дітьми» сім'єю з дітьми є поєднане родинними зв'язками та зобов'язаннями щодо утримання коло осіб, у якому виховуються рідні, усиновлені діти, а також діти, над якими встановлено опіку чи піклування, прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу [3, ст. 2], тобто у даному випадку фактом створення такої сім'ї є момент появи на утриманні та вихованні дитини.

Другим не менш важливим елементом правосуб'єктності сім'ї є галузева дієздатність такого учасника соціально-забезпечувальних правовідносин. Відповідно до наукової позиції Синчук С. М. галузева дієздатність сім'ї виникає з моменту настання обставин соціального ризику, яка зумовлює реалізацію права на соціальне забезпечення. В той же час автор виділяє і додаткові умови за яких сім'я може реалізувати надане їй право на соціальний захист до яких, наприклад, відноситься відсутність додаткових джерел для існування, не вчинення протягом 12-ти місяців перед зверненням за наданням допомоги покупки, яка перевищує 10-тикратну величину прожиткового мінімуму на сім'ю [4, с. 210]. Наведення таких додаткових умов дієздатності сім'ї в сфері соціального забезпечення є не зовсім правильним, оскільки вони можуть лише обмежувати реалізацію права особи на отримання конкретного виду державної соціальної допомоги, в даному випадку допомоги по малозабезпеченості, але аж ніяк не впливають на момент виникнення галузевої дієздатності сім'ї в цілому. Крім того, набуття галузевої дієздатності в сфері соціального забезпечення не варто пов'язувати лише із моментом виникнення обставин соціального ризику. У доктрині права соціального забезпечення ризик є чинником регулювання системи соціального захисту на втрату постійного джерела доходу. Виникнення правовідносин соціального забезпечення пов'язується не лише із втратою доходів, а із настанням складних життєвих та юридично значимих обставин. До складних життєвих обставин, перш за все відноситься малозабезпеченість, а юридично значимими обставинами є народження, усиновлення дитини, встановлення над нею опіки чи піклування, досягнення дітьми відповідного віку, що дає право на отримання одноразової винагороди жінкам, яким присвоєно почесне звання України «Маті-героїня» та інші. При цьому, варто зауважити, що настання галузевої правосуб'єктності в даному випадку зовсім не залежить від отримуваних сім'єю доходів. Отже, галузева дієздатність сім'ї в сфері надання державних соціальних допомог виникає з моменту настання малозабезпеченості чи юридично значимих обставин, які не пов'язані із отримуваним сім'єю доходом.

Виходячи із вищенаведеного можна визначити, що сім'я з дітьми є самостійним суб'єктом галузевих правовідносин, яка являю собою осіб (мінімум двох), які спільно проживають та здійснюють турботу про дитину перебуваючи із нею у відповідному правовому зв'язку.

Джерела та література:

1. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21-22. Ст. 135.
2. Про соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям: Закон України від 01.06.2000 р. № 1768-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 35. Ст. 290.
3. Про державну допомогу сім'ям з дітьми: Закон України від 21.11.1992 р. № 2811-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 5. Ст. 21.

4. Синчук С. М. Правосуб'єктність сім'ї у правовідносинах соціального забезпечення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2014. № 8. С. 209-211.

Sokol M. The family as a collective subject in the social security legal relations.

The article is devoted to the study of the legal status of the family, including families with children as a subject of social security relations in the field of state social benefits. The peculiarities of the legal personality of the data of the participants of social security legal relations are determined and analyzed. The fact of origin of the right and legal capacity of families is established.

Keywords: state social benefits, social security legal relations, family, family with children, legal personality.

ПРАВО НА МЕДИЧНУ ДОПОМОГУ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ КОРОНАВІРУСУ

Ю. П. Сосновська

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Н. Ф. Чубоха

У статті досліджуються цивільно-правові характеристики права на медичну допомогу в Україні. Висвітлено актуальні проблеми забезпечення права на медичну допомогу в державі в умовах епідемії Covid-19 та окреслено шляхи їх вирішення.

Ключові слова: здоров'я, медична допомога, право на медичну допомогу, Covid-19.

Постановка проблеми. Основною метою системи охорони здоров'я будь-якої держави є доступність та якість медичної допомоги, медичного обслуговування та медичних послуг. Медицина у сучасному світі відіграє виняткову роль у житті всього суспільства, від народження людини і аж до її смерті. Епідемія Covid-19 стала новим викликом для людства. Китайський коронавірус продовжує ширитися світом і головною небезпекою є те, що він вражає легені, здатний викликати тяжку форму пневмонії та смерть людини. Тож актуальність теми дослідження обумовлена необхідністю пошуку оптимальних шляхів реалізації права на медичну допомогу в умовах пандемії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В галузі охорони здоров'я в Україні заслуговують уваги праці таких науковців та практиків, як Н. Болотіна, В. Галай, В. Глуховський, Т. Гурська, А. Гук, В. Головченко, В. Компанієць, Л. Красавчикова, З. Ромовська, В. Стадник, І. Сенюта, В. Третьяков, В. Дем'янишин, В. Швецов, А. Савицька, О. Крилова, О. Прасова, С. Михайлова, Є. Харитонов, В. Луць, Р. Майданик.

Виклад основного матеріалу дослідження. Право на медичну допомогу – це система правових норм, що регулюють відносини з приводу збереження, підтримки та зміцнення здоров'я. Зміст цієї категорії права охоплює чотири основні групи: право на медичні послуги, на охорону здоров'я, на медичну інформацію та медичне страхування. Суспільство і держава відповідальні перед сучасним і майбутніми поколіннями за рівень здоров'я і збереження генофонду народу України, забезпечують пріоритетність охорони здоров'я в діяльності держави, поліпшення умов праці, навчання, побуту і відпочинку населення, розв'язання екологічних проблем, удосконалення медичної допомоги і запровадження здорового способу життя [1, с. 279].

У цивільному законодавстві України право на медичну допомогу посідає важливе місце серед особистих немайнових прав фізичної особи. Це право закріплено у ст. 49 Конституції України [2], ст. 284 ЦК України [3], ст. 33–53 Основ законодавства України про охорону здоров'я [4]. Право на медичну допомогу в тому вигляді, в якому воно сформульовано в ст. 284 ЦК України, фактично складається із сукупності повноважень: права на надання медичної допомоги; права на вибір лікаря та методів лікування, права відмовитися від лікування. Цей перелік прав, що стосуються медичної сфери, продовжується у ст. 285 та 286 ЦК. Тобто, в ЦК

Україні йдеться про низку суб'єктивних цивільних прав щодо особистих немайнових благ у межах певної сфери суспільної діяльності – медичної.

Цінність здоров'я, що є невідчужуваним благом, полягає у тому, що без нього зменшується або втрачається значення багатьох інших благ і цінностей. Чинне законодавство України в галузі охорони здоров'я акцентує увагу на пріоритетному напрямку діяльності держави – гарантуванні прав пацієнтів, проте реальне дотримання та забезпечення відповідних конституційних прав залишається проблемним. Причина цієї колізії в тому, що станом на зараз в Україні немає комплексного дієвого підходу до вдосконалення існуючих та запровадження нових елементів механізму реалізації конституційного права особи на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. [5]. Конституцією також передбачено, що «охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм». Основний закон не уточнює зміст цих програм, але в ньому відчувається намагання гарантувати реалізацію цього права: «Держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування. У державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно; існуюча мережа таких закладів не може бути скорочена. Держава сприяє розвитку лікувальних закладів усіх форм власності» [2].

З появою пандемії Covid-19 українська влада до неї спочатку ставилася легковажно, але коли було зафіксовано перші випадки, пішла шляхом тотальних заборон, які з одного боку не дали епідемії набути руйнівних масштабів, з іншого – можуть просто вбити нестійку українську економіку. Водночас гостро постало питання про доступність медицини. Виявилось, що лікарі не були забезпечені засобами захисту ще із самого початку спалаху, а в окремих лікарнях не було майже нічого, дефіцит необхідних ліків та засобів — понад 90%. У зв'язку із цим Верховна Рада ухвалила спеціальний закон для запобігання COVID-19, який вносить корективи у найрізноманітніші сфери, а на всій території України запроваджено карантин, який триває і досі. Станом на 1 грудня 2020 року кількість виявлених хворих сягає понад шістнадцять тисяч в день і медичні заклади не можуть впоратися із таким навантаженням. Лікарні, в тому числі і пологові будинки масово переформовують у інфекційні, щоб мати змогу прийняти якомога більше хворих на коронавірус. Уряд наголошує, що продовжує робити все можливе, аби медична система могла надати допомогу кожному, хто її потребує, але через недостатність фінансування держава не може повністю забезпечити охорону здоров'я своїх громадян.

Ще однією гострою проблемою є незабезпеченість безкоштовного лікування хворих коронавірусом. Міністерство охорони здоров'я наголошує: «В умовах стаціонару лікування COVID-19 – безкоштовне». За словами Національної служби здоров'я, на одного пацієнта виділяється від 20 тисяч до 45 тисяч гривень в залежності від тяжкості перебігу захворювання. У цей тариф включені препарати та медичні вироби, які необхідні для лікування. Та щось пішло не так і українці витрачають тисячі на те, що нібито має надаватися безоплатно [6]. Хворі часто свідчать про те, що змушені самостійно купувати медичні препарати, але не у кожного вистачає власних фінансових ресурсів для цього. І така ситуація у багатьох медзакладах, де лікують коронавірус. Про брак коштів у Національній службі здоров'я знають. Проте кажуть: виплачують медзакладам усі кошти, передбачені законом [7].

Таким чином, сьогодні перед українською системою охорони здоров'я поставлено максимально конкретне завдання: при жорстких ресурсних обмеженнях створити якісно нову систему, спроможну забезпечити доступну та якісну медичну допомогу для всіх громадян. Доцільно чітко визначити конкретні дії й складові елементи, які пов'язані між собою, та специфіку – як зміни в одній частині позначаються на іншій, щоб між ними зберігався не тільки зв'язок, а й стійкість [8]. Має місце і той факт, що у зв'язку із карантинними обмеженнями права пацієнтів відійшли на другий план, що і підтверджує Ірина Сенюта, голова комітету НААУ з медичного права. Значних змін і законодавчого обмеження зазнало особисте немайнове право на нерозголошення персональних даних, що має кожна фізична особа та яке є невід'ємним і непорушним. Такі трансформації у сфері захисту персональних даних зумовлені законом «Про внесення змін до Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» щодо запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)» У ньому закріплено, що дозволяється опрацювання персональних даних без згоди особи, зокрема даних, які стосуються стану здоров'я, місця госпіталізації або самоізоляції, прізвища,

імені, по батькові, дати народження, місця проживання, роботи (навчання) в порядку, визначеному в рішенні Уряду про встановлення карантину, за умови використання таких даних виключно з метою вжиття протіепідемічних заходів [9].

Висновки. Розглядаючи право на медичну допомогу в умовах пандемії коронавірусу, нами окреслено лише три ключові проблеми: відсутність координації між державними органами у питанні забезпечення права на медичну допомогу, відсутність достатнього цільового фінансування та порушення особистих прав людини. Жодна держава світу на початку пандемії не була готова до такого виклику. Тому вирішення зазначених проблем потребує взаємодії всього державного механізму і лежить у площині якісної взаємодії трьох гілок влади. Законодавча влада має забезпечити якісне нормативно-правове регулювання заходів, спрямованих на надання медичної допомоги пацієнтам в умовах пандемії. При цьому йдеться і про пацієнтів, хворих на COVID-19, і про пацієнтів, хворих на інші захворювання, і про медичний персонал, який постійно перебуває в зоні ризику. Виконавча влада має скоординувати діяльність відповідних державних органів, адже подолання пандемії та забезпечення права на медичну допомогу – це виклик не лише для Міністерства охорони здоров'я, а й для усієї держави. Крім того, на уряд покладається ефективне використання коштів, спрямованих для боротьби з пандемією. Судова влада має бути готова до позовів про відшкодування витрат на лікування, яке здійснюється громадянами за власний кошт, про порушення права на надання медичної допомоги, про порушення права на нерозголошення персональних даних тощо. Водночас світовий досвід показує, що навіть державам з більш розвинутою економікою та сферою медичного обслуговування не вдалось опанувати ситуацію з пандемією COVID-19, лікарі змушені були керуватись протоколами, за якими доводилось обирати, кому надавати медичну допомогу, а кому – ні (Італія, Іспанія). Тож по завершенні пандемії очевидно, що на світовому рівні буде переглянуто стандарти реалізації, забезпечення та охорони права на медичну допомогу, що, однак, не знімає потреби якісного реформування в Україні системи охорони здоров'я.

Джерела та література:

1. Цивільне право України: підручник [Текст] : в 2 т. Т. 1 / кол. авторів; за ред. Г. Б. Яновицької, В. О. Кучера. – Львів: «Новий Світ-2000», 2014. – 444 с.
2. Конституція України. Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141
3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.
4. Основи законодавства України з охорони здоров'я від 10.11.1992 р. № 2801-XII // ВВРУ. – 1993. – № 4. – Ст. 19.
5. Сабов В., Олексик О. Правові основи збереження довкілля і охорони здоров'я // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 24–25 лютого 1999 р. – Ужгород. – С. 400 – 405.
6. Лікування COVID-19 в медзакладі / [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://lifepravda.com.ua/health/2020/10/13/242656/>
7. Ситуація в лікарнях Львова/ [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://www.5.ua/regiony/skilky-koshuie-odyn-den-likuvannia-vid-covid-19-sytuatsiia-v-likarniakh-lvova-225505.html>
8. Кристина Головачова, проблеми реалізації прав пацієнтів на медичну допомогу в Україні / [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/5/33.pdf>
9. Інтерв'ю Ірини Сенюті/ [Електронний ресурс] Режим доступу: https://zib.com.ua/ua/142409koronavirus_yaskravo_ilyustrue_rol_medisini_i_te_hto_mae_but.html

Sosnovska Y. The right to medical care in the context of the coronavirus pandemic. *The article examines the civil legal characteristics of the right to medical care in Ukraine. Current problems of ensuring the right to medical care in the state in the context of the Covid-19 epidemic are highlighted and ways to solve them are outlined.*

Keywords: health, medical care, right to medical care, Covid-19.

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВ ПАЦІЄНТА**О. Л. Старко**

Статтю присвячено проблемі захисту права людини і громадянина на медичну допомогу, зокрема прав пацієнта як його складової. Розглянуто проблемні питання щодо формулювання назви та диспозиції норми, що передбачає відповідальність за порушення прав пацієнта.

Ключові слова: право на медичну допомогу, порушення прав пацієнта, клінічні випробування, лікарські засоби, кримінальна відповідальність.

Відповідно до Конституції України кожен громадянин має право на охорону здоров'я, право на медичну допомогу, право на медичне страхування. Власне, права пацієнта - це низка прав, які можуть бути реалізовані у сфері надання медичної допомоги, охорони здоров'я, оскільки, як визначено у ст. 3 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», пацієнт - це фізична особа, яка звернулася за медичною допомогою та/або якій надається така допомога.

Стаття 141 Кримінального кодексу (далі - КК) України передбачає відповідальність за порушення прав пацієнта. Для з'ясування змісту конструктивних ознак складу цього кримінального правопорушення (злочину), слід звернутися до низки спеціальних нормативно-правових актів. Зокрема, законів України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19 листопада 1992 року №2801-ХІІ та «Про лікарські засоби» від 4 квітня 1996 року №123/96-ВР, а також розробленого на підставі положень зазначених законів «Порядку проведення клінічних випробувань, лікарських засобів та експертизи матеріалів клінічних випробувань», затвердженого наказом Міністерством охорони здоров'я України від 23 вересня 2009 року № 690.

Насамперед, слід з'ясувати, які права належать до прав пацієнта. У Законі України «Основи Законодавства України про охорону здоров'я», законодавець, вживаючи словосполучення права пацієнта, наводить їх перелік у різних розділах (статтях):

- право пацієнта, який перебуває на стаціонарному лікуванні в закладі охорони здоров'я, на допуск до нього інших медичних працівників, членів сім'ї, опікуна, піклувальника, нотаріуса та адвоката, а також священнослужителя для відправлення богослужіння та релігійного обряду (ст. 6);

- пацієнт має право обирати лікаря, який надає первинну медичну допомогу, у порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я (ст. 35-1);

- кожен пацієнт, який досяг чотирнадцяти років і який звернувся за наданням йому медичної допомоги, має право на вільний вибір лікаря, якщо останній може запропонувати свої послуги, та вибір методів лікування відповідно до його рекомендацій (ч. 1 ст. 38);

- кожен пацієнт має право, коли це виправдано його станом, бути прийнятим у будь-якому закладі охорони здоров'я за своїм вибором, якщо цей заклад має можливість забезпечити відповідне лікування (ч. 2 ст. 38);

- пацієнт, який досяг повноліття, має право на отримання достовірної і повної інформації про стан свого здоров'я, у тому числі на ознайомлення з відповідними медичними документами, що стосуються його здоров'я (ст. 39);

- пацієнт має право на таємницю про стан свого здоров'я, факт звернення за медичною допомогою, діагноз, а також про відомості, одержані при його медичному обстеженні. Забороняється вимагати та надавати за місцем роботи або навчання інформацію про діагноз та методи лікування пацієнта (ст. 39-1);

- пацієнт, який набув повної цивільної дієздатності і усвідомлює значення своїх дій та може керувати ними, має право відмовитися від лікування (ст. 43).

Порушення деяких з вищезазначених прав пацієнта, власне, вже є криміналізовані. Так, кримінальну відповідальність передбачено за незаконне розголошення лікарської таємниці (ст. 145 КК України), за порушення встановленого законом порядку трансплантації анатомічних матеріалів людини (ст. 143 КК України), за незаконне проведення дослідів над людиною (ст. 142 КК України), за ненадання допомоги хворому медичним працівником (ст. 139 КК України), за неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником (ст. 140).

Зважаючи на формулювання законодавцем назви ст. 141 - «Порушення прав пацієнта», норма викладена в цій статті, мала б вважатися «загальною», а норми зазначених вище статей – «спеціальними». Проте, диспозиція ст. 141 КК України містить заборону лише щодо одного із видів порушень прав пацієнта, а саме порушення порядку проведення клінічних випробувань лікарських засобів в частині недотримання порядку попереднього отримання письмової згоди пацієнта або його законного представника та за умови настання смерті пацієнта або спричинення інших тяжких наслідків.

Отже, використання у назві ст. 141 КК України формулювання «порушення прав пацієнта», не у повній мірі відповідає змісту диспозиції цієї норми. Варто, на наш погляд, у назві статті використати наступне формулювання: «Порушення встановленого законом порядку проведення клінічних випробувань лікарських засобів».

Starko O. Criminal responsibility for violation of patient rights. *The article is devoted to the problem of protection of human and civil rights to medical care, including the institute for ensuring the protection of patients' rights. This article deals with the certain issues relating to the title and contents of desposition of the article 141 of Criminal Code of Ukraine «Violation of the rights of the patient», that provides criminal responsibility for violation of patient rights.*

Keywords: *right to medical care, violation of patient rights, clinical trials, medicines, criminal responsibility.*

ДО ПИТАННЯ ОСНОВНИХ ЗАСАД МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН

О. В. Старчук

У статті проаналізовані основні засади правового регулювання трудових відносин, які закріплені у міжнародно-правових актах про права людини у сфері праці. Акцентовано увагу на доцільності при формулюванні основних засад правового регулювання трудових відносин враховувати їх визначення у міжнародних стандартах у сфері праці, що гарантуватиме їх дотримання у національному трудовому законодавстві України.

Ключові слова: *основні засади правового регулювання, трудові відносини, міжнародне регулювання.*

Реалізація права на працю починається зі вступу в трудові правовідносини, і цей вступ з самого початку гарантований Конституцією України. Формування основних засад трудових відносин тісно пов'язане не лише зі змістом Основного Закону, КЗпП та інших нормативно-правових актів про працю, а й міжнародно-правових актів, які ратифіковані Верховною Радою України.

Відповідно до ст. 9 Конституції України, чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України [1].

Проаналізуємо основні засади правового регулювання трудових відносин, які закріплені у міжнародних нормативно-правових актах про працю.

У ст. 23 Загальної декларації прав людини 1948 р. передбачено право на працю, яке пов'язане з правом на вільний вибір роботи, забезпечення можливості вибрати вид занять, рід діяльності, професію [2].

Поряд з тим підкреслюється необхідність сприяння пошуку роботи, створення умов для підвищення рівня зайнятості.

Зокрема, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. [3] визнає необхідність проведення державної політики, спрямованої на забезпечення можливості повноцінного здійснення права на працю. До числа заходів, які необхідно застосувати на державному рівні вказується: розробка і реалізація програм професійно-технічного навчання і підготовки, прагнення до досягнення економічного, соціального та культурного розвитку і виробничої зайнятості в умовах, які гарантують основні політичні і економічні свободи людини.

У вищезазначеному Пакті закріплено заборону дискримінації, рівність чоловіка і жінки, право на сприятливі умови праці (на заробітну плату, на охорону праці, на відпочинок), права профспілок і їх гарантії (ст. 8), право на достатній життєвий рівень і покращення умов праці (ст. 11), право на здоров'я і покращення усіх аспектів гігієни, у тому числі і гігієни праці (ст. 12).

Європейська соціальна хартія 1961 р. передбачає такі права та принципи як:

- право на працю, яку особа вільно обирає;
- право на справедливі, безпечні та здорові умови праці;
- право на справедливу винагороду, яка забезпечує достатній життєвий рівень;
- право на свободу об'єднання у національні або міжнародні організації для захисту своїх економічних і соціальних інтересів; право на укладання колективних договорів;
- право на належні умови професійної орієнтації, які допомагають їй вибрати професію згідно із своїми особистими здібностями та інтересами, а також на належні умови професійної підготовки;
- право на рівні можливості та рівне ставлення до осіб при вирішенні питань щодо працевлаштування та професії без дискримінації за ознакою статі;
- право отримувати інформацію і консультації на підприємстві;
- право брати участь у визначенні та поліпшенні умов праці та виробничого середовища на підприємстві;
- право на соціальний захист, захист у випадках звільнення та захист прав осіб у випадку банкрутства їхнього роботодавця [4].

Основні засади міжнародно-правового регулювання трудових відносин закріплені у «Декларації МОП основних принципів та прав у світі праці», від 18 червня 1998 р. [5], у якій до прав працівників, які розглядаються як основні засади правового регулювання трудових відносин, належать:

- свобода асоціацій та реальне визначення права на ведення колективних переговорів;
- скасування усіх форм примусової чи обов'язкової праці;
- реальна заборона дитячої праці;
- недопущення дискримінації у області праці та занять.

Крім цього, права працівників, які розглядаються як основні засади міжнародно-правового регулювання трудових відносин, закріплені у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 16 грудня 1966 р., а саме:

– ст. 6 – право на працю, що включає в себе право кожної людини дістати можливість заробляти собі на життя працюю, яку вона вільно обирає і на яку вільно погоджується; право на справедливі та сприятливі умови праці;

– ст. 7 – право на умови роботи, що відповідають вимогам безпеки та гігієни; право на однакову для всіх можливість просування по роботі на відповідні більш високі ступені виключно на підставі трудового стажу і кваліфікації; право на відпочинок, дозвілля і розумне обмеження робочого часу та оплачувану періодичну відпустку так само, як і винагороду за святкові дні;

– ст. 8 – право створювати для здійснення і захисту своїх економічних та соціальних інтересів професійні спілки і вступати до них на свій вибір при єдиній умові додержання правил відповідної організації; право на страйки при умові його здійснення у відповідності із

законодавством кожної країни; право на захист від безробіття; право на юридичний захист своїх порушених прав [6].

У ст. 22 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права від 18 вересня 1973 р. [3], передбачені тотожні до ст. 8 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р. основні права працівників, які розглядаються як основні засади міжнародно-правового регулювання трудових відносин.

Враховуючи доктринальне розуміння співвідношення основних засад правового регулювання трудових відносин та суб'єктивних трудових прав, варто зауважити, що останні не можна розглядати як принципи правового регулювання, оскільки засадничі ідеї є підґрунтям для формування норм, у яких закріплені ці права й обов'язки.

Водночас, необхідно пам'ятати, що матеріалізація основних засад правового регулювання трудових відносин не означає, що вони набувають усіх ознак норм права, адже вони збігаються лише за змістом.

Тому, мабуть, недаремно, законодавець у проекті Трудового кодексу України при визначенні основних засад правового регулювання трудових відносин третину (сім принципів із дев'ятнадцяти) з них починає зі слова «забезпечення» (ст. 3), що свідчить про те, що він зосереджує свою увагу не на суб'єктивних трудових правах та обов'язках працівників, а на забезпеченні їх реального здійснення.

Отже, у новому Трудовому кодексі України, при визначенні основних засад правового регулювання трудових відносин доцільно враховувати ратифіковані Україною міжнародно-правові акти у сфері праці, оскільки Основний Закон передбачає, що в Україні визнаються і гарантуються права і свободи людини і громадянина згідно загально визнаним принципами і нормами міжнародного права.

А тому, система основних засад правового регулювання трудових відносин повинна будуватися на основі прав-принципів, які закріплені у міжнародних нормативно-правових актах у сфері праці, які ратифіковані Верховною Радою України і є частиною національного законодавства України та трудовому законодавстві.

Однак, варто пам'ятати, що не суб'єктивні трудові права є основними засадами правового регулювання трудових відносин, як це передбачено у міжнародних стандартах у сфері праці, а забезпечення їх реального здійснення державою.

Джерела та література:

1. Конституція України. Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996р. *Відом. Верх. Ради України*. 1996. №30. Ст.141.
2. Загальна декларація прав людини 10 грудня 1948 р. К. : Укр. правова фундація. Право, 1995.
3. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 18 вересня 1973 р. К. : Укр. правова фундація. Право, 1995.
4. Європейська соціальна хартія (переглянута) 3 травня 1996 року (вступила в силу 01. 07. 1999 р.). Збірка договорів Ради Європи. Парламентське видавництво, К. , 2000.
5. Декларація МОП основних принципів та прав у світі праці від 18 червня 1998 р. Конвенції та рекомендації, ухвалені МОП 1965–1999 рр. Т. 2. 1999.
6. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 16 грудня 1966 р. К. : Укр. правова фундація. Право, 1995.

Starchuk O. On the issue of fundamental principles of international legal regulation of labor relations. *The article focuses on the principles of legal regulation of labor relations, which are fixed in international legal acts on human rights in the field of labor. On determining the principles of legal regulation of labor relations it is necessary to take into account their definition according to the international standards in the field of labor and it will guarantee their compliance with the national labor legislation of Ukraine.*

Keywords: *principles of legal regulation, labor relations, international regulation.*

ПРОБЛЕМЫ РАЗРЕШЕНИЯ СУДАМИ ГРАЖДАНСКИХ ДЕЛ ПОСРЕДСТВОМ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ ЭЛЕКТРОННОГО СУДОПРОИЗВОДСТВА В БЕЛОРУССКОМ ГРАЖДАНСКОМ ПРОЦЕССЕ

О. В. Степанов

В статье анализируются современные теоретические подходы в области использования технических возможностей в гражданском процессе. Особое внимание уделяется обеспечению прав и свобод человека в контексте реализации возможностей электронного судопроизводства.

Ключові слова: электронное судопроизводство, судебная система, информационно-коммуникационные технологии, гражданский процесс, гражданско-правовой спор, электронные процедуры.

Развитие социальной активности граждан, обеспечение прав и законных интересов физических и юридических лиц во всех сферах жизнедеятельности человеческого общества является одним из важнейших направлений деятельности государственного аппарата в XXI веке. Это приводит к необходимости разработки новых социальных норм в информационно-коммуникационной сфере в целях воспитания граждан в духе уважения и исполнения законов, укреплению системы хозяйствования и различных форм собственности, в том числе и посредством осуществления возможностей электронного судопроизводства. Поэтому проблема развития возможностей электронного судопроизводства всегда находилось и находится в центре внимания ученых из различных стран.

На совершенствовании теоретико-правовых аспектов, регулирующих развитие различных направлений электронного судопроизводства, обращают внимание российские авторы А. А. Алексеев, А. Н. Балашов и Н. Г. Ефремова, С. П. Ворожит, Ю. Н. Зипунникова, О. С. Смолина и иные [1]. В целом ими рассматривается развитие электронного судопроизводства как позитивное явление в гражданском процессе России. В контексте изложения материала заслуживает внимания, и позиция казахского автора М. А. Аленова который полагает, что электронные процедуры в конечном итоге будут внедрены в гражданское судопроизводство [2, с. 71].

В Республике Беларусь положительному освещению различных направлений использования возможностей электронных средств в судах общей юрисдикции посвящены работы И. Ю. Кирвель, О. В. Степанова и Д. Г. Цыганкова, О. Федотова [3] и иных исследователей. В тоже время нельзя не отметить и наличие отдельных мнений авторов, которые негативно относятся не только к внедрению в гражданский процесс отдельных аспектов электронных процедур, но и дальнейших благоприятных перспектив их развития в Республике Беларусь. Например, В. Скобелев и А. И. Штейнер [4, с. 55] подвергли критическому анализу такой элемент системы «электронного правосудия» как видеоконференцсвязь и делают вывод о том, что использование видеоконференцсвязи в гражданском процессе не получит широкого распространения из-за небольших размеров территории, роста расходов на техническое обеспечение видеоконференцсвязи и наличия пробелов в правовом регулировании и риска ущемления процессуальных прав юридически заинтересованных лиц и, соответственно, ошибок в разрешении дел.

В этой связи, представляется, что данные подходы, в своей сути содержат некоторые отголоски недостатков постсоветской системы правосудия 30-50-х годов XX столетия, игнорирующей принципы гласности судебного разбирательства, а также права на публичное разбирательство дела компетентным, независимым и беспристрастным судом в разумные сроки. Что, в свою очередь, может оказать негативное влияние на обеспечение правильного и своевременного рассмотрения и разрешения судами гражданских дел, исполнения судебных постановлений, защиту прав и охраняемых законом интересов граждан и юридических лиц.

Творчески развивая рассмотрение электронного судопроизводства как позитивное правовое явление полагаем, что в качестве дефиниции «электронное судопроизводство» в теории гражданского процессуального права следует рассматривать основанное на нормах гражданского процессуального права совокупность процессуальных действий, осуществляемых судом и иными участниками гражданского судопроизводства в информационно-телекоммуникационной сети «Интернет» при рассмотрении и разрешении судами гражданских дел с применением электронных процедур. Такой подход может быть использован в дальнейшем белорусским законодателем в качестве опорного при внесении дополнений в статью 1 Гражданского процессуального кодекса «Основные термины и их определения, применяемые в настоящем Кодексе». Кроме того, на современном этапе распространения информационных технологий в правоприменительной практике судебная система сможет использовать технико-правовую возможность упрощения порядка рассмотрения и разрешения гражданско-правовых споров, развивая тем самым принцип процессуальной экономии. Это обстоятельство приобретает особую актуальность в условиях эпидемиологической обстановки в современном мире, предполагающее защиту от ковидной инфекции лиц, участвующих в гражданском процессе.

Поскольку на рассмотрение суда общей юрисдикции поступают гражданские дела с различными требованиями, то и электронное правосудие будет иметь несколько видов регламента рассмотрения и разрешения правовых споров, определяемых, с одной стороны, возможностью использования технических средств, с другой стороны – особенностями подлежащего защите материального права или охраняемого Законом интереса. В частности, к таким особенностям можно отнести, во-первых, возможность отправления правосудия по гражданским делам имущественного характера с относительно небольшой ценой иска (например, не превышающего размер в 100 базовых величин); во-вторых, в отличие от приказного производства, при таком производстве дела рассматриваются судьей по существу заявленных требований с учетом позиций сторон спора, то есть можно говорить о состязательности процесса; в-третьих, не будут применяться правила об отложении судебного разбирательства и о перерыве в судебном заседании.

Подводя итог вышесказанному, следует сделать вывод о том, что разработка вопросов формирования электронного судопроизводства в гражданском процессе является обязательным условием совершенствования, с одной стороны, доступности правовой помощи населению страны, обеспечения прав и свобод человека; а с другой – способствует укреплению законности и правопорядка, формированию уважительного отношения к Закону и суду.

Источники и литература:

1. Алексеев А. А. Электронное судопроизводство в российском гражданском процессе // Арбитражный и гражданский процесс. – 2016. – № 2. – С. 12-16.
2. Балашов А. Н., Ефремова Н. Г. Развитие электронных технологий в гражданском судопроизводстве // Арбитражный и гражданский процесс. – 2016. – № 8. – С. 8-12.
3. Ворожбит С. П. Электронные средства доказывания в гражданском и арбитражном процессе: автореф. дис...канд. юрид. наук. СПб. 2011. 25 с.
4. Зипунникова Ю. Н. Некоторые вопросы классификации цивилистической процессуальной формы // Арбитражный и гражданский процесс. – 2013. – № 8. – С. 53-57.
5. Смолина О. С. Электронные документы как доказательства в арбитражном процессе // Журнал российского права. – 2012. – № 10. – С. 116-124.
6. Аленов М. А. Внедрение в Казахстане электронного правосудия: нормативная основа и перспективы / Право и государство, № 3 (60) – 2013. – С. 71-73.
7. Кирвель, И. Ю. Электронное правосудие: понятие, сущность, перспективы [Электронный ресурс] / И. Ю. Кирвель // Электронная библиотека УО «Гродненский государственный университет им. Янки Купалы». – Режим доступа: <http://elib.grsu.by/katalog/152806-315013.pdf>. – Дата доступа: 22.10.2020.
8. Степанов О. В., Цыганков Д. Г. Правовая природа электронного судопроизводства // Вестник Белорусского государственного экономического университета. – 2018. – № 4. – С. 73-80.

9. Федотов О. Электронное правосудие в Республике Беларусь [Электронный ресурс] / О. Федотов // Идеи электронного правительства для Беларуси. – Режим доступа: <http://www.e-gov.by/themes/ekspert/elektronnoe-pravosudie-v-respublice-belarus>. – Дата доступа: 25.11.2020.

10. Скобелев В. Видеоконференцсвязь в гражданском процессе: о проблемах и перспективах использования // Юстиция Беларуси. – 2016. – № 9 (174). – С. 46-55.

11. Штейнер А. И. Основные преимущества и недостатки перспективы внедрения системы «электронное правосудие» в хозяйственное судопроизводство Республики Беларусь [Электронный ресурс] // КонсультантПлюс: Беларусь / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. Минск, 2020. Дата доступа: 28.11.2020.

Stepanov O. Problems of resolution by courts of civil cases through the implementation of electronic legal proceedings in the belarusian civil process. *The article analyzes modern theoretical approaches in the field of use of technical capabilities in civil proceedings. Special attention is paid to ensuring human rights and freedoms in the context of the implementation possibilities of electronic justice.*

Keywords: *electronic court proceedings, judicial system, information and communication technologies, civil procedure, civil dispute, electronic procedures*

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПУ РОЗУМНОСТІ В ПРАВІ ЯК ОСНОВА ГАРАНТУВАННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

Б. Р. Страшинський

Науковий керівник: д.ю.н., проф. С. В. Бобровник

В роботі автором розкрито особливості правового забезпечення принципу розумності в праві в Україні. Узагальнено стан доктринального розуміння ролі та значення правового забезпечення принципу розумності в праві. Визначено роль принципу розумності в праві в системі засобів гарантування прав і свобод людини.

Ключові слова: *принцип права, принцип розумності в праві, права людини, свободи людини, гарантії прав та свобод людини.*

Актуальність наукової розробки питань правового забезпечення принципу розумності в праві в Україні обумовлюється насамперед необхідністю посилення гарантування прав і свобод людини в Україні, що має на меті забезпечити справедливість і ефективність правового регулювання, добросовісність здійснення правоохорони та правозахисту. Сьогодні Україна проходить досить складний і не менш важливий етап розбудови державно-правових інституцій, який часто в юридичній літературі позначають дефініцією «трансформаційний або перехідний етап» [1, с. 18-20, 2, с. 17-18]. Вказаний етап розбудови державно-правових явищ передбачає, в тому числі і зміни в організації правотворчості та правореалізації, функціонуванні правової системи на принципах розумності, професійності та справедливості, супроводжується загальною тенденцією до впровадження функціонування державно-правових інституцій на засадах розумності. Зміни в організації функціонування державно-правових інституцій відповідає прагненню сучасної України здійснити рішучий перехід від старої радянської до європейської демократичної державно-правової моделі, заснованої на засадах розумності, професійності та справедливості.

Як доводить практика функціонування правової системи України, сьогодні ми можемо засвідчити той факт, що, декларуючи формування України як правової держави, закріплюючи принципи права та принципи окремих різновидів юридичної практичної діяльності, намагаючись регламентувати та впровадити в життя засади законності, верховенства права та закону, все одно слід відзначити поширеність таких явищ, як: правова колізійність та

конфліктність; неузгодженість в юридичній діяльності суб'єктів державної влади та місцевого самоврядування, навіть наявність окремих конфліктних випадків у взаємовідносинах між цими суб'єктами; недостатньо високий рівень політичної та правової єдності в суспільстві; недостатність політичної волі для ухвалення тих або інших законодавчих рішень (особливо тих, що стосуються законодавчого забезпечення здійснення реформ, зменшення податкового тиску на суб'єктів господарської діяльності, посилення протидії корупції в державі тощо); прийняття політично вмотивованих законодавчих актів, а також законодавчих актів, положення яких завідомо спотворені задля зменшення їх регламентаційного впливу або недопущення їх подальшої реалізації тощо.

Існуючі недоліки правого забезпечення більшості сфер суспільних відносин в Україні можуть бути усунені за допомогою принципу розумності в праві, що функціонально спроможний закласти основи тлумачення та застосування права, що відзначається вищезазначеними недоліками. Саме засновуючись на принципі розумності в праві можливо здійснити тлумачення та реалізацію права не відповідно до суб'єктивних інтересів тих або інших суб'єктів права, а згідно з усвідомленням цінності права, його соціальної та антропологічної корисності.

В доктрині цивільного права принцип розумності в праві визначається через категорії «добросовісність» та «справедливість», які є невід'ємною властивістю зовнішнього прояву поведінки учасника цивільних правовідносин. При чому така поведінка учасника цивільних правовідносин визначається кризь призму її відповідності праву, обґрунтованості як прояв інтелектуального людського виміру поведінки, а також доцільності – як визначенню корисності такої поведінки [3]. Окрім того, вченими-цивілістами принцип розумності визначається також і як спроможність учасника цивільних правовідносин передбачати обставини, які потенційно можуть впливати на права та обов'язки інших учасників цивільних відносин [4, с. 58]. Водночас аналіз змісту положень цивільного законодавства України доводить, що на відміну від інших принципів цивільного законодавства, передбачених у ст. 3 ЦК, принцип розумності визначається у поєднанні з принципами справедливості та добросовісності, які закріплені в межах одного порядкового рівня з принципом розумності. Принцип розумності зазначається в положеннях Цивільного кодексу України в аспекті:

- можливості встановлення законом правових наслідків недобросовісного або нерозумного здійснення особою свого права;
- визнання поведінки особи є добросовісною та розумною, якщо інше не встановлено судом (ч. 5 ст. 12);
- визначення розміру відшкодування моральної шкоди, при якій мають враховуватись вимоги розумності і справедливості (абз. 2 ч. 3 ст. 23);
- вимоги про те, що орган або особа, яка відповідно до установчих документів юридичної особи чи закону виступає від її імені, зобов'язана діяти в інтересах юридичної особи, добросовісно і розумно та не перевищувати своїх повноважень (ч. 3 ст. 92) тощо [5].

На нашу думку, принцип розумності в цивільному праві фактично є засобом збалансування прав та інтересів учасників цивільних правовідносин, відновлення їх порушених прав, забезпечення їх поведінки щодо вчинення діянь виключно розумно. В цьому плані В. І. Ємельянов розкриває розумність в праві як комплекс дій, що вчинила б людина, котра володіє нормальним, середнім рівнем інтелекту, знань та життєвого досвіду [6, с. 67]. Так само і Ю. А. Тобота пропонує вважати розумність передумовою дієздатності учасника цивільних відносин – фізичної особи, оскільки розумність покладено в основу інтелектуального моменту дієздатності [7, с. 96].

За аналогією варто звернути увагу і на положення Кримінального процесуального кодексу України. Відповідно до ст. 7 закріплено одну із загальних засад кримінального провадження – розумність строків (п. 21 ч. 1) Відповідно до цього положення під час кримінального провадження кожна процесуальна дія або процесуальне рішення повинні бути виконані або прийняті в розумні строки. Розумними вважаються строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень. Розумні строки не можуть перевищувати передбачені КПК України строки виконання окремих процесуальних дій або прийняття окремих процесуальних рішень. Проведення досудового

розслідування у розумні строки забезпечує прокурор, слідчий суддя, а судового провадження – суд. Критеріями для визначення розумності строків кримінального провадження, відповідно до ч. 3 ст. 28 КПК України, є:

1. Складність кримінального провадження, яка визначається з урахуванням кількості підозрюваних, обвинувачуваних та кримінальних правопорушень, щодо яких здійснюється провадження, обсягу та специфіки процесуальних дій, необхідних для здійснення досудового розслідування тощо.

2. Поведінка учасників кримінального провадження. Поведінка заявників становить об'єктивну обставину, що не ставиться у провину Державі-відповідачу і враховується, щоб визначити, чи є перевищення розумного строку.

3. Спосіб здійснення слідчим, прокурором і судом своїх повноважень.

Окрім того, розумність в кримінальному провадженні також законодавцем пов'язується із:

– презумпцією невинуватості, відповідно до якої ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення і має бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи поза розумним сумнівом (ч. 2 ст. 17);

– гарантуванням права на справедливий розгляд та вирішення справи в розумні строки незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону (ч. 1 ст. 21);

– наявністю розумних підозр як підстави для арешту майна в кримінальному провадженні (ч. 1 ст. 170) та ін. [8]

Підбиваючи підсумки проведеному дослідженню, слід звернути увагу на застереження Європейського Суду з прав людини, який чітко зазначає, що відповідно до п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (1950 р.) [9] покладає на держав, які є підписантами цієї Конвенції або її ратифікували в установленому національним правом порядку забезпечити організацію своїх правових систем таким чином, щоб забезпечити добросовісність і справедливість розгляду судових справ, їх вирішення в розумний строк [10]. Слід погодитись з такою позицією та відзначити не лише зростаючу роль принципу розумності в праві, але і його невід'ємність від сучасної правової системи, який виступає умовою її ефективності функціонування та засобом її виміру. Сьогодні принцип розумності в праві потребує не лише законодавчого визнання, але і законодавчого закріплення механізму його функціонування, посилення тлумачення його сутності та змісту (особливо крізь призму існуючих позицій Європейського суду з прав людини), а також забезпечення його поширення в практиці правозастосування в Україні.

Джерела та література:

1. Выпряхкина Ж. Н. Политико-правовая трансформация институтов гражданского общества в условиях глобализации: дис. ... канд. юрид. наук : 23.00.02. М., 2005. С. 18-20.

2. Дзьобань О. П. Філософсько-правові проблеми правотворчості в перехідних суспільствах. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2006. № 7. С. 17-18.

3. Вердиян Г. Добросовестность как один из пределов осуществления гражданских прав. Право и жизнь. 2012. № 2 (64). URL : <http://www.law-n-life.ru/arch/n162.aspx> (дата звернення: 16.10.2020 р.).

4. Васьковский Е. В. Цивилистическая методология. Учение о толковании и применении гражданских законов / Е. В. Васьковский. – М. : АО «ЦентрЮрИнфоР», 2002. С. 58.

5. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>. (дата доступу: 03.09.2019 р.

6. Емельянов, В. П.. Гражданское право Украины : прак. пособие. Изд. 2-е, испр. и доп. X. : Консум, 1996. С. 67.

7. Тобота Ю. А. Принцип справедливості, добросовісності і розумності у цивільному праві : монографія. Харків : ХНПУ, 2020. С. 96.

8. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 року № 4651-VI // Відом. Верхов. Ради України. 2013. № 9-10, № 11-12. Ст. 88.

9. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950 р.
URL : https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf (дата звернення: 14.11.2020 р.)

10. Рішення Європейського Суду з прав людини від 17.10.2019 р. по справі «Полях та інші проти України» (Заява № 58812/15). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e71#Text (дата звернення: 17.11.2020 р.).

Strashynsky B. Legal provision of the principle of reasonability in law as a basis for guarantee of human rights and freedoms. *The author reveals the peculiarities of the legal provision of the principle of reasonableness in law in Ukraine. The state of doctrinal understanding of the role and significance of legal support of the principle of reasonableness in law is generalized. The role of the principle of reasonableness in law in the system of means of guaranteeing human rights and freedoms is determined.*

Keywords: *principle of law, principle of reasonableness in law, human rights, human freedoms, guarantees of human rights and freedoms.*

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК СУДОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВА ОСОБИ НА НЕВТРУЧАННЯ У ЇЇ ПРИВАТНЕ ЖИТТЯ

I. I. Тачинська

Науковий керівник: д.ю.н., доц. К. С. Музичук

У даній науковій статті детально розглянуто та досліджено яким чином та у якому процесуальному порядку здійснюється реалізація права особи на захист від незаконного втручання у її приватне життя, яке передбачене міжнародним та національним законодавством. Проаналізовано та визначено розмежування особистого та сімейного життя людини, критерії, які охоплюють сферу приватного життя, шляхи та порядок судового захисту від несанкціонованого порушення такого права.

Ключові слова: *незаконне втручання, приватне життя, судовий захист.*

Згідно зі статтею 32 Конституції України ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України. Також не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини [1].

Надання кожному громадянину України права на судовий захист забезпечує можливість спростувати неправдиву чи недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї та вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації.

Відповідне право закріплене також у статті 15 Кримінального процесуального кодексу України, як одна із загальних засад кримінального провадження, відповідно до якої, під час кримінального провадження кожному гарантується невтручання у приватне (особисте і сімейне) життя. Ніхто не може збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію про приватне життя особи без її згоди, крім випадків, передбачених цим Кодексом [2].

Практика Європейського суду з прав людини, як зазначає Т. А. Плугатар, свідчить про те, що законна підстава для втручання у сферу приватного життя має забезпечити можливість інтерпретувати цю підставу згідно із законом, вона має бути достатньо точною й конкретно в описанні способу, мети, моменту початку й закінчення, а також визначення меж такого втручання. Водночас встановлення Європейським судом загальних принципів правообмежування має практичне значення, яке полягає в тому, що ці принципи слугуватимуть критерієм правомірності обмежування права людини на недоторканність

приватного життя в законодавстві та правозастосуванні держав-членів Ради Європи [3]. Практика застосування ЄСПЛ ст. 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод свідчить, що втручання в приватне та сімейне життя допускається на підставі одночасної наявності 3-х критеріїв, зокрема, якщо воно здійснене: а) згідно із законом, б) є необхідним у демократичному суспільстві, в) переслідує легітимну мету (в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб).

Враховуючи, що згідно статей 9 КУ та КПК чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана ВРУ, є частиною національного законодавства та мають пріоритет у застосуванні перед положеннями КПК у разі, коли останні суперечать міжнародному договору, то вважаємо можливим звернення до суду за захистом порушеного права саме на підставі статті 8 Конвенції.

У своєму рішенні Конституційний Суд України визначив зміст принципу невтручання у приватне життя, відповідно до якого конфіденційною інформацією про особисте та сімейне життя особи є будь-які відомості та/або дані про відносини немайнового та майнового характеру, обставини, події, стосунки тощо, пов'язані з особою та членами її сім'ї, за винятком передбаченої законами інформації, що стосується здійснення особою, яка займає посаду, пов'язану з виконанням функцій держави або органів місцевого самоврядування, посадових або службових повноважень. Водночас, збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди державою, органами місцевого самоврядування, юридичними або фізичними особами є втручанням в її особисте та сімейне життя, яке допускається винятково у випадках, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини [4].

У науковій літературі дослідники цілком виправдано розрізняють поняття «особисте» та «сімейне» життя, що дозволяє віднести ті чи інші інтереси особи до певної сфери свого життя. Таке виокремлення позитивно впливає на здатність людини захистити свої права від незаконного втручання іншими особами у різні напрямки її життєдіяльності.

Так, О. О. Андрієвська вважає, що приватне життя – це духовна і фізична сфери життя людини, які дозволяють їй задовольнити свої специфічні інтереси (у самовираженні, самоідентифікації, усамітненні, неповторності, налагодженні сімейних стосунків тощо), що зумовлені індивідуальністю людини та автономністю її існування [5, с. 2].

Як зазначає Л. В. Ємчук терміном «особисте життя» можна позначити, насамперед, інтимну сферу людських відносин без створення сім'ї як стійкого об'єднання кількох людей, а терміном «приватне життя» – як цю сферу, так і відносини, що пов'язані, зокрема, з виявом особистих смаків і вподобань, плануванням життєвого шляху тощо [6, с. 9].

Кримінальний процесуальний кодекс України містить певні гарантії невтручання у приватне життя, визначаючи, зокрема, правила, згідно з якими: допускається закритий судовий розгляд з метою запобігання розголошенню відомостей про особисте чи сімейне життя осіб, які беруть участь у провадженні (ст. 27); у разі якщо прокурор має намір використати під час судового розгляду як доказ інформацію, отриману внаслідок втручання у приватне спілкування, або певний її фрагмент, він зобов'язаний забезпечити збереження всієї інформації або доручити слідчому забезпечити її збереження (ст. 259); кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення може бути розпочате слідчим, прокурором лише на підставі заяви потерпілого (гл. 36); з матеріалами кримінального провадження закон дозволяє ознайомлюватися лише учасникам судового провадження (ст. 317).

До заходів, які слідчий, прокурор має право застосувати з метою збереження таємниці приватного життя, належать, насамперед, попередження осіб, яким стали відомі відомості досудового розслідування, у зв'язку з участю в ньому, про їх обов'язок не розголошувати такі відомості без його дозволу (ст. 222 КПК України). У разі порушення припису законодавця винні несуть відповідальність за ст. 387 КК України.

Основним способом втручання у приватне життя особи в кримінальному провадженні є проведення негласних слідчих (розшукових) дій) перелік яких розширено та змінено відповідно до сучасних реалій боротьби зі злочинністю, а також європейських стандартів з прав людини.

Порушення будь-яких законодавчих гарантій дотримання права особи на невтручання у приватне життя є підставою для звернення до суду за захистом такого права.

Кожен під час розгляду будь-якої справи, в тому числі кримінальної, щодо діяння, у вчиненні якого обвинувачується, має право на правосуддя, яке відповідало б вимогам справедливості. Право на судовий захист передбачає також можливість звернення всіх учасників судового провадження, у тому числі підсудного, до судів апеляційної та касаційної інстанцій.

Якщо в кримінальному провадженні докази отримані внаслідок порушення досліджуваного права, то останні, а також докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, повинні бути визнані судом недопустимими на підставі ст. 87 КПК.

Отже, засада невтручання у приватне життя особи є законодавчо закріпленим та гарантованим правом кожного громадянина України, яке є непорушним та цілісним. Кожній особі надається можливість для захисту та відновлення порушеного права у судовому порядку.

Джерела та література:

1. Конституція України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – с. 141. – Режим доступу:

<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>;

2. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2012. - № 4651-VI. – с.88. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>;

3. Плугатар Т. А. Міжнародні та національно-правові засади регулювання права людини на недоторканність приватного життя / Т. А. Плугатар: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.law-property.in.ua/articles/featured-20.html>;

4. Щодо офіційного тлумачення положень частин 1, 2 ст. 32, частин 2, 3 ст. 34 Конституції України: Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області. Справа № 2-рп/2012 від 20 січ. 2012 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-12>;

5. Андрієвська О. О. Охорона та захист прав на приватне життя особи. Часопис Академії адвокатури України. 2012. № 1 (14). С. 1-6;

6. Ємчук Л. В. Конституційно-правове регулювання особистого та сімейного життя людини і громадянина: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.02. Ужгород, 2015, 22 с.

Tachynska I. Peculiarities of implementation and procedural procedure for judicial protection of a person's right to interference in his private life. In this scientific article it is considered in detail and investigated how and in what procedural order the realization of the right of the person to protection against illegal interference in his private life which is provided by the international and national legislation is carried out. The distinction between personal and family life of a person, criteria covering the sphere of private life, ways and procedure of judicial protection against unauthorized violation of such a right are analyzed and determined.

Keywords: illegal interference, privacy, judicial protection.

ЗАХИСТ ПРАВ МІГРАНТІВ В НІМЕЧЧИНІ

Д. В. Троць, О. П. Бойчук

Науковий керівник: д.ю.н., проф. **М. М. Яцишин**

Стаття присвячена висвітленню ідей щодо міграційних процесів, які відбуваються в Німеччині. У статті розкрито питання захисту прав мігрантів у даній країні. Наведено положення щодо біженців, а також трудової міграції.

Ключові слова: трудова міграція, притулок, біженці, мігранти.

На сучасному етапі розвитку суспільних відносин в умовах глобалізації гостро постає питання здійснення державами міграційної політики як такої, якою визначаються засади організації прийняття на своїй території і дотримання прав, визначених міжнародними домовленостями, осіб, які покидають країну свого походження чи постійного проживання. Однією із найбільш привабливих країн для мігрантів є Німеччина, що зумовлено високим рівнем її економічного розвитку та системи соціального забезпечення. У зв'язку з великим потоком мігрантів німецьким законодавцем встановлюються певні механізми захисту прав осіб, які претендують на право проживання у країні і користування відповідними економічними та соціальними благами. У зв'язку із наведеним актуальним є дослідження питання захисту прав мігрантів в Німеччині.

З огляду на актуальність, метою дослідження є визначення обсягу прав мігрантів у Німеччині та механізму їх захисту.

Виклад основного матеріалу. У зв'язку із великим рухом міграційних потоків в Німеччині, владою країни створено систему органів, які здійснюють регулювання і контроль у сфері міграційної політики. Зокрема, питанням міграції у країні опікується Федеральне відомство з питань міграції та біженців (з нім. Bundesamt für Migration und Flüchtlinge, BAMF). Основні завдання цієї інституції полягають у боротьбі із порушниками законодавства при незаконному перетині кордону, з укладанням фіктивних шлюбів або працевлаштуванням без дозволу. Також саме дане відомство врегульовує процес скорочення соціальних виплат мігрантам, підвищення вимог до кваліфікації, знання мови та історії країни [3, с. 4]. Зокрема, такі обмеження пов'язані із намаганнями країни оптимізувати міграційні процеси в країні та організувати їх з економічно вигідної сторони для неї.

Так, серед іншого дане відомство контролює дотримання процедури легальної тимчасової або постійної міграції до держави. Серед шляхів легально мігрувати у країну можна виділити такі: переселення для одержання роботи, повернення етнічних німців, возз'єднання сім'ї та неповнолітніх дітей до 16 років, за європейською ознакою, якщо хтось із батьків євреїв і це зафіксовано у свідоцтві або радянському паспорті; бізнес-імміграція – заявник повинен вкласти 500 тис. євро та створити 5 робочих місць [4, с. 169].

Щодо першого виду міграції – трудової міграції, варто зазначити, що 2020 рік став роком, коли Німеччина відкрила кордони для кваліфікованих працівників, прийнявши закон, що діє з березня 2020 року, яким запроваджено спрощену процедуру працевлаштування для кваліфікованих працівників з-поза меж ЄС (в межах ЄС така процедура регламентується спеціальними актами ЄС). До категорії осіб, які мають право на міграцію за цією процедурою належать кваліфіковані кадри як із професійною та академічною освітою [5].

Відповідно німецьке законодавство розрізняє ці види кваліфікації так. Працівники з професійною освітою повинні мати завершену професійну освіту, для якої відповідно до німецького законодавства передбачений термін навчання не менше двох років. Кваліфіковані працівники з академічною освітою повинні мати диплом про вищу освіту і мати досвід роботи за своїм фахом. Закон запроваджує спеціальне регулювання для фахівців в галузі інформаційних технологій. Згідно з ним, фахівець може бути визнаний кваліфікованим, навіть якщо не має освіти у даній галузі, але впродовж останніх семи років мав трирічний досвід роботи в сфері IT-технологій [5].

Разом із кваліфікованим працівником до Німеччини зможе переїхати його родина – чоловік чи дружина та діти. Однією з умов для цього є достатнє знання ними німецької мови. Дозвіл на постійне проживання в Німеччині можна буде отримати через чотири роки і лише в тому разі, якщо упродовж 48 місяців будуть зроблені внески на пенсійне страхування [5].

Процедура міграції за спрощеною процедурою для кваліфікованих працівників відбувається у такі етапи: 1) підтвердження кваліфікації в Німеччині, якщо освіта була набута поза її межами; 2) пошук роботи і укласти трудової угоди; 3) перевірка трудової угоди Федеральною службою зайнятості; 4) отримання піврічної візи на проживання і роботу в Німеччині.

Полегшує процес в'їзду в країну нововведення, за яким ініціатором трудової угоди може бути німецький роботодавець. Таким чином, підставою для надання дозволу для в'їзду у

країну може бути запрошення на роботу. Такий порядок, який відомий українцям з досвіду українсько-польських відносин, є новим та прогресивним явищем для Німеччини.

Ще одним якісним нововведенням є те, що права трудових мігрантів в Німеччині розширено за рахунок скасування пріоритету працевлаштування в Німеччині кандидатів із самої країни і країн ЄС. Наразі, дані категорії кандидатів оцінюються за їх професійними якостями роботодавцем і, на відміну від попередніх років, Федеральна служба зайнятості не здійснює перевірку на дотримання переважного права на працевлаштування не мігрантів.

Також, конкретне місце роботи має відповідати мінімальним вимогам до ринку праці. Це, зокрема, означає, що не допускається жодного демпінгу в заробітній платі [5].

Наступною поширеною підставою міграції до Німеччини є така, яка відбувається з метою отримання притулку. Зокрема, отримати статус біженця у Німеччині може особа, якщо у країні її походження: 1) порушуються її права, визначені Декларацією прав людини; 2) щодо неї діють обмеження за статеву, релігійною, расовою або іншою ознакою; 3) на території країни походження є реальна загроза її життю та здоров'ю; 4) особу переслідують за політичні погляди; 5) здійснюючи підприємницьку діяльність, яка є легальною за міжнародними домовленостями, особа переслідується представниками організованої злочинності або офіційної влади.

Потенційні біженці, ще до офіційного встановлення такого статусу, мають права на тимчасове житло, соціальна допомогу у розмірі допомоги по безробіттю – 395 €, навчання, трудову діяльність. А особа із статусом біженця має право на безкоштовне навчання в державних освітніх установах, працю, соціальну допомогу, безкоштовну медичну страховку.

Варто зазначити, що процедура отримання статусу біженця має відбуватися на території Німеччини, а тому особі-мігранту для початку потрібно отримати візу на в'їзд до Німеччини на загальних підставах. Крім того, не можна подавати прохання про політичний притулок у Німеччині, якщо аналогічне прохання вже було подано в іншій країні [1].

Крім того, ще одною підставою міграції до Німеччини є переселення етнічних німців та єврейських емігрантів. Зокрема, багато членів цих спільнот покинули німецькі землі під час Другої світової війни, Голокосту в Німеччині. На виконання політики Німеччини із відновлення порушених прав цих меншин у складі посольств Німеччини у різних країнах діють консульсько-правові відділи, одним із завдань яких є вирішення питань із поверненням їх у країну.

Щодо міграцію в Німеччину для ведення бізнесу, то вона можлива, відповідно до Закону про перебування, трудову діяльність та інтеграцію іноземних громадян у ФРН, якщо такий бізнес є економічно вигідним або необхідним для країни, може позитивно вплинути на економіку країни, підприємець може сам фінансова забезпечити його ведення за рахунок власних активів, а також наявність в нього високих ділових та особистих якостей [2].

Висновки. Таким чином, Німеччина є відкритою країною для легальних мігрантів, забезпечує їх широким колом економічних, соціальних, трудових та особистісних гарантій. Обмеження, які встановлені щодо міграції у країну, пов'язані із забезпеченням дотримання балансу між інтересами мігрантів та громадян Німеччини, а також дотриманням збалансованого розвитку економіки країни.

Джерела та література:

1. Біженці в Німеччині: права та життя. URL: <https://migrant.biz.ua/nimechina/emigraciya-de/bizhenci-u-nimechchini.html> (дата звернення: 01.12.2020);
2. Бізнес-імміграція в Німеччину: що треба знати. URL: <https://migrant.biz.ua/nimechina/emigraciya-de/biznes-immihratsiia.html> (дата звернення: 01.12.2020);
3. Карачурина Л. Імміграційна політика Німеччини: вдалий – невдалий досвід. URL: <http://demoscope.ru/weekly/2008/0351analst02/php>;
4. Костюк Л. Міграційна політика Німеччини на початку XXI століття // Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. 2015. Вип. 16(1). С. 168-173;

5. Робота у Німеччині: положення нового закону пояснює посольство ФРН в Україні.
URL: <https://www.dw.com/uk/robo-ta-u-nimechchyni-polozhennia-novoho-zakonu-poiasniuie-posolstvo-frn-v-ukraini/a-52553675> (дата звернення: 01.12.2020)

Trots D., Boychuk O. Protection of migrants 'rights in Germany. *This article is devoted to clarification of ideas about migration processes which are taking place in Germany. In this article is revealed the issue of protection of migrants rights and are set out provisions for refugees and labor migration in this country.*

Keywords: labor migration, shelter, refugees, migrants.

ПОРУШЕННЯ СУДДЕЮ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ УСІХ УЧАСНИКІВ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ ПЕРЕД ЗАКОНОМ І СУДОМ

Ю. О. Фідря

У статті розглянуто обов'язок судді забезпечити рівне ставлення до всіх учасників судового процесу, невиконання якого призводить до дискримінації у формі будь-якого обмеження процесуальних прав однієї сторони порівняно з іншою або надання одній зі сторін будь-якої переваги.

Ключові слова: рівність, дискримінація, правосуддя, принцип рівності перед законом і судом, справедливість правосуддя.

Принцип рівності усіх учасників судового процесу перед законом і судом є загальнопроцесуальним принципом і важливою гарантією судового захисту прав і свобод людини. Даний принцип є складовим елементом загальноцивілізаційного принципу рівності, закріпленого у низці міжнародних правових актів, серед яких: Загальна декларація прав людини 1948 року, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 року, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року та інші. Як зазначив Конституційний Суд України у своєму Рішенні № 9-рп/2012 від 12.04.2012р. [1], рівність та недопустимість дискримінації особи є не тільки конституційними принципами національної правової системи України, а й фундаментальними цінностями світового співтовариства.

Відповідно до ст. 24 Конституції України громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками [2]. Ці ж ознаки не повинні впливати й на рівність усіх учасників судового процесу перед судом. Про це, зокрема, йдеться у ст. 9 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», згідно якої правосуддя в Україні здійснюється на засадах рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних та інших ознак [3].

Варто погодитися із думкою, висловленою В. Городовенком, що принцип рівності перед судом є основою сучасної концепції справедливого правосуддя [4, с. 178]. Справді, кожному важливо мати гарантоване право на справедливий суд, яке можна безперешкодно реалізувати, незважаючи на наявність особистих характеристик чи ознак. У суспільстві зберігається запит на доступність та справедливість правосуддя, яке забезпечується, у тому числі, й дотриманням принципу рівності перед законом і судом.

Згідно ч. 2 ст. 9 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» суд створює такі умови, за яких кожному учаснику судового процесу гарантується рівність у реалізації наданих процесуальних прав та у виконанні процесуальних обов'язків, визначених процесуальним законом [3]. Невиконання судом вказаних законодавчих вимог призводить до дискримінації у

формі будь-якого обмеження процесуальних прав однієї сторони порівняно з іншою або надання одній зі сторін будь-якої переваги. В основу такої дискримінації може бути покладено відмінність у ставленні суду до індивіда чи поводженні з ним на підставі певної, так званої «захищеної», ознаки чи декількох ознак (раси, національності, статі, політичних або релігійних переконань тощо).

Відповідно до Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» дискримінація – це ситуація, за якої особа та/або група осіб за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними, зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі, встановленій цим Законом, крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними [5]. Дія цього Закону поширюється і на таку сферу суспільних відносин, як правосуддя.

Дискримінаційна поведінка судді порушує й етичні норми, передбачені Кодексом суддівської етики від 22 лютого 2013 року [6]. Зокрема, у ст. 9 даного Кодексу вказується, що суддя під час здійснення правосуддя не повинен допускати проявів неповаги до людини за ознаками раси, статі, національності, релігії, політичних поглядів, соціально-економічного становища, фізичних вад тощо та дозволяти цього іншим.

Прояв неповаги може мати не лише характер образи чи приниження суддею конкретного учасника судового процесу, але й обмеження у реалізації його процесуального права (наприклад, суддя істотно обмежив позивачу час для надання пояснень суду у порівнянні з відповідачем, пояснивши це тим, що позивач має заїкання; суддя не дозволив потерпілому повністю дати показання та висловив сумнів у їх правдивості, мотивуючи це тим, що потерпілий – особа ромської національності). Така поведінка судді не має і не може мати жодного логічного пояснення, розумних доводів чи виправдання. Дискримінаційне поводження чи ставлення судді до учасника судового процесу, підґрунтям якого є будь-яка «захищена» ознака, є абсолютно неприпустимим та неприйнятним, оскільки не існує жодної правомірної мети (цілі), досягнення якої могло б аргументувати та пояснити таку поведінку.

Ключові цінності суддівської діяльності знайшли своє відображення у Бангалорських принципах поведінки суддів (2006 р.) [7], відповідно до яких п'ятою цінністю є рівність, на якій базується важливіший принцип: забезпечення рівного ставлення до всіх сторін судового засідання має першочергове значення для належного виконання суддею своїх обов'язків. Іншими словами, суддя зобов'язаний виконувати свої суддівські функції із дотриманням принципу однакового ставлення до всіх учасників судового процесу, не допускаючи дискримінації чи упередженості, підтримуючи рівновагу між сторонами та забезпечуючи безсторонність під час розгляду справи.

У Висновку № 3 (2002) Консультативної ради європейських суддів щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема, питання етики, несумісної поведінки та безсторонності [8] також йдеться про те, що судді повинні демонструвати однакове ставлення по відношенню до всіх осіб (сторін, свідків, адвокатів тощо) без відмінностей, що ґрунтуються на неправомірних підставах або є несумісними з належним виконанням суддівських функцій. Судді також повинні виконувати свої функції, керуючись принципом рівноправного ставлення до сторін, уникаючи будь-якої упередженості або будь-якої дискримінації, підтримуючи баланс між сторонами та забезпечуючи справедливий розгляд справи для кожної із сторін.

Рівність у суді – це основа справедливості, що підживлює довіру до суду та підсилює авторитет судової влади у суспільстві. Принцип рівності перед законом і судом є одним із вихідних положень судового провадження різних видів, що полягає в однаковому застосуванні закону для всіх осіб, закріпленні у законодавстві рівних процесуальних прав, а також у забороні дискримінації будь-якого у процесуальних правах. Дискримінація – це порушення принципу рівності, в основі якої лежить відмінність у ставленні до особи чи поводженні з нею.

Крім того, рівність особи перед законом і судом є важливим міжнародним стандартом судочинства та етичним принципом поведінки судді. Порушення засади рівності всіх учасників

судового процесу перед законом і судом є дисциплінарним проступком і тягне дисциплінарну відповідальність судді згідно підпункту «г» п. 1 ч. 1 ст. 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Джерела та література:

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Трояна Антона Павловича щодо офіційного тлумачення положень статті 24 Конституції України (справа про рівність сторін судового процесу) № 9-рп/2012 від 12.04.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-12#n2> (дата звернення 20.11.2020 р.)
2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр> (дата звернення: 20.01.2019).
3. Про судоустрій і статус суддів : Закон України № 1402-VIII від 02.06.2016р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#n1136> (дата звернення 21.11.2020 р.)
4. Городовенко В. В. Принцип рівності громадян перед законом і судом. Вісник Конституційного Суду України. 2012. № 1. С. 178–186.
5. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 06.09.2012р. № 5207-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text> (дата звернення 20.11.2020 р.)
6. Кодекс суддівської етики, затверджений рішенням XI чергового з'їзду суддів України 22 лютого 2013 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-13#Text> (дата звернення 21.11.2020 р.)
7. Коментарі щодо Бангалорських принципів поведінки суддів. URL: <http://rsu.gov.ua/uploads/article/komentari-bangalorski-9818bfb11.pdf> (дата звернення 20.11.2020 р.)
8. Висновок № 3 (2002) Консультативної ради європейських суддів щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема, питання етики, несумісної поведінки та безсторонності. URL: <http://www.arbitr.gov.ua/files/pages/%D0%92%D0%B8%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%BA%20%E2%84%96%203.pdf> (дата звернення 20.11.2020 р.)

Fidria Y. Violation by a judge of the principle of equality of all participants in the trial before the law and the court. *The article discusses the duty of a judge to ensure equal treatment of all participants in the proceedings. Violation of this obligation results in discrimination in the form of any restriction of the procedural rights of one party over the other or the granting of any advantage to one of the parties.*

Keywords: *equality, discrimination, justice, the principle of equality before the law and the court, justice.*

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ Й ГРОМАДЯНИНА ПРИ ЗДІЙСНЕННІ КОНТРРОЗВІДУВАЛЬНИХ ФУНКЦІЙ СЛУЖБОЮ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

В. О. Ходанович

Розглядаються питання щодо дотримання прав і свобод людини і громадянина при здійсненні основної функції Служби безпеки України – контррозвідувальної. Звертається увага на нормативне закріплення основних принципів – законності та забезпечення прав і свобод людини і громадянина у Законі України «Про контррозвідувальну діяльність».

Ключові слова: *контррозвідувальна діяльність, принципи контррозвідувальної діяльності, законність, конституційні права та свободи людини і громадянина*

Україна географічно розташована в центрі Східної Європи, що покладає на державні органи влади додаткові завдання з успішного розвитку добросусідських та взаємовигідних відносин з західними та східними частинами континенту. В той же час, кожний партнер України намагається якомога вигідніше використати географічне положення держави. Даний фактор об'єктивно визначив Україну як місце перетинання політичних, економічних інтересів багатьох країн світу, міжнародних суспільних структур та організацій. Україна представляє значний стратегічний інтерес, її геополітичне положення спонукає іноземні держави концентрувати свої зусилля на поширенні свого впливу на прийняття державних рішень в своїх інтересах. На сучасному етапі розвитку України найважливішою проблемою є охорона національної безпеки, тобто захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам. Органи безпеки є обов'язковим атрибутом будь-якої суверенної держави, а ігнорування чи недооцінка їхньої ролі можуть призвести до катастрофічних наслідків – внутрішнього безладдя, втрати незалежності й територіальної цілісності.

Здійснювана наразі реформа передбачає для СБ України виконання таких функцій і повноважень, що дозволяють їй окремо та у взаємодії з іншими складовими сектору безпеки і оборони ефективно протидіяти загрозам національній безпеці України, а також забезпечувати державну безпеку. Метою реформування СБ України є побудова сучасної спецслужби, яка ефективно забезпечує державну безпеку з неухильним дотриманням прав і свобод громадян. Основними функціями СБ мають бути: контррозвідувальна діяльність; управління ризиками державної безпеки, оперативно-розшукова діяльність, діяльність із забезпечення охорони державної таємниці, досудове розслідування кримінальних правопорушень, підготовка чи вчинення яких становить загрозу державній безпеці.

В українському законодавстві відсутні чіткі положення, що визначають обов'язки держави і державних органів, зокрема й Служби безпеки України, як гарантів прав і свобод людини і громадянина в Україні. Особливої уваги заслуговує забезпечення прав і свобод людини й громадянина в контррозвідувальній та оперативно-розшуковій діяльності, тобто тими сферами державної діяльності, де права особи зачіпаються найбільше відчутно. У самому загальному виді необхідно підкреслити, що чинні в Україні Закони «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про контррозвідувальну діяльність» та законодавчі акти щодо повноважень відповідних органів та посадових осіб у цій сфері з метою реального дотримання проголошених Конституцією прав і свобод людини й громадянина вперше відкрито врегулювали найважливіші аспекти цієї діяльності і поставили тим самим контррозвідувальну діяльність під контроль суспільства, створили високий рівень законності її здійснення. Сьогодні суспільство сприймає контррозвідувальну діяльність як цілком самостійний, активний та необхідний вид спеціальної діяльності у сфері забезпечення державної безпеки спеціально уповноважених на це державних органів. Контррозвідувальна діяльність заснована на конституційних принципах законності, поваги і дотримання прав і свобод людини і громадянина, а також на принципах конспірації, поєднання гласних та негласних форм і методів діяльності, комплексного використання правових, профілактичних та організаційних заходів, підконтрольності та підзвітності відповідним органам державної влади в межах, передбачених законом (ст. 4 Закону «Про КРД»). Тобто загальними принципами будуть: принцип законності та принцип поваги і дотримання прав і свобод людини і громадянина, а галузевими принципами – принцип конспірації, поєднання гласних та негласних форм і методів діяльності, комплексне використання правових, профілактичних та організаційних заходів, адекватність заходів щодо захисту державної безпеки реальним і потенційним загрозам.

Законність передбачає неухильне дотримання всіма органами держави, громадськими організаціями та посадовими особами законів і заснованих на них інших нормативних актів та являє собою особливий режим чи атмосферу (стан) взаємовідносин держави і особистості. Проте забезпечення законності не може бути обов'язком пересічних громадян, оскільки закони приймаються задля реалізації їхніх прав і свобод. Законність слугує їхнім інтересам. Разом з тим виключно на державу та її представників покладається обов'язок забезпечувати

(сприяти) дотримання прав і свобод людини і громадянина [1, с. 42–47, 65]. Під забезпеченням прав і свобод людини розуміють комплексну державну діяльність щодо створення умов для їх здійснення, що передбачає такі елементи (напрями), як: сприяння реалізації прав людини та основоположних свобод (шляхом позитивного впливу на формування їх загально соціальних гарантій); охорона прав та свобод (шляхом ужиття заходів, зокрема, юридичних, для запобігання, профілактики правопорушень); захист прав людини та основоположних свобод (відновлення порушеного правомірного стану, притягнення винних осіб до юридичної відповідальності) [2, с. 23]. На цей принцип контррозвідувальної діяльності законодавець звертає увагу у ст. 11 Закону України «Про контррозвідувальну діяльність» визначено, що держава гарантує дотримання конституційних прав та свобод людини і громадянина при здійсненні контррозвідувальної діяльності. Не допускається обмеження прав та свобод людини і громадянина, крім випадків, передбачених законом. Діяльність органів та підрозділів Служби безпеки України, що здійснюють контррозвідувальну діяльність, не може бути використана для вирішення не передбачених цим Законом завдань [3].

Законодавець, урахування ступінь втручання до сфери конституційних прав і законних інтересів особи при здійсненні контррозвідувальної діяльності, передбачив різні види відповідальності за порушення вимог закону і заподіяння при цьому шкоди. Зокрема, у цій же статті Закону зазначено, що посадові особи та співробітники органів і підрозділів Служби безпеки України, що здійснюють контррозвідувальну діяльність, несуть дисциплінарну, адміністративну, матеріальну або кримінальну відповідальність згідно із законом. Не підлягає розголошенню інформація, що стосується особистого життя, честі та гідності людини, яка стала відома у процесі контррозвідувальної діяльності. Громадяни мають право у встановленому законом порядку отримувати письмові пояснення з приводу обмеження в ході здійснення контррозвідувальної діяльності їх прав і свобод та оскаржувати ці дії. В ст. 4 Закону України «Про контррозвідувальну діяльність» серед принципів цього виду діяльності називають підконтрольність та підзвітність відповідним органам державної влади в межах, передбачених законом. Стаття 12 цього ж Закону регламентує контроль за контррозвідувальною діяльністю, нагляд за дотриманням законності органами та підрозділами, що її здійснюють. Сутність контролю полягає в тому, що уповноважені на те державні органи (законодавчої, виконавчої, судової влади), використовуючи правові способи й засоби, з'ясовують, чи не допущені в діяльності підконтрольних органів виконавчої влади та їх посадових осіб будь-які порушення законності, і якщо такі є, то своєчасно їх усувають, відтворюють порушені при цьому права, притягують винних до відповідальності, приймають заходи щодо попередження порушень законності й дисципліни. Основою метою контролю є дотримання органами виконавчої влади та їх посадовими особами законодавства, забезпечення доцільного й економічного витрачання коштів, підтримання стабільності державного устрою, підвищення ефективності державного регулювання. Його основні принципи: законність, об'єктивність, незалежність, гласність, економічність, збереження державної та іншої таємниці. Закон України «Про контррозвідувальну діяльність» у статті 12 передбачає як контроль за контррозвідувальною діяльністю, так і нагляд за дотриманням законності органами та підрозділами, що її здійснюють [3].

Протидія розвідувально-підривної, терористичній та іншій протиправній діяльності потребує здійснення державою спеціальних заходів щодо осіб, які порушують чинні закони та правила поведінки, що обумовлює розумне співвідношення між засобами боротьби із протиправною діяльністю спецслужб іноземних держав, організацій, окремих груп та осіб та реалізацією прав і свобод людини в цьому виді діяльності. Піклуючись про забезпечення в правовій державі конституційних прав і свобод громадян, слід виходити з того, що при проведенні контррозвідувальної діяльності будь-яка дія і будь-яка інформація, отримана при цьому, одночасно захищають права і інтереси держави і інтереси одних осіб і зачіпають права і інтереси інших, тому в контррозвідувальній діяльності необхідно встановити відповідне розумне співвідношення між конкретним правом людини та умовами його реалізації щодо виконання завдань самої держави.

Джерела та література:

1. Теория юридического процесса / под общ. ред. В. М. Горшенева. Харьков : «ВИЩА ШКОЛА», 1983. 192 с.
2. Конституція України : наук.-практ. комент. Харків : Право, 2003. 808 с.
3. Про контррозвідувальну діяльність: Закон України від 26.12.2002. № 374-IV // Відомості Верховної Ради. 2003. № 12. Ст. 89.

Khodanovich V. Problems of ensuring human and civil rights from freedoms in the implementation of counterintelligence functions by the Security Service of Ukraine. *The article considers the issues of ensuring the rights of human and civil freedoms in the implementation of the main function of the Security Service of Ukraine – counterintelligence. Attention is drawn to the normative consolidation of the main principles – legality and ensuring the rights and freedoms of man and citizen in the Law of Ukraine "On counterintelligence activities".*

Keywords: counterintelligence activities, principles of counterintelligence activities, constitutional human and civil rights and freedoms.

**ПРАВО ЖІНОК, ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ В УКРАЇНІ,
НА ОСОБИСТУ БЕЗПЕКУ: ВІКТИМОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ**

Н. О. Чечель

У статті розглянуто віктимологічні аспекти права жінок, засуджених до позбавлення волі в Україні, на особисту безпеку; визначено типи жертв в установах виконання покарань для жінок; розкрито поняття віктимності у виправних та виховних колоніях України для, в яких утримуються засуджені жінки; сформульовано поняття віктимологічних факторів злочинності жінок, які відбувають покарання у виді позбавлення волі на певний строк в Україні.

Ключові слова: особиста безпека засуджених, віктимологія, віктимність, віктимологічні детермінанти злочинності, віктимна поведінка, установа виконання покарань.

Кримінально-виконавче законодавство України закріплює право засуджених осіб на особисту безпеку [1]. Як свідчить практика в установах виконання покарань (далі – УВП) в Україні щорічно реєструються злочини, потерпілими від яких є особи, які відбувають покарання у виді позбавлення волі [2]. Однією з детермінант, що породжують та зумовлюють вчинення злочинів жінками, які відбувають покарання у виді позбавлення волі на певний строк в Україні, є віктимологічна поведінка жінок, засуджених до позбавлення волі. Саме тому, як вважає О. М. Джужа, ставлення до жертви в УВП слід розглядати: а) в аспекті соціально-правового захисту її законних прав та інтересів; б) у науково-дослідницькому аспекті кримінології як криміногенний чинник, що входить у структуру детермінант і механізму злочинної поведінки [3, с. 295]. Зокрема, як зазначає В. С. Мінська, 29 % злочинів було або спровоковано негативними діями потерпілого, або вчинено за його допомогою [4, с. 16]. Однак, як правильно зауважив О. М. Джужа, цей висновок не може бути використаний для того, щоб вважати потерпілих винуватцями того, що вони стали жертвами злочинів [3, с. 297].

Аналіз наукової літератури засвідчив, що питання віктимологічного аспекту права жінок, засуджених до позбавлення волі в Україні, на особисту безпеку, недостатньо досліджені в науці. Проте в різні часи питання віктимології досліджували О. М. Бандурка, О. М. Джужа, В. І. Зубкова, В. Є. Квашиш, В. П. Коновалов, Г. М. Міньковський, В. І. Полубінський, Д. В. Рівман тощо.

Як вважають В. В. Коваленко, О. М. Джужа, О. Г. Колб, у механізмі конкретного злочину в місяці позбавлення волі важливе місце посідає жертва злочину. На їх думку, потрібно розрізняти такі віктимологічні аспекти вчинення злочинів в УВП: а) морально-

психологічні та соціальні характеристики жертв злочинів; б) відносини, що пов'язували особу, яка вчинила злочин, із потерпілим; в) ситуації, які передували чи супроводжували вчинення злочину [5, с. 67–68]. Як свідчить практика, кримінально-виконавча діяльність пов'язана з ризиками, що створюють загрозу для життя й здоров'я осіб. Саме тому, як зауважили Ю. В. Баулін та В. І. Борисов, поновлення та своєчасне відшкодування завданої злочинною шкоди є одним із найбільш актуальних завдань сучасної юридичної науки та правозастосовної практики [6, с. 5]. Як зазначив О. М. Джужа, проблема соціально-правового захисту жертв злочинів (включаючи жінок, які відбувають покарання у виді позбавлення волі в Україні) потребує спеціального розгляду й вивчення у правовому, економічному, виховному аспектах [7, с. 296–297].

Як показує вивчення наукових джерел [7, с. 253–254], можна виокремити такі типи жертв в УВП для жінок: а) випадкова жертва: засуджена жінка стає такою внаслідок збігу обставин; б) жертва з незначним ступенем ризику – засуджені жінки, які жили за нормальних умов для всіх інших осіб, котрі відбували покарання у виді позбавлення волі, фактори ризику й віктимність яких зросли непередбачено під впливом конкретної несприятливої ситуації; в) жертва з підвищеним ступенем ризику – засуджені особи жіночої статі, які володіють низкою віктимних властивостей (жертви необережних злочинів, жертви умисних злочинів або учасники будь-яких конфліктних ситуацій); г) жертви з дуже високим ступенем ризику – засуджені жінки, морально-психологічна та соціальна деформація яких не відрізняється від суб'єктів злочину (ворогуючі члени злочинних формувань, засуджені з різним соціальним статусом у злочинній ієрархії тощо). Так, лише у 2019 р. у виправних колоніях України для жінок на профілактичних обліках перебувало близько 1,5 % засуджених жінок від їх загальної кількості [2]; г) латентні жертви – засуджені жінки, які постраждали від злочину, але цей факт залишився прихованим від офіційного обліку [8, с. 22–23]. Такими в УВП для жінок, як правило, є засуджені з найнижчим статусом у злочинній ієрархії [9, с. 432]. Отже, як слушно зауважив В. В. Голіна, суть злочинності в УВП закладена в базових людських властивостях, у ментальній та психологічній конструкції людини [10, с. 335].

Щодо віктимності жертв злочинів в УВП для жінок, то не викликає сумнівів той факт, що в середовищі засуджених вона становить спеціальний предмет вивчення й розкриття головного питання «пенітенціарної віктимології», а саме: унаслідок яких причин і завдяки яким умовам певні засуджені жінки стають жертвами злочинів [7, с. 301]. На думку Ю. В. Бауліна й В. І. Борисова, кримінологічне значення має така поведінка жертви, яка сприяє виникненню злочинної рішучості та її реалізації або створює конкретні життєві ситуації, що передують вчиненню конкретного злочину [6, с. 40].

На основі досліджених теоретичних і наукових джерел під віктимністю у виправних та виховних колоніях України, в яких утримуються засуджені жінки, слід розуміти можливість і навіть «здібність» засудженої особи жіночої статі, яка відбуває покарання у виді позбавлення волі на певний строк у виправних або виховних колоніях в Україні, стати жертвою злочину, що вчиняється в цій УВП, у ситуації, коли такі наслідки могли б і не настати, якби жертва виявляла достатню обережність. Під віктимологічними факторами злочинності жінок, які відбувають покарання у виді позбавлення волі на певний строк в Україні, слід розуміти різноманітні соціальні й психологічні чинники загального й індивідуального характеру, що породжують та обумовлюють віктимну поведінку жертв злочинів у виправних та виховних колоніях, де утримуються засуджені жінки. О. М. Бандурка дійшов висновку про те, що однозначно не можна стверджувати, які дії потерпілого можуть спровокувати вчинення злочину [11, с. 82]. На думку деяких кримінологів (В. В. Василевич, О. М. Джужа, С. М. Моїсєєв), особу, яка вчиняє злочин, потерпілого та особливості ситуації вчинення злочину варто розглядати як дві частини єдиного цілого – системи механізму злочинної поведінки [7, с. 95].

Як показали результати цього дослідження, існують такі підтипи агресивних потерпілих від злочинів, вчинених жінками, які відбувають покарання у виді позбавлення волі на певний строк в УВП в Україні: 1) корисний підтип (віктимна поведінка потерпілих цього типу спрямована на майно особи злочинця й характеризується наявністю фізичного чи психічного

насилля, нападом, які провокують завдання шкоди у відповідь). Вибір об'єкта агресії може бути випадковим чи спрямованим на заздалегідь обрану особу; 2) скандаліст (віктимна поведінка потерпілих цього підтипу виявляється в застосування фізичного насильства або у вчиненні інших провокуючих дій) [12, с. 99-106]. Агресивний тип потерпілих від злочину, вчиненого засудженою жінкою в УВП, є найбільш віктимогенним. Як свідчить практика, в УВП для жінок існує тісний зв'язок між аморальною поведінкою жертви злочину та вчиненням стосовно неї злочиним.

Отже, варто визнати, що в механізмі вчинення злочинів жінками, які відбувають покарання у виді позбавлення волі на певний строк, чільне та важливе місце посідають потерпілі від злочинів особи. Тому їх виявлення має не лише теоретичне значення, а й практичне, оскільки дає можливість формувати засади із запобігання злочинам, що вчиняють жінки, які відбувають покарання у виді позбавлення волі на певний строк в Україні, та забезпечення права жінок, засуджених до позбавлення волі в Україні, на особисту безпеку.

Джерела та література:

1. Кримінально-виконавчий кодекс України. Київ: Вид. Паливода А. В., 2007. 88 с.
2. Загальна характеристика Державної кримінально-виконавчої служби України / Електронний ресурс. Режим доступу : <http://www.kvs.gov.ua>.
3. Кримінологічна віктимологія: навч. посіб. / Є .М. Моїсєєв, О. М. Джужа, В. В. Василевич та ін.; за заг. ред. О.М. Джужи. Київ : Атіка, 2006. 352 с.
4. Минская В. С. Криминологическое и уголовно-правовое значение поведения потерпевших / Вопросы борьбы с преступностью. СПб ; Москва, 1972. Вып. 16. С. 14–18.
5. Віктимологічні засади боротьби зі злочинами, що вчиняються в установах виконання покарань України : навч. посіб. для студ. юрид. навч. закл. / О. М. Джужа, В. В. Коваленко, О. Г. Колб та ін.; за заг. ред. О. М. Джужи та В. В. Коваленка. Хмельницький : ХмЦНП, 2012. 172 с.
6. Потерпілий від злочину (міждисциплінарне правове дослідження)/ кол. авт.; за заг. ред. Ю. В. Бауліна, В. І. Борисова. Харків : Вид-во Кроссруод, 2008. 364 с.
7. Кримінологічна віктимологія : навч. посіб. / Є. М. Моїсєєв, О. М. Джужа, В. В. Василевич та ін.; за заг. ред. О.М. Джужи. – Київ : Атіка, 2006. 352 с.
8. Криминологія : учеб. / под ред. В. Н. Кудрявцева, В. Е. Эминова. Москва : Юрист, 1995. 512 с.
9. Язык блатных, язык мафиози: энцикл. синонимический слов.: справ. изд. : в 2 т. / авт.-сост. О. Б. Хоменко. Киев : Форт-М., 1999. Т. 1. 528 с.
10. Голіна В. В. Криминологічні та кримінально-правові проблеми боротьби із бандитизмом. Соціально-правове та криминологічне дослідження. Харків : Регіон-інформ. 2004. 170 с.
11. Бандурка А. М. Давыденко, Л. М. Преступность в Украине: причины и противодействие : монография. Харьков : Гос. спец. изд-во «Основа», 2003. 368 с.
12. Хаткова Ф. Х. Віктимологіческие аспекты женской преступности : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. М. : РГБ, 2003. 116 с.

Chechel N. O. The Right to Personal Safety of Women Incarcerated in Ukraine: a Victimological Aspect. *In this article consideration is given to the victimological aspects of women's right to personal safety when sentenced to imprisonment in Ukraine; types of victims in women's penitentiaries are identified; the concept of victimhood in women's correctional and educational colonies in Ukraine is explored; and a formulation is given of the concept of victimological factors relating to the crimes of women serving a certain term of imprisonment in Ukraine.*

Keywords: *personal safety of incarcerated individuals, victimology, victimhood, victimological determinants of crime, victim behavior, penitentiary.*

ПРАВОВА ПРИРОДА ПРАВА НА НЕОБХІДНУ ОБОРОНУ**Б. О. Чупринський, О. С. Герасимчук**

У статті проведено науковий аналіз правової природи права на необхідну оборону, акцентується, що необхідна оборона є однією з гарантій дотримання прав і свобод людини. Наголошується на недопущенні неправомірного посягання на основні права людини, життя особи. Аналізуються умови, які зобов'язана створити держава для захисту прав своїх громадян, як гарантії захисту прав людини. Підкреслюється, що кожна особа повинна мати право захистити своє життя, майно, заподіявши шкоду тому, хто посягає, і така її дія повинна визнаватись правомірною.

Ключові слова: *правова природа, охорона прав і свобод, право на життя, право на власність, неправомірне посягання, кримінальна відповідальність, правопорушення.*

Основний Закон України забезпечує права і свободи людини, серед яких і невід'ємне право на життя. Згідно Конституції ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави захищати права людини, серед яких, життя людини, право власності та ін. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань. Тобто право на необхідну оборону є гарантією дотримання прав та свобод людини.

Право на необхідну оборону є природним і невідчужуваним, абсолютним правом людини. Це означає, що всі інші особи не можуть перешкоджати громадянину в законному здійсненні права на необхідну оборону. Право на необхідну оборону є самостійним, а не додатковим, відповідно кожний громадянин має право на необхідну оборону незалежно від можливості звернутися за допомогою до органів влади або службових осіб для відвернення чи припинення посягання.

Правова природа необхідної оборони досліджувалася в наукових працях П. П. Андрушка, М. І. Бажанова, Ю. В. Бауліна, В. В. Сташиса, М. С. Таганцева, В. Я. Тація, П. Л. Фріса, М. І. Хавронюка та ін.

Різноманітні аспекти даного питання піддавалися ретельному аналізу, однак, незважаючи на численність і всебічність наукових досліджень у цій сфері, в теорії права існують різні думки з приводу тих чи інших аспектів правової природи необхідної оборони.

Доволі часто можна зіткнутися зі свого роду вагомим у кримінально-правовій літературі поглядом, що необхідна оборона не повинна розглядатися як доповнення до діяльності органів держави, які ведуть боротьбу зі злочинністю. Наявність права на необхідну оборону не пов'язана також з наявною для особи можливістю звернутися за допомогою до інших громадян. У частині 2 ст. 36 КК зазначено, що кожна особа має право на необхідну оборону незалежно від можливості уникнути суспільно небезпечного посягання або звернутися за допомогою до інших осіб чи органів влади.

Важливо розуміти, що право на захист є природним, невід'ємним правом людини. Ідея про природне право на захист від посягання неодноразово розглядалася в юридичній літературі. У людини від природи присутня основна схильність до самозбереження, відповідно до цього, природний закон приписує все, що служить збереженню людського життя і забороняє протилежне. На ідеї підкорення волі та свідомості людей законам Матері-Природи ґрунтується концепція природного права [4, с. 33]. Природа є вищим законодавцем для всього створеного, у тому числі й для соціальних явищ.

Потрібно пам'ятати, що право на захист – справді одне з невід'ємних, природних прав людини, оскільки воно має в основі притаманні будь-якій живій істоті інстинкти: самозбереження, батьківські, власності, стадності (збереження виду). Невипадково воно реалізується найчастіше під час посягання на того, хто обороняється, а також під час посягання на особу, права і свободи третіх осіб, його родичів чи знайомих.

К. Гориславський відносить необхідну оборону до безпосередньої форми самозахисту – особа безпосередньо власними активними фізичними діями захищає себе від правопорушника, тоді як опосередкована форма самозахисту розуміється як можливість особи, котра зазнає посягання чи може зазнати його, звернутися до відповідних органів з письмовою заявою, повідомленням, іншим способом з метою поновлення порушеного права, життя заходів до правопорушника тощо [1, с. 35].

Необхідна оборона є однією із гарантій забезпечення та дотримання прав і свобод людини. Узагалі під гарантіями дотримання прав і свобод людини розуміють систему норм, принципів, умов і вимог, які у своїй сукупності забезпечують додержання прав, свобод та законних інтересів особи [3, с. 206]. Іншими словами, гарантії захисту прав людини – це умови, які зобов'язана створити держава для захисту прав своїх громадян.

У повсякденному житті реалізація конституційних прав і свобод забезпечується двома категоріями гарантій – дотримання прав і свобод людини та громадянина. Це загальні та спеціальні (або юридичні) гарантії. Під загальними гарантіями розуміють гарантії, якими охоплюється вся сукупність факторів, спрямованих на практичне здійснення прав і свобод громадян. Під юридичними гарантіями розуміють передбачені законом спеціальні засоби практичного забезпечення їх прав і свобод. Вони встановлюються державою в Конституції, а також у нормах поточного галузевого законодавства. Їх метою є забезпечення правовими засобами охорони основних прав і свобод громадян [2, с. 57]. Необхідна оборона відноситься до юридичних засобів реалізації прав. На думку І. Снігура, в системі особистих прав людини і громадянина можна виділити права і свободи, що дістали назву «права-гарантії». Вони виступають одночасно як певні можливості людини і як гарантії забезпечення реалізації її інших прав і свобод [7, с. 133]. Тож, на нашу думку, необхідну оборону можна, без сумніву, віднести до таких «прав-гарантій».

Основні права і свободи особистості невід'ємні, тобто вони природні, а не даровані державою, і належать кожному від народження. Одним із таких прав є право людини на життя. Воно закріплене у ст. 27 Конституції України [5]. Тим самим життя людини визнається найвищою соціальною цінністю та захищається законом. Конституція покладає на державу обов'язок захищати життя її громадян, а особі надає при цьому право оберігати як власне життя і здоров'я, так і життя та здоров'я інших людей. У ст. 21 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950 р. [6] записано, що право кожної людини на життя захищається законом, що ніхто не може бути умисно позбавлений життя інакше ніж на виконання вироку суду, винесеного після визнання його винним у вчиненні злочину, за який законом передбачене таке покарання. Позбавлення життя не розглядається як таке, що його вчинено на порушення цієї статті, якщо воно було результатом винятково необхідного застосування сили, а саме: при захисті будь-якої особи від незаконного насильства; при здійсненні законного арешту або для запобігання втечі особи, яка законно утримується під вартою; а також при вчиненні правомірних дій для придушення заворушення або повстання [3, с. 128-129].

Отже, право на необхідну оборону належить до фундаментальних конституційних прав людини і громадянина – кожна особа повинна мати право захистити своє життя, майно, заподіявши тяжку шкоду тому, хто посягає, і така її дія повинна визнаватись правомірною. Зміст необхідної оборони є однією з гарантій дотримання прав і свобод людини. Спрямованість і зміст регулювання права на необхідну оборону є однією з гарантій права людини на життя залежить від правового становища особи в суспільстві та сили влади. Гарантії захисту прав людини – це умови, які зобов'язана створити держава для захисту прав своїх громадян.

Джерела та література:

1. Гориславський К. Гарантії права людини на самозахист життя і здоров'я / Гориславський К. // Право України. – 2001. – № 12. – С. 35–38.
2. Гуренко М. М. Теоретико-правові проблеми гарантій прав і свобод людини і громадянина / Гуренко М. М. – К., 2001. – 218 с.
3. Конституційне право України : підручник / за ред. проф. В. Ф. Погорілка. – К. : Наук. думка, 2000. – 731 с.

4. Костенко О. Соціальний натуралізм – світогляд майбутнього / А. Н. Костенко // Вісник Національної Академії Наук України. – 2006. – № 10. – С.33–38.
5. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1996. – № 30. – Ст. 141.
6. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 4 листопада 1950 року // Офіційний вісник України. – 1998. – № 13. – Ст. 270.
7. Снігур І. Й. Юридичні гарантії прав та свобод людини і громадянина як необхідна умова їх реальності / І. Й. Снігур // Юридичні читання молодих вчених : зб. матеріалів всеукр. наук. конф., 23-24 квітня 2004 р. – К., 2004. – С. 131–134.

Chuprinsky B., Herasymchuk O. Criminal liability for violation private life. *In the article the scientific analysis of legal nature is conducted on a necessary defensive, accented, that a not roundabout defensive is one of guarantees of observance of rights and freedoms of man. It is marked on non-admission of the illegal trenching upon fundamental human rights, life of person. Analyzed terms that there is under an obligation to create the state for the protection of rights for the citizens, as guarantees of protection of human rights. It is underlined that every person must have a right to protect the life, property, causing harm to that, who encroaches, and such her action must confess legitimate.*

Keywords: *legal nature, guard of rights and freedoms, right on life, right on property, illegal encroachment, criminal responsibility.*

АДМИНИСТРАТИВНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ИНОСТРАННЫХ ГРАЖДАН И ЛИЦ БЕЗ ГРАЖДАНСТВА В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ

Т. З. Шалаева

В работе исследованы вопросы административной ответственности иностранных граждан и лиц без гражданства по законодательству Республики Беларусь. Особое внимание уделено высылке и депортации иностранных граждан и лиц без гражданства.

Ключевые слова: *административная ответственность, иностранный гражданин, депортация, высылка, запрет на въезд.*

Иностранные граждане на территории Республики Беларусь обязаны неукоснительно соблюдать законы страны пребывания, независимо от их правового статуса. При этом иностранный гражданин, незаконно находящийся в Республике Беларусь, подлежит учету, фотографированию и обязательной государственной дактилоскопической регистрации с последующим помещением полученных сведений в центральный банк данных. Если иностранный гражданин нарушит требования законов Республики Беларусь, он будет привлечен к ответственности согласно белорусскому законодательству: его могут оштрафовать, лишить права работы, лицензии, депортировать и запретить въезд.

Новейшее законодательство использует такие понятия как «высылка» и «депортация». Так, Кодекс Республики Беларусь об административных правонарушениях в ст. 6.11 «Депортация» определяет эту процедуру как административное выдворение за пределы Республики Беларусь – применяется в отношении иностранного гражданина и лица без гражданства. Административное взыскание в виде депортации применяется за совершение административных правонарушений, предусмотренных следующими статьями: 16.2. «Соккрытие источника заражения венерической болезнью либо уклонение от обследования»; 23.24 «Нарушение законодательства об иностранной безвозмездной помощи»; 23.29. «Незаконное пересечение Государственной границы Республики Беларусь»; 23.30. «Нарушение пограничного режима»; 23.31. «Нарушение режима Государственной границы Республики Беларусь»; 23.32. «Нарушение режима в пунктах пропуска через

Государственную границу»; 23.55. «Нарушение законодательства о правовом положении иностранных граждан и лиц без гражданства» [1].

В Законе Республики Беларусь «О правовом положении иностранных граждан и лиц без гражданства в Республике Беларусь» помимо депортации, которая рассматривается как разное мер защиты, применяемых исключительно по отношению к иностранным гражданам в случаях, предусмотренных законом, содержится и иное определение – высылка. В ст. 65 указанного нормативного правового акта указывается, что высылке из Республики Беларусь подвергается иностранец в интересах национальной безопасности Республики Беларусь, общественного порядка, защиты нравственности, здоровья населения, прав и свобод граждан Республики Беларусь и других лиц. А также высылается после освобождения из арестного дома или исправительного учреждения, если он не может быть подвергнут депортации [2].

После принятия решения о высылке в принудительном порядке орган внутренних дел или орган государственной безопасности с санкции прокурора принимает меры по задержанию иностранца на срок, необходимый для высылки. Согласно п. 14 Положения о порядке осуществления высылки иностранных граждан и лиц без гражданства из Республики Беларусь меры по задержанию, как правило, не применяются в отношении иностранцев до 16 и после 60 лет, лиц, имеющих явные признаки инвалидности, а также в отношении беременных женщин [3].

Иностранцы, а также их законные представители имеют право обжаловать решения компетентных органов, связанные с высылкой, в вышестоящий орган и в суд. Жалоба иностранца на решение о высылке может быть подана в суд в течение 30 суток со дня ознакомления с ним иностранца. Однако обжалование решения не является основанием для пребывания иностранца в Республике Беларусь [3].

Исходя из правоприменительной практики, наиболее часто иностранные граждане и лица без гражданства привлекаются к административной ответственности по статьям 23.53 «Проживание без регистрации либо без документов, удостоверяющих личность» и 23.55 «Нарушение законодательства о правовом положении иностранных граждан и лиц без гражданства» Кодекса Республики Беларусь об административных правонарушениях. Санкция за совершение правонарушения по ст. 23.53 КоАП предусматривает взыскания от предупреждения до наложения штрафа до четырех базовых величин. Кроме того, законодательство устанавливает административную ответственность за нарушение иностранным гражданином или лицом без гражданства правил пребывания в Республике Беларусь, несоблюдение установленного порядка регистрации либо передвижения и выбора места жительства, уклонение от выезда по истечении определенного им срока пребывания, а также нарушение правил транзитного проезда (транзита) через территорию Республики Беларусь либо порядка занятия трудовой или иной деятельностью, что влечет предупреждение или наложение штрафа в размере до двадцати базовых величин с депортацией или без депортации [1].

Ответственность за нарушение правил пребывания могут нести не только иностранцы, но и лица, их пригласившие. Должностные лица юридических лиц, индивидуальные предприниматели, принимающие иностранцев, лица, пригласившие иностранцев по частным делам и предоставившие им жилую площадь для проживания, должны разъяснять им правила пребывания в Республике Беларусь и несут ответственность за своевременное оформление документов на право пребывания, передвижение по территории страны и выезд по истечении определенного срока пребывания. Административная ответственность предусмотрена также за предоставление помещения для проживания или транспортного средства иностранцу с нарушением правил пребывания.

Выводы. Несмотря на то, что, в целом, положения нормативных правовых актов Республики Беларусь, регулирующих правовой статус иностранных граждан, соответствуют международным стандартам в данной области, необходимо выделить некоторые проблемы и пробелы правового регулирования в данной области.

Закон Республики Беларусь «О правовом положении иностранных граждан и лиц без гражданства в Республике Беларусь» не содержит отдельных норм, создающих основу статуса иностранцев. В законе имеется значительное число «отсылочных» норм, направляющих не к законодательным актам, а к нормативным актам Правительства, как уже принятым, так и

подлежащим разработке. Таким образом, закон не имеет прямого действия, а «обрастает» многочисленными актами исполнительной власти. Подобная законодательная практика приводит к еще большему увеличению правовой базы, регулирующей статус иностранцев в Республике Беларусь.

В частности, ответственность национальных работодателей, иностранных граждан и лиц без гражданства, нарушающих законодательство Республики Беларусь о их трудоустройстве, предусматривает административные санкции, такие как административный штраф, высылка и депортация. Однако, в отношении ст.23.55 КоАП Республики Беларусь нарушение правил привлечения и использования иностранной рабочей силы работодателем, законодатель, по мнению автора, установил недостаточно соразмерное причиняемому государству вреду взыскание. Целесообразным представляется увеличить размеры штрафов за данное административное правонарушение, а административное выдворение иностранного лица сделать не альтернативным, а обязательным видом наказания за данное правонарушение.

Представляется, что устранение указанных проблем позволит приблизить белорусское законодательство об иностранных гражданах к мировым стандартам в данной области, а также подчеркнуть поступательное движение Беларуси к построению демократического, правового, социального государства.

Источники и литература:

1. Кодекс Республики Беларусь об административных правонарушениях от 21 апреля 2003 № 194-3 Кодекс Республики Беларусь от 21.04.2003 N 194-3 (ред. от 18.12.2019) ё// Консультант Плюс: Беларусь. Технология 3000 [Электронный ресурс] / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2020.

2. О правовом положении иностранных граждан и лиц без гражданства в Республике Беларусь : Закон Республики Беларусь от 4 января 2010 г. № 105-3 (ред. от 16.12.2019) // Консультант Плюс: Беларусь. Технология 3000 [Электронный ресурс] / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2020.

3. О порядке высылки иностранных граждан и лиц без гражданства из Республики Беларусь : Постановление Совета Министров Республики Беларусь от 3 февраля 2006 г. № 146 (ред. от 29.06.2020) // Консультант Плюс: Беларусь. Технология 3000 [Электронный ресурс] / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2020.

Shalaeva T. Administrative responsibility of foreign citizens and persons without citizenship in the Republic of Belarus. *The article investigates the issues of administrative responsibility of foreign citizens and stateless persons under the legislation of the Republic of Belarus. Particular attention is paid to the expulsion and deportation of foreign citizens and stateless persons.*

Keywords: *administrative responsibility, foreign citizen, deportation, expulsion, ban on entry.*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ БЕЗРОБІТНИХ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА ЙОГО ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ В УКРАЇНІ

М. А. Шило, А. І. Маркевич

Науковий керівник: ст. викл. Н. І. Вознюк

У статті розглянуто особливості соціального захисту безробітних в Австрії, Німеччині, Данії. Визначено умови отримання допомоги по безробіттю в країнах ЄС. Зроблено загальні пропозиції щодо удосконалення законодавства.

Ключові слова: *безробіття, соціальна допомога, соціальний захист, соціальне забезпечення.*

На сучасному етапі свого розвитку Україна намагається створити дієву систему соціального управління та захисту усіх категорій населення. Особливе місце посідає ефективний механізм соціального захисту безробітних. Безробіття – важлива соціально-економічна проблема, особливо в умовах жорстких карантинних обмежень, які були введені протягом останнього року. Тому дослідження питань удосконалення національного законодавства щодо соціального захисту безробітних та вивчення зарубіжного досвіду у цій сфері, є актуальною темою дослідження.

В умовах спрямованості України на Європейську інтеграцію, вважаємо за доцільне розглянути окремі особливості соціального захисту безробітних у країнах – учасницях Європейського Союзу (далі – ЄС).

Наприклад, в Австрії основними умовами, яким повинна відповідати особа, що подає заявку на отримання соціального забезпечення по безробіттю є сплата внесків протягом визначеного періоду (не менше 52 тижнів за останні 24 місяці; 26 тижнів за 12 місяців, якщо особі менше 25 років) та готовність приступити до роботи, бути доступним і відповідати кваліфікаційному періоду, не вичерпавши кваліфікаційний період. Аналогічні вимоги передбачено українським законодавством.

Заслужують на увагу положення австрійського законодавства щодо визначення тривалості виплати допомоги по безробіттю, зокрема встановлення прямої залежності тривалості виплати цієї допомоги від періоду протягом якого безробітна особа підлягала страхуванню. Так, допомогу по безробіттю виплачують протягом:

- 20 тижнів, якщо безробітна особа була застрахована 52 тижні протягом 2 років,
- 30 тижнів, якщо безробітна особа була застрахована на 156 тижнів протягом 5 років,
- 39 тижнів, якщо безробітна особа була застрахована на 312 тижнів протягом 10 років,
- 52 тижні, якщо безробітна особа була застрахована на 468 тижнів протягом 15 років

[1].

У Німеччині допомога по безробіттю призначається особам, які відповідають таким вимогам:

- відпрацювали, як мінімум 12 місяців за останні 3 роки;
- повинні бути не старше 65 років;
- повинні бути безробітним (зовсім не працюють, працюють менше 15 годин на тиждень, не відносяться до самозайнятих осіб);
- повинні бути зареєстрованим як безробітні (обов'язковою вимогою є особисте звернення в місцеве бюро зайнятості);
- повинні шукати роботу і бути готовим до неї приступити;
- вимушене безробіття або додаткові 12 років періоду очікування.

Тривалість виплати допомоги залежить від віку та періоду сплати страхових внесків.

Розмір – 60 % від попереднього доходу, за винятком окремих випадків [2, с. 127].

Згідно законодавства Данії, особи, які претендують на отримання допомоги по безробіттю повинні відповідати одночасно таким вимогам:

- повинні відпрацювати як мінімум 52 тижні за останні 3 роки;
- вимушене безробіття, в інших випадках період очікування складає 5 тижнів;
- повинні зареєструватися як безробітні в перший день втрати роботи.

Тривалість виплати допомоги є фіксованою – максимум два роки протягом трирічного періоду. Розмір допомоги становить 90% доходів, розрахунок проводиться на основі середньої заробітної плати за останні 3 місяці. Зі страхових фондів по безробіттю також оплачуються відпускні, допомоги на профнавчання і добровільний достроковий вихід на пенсію [2, с. 127].

В Україні станом на 1 грудня 2020 року допомогу по безробіттю отримують 353 тис. осіб [3]. Тривалість виплати є фіксованою, проте залежить від причини звільнення. Розмір допомоги визначається залежно від страхового стажу та тривалості безробіття. Чинним законодавством встановлено максимальний та мінімальний розміри допомоги по безробіттю. Слід зазначити, що в Україні, так як і у більшості країн ЄС, грошові виплати по безробіттю є важливим, проте не єдиним видом соціального захисту осіб, які втратили роботу. Як правило, безробітним одночасно надаються ще соціальні послуги: професійна підготовка або

перепідготовка, підвищення кваліфікації, профорієнтація, пошук підходящої роботи та сприяння у працевлаштуванні тощо.

Використання зарубіжного досвіду організації соціального захисту безробітних дозволить підвищити ефективність цієї системи в Україні, а також сприятиме приведенню законодавства у цій сфері у відповідність до міжнародно-правових стандартів. Зокрема, вважаємо за доцільне використати довід Австрії та Німеччини щодо визначення тривалості виплати допомоги по безробіттю від страхового стажу. Такий підхід, на нашу думку відповідає одному з основних напрямів державної політики України у сфері зайнятості населення: посилення мотивації до легальної і продуктивної праці.

Джерела та література:

1. Zasiłki dla bezrobotnych w Europie, Cz. 1. URL : <https://zielonalinia.gov.pl/-/zasilki-dla-bezrobotnych-w-europie-cz-15120>
2. Якимова Н. С. Світова практика функціонування систем страхування по безробіттю в умовах трансформації поведінкових моделей суб'єктів ринку праці. Бізнес-навігатор. 2019. Вип. 6.1-2. С. 125-131. URL: <https://r.donnu.edu.ua/handle/123456789/1042>.
3. В Україні збільшено максимальний розмір допомоги по безробіттю URL : <https://www.kmu.gov.ua/news/v-ukrayini-zbilsheno-maksimalnij-rozmir-dopomogi-po-bezrobittyu>

Shylo M., Markevych A. Selected issues of social protection of the unemployed: foreign experience and its implementation in Ukraine. *The article considers the features of social protection of the unemployed in Austria, Germany, Denmark. The conditions for receiving unemployment benefits in the EU countries have been determined. General proposals have been made to improve the legislation.*

Keywords: *unemployment, social assistance, social protection, social security.*

СВОБОДА ЗДІЙСНЕННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ

О. В. Юхимчук

Науковий керівник: д.ю.н., доц. А. В. Духневич

Стаття присвячена з'ясуванню сутності свободи підприємницької діяльності в контексті конституційних прав людини. У роботі здійснено розмежування підприємницької та господарської діяльності. Визначено особливості обмеження свободи підприємницької діяльності.

Ключові слова: *свобода підприємницької діяльності, господарська діяльність, принцип пропорційності, конституційне право.*

У процесі еволюції суспільних відносин пріоритетним завданням основних законів держав була охорона прав та свобод людини і громадянина. В Україні найважливіші з них визначаються Конституцією України, а на їх забезпечення та захист спрямована нормотворча діяльність усіх державних інституцій. Так, Основним Законом України у ст. 42 визначено, що кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом [1]. Проте, декларування свободи здійснення підприємницької діяльності відображає лише загальні риси права на таку свободу. Для організації належного його захисту актуальним є дослідження його змісту та механізмів, які складають основу забезпечення свободи підприємницької діяльності.

З огляду на актуальність, метою статті є характеристика свободи підприємницької діяльності в контексті захисту конституційних прав людини.

Виклад основного матеріалу. Свобода підприємницької діяльності у науці розглядається у двох аспектах – як суб'єктивне право та як принцип господарювання.

Так, Козачук М. О. зазначає, що свобода підприємницької діяльності як суб'єктивне право – це міра дозволеної поведінки особи у сфері господарювання, що полягає у гарантованих Конституцією України та законами України можливостях вільно започаткувати, здійснювати, змінювати та припиняти підприємницьку діяльність; як принцип – це закріплена Конституцією України та законами України керівна ідея, засада господарської діяльності, яка ґрунтується на можливостях особи вільно започаткувати, здійснювати, змінювати та припиняти підприємницьку діяльність [2, с. 9].

Таким чином, свободі підприємницької діяльності характерна двоякість, яка проявляється в тому, що за рахунок неї особа реалізовує свої можливості, для такої реалізації держава створює необхідні механізми, а також гарантує захист особи в процесі реалізації такої свободи; в той же час такі можливості пов'язані із здійсненням особою підприємницької діяльності, свобода якої є основоположною при вступі в господарські правовідносини.

Розглядаючи свободу підприємницької діяльності як принцип господарської, варто провести їх розмежування. Так, відповідно до ст. 3 Господарського кодексу України, під господарською діяльністю розуміють діяльність у сфері суспільного виробництва, спрямовану на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність [3]. В той же час, із частини 2 вказаної статті випливає, що характерною рисою підприємницької діяльності, яка виокремлює її у сфері господарювання є мета її здійснення – для досягнення економічних і соціальних результатів та отримання прибутку.

В аспекті важливості захисту досліджуваної свободи на конституційному рівні, зазначимо, що така мета її реалізації є способом забезпечення належного життєвого рівня особи, її фізичного та соціального благополуччя. Саме тому і обмеження реалізації даної свободи здійснюється лише у випадках, які передбачені законом, та регламентовані суворою процедурою застосування. Однак, навіть при таких умовах, на міжнародному рівні констатувалися порушення Україною міжнародних зобов'язань щодо невтручання без законних підстав у підприємницьку діяльність чи її обмеження.

Для прикладу, у праві Європейського Союзу свобода підприємницької діяльності охоплюється змістом ст. 1 Першого Протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, ратифікованого Україною 17.07.1997 року, якою закріплено право особи володіти своїм майном. Захист свободи підприємницької діяльності в аспекті даної норми передбачає те, що така діяльність є одним із законних способів реалізації особою своїх майнових прав та можливостей, які з них випливають, наприклад, отримувати дохід від свого майна. Обмеження права особи володіти своїм майном допускається лише в загальних інтересах або з метою забезпечення сплати обов'язкових платежів.

Так, у п. 168 рішення Європейського суду з прав людини (далі – Суд) у справі «TOB «Світ розваг» та інші проти України» (Заява № 13290/11 та 2 інші заяви) від 27 червня 2019 року наголошується, що стаття 1 Першого протоколу до Конвенції вимагає існування для будь-якого втручання розумної пропорційності між застосованими засобами та переслідуваною метою [4].

У даній справі ліцензію за здійснення однією із заявниць підприємницької діяльності виду, який вимагає такого ліцензування, було анульовано без її відома і без вчинення нею будь-яких правопорушень. Хоча Суд визнав прийняття закону, яким обмежувався вид діяльності, яку здійснювала заявниця (гральний бізнес) відповідним загальному інтересу, в той же час на заявницю був покладений надмірний тягар.

У пункті 176 вказаного рішення Суд зазначив, що жодних доказів вжиття на національному рівні будь-яких врівноважуючих заходів немає: орган законодавчої влади не навів жодних підстав для застосування найбільш обмежувальної політики повної заборони з можливих варіантів і, що найважливіше, для її запровадження у такий короткий строк [4].

Таким чином, обмеження свободи підприємницької діяльності допускається лише, якщо дотримано пропорційності таких обмежень та тих інтересів, на захист яких вони спрямовані. При чому, обмеження самого права, пов'язаного із такою свободою не допускається, оскільки звуження прав, визначених Конституцією України в цілому заборонено. Обмеження стосуються лише окремих аспектів реалізації такого права.

На даний час, проблемним є питання закриття магазинів, закладів харчування та розважальних центрів під час карантинних обмежень, що теж підпадає під дію статті 1 Першого Протоколу. Важливим є дотримання принципу пропорційності суспільних інтересів та встановленими обмеженнями у реалізації свободи підприємницької діяльності, наприклад, щодо заборони роботи певних закладів у вихідні дні. Європейський суд, розглядаючи питання порушення права власності, застосовує послідовний підхід визначаючи такі питання: 1) чи було втручання, 2) чи становило таке втручання позбавлення власності, 3) якщо ні, то чи був це контроль за користуванням відповідним майном. Після встановлення втручання, підлягає вирішенню питання чи було таке втручання справедливим, тобто чи не було накладено надмірний тягар на власників бізнесу [5]. Встановлене посягання на свободу підприємницької діяльності тягне за собою відповідальність порушника за порушення норм як міжнародного, так і національного права.

Висновки. Таким чином, свобода підприємницької діяльності як конституційно закріплене право є важливим аспектом реалізації людиною своїх інших прав, як-то права на достатній рівень життя, розвиток, реалізацію здібностей, а тому підлягає охороні та захисту від непропорційних загальному інтересу обмежень.

Джерела та література:

1. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Козачук М. О. Свобода підприємницької діяльності та її обмеження в законодавстві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право» / М. О. Козачук. – К., 2011. – 19 с.
3. Господарський кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
4. Справа «ТОВ «Світ розваг» та інші проти України» (Заява № 13290/11 та 2 інші заяви) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e05#Text
5. Корнєєва С. Дозвіл на порушення прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/dozvil-na-porushennya-prav-lyudini.html>

Yukhymchuk O. Freedom of entrepreneurial activity in the context of protection of constitutional human rights. *The article is devoted to clarifying the essence of freedom of entrepreneurial activity in the context of constitutional human rights. The work distinguishes between business and economic activities. Peculiarities of restriction of freedom of entrepreneurial activity are determined.*

Keywords: *freedom of entrepreneurial activity, economic activity, principle of proportionality, constitutional law.*

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ПРАВА НА ЖИТТЯ

А. В. Юшко

Науковий керівник: к.ю.н., доц. О. М. Юхимюк

Право на життя є фундаментальним природним правом людини, закріпленим нормами багатьох міжнародно-правових документів про права людини як на універсальному, так і регіональному рівнях. У статті аналізуються міжнародно-правові документи та характеризується право на життя.

Ключові слова: *право на життя, людина.*

Актуальність теми дослідження. Багато поколінь поспіль філософи і правознавці досліджували питання права на життя, яке актуальне й до сьогодні. Адже воно становить основу всіх прав людини та зумовлює існування і реалізацію інших суб'єктивних прав.

Виклад основного матеріалу. Найважливішим і найціннішим з-поміж особистих прав і свобод людини є право на життя. Універсальність цього права і його природний характер підкреслюється у міжнародно-правових документах, які визнані всіма цивілізованими державами світу. Наприклад, у Загальній декларації прав людини 1948 р. [1], Європейській конвенції про захист прав людини і основних свобод 1950 р. [2], Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 р. [3]. Стаття 27 частина 1 Конституції України проголошує, що кожна людина має невід'ємне право на життя. Обов'язок держави - захищати життя людини [4].

Варто додати, що згідно з даними біології, життя людини починається з моменту злиття мембран чоловічої та жіночої статевих клітин. Людина на кожному етапі свого внутрішньоутробного розвитку є унікальною живою істотою, якій притаманні характерні особливості, що виявляться в неї після народження, але закладаються саме до її народження. Тому вбивство ще не народженої дитини зрештою є аналогічним убивству вже народженої. Таким чином, ембріон людини має природне невід'ємне право на життя незалежно від національного й міжнародного визнання цього права, оскільки ще ненароджена дитина є людиною – і це аксіома [5, с. 143].

Відомості з ембріології дозволяють створити чітке уявлення про початок людського життя. Однак, як зазначає доктор теології А. Дж. Католо відповідь на питання чи людський ембріон є особою, знаходиться поза компетенцією біологічних наук. Єдиною відповіддю біолога може бути твердження, що «ембріон вже від моменту зачаття становить індивідуальне людське життя, яке розвивається». Наукові дослідження про біологічну сутність людського ембріона доводять, що з моменту зачаття, тобто злиття жіночої і чоловічої статевих клітин в ампулі фаллопієвих труб матері, людський ембріон має в наявності всі характеристики людського індивідуума:

- має нову, специфічну біологічну сутність зі своєю програмою життя та розвитку;
- має внутрішній динамізм, який визначається і керований геномом, і спрямований на поступовий розвиток аж до формування дорослої людини;
- гамети, з яких він утворюється, доводять його приналежність до людського роду, що ясно визначається також по особливостях належної йому генетичної структури (геноми).

Висновком з усіх цих досліджень є неспростовне підтвердження того, що людський ембріон має гідність людської особистості: те, ким буде доросла людина, вже закладено в ембріоні і готове фактично виявитися тоді, коли повністю реалізується генома плоду. Варто додати, що на законодавчому рівні у Польщі гарантоване право на життя від зачаття, тобто визнано, що ембріон є людиною[6].

Народження людини як юридичний факт підтвердження її фізичного існування є підставою для встановлення її правоздатності як фізичної особи в цивільному праві. Правильність цієї думки підтверджується законодавцем в інших нормативно-правових актах, де зазначається, що «кожна дитина має право на життя з моменту визначення її живонародженою та життєздатною за критеріями Всесвітньої організації охорони здоров'я». Окрім того, сприйняття точки, відповідно до якої життя виникає з моменту зачаття, фактично унеможливить точне встановлення моменту виникнення даного права. Ще одним опосередкованим підтвердженням того, що право на життя виникає в особі з моменту народження, є відсутність у нашому законодавстві кримінальної відповідальності за проведення штучного переривання вагітності (абортів), які при сприйнятті думки про надання зародку правом на життя повинні були б прирівнюватися до вбивства. Отже, право на життя виникає у фізичної особи тільки в момент народження [7, с. 43-44].

Висновки. Таким чином, право на життя є одним з найважливіших особистих прав і свобод, гарантуючих існування людини як біологічної істоти та суб'єкта суспільних відносин. Загальність цього права і його природний характер закріплюються у міжнародно-правових документах.

Джерела та література:

1. Загальна декларація прав людини 1948. ООН. [Електронний ресурс] Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
2. Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод 1950. [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: https://www.echr.coe.int/documents/convention_ukr.pdf.
3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. 1966 [Електронний ресурс] Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.
4. Конституція України [Електронний ресурс]. 1996. Режим доступу до ресурсу: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution/constitutioni-ukrayini-rozdil-ii>.
5. Островська Б. В. Право людини на життя від моменту її народження в контексті права та моралі. Філософські та методологічні проблеми права. 2016. № 2. С. 140–149
6. Фащук Т. Право на життя дитини з моменту зачаття або «ні» абортам [Електронний ресурс] Режим доступу до ресурсу: http://viranadiybov.blogspot.com/2012/02/blog-post_14.html.
7. Федорова А. Л. Право на життя як невід'ємне природне право людини [Електронний ресурс] Режим доступу до ресурсу: <http://journals.iir.kiev.ua/index.php/apmv/article/viewFile/370/338>.

Yushko A. International legal standards of the right to life. *The right to life is a fundamental natural human right enshrined in the norms of many international legal instruments on human rights at both the universal and regional levels. The article analyzes international legal documents and characterizes the right to life.*

Keywords: *right to life, human right.*

ОСОБЛИВОСТІ ОХОРОНИ ПРАЦІ НЕПОВНОЛІТНІХ

Ю. В. Яценюк

Науковий керівник: к.ю.н., доц. І. М. Якушев

У статті досліджено особливості охорони праці неповнолітніх. Акцентовано увагу на проблемах охорони праці неповнолітніх, обмеженнях які встановлено законодавством, щодо праці неповнолітніх. Також визначено суб'єктів на яких покладені обов'язки з охорони праці неповнолітніх.

Ключові слова: *охорона праці, неповнолітні, праця неповнолітніх.*

Актуальність дослідження обумовлена тим, що охорона праці неповнолітніх створена для захисту інтересів працівників до 18 років, Неповнолітній, влаштовуючись на роботу, має спеціальний комплекс прав та обов'язків, якими він повинен користуватися. Зважаючи на це, охорона праці неповнолітніх, як і будь-який інший різновид охорони праці, забезпечує реалізацію права працівників на охорону життя і здоров'я, на належні, безпечні та здорові умови праці через впровадження заходів з організації охорони праці.

Дане питання регулюється низкою нормативно-правових актів, зокрема: Конституцією України, Законом України «Про охорону праці», Кодексом законів про працю України та інше. Окрім вказаних джерел, охорону праці неповнолітніх регулюють інші підзаконні нормативно-правові акти: укази та розпорядження Президента України, рішення уряду України, нормативні акти міністерства та інших центральних органів виконавчої влади.

Окремі особливості даної проблеми розглядали науковці у своїх працях Г. С. Гончарова, Н. Б. Болотіна, В. В. Лазор, М. І. Іншин, С. М. Прилипка, Н. М. Хуторян, В. І. Щербина, О. М. Обушенко, С. М. Прилипенко, В. О. Процевський, І. І. Шамшина, С. Д. Іріюгла та ін. Охорона праці й досі є вагомим проблемою у процесі трудової діяльності.

Відповідно до ст.1 Закону України «Про охорону праці» охорона праці - це система правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження життя, здоров'я і працездатності людини у процесі трудової діяльності [6].

За своєю правовою природою, ця категорія має різноманітний, багатоаспектний, функціональний характер, що дозволяє вивчати її як право в об'єктивному і суб'єктивному значенні, та як принцип трудового права в аспекті умов трудового договору [1, с. 42].

Насамперед, аби розглядати особливості праці неповнолітніх, необхідно визначити термін слова «неповнолітній». Кодекс Законів про працю України дає визначення «неповнолітній» та закріплює правовий статус неповнолітнього.

Порядок влаштування на роботу неповнолітнього не відрізняється від порядку оформлення повнолітніх працівників, але має свої особливості

Відповідно до ст. 187 КЗпП неповнолітні, тобто особи, що не досягли вісімнадцяти років, у трудових правовідносинах прирівнюються у правах до повнолітніх, а в галузі охорони праці, робочого часу, відпусток та деяких інших умов праці користуються пільгами, встановленими законодавством України [4].

Відповідно до ст. 189 КЗпП допускається прийняття на роботу осіб молодше 16 років. Однак ця норма має винятки: так частинами другою та третьою даної статті, встановлюються на роботу особи, які досягли 15 та 14 років за певних умов. Для осіб, які досягли 15 років, можуть прийматися на роботу за згодою одного із батьків або особи, що його замінює.

Для осіб, яким виповнилося 14 років є кілька умов, які полягають у наданні аналогічної згоди, а також мети такого працевлаштування, тобто для підготовки молоді до продуктивної праці допускається прийняття на роботу учнів загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних і середніх спеціальних навчальних закладів для виконання легкої роботи, що не завдає шкоди здоров'ю і не порушує процесу навчання, у вільний від навчання час [4].

Стаття 191 КЗпП передбачає, що усі особи молодше вісімнадцяти років приймаються на роботу лише після попереднього медичного огляду і в подальшому, до досягнення 21 року, щороку підлягають обов'язковому медичному оглядові [4].

Тому, можна зробити висновок, що неповнолітні особи, які влаштовуються на роботу, повинні мати перелік певних документів аби їхнє працевлаштування відбулося згідно з законом.

На сьогоднішній день існує близько 15 професійних робіт, до яких не можна долучати осіб віком до 18 років [2. ст. 68].

У статті 190 КЗпП чітко передбачено, що на важких роботах і на роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці, на підземних роботах, забороняється залучати осіб молодше вісімнадцяти років до підіймання і переміщення речей, маса яких перевищує встановлені для них граничні норми [4].

Кожна установа, організація та підприємство повинні вести відповідний облік неповнолітніх працівників, в якому зазначається дата їх народження (ст. 189 КЗпП) [4]. Також забороняється залучати неповнолітніх осіб до нічних, наднормових робіт та робіт у вихідні дні (ст. 55, 63, 192 КЗпП України, ст. 11 Закону «Про охорону праці») [4, 6].

Слід зазначити, що держава покладає певні обов'язки з охорони праці неповнолітніх на власників підприємств. Власники та керівники підприємств, установ та організацій зобов'язані забезпечити в їх діяльності виконання правил техніки безпеки, виробничої санітарії та інших вимог щодо охорони здоров'я. А також, власник зобов'язаний створити в кожному структурному підрозділі й на робочому місці умови праці відповідно до вимог нормативних актів, а також забезпечити дотримання прав працівників, гарантованих чинним законодавством [3].

Неповнолітні потребують особливої уваги з боку держави та суспільства, а захист їхніх прав та свобод є пріоритетним завданням на національному та міжнародному рівні. Праця неповнолітніх засуджується міжнародним співтовариством, а в деяких державах є заборонена законом.

Охорона праці неповнолітніх також займає особливе місце у міжнародно-правовому регулюванні. Даній проблемі присвячено багато конвенцій та рекомендацій МОП. Наприклад,

у ст. 7 Конвенції МОП «Про мінімальний вік для прийому на роботу»⁶ зазначено, що прийняття на роботу осіб, які досягли 14-річного віку допускається за наявності таких умов: а) ці особи повинні бути учнями загальноосвітніх шкіл чи інших навчальних закладів відповідної класифікації; б) виконувана робота має бути легкою і не завдавати шкоди здоров'ю чи розвитку; в) робота не повинна завдавати шкоди відвідуваності навчального закладу, порушувати навчальний процес і виконуватися у вільний від навчання час; г) отримано згоду одного з батьків або особи, яка його замінює [7].

Законодавство України про охорону праці за роки незалежності України суттєво змінилося. Водночас зберігають чинність нормативні акти СРСР з питань, які не були врегульовані законодавчими актами України, за умови, що відповідні акти СРСР не суперечать законодавству України. На сьогодні, проводиться удосконалення законодавчої бази з питань охорони праці, відповідність законодавства з охорони праці до вимог Європейського Союзу.

Провівши правовий аналіз, щодо охорони праці неповнолітніх у національному та міжнародному законодавстві, можна визначити, що українське законодавство потребує вдосконалення, щодо визначення мінімального віку початку трудової діяльності, умов праці неповнолітнього.

Отже, в даній статті визначені особливості праці неповнолітніх, також виділяються головні заборони для використання такої праці. За допомогою законодавства, держава повинна захищати молодь від психологічних і фізичних навантажень та від небезпек на робочому місці. Також умови праці неповнолітніх, повинні суттєво відрізнятися від умов праці повнолітніх, оскільки це зумовлено певними фізіологічними та психологічними ознаками. Це допоможе національному законодавству з охорони праці неповнолітніх досягнути високого рівня у Європейському Союзі.

Джерела та література:

1. Амалічева Л. П. Забезпечення безпеки праці як умови трудового договору / Л. П. Амалічева. – Донецьк : Норд-Прес, 2010. – 178 с.
2. Белуга Ю. М Особливості охорони праці неповнолітніх. Трудове право, соціальне забезпечення. УДК 349.23/24
3. Іріюглу С. Д. Особливості правового регулювання праці неповнолітніх за законодавством України. Scientific journal «А'ОГОΣ. The art of scientific mind». № 1 2018. С. 130-132. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/2617-7064/article/view/89/74>
4. Кодекс законів про працю України // Відом. Верхов. Ради УРСР. – 1971.
5. Левицкая Л. В Ребенок и право/Л. В.Левицкая. – 2010. – № 2.
6. Про охорону праці: Закон України від 14.10.1992 р., № 2694–XII// Відом. Верхов. Ради України. – 1992.
7. Про мінімальний вік для прийому на роботу. Конвенція № 138, ухв. Ген. Конференцією МОП 06.06.1973 р. // Конвенції та рекомендації, ухвалені Міжнародною Організацією Праці (1965-1999). – Т. 2. – Женева: Міжнародне Бюро Праці, 1999. – С. 988 – 9948/

Yatseniuk Y. Features of labor protection of minors. *The article examines the features of labor protection of minors. Emphasis is placed on the problems of labor protection of minors, the restrictions set by law on the labor of minors. The subjects who are responsible for the protection of minors are also identified.*

Keywords: labor protection, minors, service of minors.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

UNMANNED AERIAL VEHICLES (UAVS) AS A MEAN OF WAR AND TERRORISM COUNTERACTING: INTERNATIONAL AND DOMESTIC LEGAL REGULATION

M. O. Akimov

Peculiarities of regulation of engagement of unmanned aerial vehicles (UAVs) as means of war and terrorism counteracting according to international law and legislation of Ukraine have been examined.

Keywords: *unmanned aerial vehicle (UAV), international humanitarian law, mean of war, terrorism counteracting*

Ongoing transformation of warfare, emerging of its new types (hybrid, informational, psychological, and network-centric), to not extent diminishes the value of Carl von Clausewitz's classical definition: «War is a mere continuation of politics by other means». Equally same from ancient times till nowadays stays belligerents' striving to militarize every achievement of science and technology.

Unmanned aerial vehicles (UAVs), or drones, – fitted with an engine and distantly guided or completely automatic aircraft heavier than air capable of flying without a human on board – are one of those quite new inventions. Pioneered in use both World Wars, they were extensively engaged in the next armed conflicts performing different types of reconnaissance and delivering strikes on enemy objects (in particular in the Middle East where Israel for the first time ever successfully demonstrated life-time aviation tactical control).

After terrorists attack on September 11th, 2001, the USA proclaimed global war on terrorism. Reconnaissance and strike actions concept (designed during Cold War) had been put to the ultimate test: integrated into joint complex spy satellites, aircrafts and UAVs provided constant surveillance on vast territories aimed at search, identification of strike objects and their precision elimination by guided weapon (or directing other forces to them). Drones, being stealthy and using almost full absence of enemy's air, were able to perform all these tasks.

At the outset combat use of UAVs did not raise any legal problems. But later on (thanks to mass media) words "targeted killing" become known around the world. Although extrajudicial liquidations were used earlier, they have been qualitatively transformed namely due to engaging drones. It is no wonder that human rights activists from Amnesty International, Human Rights Watch etc. were outspokenly critical on the very notion of killing people not found guilty by any court (and not sentenced to death) by other people just flying the desk and pushing buttons on the other side of the planet.

Taking this into account and bearing in mind the armed conflict at the south east of Ukraine running on seventh year (firstly as Antiterrorists Operation, later on as Joint Forces Operation), it is reasonable to put the question: to what extent the use of UAVs as a mean of war is legal? Whereas engaging of drones as a mean (or method) of war is not envisaged by certain international legal acts, we should address other sources of international humanitarian law – conventions in force and custom law provisions.

Saint Petersburg Declaration of November 29th, 1868, declared that "the progress of civilization should have the effect of alleviating as much as possible the calamities of war... the only legitimate object ... to accomplish during war is to weaken the military forces of the enemy... for this purpose it is sufficient to disable the greatest possible number of men... this object would be exceeded by the employment of arms which uselessly aggravate the sufferings of disabled men, or render their death inevitable... the employment of such arms would, therefore, be contrary to the laws of humanity" [1]. Moreover, according to Art. 22 of The Hague Convention (IV) respecting the

Laws and Customs of War on Land of October 18th, 1907, "the right of belligerents to adopt means of injuring the enemy is not unlimited" [2].

The latter convention, as well as Additional Protocols I and II of June 8th, 1977, to the Geneva Conventions August 12th, 1949, prohibit among other to attack civilian objects, to give orders that no quarter shall be given, to declare human rights null and no effects etc. [3; 4]. Such prohibitions undoubtedly refer to drones inasmuch as when enemy willing to surrender (and express such wish) UAV is technically unable to accept it or (after launching the rocket or dropping the bomb) prevent elimination of civilians who accidentally get close to the object attacked.

On the other side, international humanitarian law provisions clearly divide armed conflict participants into combatants and non-combatants, and combatants are legal objects for attack by any non-prohibited means (explosive device, sniper fire, rocket from UAV etc.). As to non-combatants, they cannot (and should not) be subjected to attack until they are engaging into conducting hostilities (ceasing in that way their entitlement for special protection stipulated by international humanitarian law).

In that manner drones' use in armed conflicts is a lawful mean of war if laws and customs of the latter are observed. To achieve this it is necessary to have possibilities (including technical) for UAV operator to identify unmistakably any object (as military or civilian) and also abort the attack immediately and safely either when civilian population or infrastructure objects are endangered or after successful firing on target (if hostile combatant is hit and provided with medical assistance).

Not quite the same is situation with drones' use in the terrorism combating. First and foremost international legal acts and domestic legislation strictly limited the use of deadly force. However, European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms of November 4th, 1950, of 1950 stipulates that deprivation of life shall not be regarded as inflicted in contravention of this acts when it results from the use of force which is no more than absolutely necessary in defense of any person from unlawful violence, or in order to effect a lawful arrest or to prevent the escape of a person lawfully detained, or in action lawfully taken for the purpose of quelling a riot or insurrection [5].

As is well known, according to Art. 5 of the Law of Ukraine "On the terrorism combating" Armed Forces of Ukraine provide (among other) suppression of the activities of illegal paramilitary or armed formations (groups), terrorist organizations, organized groups and criminal organizations, and in cases when the actions of the latter really threaten the life and health of hostages, participants of the anti-terrorist operation or other persons – their neutralization. Moreover, Art. 16 of the same Law stipulates that in the case of obvious threats to an object or person from terrorist act and the inability to eliminate this threat by other legitimate ways terrorist (terrorists) could be on the orders of the head of operational headquarters disposed without warning [6].

With regard to the abovementioned further actions of subjects of the terrorism combating will be considered as following lawful orders, e.g. in circumstances precluding criminal wrongfulness (according to Art. 41 of the Criminal Code of Ukraine [7]). As the means of such order execution are not detailed in the law, it is possible to use drones for this purpose.

Terrorism combating is based on certain principles, in particular on legitimacy and human rights and freedoms observation (as enshrined in the Law of Ukraine "On the terrorism combating"). Due to this it should be assumed that elimination of terrorists using UAVs has to be done only when it is impossible to prevent an act of terrorism by other means. In addition such measure should not be anything but revenge for the crime committed earlier and should not cause death to other person (persons), or extensive material damage, or damage to the environment.

Summarizing the abovementioned, it is worth to mention that problem in question is newish either for Ukraine or for other countries, but its solution is urgently needed for providing reliable and effective international legal protection of participants of the armed conflicts.

References:

1. Saint Petersburg Declaration Renouncing the Use, in Time of War, of Explosive Projectiles Under 400 Grammes Weight of November 29th, 1868. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Article.xsp?action=openDocument&documentId=568842C2B90F4A29C12563CD0051547C> (accessed on: 24.11.2020).

2. The Hague Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land of October 18th, 1907. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?action=openDocument&documentId=4D47F92DF3966A7EC12563CD002D6788> (accessed on: 24.11.2020).

3. Protocol Additional to the Geneva Conventions of August 12th, 1949, relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I), of June 8th, 1977. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/INTRO/470> (accessed on: 24.11.2020).

4. Protocol Additional to the Geneva Conventions of August 12th, 1949, relating to the Protection of Victims of Non-International Armed Conflicts (Protocol II), of June 8th, 1977. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/INTRO/475> (accessed on: 24.11.2020).

5. European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms of November 4th, 1950. URL: https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf (accessed on: 24.11.2020).

6. On the fight against terrorism : Law of Ukraine of March 20th, 2003. URL: https://www.legislationline.org/download/id/7973/file/Ukraine_law_on_the_fight_against_terrorism_2003_am2005_en.pdf (accessed on: 24.11.2020).

7. Criminal Code of Ukraine : Law of Ukraine of April 5th, 2001. URL: <https://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/16257/preview> (accessed on: 24.11.2020).

Акімов М. О. Безпілотні літальні апарати (БПЛА) як засіб ведення війни та боротьби з тероризмом: міжнародно-правове та внутрішньодержавне правове регулювання. Розглянуті особливості регламентації застосування безпілотних літальних апаратів (БПЛА) як засобу ведення війни та боротьби з тероризмом за міжнародним правом та за законодавством України.

Ключові слова: безпілотний літальний апарат (БПЛА), міжнародне гуманітарне право, засіб ведення війни, боротьба з тероризмом.

ЛЕГАЛІЗАЦІЯ ВІЛЬНОЇ ЗОНИ ВІД КОНКРЕТНИХ ОРГАНІЗМІВ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ МЕХАНІЗМ ДОТРИМАННЯ ФІТОСАНІТАРНИХ ВИМОГ ЕКСПОРТОВАНОЇ ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННОГО ПОХОДЖЕННЯ

Ю. П. Боснюк

Науковий керівник: д.ю.н., доц. А. В. Духневич

Тези доповіді окреслюють необхідність дотримання Україною фітосанітарних норм та вимог до експортованої продукції рослинного походження, зокрема, акцентовано на перспективності ринку збуту товарів на територію азійських країн. Висвітлено порядок офіційного встановлення статусу місця виробництва або виробничої ділянки, вільних від регульованих шкідливих організмів, суб'єктами господарювання як ефективного механізму дотримання фітосанітарних вимог експортованої продукції рослинного походження.

Ключові слова: фітосанітарні норми та вимоги; експорт продукції рослинного походження; офіційне встановлення статусу місця виробництва або виробничої ділянки, вільних від регульованих шкідливих організмів.

Будь-який ринок – це конкуренція. В порівнянні із запитом на українську продукцію європейських країн, доволі перспективним щодо експорту товарів рослинного походження є азійські країни. Україні необхідно робити все можливе, щоб зайняти свою нішу на експортній мапі цих країн.

З 01.07.2017 року набрали чинності Рішення Ради Євразійської економічної комісії від 30.11.2016 року № 157 «Про затвердження Єдиних карантинних фітосанітарних вимог, які пред'являються до підкарантинної продукції та підкарантинним об'єктам на митному кордоні та на митній території Євразійського економічного союзу», № 158 «Про затвердження єдиного

переліку карантинних об'єктів Євразійського економічного союзу», № 159 «Про затвердження Єдиних правил і норм забезпечення карантину рослин на митній території Євразійського економічного союзу» [1], які розміщено на офіційному сайті Держпродспоживслужби у розділі: міжнародне співробітництво-фітосанітарія-фітосанітарні вимоги країн.

Однією з вимог ЄАЕС, яка ускладнює експорт з України певних рослин та продуктів рослинного походження, є вимога щодо наявності вільних зон від конкретних організмів для певного об'єкта регулювання. Так, зокрема, експорт картоплі до Республіки Білорусь повинен здійснюватись виключно із місць виробництва або виробничих ділянок, визначених відповідно до ст.31 Закону України «Про карантин рослин» [2] та «Порядку офіційного встановлення та/або підтримання статусу місця виробництва або виробничої ділянки, вільних від регульованих шкідливих організмів, позбавлення такого статусу, його поновлення та інші умови офіційного встановлення місця виробництва або виробничої ділянки», затвердженого наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 07.08.2012 № 487 [3].

Ринок В'єтнаму був обраний українськими зернотрейдерами, як найперспективніший та економічно вигідний для експорту кукурудзи і інших зернових культур. Кукурудза є однією з десятих сільськогосподарських культур, найбільш імпортованих В'єтнамом.

Але нещодавно до Посольства України Департаментом захисту рослин Міністерства сільського господарства та розвитку сільських територій Соціалістичної Республіки В'єтам були надіслані листи, адресовані Державній службі України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, з претензіями щодо фітосанітарного стану партій зернових, в основному кукурудзи.

У цих листах повідомляється про те, що Соціалістична Республіка В'єтам дуже стурбована випадками недотримання українськими експортерами фітосанітарних вимог.

Підкреслюється, що В'єтам планує ввести ембарго на ввезення українського зерна (кукурудзи та інших культур) з метою припинення поширення осоту польового (*Cirsium arvense*).

Ознайомитися з фітосанітарними вимогами каїн-імпортерів, зокрема, В'єтнаму можна на офіційному сайті Держпродспоживслужби.

З метою реалізації вимог країни-імпорту щодо експорту об'єктів регулювання із зон, місць, і (або) ділянок виробництва, вільних від певного карантинного організму пропонується суб'єктам господарювання здійснити процедуру офіційного встановлення місця виробництва або виробничої ділянки, вільних від регульованих шкідливих організмів відповідно до «Порядку офіційного встановлення та/або підтримання статусу місця виробництва або виробничої ділянки, вільних від регульованих шкідливих організмів, позбавлення такого статусу, його поновлення та інші умови офіційного встановлення місця виробництва або виробничої ділянки», затвердженого наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 07.08.2012 № 487 [3].

Для офіційного встановлення статусу місця виробництва або виробничої ділянки, вільних від регульованих шкідливих організмів, суб'єкт господарювання подає обласному Управлінню фітосанітарної безпеки Головного управління Держпродспоживслужби: заяву про встановлення та/або підтримання офіційного статусу місця виробництва, виробничої ділянки, вільних від регульованих шкідливих організмів; копію плану земельної ділянки, на якій планується офіційне встановлення місця виробництва або виробничої ділянки, вільних від регульованих шкідливих організмів; копію документа, який засвідчує право власності або користування (в т. ч. оренди) на земельну ділянку, на якій планується офіційне встановлення місця виробництва або виробничої ділянки; документ, що підтверджує внесення плати за обстеження посівів с/г культур, плодових культур, розсадників, промислових садів, присадибних ділянок та лісосмуг відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 28.12.2011 року № 1348 «Деякі питання надання послуг Державною службою з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, органами та установами, що належать до сфери її управління» [4].

За результатами розгляду заяви та на підставі процедур перевірок, що здійснюються протягом 10 робочих днів у вегетаційний сезон відповідним наказом присвоюється або поновлюється офіційний статус місця виробництва або виробничої ділянки, вільних від

регульованих шкідливих організмів. У наказі про присвоєння або поновлення офіційного статусу місця виробництва або виробничої ділянки, вільних від регульованих шкідливих організмів, з переліком заходів, що підлягають обов'язковому виконанню для підтримання статусу місця виробництва або виробничої ділянки, вільних від регульованих шкідливих організмів, зазначаються: реєстраційний номер місця виробництва або виробничої ділянки, вільних від регульованих шкідливих організмів; найменування, місцезнаходження, код згідно з ЄДРПОУ власника (користувача) місця виробництва та/або виробничої ділянки; місцезнаходження та площа місця виробництва та/або виробничої ділянки; підстави щодо встановлення фітосанітарного стану місця виробництва або виробничої ділянки; результати фітосанітарної експертизи; перелік заходів, що підлягають обов'язковому виконанню особою для підтримання статусу місця виробництва або виробничої ділянки, вільних від регульованих шкідливих організмів.

З метою виконання фітосанітарних заходів країн-партнерів України у міжнародній торгівлі, у тому числі й міжнародних договорів України у сфері карантину та захисту рослин, зменшення кількості надходження нотифікаційних повідомлень про невідповідність фітосанітарним заходам українських об'єктів регулювання, уникнення ризиків запровадження іноземними країнами тимчасових заборон щодо імпорту вітчизняної продукції, а також покращення фітосанітарного стану місць вирощування сільськогосподарської продукції Україна як експортер повинна чітко дотримуватися фітосанітарного стану партій товарів.

Джерела та література:

1. Про затвердження Єдиних карантинних фітосанітарних вимог, які пред'являються до підкарантинної продукції та підкарантинним об'єктам на митному кордоні та на митній території Євразійського економічного союзу; Про затвердження єдиного переліку карантинних об'єктів Євразійського економічного союзу; Про затвердження Єдиних правил і норм забезпечення карантину рослин на митній території Євразійського економічного союзу : Рішення Ради Євразійської економічної комісії від 30.11.2016 р. № 157, № 158, № 159 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://consumer.gov.ua/Pictures/Files/Editor/document/%D1%84%D1%96%D1%82%D0%BE%D1%81%D0%B0%D0%BD%D1%96%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%BD%D1%96%20%D0%B2%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D0%B3%D0%B8/%D0%A0%D1%96%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20157-159.pdf>

2. Про карантин рослин : Закон України від 30.06.1993 р. № 3348-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3348-12#Text>

3. Про затвердження Порядку офіційного встановлення та/або підтримання статусу місця виробництва або виробничої ділянки, вільних від регульованих шкідливих організмів, позбавлення такого статусу, його поновлення та інші умови офіційного встановлення місця виробництва або виробничої ділянки : Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 07.08.2012 р. № 487 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1444-12#Text>

4. Деякі питання надання послуг Державною службою з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, органами та установами, що належать до сфери її управління : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.2011 р. № 1348 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1348-2011-%D0%BF#Text>

Bosniuk Iu. Legalization of a free zone from specific organisms as an effective mechanism for compliance with phytosanitary requirements for exported products of plant origin. *Theses of the report outline the need for Ukraine to comply with phytosanitary norms and requirements for exported products of plant origin, in particular, the emphasis is on the prospects of the market for goods on the territory of Asian countries. The procedure for the official legalization of the status of the place free from regulated pests as an effective mechanism for compliance with phytosanitary requirements for exported products of plant origin.*

Keywords: *phytosanitary norms and requirements; export of plant products; legalization of the status of the place of production free from regulated pests.*

ПИТАННЯ ЗАРАХУВАННЯ ПЕРІОДІВ ОТРИМАННЯ ДОПОМОГ У ЗВ'ЯЗКУ З ВАГІТНІСТЮ ТА ПОЛОГАМИ І ПРИ НАРОДЖЕННІ ДИТИНИ ДО СТРАХОВОГО СТАЖУ**Н. І. Вознюк**

У статті досліджено питання застосування на практиці законодавства, що регулює зарахування періодів отримання допомог у зв'язку з вагітністю та пологами і при народженні дитини до страхового стажу. Внесено пропозицію по удосконаленню правового регулювання.

Ключові слова: страховий стаж, державна соціальна допомога, пенсія, соціальний захист, відпустка.

Стаття 46 Конституції України закріплює право громадян на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. З-поміж іншого, це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням, яке у свою чергу базується на залежності порядку, умов та розміру матеріального забезпечення від наявності страхового стажу, його тривалості. Тому дослідження проблемних аспектів зарахування страхового стажу не втрачає своєї актуальності.

На практиці виникає чимало питань щодо зарахування окремих періодів до страхового стажу. Один з таких випадків – зарахування до стажу для обчислення розміру пенсії періодів, коли жінки у зв'язку з вагітністю та необхідністю здійснення догляду за дитиною перебувають у соціальних відпустках та отримують допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами і при народженні дитини.

Сьогодні жінкам, які перебувають у відпустці у зв'язку з вагітністю та пологами і отримують допомогу у зв'язку з вагітністю та пологами, ці періоди зараховуються до страхового стажу на підставі п. 10 статті 11 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 року № 1058-IV (далі – Закон № 1058-IV) [1]. Проте, слід зазначити, що такі жінки вважаються застрахованими лише від дати набрання чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо призначення та індексації пенсії» [2], а саме: з 1 липня 2013 року. Аналогічні періоди з 1 січня 2004 року по 30 червня 2013 року включаються до страхового стажу на підставі п. 31 Прикінцевих положень Закону № 1058-IV. До 1 січня 2004 року до трудового стажу для призначення пенсії включалися всі періоди перебування у трудових відносинах, в тому числі, згідно роз'яснень Міністерства соціальної політики України [3], періоди відпусток: для догляду за дитиною до 3-х років; у зв'язку з вагітністю та пологами; для догляду за дитиною згідно медичного висновку, але не більш як до досягнення дитиною шестирічного віку, а також час догляду непрацюючої матері за малолітніми дітьми, але не довше ніж до досягнення кожною дитиною 3-річного віку. Отже, станом на сьогодні період перебування у відпустці у зв'язку з вагітністю та пологами та отримання відповідної допомоги зараховується до страхового стажу для обчислення розміру пенсії. Як свідчить судова практика, проблеми можуть виникати у разі, якщо ці юридичні факти не доведено належними доказами [4, 5].

Допомога при народженні дитини за Законом України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» [6] надається одному з батьків дитини (опікуну), який постійно проживає разом з дитиною. Виплата допомоги здійснюється одноразово у сумі 10320 гривень, решта суми допомоги виплачується протягом наступних 36 місяців рівними частинами, тобто до досягнення дитиною трирічного віку. Слід зазначити, що ця допомога надається незалежно від того, чи перебуває її отримувач у відпустці для догляду за дитиною до досягнення трирічного віку.

Згідно п. 8 статті 11 Закону № 1058-IV особи, які доглядають за дитиною до досягнення нею трирічного віку та отримують допомогу по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку та/або при народженні дитини, при усиновленні дитини, підлягають

загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню. Отже, період отримання допомоги при народженні дитини включається до страхового стажу її отримувачу.

Проте, на практиці виникають випадки, коли отримувачем допомоги при народженні дитини є той з батьків, який продовжує працювати в той час, коли фактичний догляд за дитиною здійснює інший з батьків, перебуваючи у цей час у відпустці для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку. Оскільки Закон № 1058-IV не містить положень, на підставі яких можна зарахувати період перебування у відпустці для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку до страхового стажу для обчислення розміру пенсії, такий особі цей період до стажу зараховано не буде. Одночасно, чинним законодавством не передбачено процедури повторного призначення допомоги при народженні дитини. Відсутність цих законодавчих норм фактично позбавляє таку особу права на зарахування періоду догляду за дитиною до страхового стажу.

Із врахуванням вищенаведеного та з метою забезпечення рівноправності застрахованих осіб щодо отримання пенсійних виплат пропонуємо внести зміни у п. 8 статті 11 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та викласти його у такій редакції: «особи, які доглядають за дитиною до досягнення нею трирічного віку та відповідно до закону отримують допомогу по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку та/або при народженні дитини, при усиновленні дитини, та/або перебувають у відпустці для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку».

Джерела та література:

1. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 9 липня 2003 року № 1058-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 49-51. Ст. 376.

2. Про внесення змін до деяких законів України щодо призначення та індексації пенсії: Закон України від 14 травня 2013 року № 231-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 11. Ст. 135.

3. Інформація щодо зарахування до стажу роботи періоду догляду за дитиною у контексті пенсійної реформи. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/250347109>

4. Постанова Хмельницького міськрайонного суду від 31 березня 2015 року. Справа № 686/771/15-а. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/43560642>

5. Постанова Деражнянського районного суду Хмельницької області від 01 серпня 2013 р. Справа № 673/830/13-а. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/32759941>

6. Про державну допомогу сім'ям з дітьми: Закон України від 21 листопада 1992 року № 2811-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 5. Ст. 21.

Vozniuk N. Issue of accounting social assistance in pregnancy and childbirth and birth of child to insurance experience. *The article considers the issue of accounting social assistance in pregnancy and childbirth at birth of a child to insurance experience. Suggestions to improve corresponding statutory acts have been made.*

Keywords: *insurance experience, state social assistance, pension, social protection, vacation.*

МІСЦЕ ТА РОЛЬ ІНСТИТУТУ АДВОКАТУРИ У СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ-ГЕТЬМАНЩИНИ

П. В. Гламазда

В тезах на підставі історико-правового аналізу пам'яток права та наукових праць здійснено загальну характеристику інституту адвокатури в Україні-Гетьманщині. Визначено, що крім професійних адвокатів до захисту сторін в окремих випадках долучали непрофесійних захисників, а саме: батьків, опікунів, визначених судом, обраних за бажанням сторін. Встановлено, що інститут адвокатури в Гетьманщині не просто існував, а й розвивався та знайшов своє письмове затвердження.

Ключові слова: *Україна-Гетьманщина, адвокатура, захисник, судочинство.*

Білою плямою в історії адвокатури є період Гетьманщини. Прийнято вважати, що в у XVII – XVIII столітті обов'язковою була персональна участь сторін у судовому засіданні, а тому необхідності в адвокатах не було. Так, деякі вчені стверджують в Гетьманщині XVII ст. інституту адвокатури не було, оскільки про неї не згадується в жодному з вивчених джерел [1]. Як зазначає М. Слабченко, її поява відноситься до середини XVIII ст. Зокрема, адвокати в ту пору називалися «плєніпотентами» або «прокураторами». Вони «в чужій справі за дорученням і замість зацікавленого на суді відстоювали, відповідали і розправлялися». Як професійні чиновники, вони повинні були давати присягу «вести справу сумлінно». На підтвердження того, що адвокат представляє в суді свого підзахисного, він повинен був представити належно оформлену домовленість. Та це було обов'язковим у «серйозних справах». У незначних – достатньо було усної заяви [2; с. 26].

Проте з твердженням, що Гетьманщина не знала інституту адвокатури взагалі важко погодитись. В першу чергу, слід відзначити, що основними джерелами права в Гетьманщині був звичай, Литовські Статути та магдебурзьке право, а отже, у судах, в яких застосовувались Литовські Статути та магдебурзьке право повинно було мати місце представництво інтересів сторін. Також, важливу роль відіграла розгалуженість судової системи Гетьманщини, що складалась із судів різних рівнів, при цьому розмежовувались повноваження світських судів – сільських, ратушних, магістратських, та козацьких судів – сотенних, полкових судів, Генерального військового суду та Генеральної військової канцелярії, суду гетьмана тощо. Складнощі судового процесу, неузгодженість підсудності справ, наявність інституту оскарження судових рішень, поступовий перехід до письмового процесу – усі ці чинники вказують на необхідність отримання населенням юридичної допомоги при судовому розгляді їхніх справ.

Інститут судового представництва у Гетьманщині є малодослідженим, проте на думку Ірини Василик, керівника проекту «Історія адвокатури України», адвокати функціонували за часів Гетьманщини і необхідно глибше дослідити історичні джерела для того, щоб встановити місце цієї професії в житті Війська Запорозького: «Адвокати були і в Галицько-Волинській державі, і в Запорізькій Січі, були захисники і при дворі гетьманів, і, звичайно ж, в імперський період. У XVI – XVII ст. існували адвокати при монастирях» [3].

Свідченням існування інституту адвокатури є «Права, за якими судиться малоросійський народ». «Права, за якими судиться малоросійський народ» - спроба кодифікації українського законодавства. Вони повинні були стати найбільш повною збіркою чинного в Гетьманщині законодавства, проте царським урядом вони так і не були затверджені. Не зважаючи на те, що «Права, за якими судиться малоросійський народ» так формально і не стали джерелом права, вони становлять вагомий інтерес для дослідження права на території Гетьманщини, оскільки за своєю суттю вони не були нормативно-правовим актом, який був покликаний змінити законодавство, а лише уніфікувати його. «Права, за якими судиться малоросійський народ» містять у собі відображення усіх правових норм Гетьманщини, якими користувались при здійсненні судочинства, а також звичаїв та існуючої судової практики.

Так, «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 року стали першим нормативно-правовим актом, що містив поняття «адвокат». Глава VIII цієї кодифікації присвячує п'ять артикулів з 7 по 11, що разом містять 21 пункт, інституту адвокатури. У артикулі 7 здійснено першу спробу дати визначення поняттю адвоката: «Адвокат, патрон, прокуратор и поверенный называется тот, который в чужом деле, с поручения чиего, вместо его, в суде обстоует, ответствует и расправляется» [4].

Крім професійних адвокатів до захисту сторін в окремих випадках долучали непрофесійних захисників (батьків, опікунів, визначених судом, обраних за бажанням сторін).

Адвокати поділялись на адвокатів найманих та призначених. Останні безпосередньої участі в судовому процесі не брали, лише надавали сторонам консультації з юридичних питань. За наявкy в суд адвокат був зобов'язаний компенсувати стороні понесені збитки [5; с. 54]. Адвокатом міг бути не кожний, ними не могли бути судді, члени судової канцелярії, духовні особи (хіба що в своїх справах), підозрілі й ганебні люди, «въ умѣ и въ тѣлеснихъ чувствахъ поврежденніе», євреї й невірні (крім справ своїх одновірців) [4].

Хоча праця адвоката оплачувалася, передбачалися випадки, коли адвокат повинен був здійснювати захист безплатно. Звільнялися від оплати вдови, сироти, малозабезпечені. Особливо наголошувалося на необхідності сумлінного виконання обов'язків адвоката з цих категорій справ. Адвокат міг виступати в суді лише пред'явивши «верчое челобитие», яке він отримував від клієнта [6; с. 135].

Таким чином, можна дійти висновку, що інститут адвокатури в Гетьманщині не просто існував, а й розвивався та знайшов своє письмове затвердження.

Джерела та література:

1. Андреев Д. Принципи судочинства військової демократії в Запорізькій Січі / Д. Андреев. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrcenter.com/96>
2. Слабченко М. Е. Соціально-правова організація Січі Запорозької / М.Е. Слабченко // Праці комісії для виучування історії західноруського і українського права. – К., 1927. – 248 с.
3. Гайдай Ю. Адвокати були і в Запорізькій Січі, і при дворі гетьманів, і при монастирях / Ю. Гайдай. : [Електронний ресурс]. / Закон і Бізнес. – Режим доступу : http://zib.com.ua/ua/14146-advokati_buli_i_v_zaporizkiy_sichi_i_pri_dvori_getmaniv_i_pr.html
4. Права, за якими судиться малоросійський народ / [К. А. Вислобоков (упоряд.); Ю. С. Шемшученко - відп. ред. та авт. передм.]. – К., 1997. – 547 с.
5. Сиза Н. П. Суди і кримінальне судочинство України в добу Гетьманщини. / Н. П. Сиза. – К.: Українська Видавнича Спілка, 2000. – 120 с.
6. Варфоломеева Т. В. Защита в уголовном судопроизводстве / Т. В. Варфоломеева. – К., 1998. – 278 с.

Glamazda. P. The place and role of the institute of advocacy in the judicial process of Ukraine–Hetmanate. *The article with the help of historical and legal analysis of monuments of law and scientific works provides a general description of the institute of advocacy in Ukraine-Hetmanate. In addition to professional lawyers, non-professional lawyers were involved in the defense of the parties in some cases, namely: parents, guardians, court-appointed guardians, elected at the request of the parties. It was established that the institute of advocacy in the Hetmanate not only existed, but also developed and found its written approval.*

Keywords: *Ukraine-Hetmanate, advocacy, defender, court proceedings.*

ФУНКЦІЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ АГРАРНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

М. С. Долинська

Дослідження присвячено актуальним проблемам аграрного законодавства. В аграрному праві юридична відповідальність є комплексним правовим інститутом. Функції аграрно-правової відповідальності деталізують загальні функції юридичної відповідальності.

Ключові слова: *аграрне законодавство, функції юридичної відповідальності.*

Юридична відповідальність за аграрні правопорушення - це обов'язок особи, яка вчинила правопорушення в аграрній сфері, понести несприятливі наслідки особистого, організаційного та майнового характеру, які встановлюються державою та закріплені в санкціях правових норм.

В аграрному праві юридична відповідальність є комплексним правовим інститутом, що охоплює систему різногалузевих норм, які закріплюють види та порядок застосування заходів за порушення аграрного законодавства різними суб'єктами аграрного підприємництва.

Під функціями юридичної відповідальності розуміють основні напрями впливу цієї категорії на суспільні відносини, поведінку суб'єктів, мораль, правосвідомість, культуру[1, с. 112].

До функції, як категорії права, характерними є наступні риси: соціальна обумовленість (детермінованість), цільове призначення, самостійність кожної функції, їх взаємодія та взаємозв'язок [2, с. 15].

Функції аграрно-правової відповідальності деталізують загальні функції юридичної відповідальності.

Функції аграрно-правової відповідальності складаються з двох основних видів функцій: загальних функцій юридичної відповідальності, а також спеціальних функцій, які, в свою чергу, поділяються на декілька підвидів (властиві тільки для аграрно-правової відповідальності чи є комплексними, що характерні не лише для аграрно-правової, але й, наприклад, для аграрно-господарської, аграрно-земельної відповідальності).

Аналізуючи думки науковців щодо функцій юридичної відповідальності та погоджуємося з думкою більшості з них, що до загальних функцій аграрно-правової відповідальності варто віднести, перш за все, попереджувально-стимулюючу функцію, яку ще можна назвати превентивною.

Превентивна функція спонукає аграрних суб'єктів до правомірних дій, оскільки у разі порушення норм діючого аграрного законодавства, до них буде застосовуватися юридична відповідальність у різних формах, а це в свою чергу може привести не лише до негативних наслідків, в тому числі аж до припинення їх існування.

Також до цієї групи функцій відносяться штрафна та правовідновлювальна, або компенсаційно-відновлювальна функції, яка також вбачається із аналізу змісту статті 224 Господарського кодексу України.

Варто зазначити, що українські вчені окремо виділяють інформаційну та сигналізаційну функції.

Указані функції полягають в тому, що суб'єкт агровиробництва, отримавши інформацію про притягнення іншого сільськогосподарського виробника до юридичної відповідальності, повинен, за власною ініціативою, здійснити заходи щодо покращення своєї роботи, щоби в майбутньому до нього не застосовувалися заходи державного впливу за аналогічні правопорушення у аграрній сфері.

Також вказані функції спонукають аграрного товаровиробника до правильного вибору партнерів як по агровиробництву, так і щодо партнерських відносин по переробці та реалізації сільськогосподарської продукції.

Також вченими виділяється виховна функція юридичної відповідальності.

Варто зауважити, що по відношенню до конкретних аграрних виробників відповідальність за порушення аграрного законодавства виконує досить багато важливих специфічних функцій.

По-перше, вона виступає як засіб забезпечення виконання вимог аграрного законодавства, як комплексного правового інституту.

Очевидно, що більшість аграрних суб'єктів свідомо та добровільно виконують приписи аграрного законодавства. Потреба у примусовому виконанні вимог аграрного законодавства виникає лише при їх недотриманні аграрними суб'єктами.

Приписи вказаного правового інституту стимулюють дотримання норм аграрного законодавства, як комплексної галузі законодавства.

Зокрема, вказана функція полягає в заохоченні аграрних суб'єктів не лише до підвищення виробництва якісної сільськогосподарської продукції, зміцнення продовольчої безпеки держави, але й до більш раціонального використання та охорони сільськогосподарських земель, як основного засобу агровиробництва.

Аграрно-правова відповідальність є важливим елементом гарантування як земельних прав власників земельних ділянок сільськогосподарського призначення так і орендарів (аграрних товаровиробників) вказаних ділянок, а також ведення ефективного аграрного виробництва.

Останньою, не менш важливою, є компенсаційна функція юридичної аграрної відповідальності, яка полягає в поновленні порушеного суб'єктивного права шляхом відшкодування шкоди, заподіяного порушенням аграрного законодавства, втому числі щодо такого об'єкту як сільськогосподарські землі.

Юридична відповідальність за аграрні правопорушення поділяється на ряд видів переважно за галузеву ознакою: адміністративно-правову, кримінально-правову, майнову, дисциплінарну, матеріальну.

Ми погоджуємося з О. Браницьким [3] про те, що відбувається становлення аграрно-правової відповідальності.

Суб'єктами відповідальності за порушення аграрного законодавства є посадові особи органів державної влади та місцевого самоврядування, особи, які здійснюють підприємницьку діяльність в сільському господарстві, займаються веденням як фермерських господарств, так і особистих селянських господарств, посадові особи та працівники сільськогосподарських організацій.

У зв'язку із тим, що аграрні правопорушення є підставою того чи іншого виду юридичної відповідальності, важливою класифікацією аграрних правопорушень є поділ їх на галузеві види, в залежності від того, в яких галузях законодавства містяться правові норми, які регулюють заходи відповідальності за правопорушення в аграрній сфері. А саме: адміністративні аграрні правопорушення (проступки); кримінальні правопорушення в аграрній сфері; цивільно-правові (майнові) аграрні правопорушення; дисциплінарні аграрні правопорушення (проступки) тощо.

Особливістю відповідальності в аграрному законодавстві є те, що перелік тих чи інших видів правопорушень міститься у різних нормативно-правових актах.

Так, Закон України «Про фермерське господарство» вказує на такі правопорушення, як порушення кредитно-розрахункової і податкової дисципліни, санітарних і ветеринарних норм, правил, вимог щодо якості продукції тощо.

Функції аграрно-правової відповідальності – це основні напрями впливу аграрної юридичної відповідальності на поведінку та правосвідомість аграрних суб'єктів, на суспільні відносини, зокрема, в агропромислового комплексу держави, а також культуру та соціальну захищеність українського селянства.

За допомогою функцій аграрно-правової відповідальності виявляється їх соціально-правова цінність як категорії.

Функції аграрно-правової відповідальності є взаємопов'язаними та за їх допомогою допомогую вирішуються такі потреби суспільства, як забезпечення населення держави у продуктах харчування та сільськогосподарській продукції, зміцнення продовольчої безпеки держави, а також збереження сільськогосподарських земель як національного багатства України та їх функціонального призначення.

Джерела та література:

1. Матузов Н. И., Малько А. В. Теория государства и права: учебник. М.: Юристъ, 2004. 270 с.
2. Бойчук А. Ю. Аксиологічний зміст функцій юридичної відповідальності за екологічні правопорушення. Правова держава. 2018. Вип. 30. С. 14-17
3. Браницький О. Аграрно-правова відповідальність: постановка питання. Підприємництво, господарство і право. 2008. № 1. С. 98-104.

Dolynska M. Functions of liability for violation of agricultural legislation. *The study is devoted to current issues of agricultural legislation. In agrarian law, legal liability is a complex legal institution. The functions of agrarian-legal responsibility detail the general functions of legal responsibility.*

Keywords: *agrarian legislation, functions of legal responsibility.*

РОЗПОДІЛ КОМПЕТЕНЦІЙ МІЖ МІСЦЕВИМИ ОРГАНАМИ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ ТА ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В КОНТЕКСТІ РЕФОРМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

В. К. Зінкевич

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Г. Я. Наконечна

Розглянуто фундаментальні наявні проблеми розмежування повноважень місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування, спірність взаємодії та ймовірне поглиблення проблем у зв'язку з реформою децентралізації та шляхи запобігання у майбутньому.

Ключові слова: *місцеве самоврядування, децентралізація, місцеві державні адміністрації, проблеми.*

Конституція України передбачає наявність двох систем місцевої влади: місцеві державні адміністрації та органи місцевого врядування. Останні покликані здійснювати публічну владу територіальних громад. Хоча Конституція України не передбачає перебирання повноважень державними адміністраціями повноважень органів місцевого самоврядування і навпаки, проте на практиці реалізація компетенцій та функцій обох органів місцевої влади спричиняє спірні питання щодо розмежування, а також шляхів вирішення їх компетенційних спорів тощо. Питання взаємодії місцевих органів самоврядування та місцевих державних адміністрацій досліджували науковці Рильська В. В., Новак А. О., Маліков С. В., Борденюк В. І., проте особливо актуальним і таким, що потребує додаткового дослідження висвітлення, це питання є під час реформи децентралізації, коли законодавство про місцеве самоврядування зазнає частих та істотних змін. Також на це впливають війни політичних еліт (місцевих у врядуванні та призначених у адміністраціях), конфлікти також загострилися під час впровадження карантинних обмежень.

Місцеві державні адміністрації є провідниками внутрішньої політики держави на місцях і вживають заходи для її забезпечення у діяльності органів місцевого самоврядування. Проте муніципальна політика виконавчої влади має базуватися на правових засадах і методах її здійснення, але не може спиратися на командно-адміністративні методи, як це було у радянські часи. Сфери взаємодії місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування найрізноманітніші: економічні, соціальні, культурні, екологічні, релігійні, національно-побутові та інші [3, с. 25].

Якщо розглянути функції і повноваження місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування, простежується принцип галузевої компетенції. Відповідно до Закону України «Про місцеві державні адміністрації» місцеві державні адміністрації виконують повноваження у таких галузях: соціально-економічного розвитку (ст. 17), в галузі бюджету та фінансів (ст. 18), управління майном, приватизації та підприємництва (ст. 19), містобудування, житловокомунального господарства, побутового, торговельного обслуговування, транспорту і зв'язку (ст. 20), в галузі використання та охорони земель, природних ресурсів і охорони довкілля (ст. 21), в галузі науки, освіти, охорони здоров'я, культури, фізкультури і спорту, материнства і дитинства, сім'ї та молоді (ст. 22), соціального забезпечення та соціального захисту населення (ст. 23), в галузі зайнятості населення, праці та заробітної плати (ст. 24), забезпечення законності, правопорядку, прав і свобод громадян (ст. 25), міжнародних та зовнішньоекономічних відносин (ст. 26) [4].

Однак, порівнюючи вищезазначений перелік із відповідними сферами повноважень місцевих рад, бачимо їх якщо не ідентичність, то принаймні надто значну схожість. Це за певних умов може стати на перешкоді переходу виконавчої влади до функціональних засад управління. Галузеву компетенцію можна поділити на три види: а) виняткову компетенцію місцевих державних адміністрацій (наприклад, державний контроль); б) суміжну компетенцію, коли місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування наділяються

повноваженнями в одній галузі суспільного життя, але мають різні предмети відання. Це більшість повноважень обох гілок місцевої влади, які конче потребують розмежування як на законодавчому рівні, так і в процесі правореалізації; в) виняткову компетенцію органів місцевого самоврядування (рад, частково їх виконавчих органів, наприклад, управління комунальною власністю) [6].

Місцеві державні адміністрації підзвітні та підконтрольні радам у частині повноважень, делегованих їм відповідними районними чи обласними радами (ст. 118 Конституції України). У ст. 143 Конституції України зазначається, що органам місцевого самоврядування законом можуть надаватися окремі повноваження органів виконавчої влади, здійснення яких держава фінансує в повному обсязі за рахунок коштів Державного бюджету України або шляхом віднесення до місцевого бюджету у встановленому законом порядку окремих загальнодержавних податків, передає органам місцевого самоврядування відповідні об'єкти державної власності. Органи місцевого самоврядування з питань здійснення ними повноважень органів виконавчої влади підконтрольні відповідним органам виконавчої влади.

Конституцією України передбачено право надання повноважень органів виконавчої влади органам місцевого самоврядування та делегування повноважень органів місцевого самоврядування органам виконавчої влади. При цьому, у першому випадку, встановлено обов'язок держави в повному обсязі фінансово забезпечувати здійснення повноважень органів виконавчої влади органами місцевого самоврядування. Що стосується фінансового забезпечення процесу делегування повноважень органами місцевого самоврядування органам виконавчої влади, у Конституції України відповідна норма відсутня. Норма про передачу місцевим державним адміністраціям повноважень інших органів, яка супроводжується передачею їм відповідних фінансових, матеріально-технічних та інших ресурсів, необхідних для здійснення цих повноважень, передбачена частиною 3 ст. 14 Закону України «Про місцеві державні адміністрації». Це означає, що відповідне ресурсне забезпечення (зокрема, органами місцевого самоврядування) має бути передбачене в межах бюджетного фінансування або за наявності підстав, які не суперечать чинному законодавству [5].

Порівняння норми частини 3 ст. 14, частини 2 ст. 34 Закону України «Про місцеві державні адміністрації» та частини 3 ст. 143 Конституції України дозволяє зробити висновок, що таке ресурсне забезпечення органами місцевого самоврядування може бути здійснене не в повному обсязі, але в такому, який необхідний для здійснення (тобто на рівні мінімальних потреб).

Поглиблює питання проблематики розмежування компетенцій реформа децентралізації, оскільки істотних змін зазнає законодавство про місцеве самоврядування. 30 вересня відбулося засідання Комітету з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування, на якому Міністерство розвитку громад та територій України презентувало проекти нових редакцій законів України «Про місцеве самоврядування в Україні» та «Про місцеві державні адміністрації». Учасники засідання відзначають ряд зауважень, пов'язаних з повноваженнями адміністрацій та органів місцевого самоврядування:

1) можливість ради перебирання на себе виконавчих повноважень всупереч ідеї обов'язкового розподілу публічної влади на представницьку та виконавчу (ч. 6 ст. 34). Законопроект містить пряму норму, що сільська, селищна, міська рада самостійно приймає рішення про розмежування повноважень між собою та виконавчими органами. На сьогодні таке розмежування здійснено законом. Це призведе до систематичного або ситуативного прямого втручання ради у вирішення питань головою та виконавчими органами і розбалансування місцевого самоврядування.

2) Обмеження законом та урядовими рішеннями всупереч ч. 3 ст. 118 Конституції права голів місцевих державних адміністрацій формувати склад відповідних адміністрацій.

3) Відсутнє чітке визначення повноважень місцевих державних адміністрацій щодо взаємодії з районними та обласними радами.

4) Відсутня процедура здійснення державного контролю місцевими державними адміністраціями за органами місцевого самоврядування делегованих повноважень, а також

розмежування цієї компетенції з іншими органами державної влади (ч. 4 ст. 143 Конституції) [2].

Отже, викликають певні застереження норми, що встановлюють сферу впливу нормативних актів органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування. Зокрема, Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» передбачено, що дія таких актів поширюється і на органи виконавчої влади (у тому числі місцеві державні адміністрації), що не вирішує вищезгадані проблеми.

Проблема розподілу компетенцій виникає і тому, що ці органи часто вступають у конфлікти між собою через різне розуміння межі здійснення ними функцій та повноважень. Такі питання виникають між районними державними адміністраціями й органами місцевого самоврядування сіл, селищ і міст (районного підпорядкування), районними радами; між обласними державними адміністраціями й органами місцевого самоврядування міст (обласного підпорядкування) і обласними радами. Причиною вважаємо спільний галузевий принцип розподілу повноважень.

Враховуючи реформу децентралізації, чинний Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» є прийнятним щонайменше до кінця 2021 року з невеликими техніко-юридичними змінами. Суттєвий перегляд цього Закону буде необхідний в контексті прийняття змін до Конституції. Сьогодні значна робота проводиться задля змін у законодавстві про місцеве самоврядування, однак, основної уваги потребує Закон «Про місцеві державні адміністрації». Для вирішення проблеми варто мінімізувати управлінські функції адміністрацій та уточнити їх контрольні та наглядові повноваження за органами місцевого самоврядування.

Джерела та література:

1. Конституція України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – с. 141. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. АМУ до законопроектів про місцеве самоврядування та про місцеві держадміністрації представлені профільному Комітету [Електронний ресурс] / Асоціація міст України. – 2020. – Режим доступу: <http://www.auc.org.ua/novyna/propozyciyi-amu-do-zakonoprojektiv-pro-misceve-samovryaduvannya-ta-pro-miscevi>
3. Борденюк В. Деякі аспекти співвідношення місцевого самоврядування, держави і громадянського суспільства // Право України. – 2001. – № 12. – С. 24-27.
4. Про місцеві державні адміністрації: закон України від 3 липня 1991 р. зі змінами, внесеними законом від 25 березня 2005 р. // Відомості Верховної Ради. – 2005. – N 17. – С. 267.
5. Рильська В. В. Механізм взаємодії між місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування в аспекті децентралізації влади / Рильська Вікторія Володимирівна // Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. - 2014. - № 2. - Режим доступу: nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2014_2_26
6. Шаповалова, І. О. Органи місцевого самоврядування та місцеві державні адміністрації: взаємодія і проблеми розмежування повноважень [Текст] / І. О. Шаповалова // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2014. – Том 17. – № 3. – С. 76-80.

Zinkevych V. Division of competencies between local state administrations and local government in the context of decentralization reform. *The paper examines the fundamental existing problems of delimitation of powers of local state administrations and local self-government bodies, the controversy of interaction and the probable deepening of problems related to decentralization reform and ways to prevent it in the future.*

Keywords: *local self-government, decentralization, local state administrations, problems.*

СИСТЕМНІСТЬ ПРАВОТВОРЧОСТІ: ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ**В. В. Кащишина, М. А. Войтович***Науковий керівник: к.ю.н., доц. О. М. Юхимюк*

У статті розглянуто принципи правотворчості. Особливу увагу приділяється принципу системності правотворчості та його змісту.

Ключові слова: *правотворчість, принципи, система права.*

Актуальність теми дослідження. Процес правотворення, що безперервно відбувається в державі та суспільстві, знаходить своє зовнішнє вираження у процесі правотворчості, здійснюваному уповноваженими суб'єктами відповідно до ustalених засад та правил. Саме на основі таких засад можна сформувати якісну законодавчу базу, що ефективно врегульовуватиме суспільні відносини.

Виклад основного матеріалу. Правотворчість — це організаційно оформлена діяльність уповноважених суб'єктів з ухвали, зміни та скасування правових норм, здійснювана відповідно до суспільних потреб у нормативно-правовому регулюванні. Правотворчість виступає як офіційна складова правоутворення, самостійна і завершальна його стадія. Правоутворення здійснюється до правотворчості, поряд з нею, у вигляді правотворчості, після правотворчості, у процесі реалізації права. Правоутворення здійснюється не тільки державою, а й суспільством: у правосвідомості, правовідносинах, правомірній поведінці, правових теоріях, правовій практиці, індивідуальних і колективних договорах. Вони досліджуються, узагальнюються, систематизувалися державою, а потім формулюються в нормах права, зовні виражених у нормативно-правових актах, нормативно-правових договорах, правових прецедентах, правових звичаях [1].

Правотворчість є однією з форм діяльності держави в особі компетентних органів, установ та організацій, які уповноважені в передбачених законом випадках готувати, видавати або вдосконалювати нормативно-правові акти. Соціальне призначення правотворчості полягає у встановленні певних стандартів, вимог до правової поведінки учасників суспільних відносин, які (з позиції суспільства) є припустимі, бажані або необхідні (обов'язкові чи заборонені) [2, с. 152].

Правотворчість, як комплексна діяльність уповноважених суб'єктів, спрямована на прийняття, зміну чи скасування норм права, ґрунтується на певних засадах, принципах, що визначають її сутність та зміст. До таких принципів прийнято відносити: принципи верховенства права, принцип демократизму, принцип гуманізму, принцип законності, принцип професійності, принцип науковості, принцип планування, принцип зв'язку із практикою, принцип міжнародного пріоритету, принцип поєднання динамізму і стабільності, принцип гармонізації національного законодавства України з європейськими стандартами, принцип гласності, принцип техніко-юридичної досконалості та інші.

Особливої уваги заслуговує принцип системності правотворчої діяльності, оскільки від його реалізації залежить формування гармонійної та взаємоузгодженої системи законодавства, що, в свою чергу, сприятиме належній реалізації норм права.

Розглядаючи принцип системності в правотворчості, В. С. Нерсесянц зазначає, що в силу системності права усі нововстановлені норми повинні належним чином узгоджуватись з усією чинною системою норм, щоб зайняти в цій системі своє особливе місце і здійснювати відповідну регулятивно-правову функцію [3].

Принцип системності правотворчої діяльності означає, що будь-які правотворчі дії повинні узгоджуватись із загальною системою права, що вже створена та діє в суспільстві. Водночас всі нормативно-правові акти, які діють в країні, утворюють певну систему, що має внутрішню ієрархію. Зокрема, видами нормативно-правових актів є закони та підзаконні нормативно-правові акти. Законами в Україні є: 1) Конституція України; 2) кодекси України; 3) закони України. До підзаконних нормативно-правових актів належать: 1) укази Президента

України; 2) постанови Кабінету Міністрів України; 3) накази, розпорядження, рішення міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, накази їх територіальних органів; 4) накази, постанови, розпорядження інших державних органів, які відповідно до законодавства є суб'єктами нормотворення; 5) постанови Верховної Ради Автономної Республіки Крим; 6) постанови Ради міністрів Автономної Республіки Крим; 7) накази міністерств та інших республіканських органів виконавчої влади Автономної Республіки Крим; 8) розпорядження голів і накази управлінь, відділів, інших структурних підрозділів державних адміністрацій; 9) рішення місцевих рад та їх виконавчих органів; 10) розпорядження сільських, селищних, міських голів, голів районних у містах, районних, обласних рад. З огляду на це можна твердити, що в процесі правотворчості ми маємо справу саме із системою нормативно-правових актів, тобто із сукупністю нормативно-правових актів, яка ієрархічно структурована - від актів вищої юридичної сили до актів нижчої юридичної сили та взаємозалежна між актами однакової юридичної сили [4].

На думку Гусарова С. М., принцип системності правотворчої діяльності означає, що будь-які правотворчі дії повинні узгоджуватись із загальною системою права, що вже створена й діє в суспільстві [5, с. 57]

Водночас Шаган О. В. наголошує на поєднанні принципу системності з принципом ієрархічності. Автор зазначає, що принцип системності та ієрархічності означає, що усі новостворені норми повинні належним чином узгоджуватись з усією чинною системою права, щоб зайняти в цій системі своє особливе місце і здійснювати відповідну регулятивно-правову функцію. Дотримання цих взаємопов'язаних принципів дозволяє впорядкувати усю систему нормативно-правових актів без порушення її цілісності [6, с. 67]

Висновки. Принцип системності правотворчої діяльності належить до спеціальних принципів, що визначають функціональну складову правотворчості. Водночас зазначений принцип необхідно розуміти та реалізовувати у двох напрямках: правотворчість, як діяльність уповноважених суб'єктів, має відбуватись у взаємозв'язку з усією правовою системою; норми права, що приймаються, змінюються або скасовуються в результаті правотворчості, мають розглядатись як елемент системи права, узгоджуватись із системою права та не суперечити їй.

Джерела та література:

1. Крестовська Н. М., Матвеева Л. Г. Теорія держави і права: Елементарний курс. Вид. 2-ге. Харків : ТОВ «Одісей», 2008. 432 с. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://studies.in.ua/krestovska-nm-teorija-derzhavy-i-prava/1586-rozdl-17pravoutvorennya-pravotvorchst.html>
2. Теорія держави та права : навч. посіб. / [Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.] ; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. К. : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
3. Нерсесянц В. С. Общая теория права и государства. Учебник для юридических вузов и факультетов. М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА. 2001.С. 419.
4. Ященко Р. Ю. Система принципів правотворчої діяльності та їх законодавче забезпечення [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://radnuk.info/statii/228-konst-pravo/3504-2010-01-22-23-48-22.html>
5. Гусаров С.М. Поняття та сутність правотворчості в Україні. Правова система: теорія і практика. *Південноукраїнський правничий часопис*. № 2. 2015. С. 55-59.
6. Шаган О.В. Система принципів нормотворчості // *Право*. Науково-інформаційний вісник. 2014. № 9. С. 64-68.

Kashchishina V., Voitovich M. Systematic of lawmaking: concept and content. *The article considers the principles of lawmaking. Particular attention is paid to the principle of systematic of lawmaking and its content.*

Keywords: *lawmaking, principles, legal system.*

СУДДІВСЬКИЙ РОЗСУД ЯК ЕЛЕМЕНТ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ СУДДІВ

В. М. Кравчук, Н. О. Єлізарова

У статті досліджено суддівський розсуд, що втілює сутність правового статусу судді. Розкрито зміст суддівського розсуду з врахуванням особливостей, які виникають після набуття особою правового статусу судді.

Ключові слова: *правовий статус судді, правосвідомість суддів, суддівський розсуд, суддя.*

Актуальність теми. Будучи пов'язаним з іншими елементами конституційно-правового статусу суддів суддівський розсуд становить основу їх правового статусу. Суддівський розсуд є важливим фактором реалізації суддями відповідних прав і обов'язків при здійсненні правосуддя та стосується таких елементів їх правового статусу, як принципи правового статусу і правосуб'єктність.

Виклад основного матеріалу. Вітчизняні дослідники застосовують різні підходи до визначення категорії «суддівський розсуд». Так, В. Бігун пропонує визначати суддівський розсуд як межі свободи судді в судовому вирішенні, спосіб реалізації судової влади суддею, принципове положення в здійсненні правосуддя, що визначає межі повноважень суду у вирішенні питань і справ у судочинстві [1, с. 22]. За твердженням П. Куфтирева суддівський (судовий) розсуд (дискреція) – це вихідний принцип здійснення правосуддя, що полягає в гарантуванні суб'єктові правозастосування (судді) правомочностей щодо обрання найбільш оптимального варіанту вирішення правового питання, відповідно до нормативно визначених меж, вихідних засад та цілей права, конкретних обставин справи [2, с. 6]. На думку А. Макаренко, суддівський розсуд – це правозастосовна інтелектуально-вольова діяльність судді, що являє собою передбачену кримінальним законом міру свободи вибору одного з варіантів рішення у кримінальній справі [3, с. 44]. У широкому тлумаченні Л. Остафійчук пропонує такне визначення суддівського розсуду: суддівський (судовий) розсуд (дискреція) – це вихідний принцип здійснення правосуддя, який полягає в гарантуванні суб'єктові правозастосування (судді) правомочностей щодо обрання найбільш оптимального варіанту вирішення правового питання, відповідно до нормативно визначених меж, вихідних засад та цілей права, відповідно до закону, обставин справи, засад доцільності, справедливості, розумності [4, с. 62]. О. Панасюк під суддівською дискрецією (розсудом) розуміє реалізацію судом своїх дискреційних повноважень під час здійснення кримінального провадження [5, с. 151, 154]. На думку М. Савенка, суддівський розсуд – це інтелектуально-вольова діяльність, спрямована на законне, об'єктивне, неупереджене і справедливе вирішення спірних питань, що виникають у судочинстві або є предметом розгляду у випадках, дозволених або не врегульованих законом [6, с. 75].

Різні підходи до визначення категорії «суддівський розсуд» застосовуються і в зарубіжних науковців. Зокрема, А. Барак суддівський розсуд інтерпретує як повноваження, які закон надає судді, щоб зробити вибір з декількох альтернатив, з яких кожна законна. При цьому, автор виділяє три типи суддівського розсуду: вибір із сукупності фактів, що є необхідними для вирішення спору; суддівський розсуд при застосуванні норми, що припускає вибір з різних варіантів застосування, які допускаються цією нормою, одного, котрий суддівський розсуд знаходить найбільш придатним у даній ситуації; суддівський розсуд при встановленні самої норми, що припускає вибір з нормативних можливостей найбільш придатного варіанта [7, с. 10].

У поняття суддівського розсуду О. Сеньків вкладає два суттєві елементи: 1) динамічний, що визначає розсуд через призму діяльності суду як інтелектуально-вольову владну діяльність, сутність якої полягає в наданні правозастосувальному суб'єкту у відповідних випадках повноваження вирішувати спірне правове питання, виходячи з цілей та принципів права,

інших загальних положень закону, конкретних обставин справи, справедливості тощо; 2) статичний, що розглядає природу розсуду з позицій змісту повноважень суду, що становлять його права та обов'язки, тобто правомочність суду, надану державою [8, с. 324-328].

За твердженням М. Савчина, свобода розсуду судді полягає в обранні оптимального варіанта вирішення юридичної справи, виходячи з основоположних принципів права, зокрема, поваги до прав людини, верховенства права та демократії [9, с. 33].

Проблема суддівського розсуду в процесі оцінки суддями обставин справи є дуже складною. Тому останнім часом неабиякої актуальності набувають питання меж суддівського розсуду. Як зазначає Н. Гураченко, питання оптимізації меж суддівського розсуду набуває особливої уваги у зв'язку з тим, щоб, з одного боку, кваліфікований та добросовісний суддя мав якомога ширші можливості щодо максимального врахування обставин конкретної справи, а з іншого – некваліфікований чи недобросовісний суддя не міг би неналежно реалізовувати або зловживати наданим йому розсудом [10, с. 298].

У вітчизняній юридичній літературі Г. Мельник зазначає, що межами суддівського розсуду є об'єктивні та суб'єктивні критерії правомірності прийнятого дискреційного рішення. До об'єктивних критеріїв (меж) судового розсуду (тобто тих, які мають об'єктивний зовнішній вияв) належать правові норми, узагальнення судової практики, рішення вищих судових інстанцій, позовні вимоги сторін, положення договору між сторонами. Перелік суб'єктивних меж судового розсуду (тобто тих, які не мають чіткої зовнішньої об'єктивації) є набагато ширшим. На думку дослідника, до них можна зарахувати принципи права та критерії справедливості, відображені у правосвідомості судді; концепцію праворозуміння, притаманну судді, котрий розглядає справу; розуміння суддею власної ролі у правовій системі, соціального та політичного ефекту ухваленого ним рішення; самі суспільні відносини, які необхідно врегулювати шляхом ухвалення судового рішення; тенденції судової практики з певних категорій спорів; загальний зміст законодавства щодо певного питання, його суть та спрямованість; ступінь обґрунтованості кожного з можливих варіантів рішення тощо [11, с. 45-46].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, суддівський розсуд є важливим елементом конституційно-правового статусу суддів. Суддівський розсуд (дискреція, угляд) – важливий чинник реалізації суддями відповідних прав і обов'язків при здійсненні правосуддя, тому стосується таких елементів їх правового статусу, як принципи правового статусу та првосуб'єктність. Суддям надається можливість обрати один правомірний варіант із кількох можливих з урахуванням юридичних і фактичних обставин справи, керуючись принципами та нормами права, а також власним розсудом, що базується на власному переконанні суддів та їх правосвідомості. Загальний характер та гнучкість норм права дозволяють суддям обрати законну модель рішення, виходячи з їх розуміння справедливості та моральних цінностей. У юридичній науці суддівський розсуд класифіковано за різними критеріями та запропоновано різні підходи до його визначення.

Джерела та література:

1. Бігун В. С. Філософія правосуддя: ідея та здійснення: монографія. Київ, 2011. 303 с.
2. Куфтирев П. В. Суддівський розсуд у теорії права: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2009. 20 с.
3. Макаренко А. С. Теоретичні аспекти здійснення суддівського розсуду при призначенні покарання. Вісник Верховного Суду України. 2011. № 6. С. 44-48.
4. Остафійчук Л. А. До питання змістовних складових поняття «суддівського розсуду» при здійсненні правосуддя. URL: <http://archive.ws-conference.com/do-pitannya-zmistovnix-skladovix-ponyattya-suddivskogo-rozsudu-pri-zdijsnenni-pravosudnya/> (дата звернення: 16.10.2019).
5. Панасюк О. А. Поняття та ознаки дискреційних повноважень суду у кримінальному провадженні. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія юридичні науки. 2017. Вип. 5. Т. 2. С. 149-154.
6. Савенко М. Д. Суддівський розсуд у цивільному процесі. Наукові записки НаУКМА: Юридичні науки. 2004. Т. 26. С. 75-79.

7. Барак А. Судейское усмотрение. Перевод с английского. Москва, 1999. 376 с.

8. Сеньків О. І. Плюралізм наукових поглядів на проблематику юридичної природи судового розсуду в адміністративному судочинстві. Держава і право. Юридичні і політичні науки. 2008. № 42. С. 322-330.

9. Савчин М. В. Конституціоналізм і природа конституції: теорія і практика реалізації: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.02. Київ, 2013. 502 с.

10. Гураленко Н. А. Свобода вибору як атрибутивна ознака суддівського розсуду. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2012. № 4. С. 292-304.

11. Мельник Г. П. Судовий розсуд (дискреція) як явище правової системи. Наукові записки НаУКМА. 2009. Т. 90: Юридичні науки. С. 44-47.

Kravchuk V., Ielizarova N. Judicial discretion as a element of the constitutional and legal status of judges. *The article is devoted to judicial discretion, which embodies the essence of the legal status of a judge. The content of judicial discretion is revealed, taking into account the peculiarities that arise after a person acquires the legal status of a judge.*

Keywords: *legal status of a judge, legal awareness of judges, judicial discretion, judge.*

ОСОБЛИВОСТІ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН МІЖ ФІЗИЧНИМИ ОСОБАМИ

Н. В. Кузьмич

Науковий керівник: к.ю.н., доц. І. М. Якушев

У статті розглянуто питання про особливості виникнення та припинення трудових відносин між фізичними особами. Доведено, що виникнення трудових правовідносин у даному випадку можливе лише за наявності юридичних фактів, які опосередковують волю майбутніх контрагентів. Звертається увага на недосконалість правового регулювання підстав розірвання трудового договору з ініціативи фізичної особи - роботодавця, пов'язаних з обмеженням дієздатності громадян або визнання їх недієздатними.

Ключові слова: *трудовий договір, трудові відносини, фізична особа-роботодавець.*

Реалізація громадянами права на працю здійснюється, як правило, шляхом укладення трудового договору із роботодавцем. Стаття 21 Кодексу законів про працю України (далі - КЗпП) встановлює, що стороною трудового договору виступає власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган чи фізична особа [1], а ст. 7 КЗпП визначає, що особливості регулювання праці осіб, які працюють у фізичних осіб за трудовими договорами, встановлюються законодавством.

У першу чергу варто зазначити, що коло юридичних фактів, які породжують трудові відносини за участю фізичних осіб, є значно вужчим, аніж у разі використання найманої праці юридичними особами та державою в особі її органів. Виникнення трудових правовідносин у даному випадку можливе, як правило, лише за наявності юридичних фактів, які опосередковують волю майбутніх контрагентів.

Визначальну роль, яку відіграє трудовий договір у механізмі виникнення трудових відносин, вдало відобразив В. І. Прокопенко. «Навіть тоді, коли застосовуються інші підстави виникнення трудових правовідносин, такі як адміністративний акт призначення на посаду, проводяться вибори або конкурсне заміщення посад чи здійснюється розподіл на роботу після закінчення навчання в певних навчальних закладах, оформлення трудових відносин проводиться укладенням трудового договору, конкретний зміст якого встановлюється вільним волевиявленням і угодою між сторонами» [2, с. 167].

Характеристику змісту трудових правовідносин між фізичними особами варто розпочати із розгляду права працівника на фактичне виконання роботи відповідно до укладеного трудового договору і обов'язку роботодавця надати таку роботу.

Право на фактичне виконання роботи конкретизується через узгодження у трудовому договорі трудової функції працівника. У науці трудового права її традиційно розуміють як роботу за певною професією, спеціальністю чи посадою [3, с. 27]. П. Д. Пилипенко звертає увагу на те, що трудова функція характеризується поєднанням суб'єктивних чинників: професією, спеціальністю, кваліфікацією та чинників об'єктивного плану: відповідною посадою чи виконуваною роботою. Переважно лише чинники об'єктивного характеру вказуються у конкретних трудових договорах і саме вони визначають трудову функцію працівника [4, с. 170, 171].

Під час застосування праці юридичними особами, коли умови майбутнього трудового договору, як правило, відомі заздалегідь, сторонам залишається конкретизувати трудову функцію працівника. Що ж до використання фізичними особами найманої праці, то у цьому випадку не завжди можливо визначити коло обов'язків працівника лише за допомогою централізовано встановлених професійних назв чи кваліфікаційних характеристик. Саме тому, на наш погляд, у п. 2 Форми трудового договору між працівником і фізичною особою передбачено можливість докладного визначення характеристики наступної роботи [5].

Чинне трудове законодавство, визнавши фізичну особу роботодавцем, не встановлює особливостей припинення трудових відносин за їх участю. Проте, специфіка суб'єктного складу трудових правовідносин між фізичними особами накладає певний відбиток на можливість застосування деяких підстав їх припинення

Припинення трудових відносин відбувається внаслідок смерті працівника. Чинний КЗпП України не містить норм, які б регламентували таку ситуацію. Лише п. 4.3 Інструкції про порядок ведення трудових книжок працівників містить певні вказівки з цього приводу [6].

Припинення трудових відносин може спричинити також смерть роботодавця – фізичної особи. Схожа за наслідками ситуація виникає у разі ліквідації підприємства, установи, організації, яку регламентує п. 1 ст. 40 і глава III-А КЗпП України, що передбачає завершений правовий механізм звільнення працівників.

Факт смерті працівника чи роботодавця – фізичної особи відповідно до ст. 49 ЦК України є актами цивільного стану [7]. Відповідно до ст. 2 Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» [8] актами цивільного стану є події та дії, які нерозривно пов'язані з фізичною особою і започатковують, змінюють, доповнюють або припиняють її можливість бути суб'єктом цивільних прав та обов'язків. Вони є юридичними фактами, з якими закон пов'язує виникнення, зміну або припинення відповідних прав та обов'язків.

Отже, підставою для припинення трудових відносин у разі смерті працівника або роботодавця – фізичної особи є свідоцтво про смерть, видане у встановленому порядку. Запис до трудової книжки працівника у даному випадку має вчиняти, на наш погляд, посадова особа державної служби зайнятості, яка і має пересвідчитися у відповідному юридичному факті. Аналогічні правові наслідки наступають у випадку визнання когось із суб'єктів трудових правовідносин померлим за рішенням суду (ст. 46, 47 ЦК України) або безвісно відсутнім (ст. 43 ЦК України).

Підставами припинення трудового договору повинні бути і випадки обмеження роботодавця у дієздатності відповідно до рішення суду. Суд може обмежити цивільну дієздатність фізичної особи, якщо вона страждає на психічний розлад, який істотно впливає на її здатність усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними, або зловживає спиртними напоями, наркотичними засобами, токсичними речовинами тощо і тим ставить себе чи свою сім'ю, а також інших осіб, яких вона за законом зобов'язана утримувати, у скрутне матеріальне становище. Над фізичною особою, цивільна дієздатність якої обмежена, встановлюється піклування. Вона у цьому разі може самостійно вчиняти лише дрібні побутові правочини. Правочини щодо розпорядження майном та інші правочини, що виходять за межі дрібних побутових, вчинюються особою, цивільна дієздатність якої обмежена, за згодою піклувальника. Отже, припинення трудового договору у такому випадку може бути ініційовано самостійно роботодавцем, але зі згоди його піклувальника.

Фізична особа може бути визнана судом недієздатною, якщо вона внаслідок хронічного, стійкого психічного розладу не здатна усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними. Вона визнається недієздатною з моменту набрання законної сили рішенням суду про це.

Враховуючи, що відповідно до ст. 41 ЦК України над недієздатною фізичною особою встановлюється опіка і вона не має права вчиняти будь-якого правочину, здійснювати припинення трудового договору з працівником від імені роботодавця та в його інтересах повинен опікун фізичної особи. Таке звільнення не можна вважати вчиненим з ініціативи третьої особи, оскільки замість роботодавця діє його опікун, який має виконувати усі необхідні дії, пов'язані із оформленням звільнення, проведенням розрахунків з працівником, зняттям трудового договору з реєстрації у державній службі зайнятості тощо.

Роботодавець – фізична особа повинен мати можливість припинити трудові відносини з працівником у спрощеному порядку, якщо підставами є обставини, які не залежать від волевиявлення роботодавця - фізичної особи. До таких варто віднести п. 10 ч. 1 ст. 40 КЗпП (призову або мобілізації власника - фізичної особи під час особливого періоду), обмеження на здійснення підприємницької діяльності у зв'язку із запровадженням заходів, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19) [9]

Наведене вище підтверджує необхідність вдосконалення законодавчого регулювання трудових відносин між фізичними особами як при укладенні трудового договору, так і при його зміні та припиненні.

Джерела та література:

1. Кодекс законів про працю України. Затверджений Законом УРСР № 322-VIII від 10.12.1971 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 30.10.2020).
2. Прокопенко В. І. Трудове право України: Підручник. Харків: Фірма «Консум», 1998. 480 с.
3. Ставцева А. И., Хохрякова О. С. Трудовой договор. Москва: Юрид. лит., 1983. 176 с.
4. Трудове право України. Підручник для студ. юрид. спеціальностей вищ. навч. закладів / Пилипенко П. Д., Бурак В. Я., Козак З. Я. та ін.; За ред. П. Д. Пилипенка. Київ: Видавничий Дім "Ін Юре", 2014. 548 с.
5. Про затвердження Форми трудового договору між працівником і фізичною особою, яка використовує найману працю, та Порядку реєстрації трудового договору між працівником і фізичною особою, яка використовує найману працю. Наказ Міністерства праці і соціальної політики України від 08.06.2001 р. № 260. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0554-01> (дата звернення 26.11.2020 р.).
6. Про порядок ведення трудових книжок працівників: Інструкція, затверджена наказом Міністерством праці України, Міністерством юстиції України, Міністерством соціального захисту України від 29.07.1993 р. № 58. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0110-93> (дата звернення: 30.10.2020).
7. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 30.10.2020).
8. Про державну реєстрацію актів цивільного стану: Закон України від 01.07.2010 р. № 2398-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2398-17> (дата звернення: 30.10.2020).
9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України від 17 березня 2020 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/530-20#Text> (дата звернення: 30.10.2020).

Kuzmych N. Features of labour relations are between physical persons. *The article considers the question of the peculiarities of the emergence and termination of labor relations between individuals. It is proved that the emergence of labor relations in this case is possible only in the presence of legal facts that mediate the will of future contractors. Attention is drawn to the imperfection of the legal regulation of the grounds for termination of the employment contract at the initiative of a natural person - employer, related to the restriction of legal capacity of citizens or recognition of their incapacity.*

Keywords: *employment contract, labor relations, natural person-employer.*

ПРАВОВИЙ СТАТУС ТА ЗАХИСТ ВИКРИВАЧІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**Д. Р. Куцериб***Науковий керівник: к.ю.н. С. В. Романцова*

З'ясовано важливість інститут викривачів як заходу протидії виникнення та поширення корупції в Україні. Визначено правовий статус викривачів, механізм їх залучення та захисту у кримінальному провадженні.

Ключові слова: *викривач, правовий статус, захист.*

В сучасному світі питання корупції стало одним з найважливіших, адже це проблема світового масштабу. Корупція підриває економічні основи держави, поглинає ресурси, які натомість могли б сприяти розвитку громадянських свобод та благополуччя населення, стає основною причиною недовіри населення до владних структур. Тому боротися з цим явищем потрібно. Одним із найбільш ефективних заходів щодо протидії корупції є своєчасне інформування правоохоронних органів про факти корупції, під час якого особлива роль належить викривачам.

Інститут викривачів з'явився як наслідок прийняття Закону України «Про запобігання корупції». Водночас, інститут викривачів стане одним із найбільш важливим запобіжним заходом протидії виникнення та поширення корупції в Україні.

Викривачем є фізична особа, яка за наявності переконання, що інформація є достовірною, повідомила про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень, вчинених іншою особою, якщо така інформація стала їй відома у зв'язку з її трудовою, професійною, господарською, громадською, науковою діяльністю, проходженням нею служби чи навчання або її участю у передбачених законодавством процедурах, які є обов'язковими для початку такої діяльності, проходження служби чи навчання [1].

Поняття «викривач» Кримінальний процесуальний кодекс України розкриває через основні ознаки вказаного суб'єкта - фізична особа, яка за наявності переконання, що інформація є достовірною, звернулася із заявою або повідомленням про корупційне кримінальне правопорушення до органу досудового розслідування [2].

На викривача покладаються обов'язки не лише повідомити про злочин, а й активно сприяти його розкриттю. Також викривач може отримати винагороду, яку законодавець передбачив для ініціативності викривачів. Відповідно до Кримінального процесуального кодексу України, за повідомлення про корупційний злочин, активне сприяння його розкриттю, якщо грошовий розмір предмета злочину або завдані державі збитки від такого злочину в п'ять тисяч і більше разів перевищують розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на час вчинення злочину, викривачу виплачується винагорода у вигляді 10 відсотків від грошового розміру предмета корупційного злочину або від завданого державі збитку після ухвалення обвинувального вироку суду, але не більше трьох тисяч мінімальних заробітних плат, встановлених на час вчинення злочину [2]. Конкретний розмір винагороди, що підлягає виплаті викривачу, визначає суд з урахуванням таких критеріїв: персональність та важливість інформації. У разі відсутності хоча б одного із зазначених критеріїв суд приймає вмотивоване рішення про відмову у виплаті винагороди.

Законодавець визначив не лише критерії інформації, а й вимоги до суб'єкта її надання, тобто не кожна особа, яка набула статусу викривача, має право на винагороду. Права на винагороду не має особа, яка:

1) повідомила про корупційний злочин у рамках угоди у кримінальному провадженні або яка є співучасником корупційного злочину, про який вона повідомила;

2) повідомила про корупційний злочин як викривач, маючи при цьому можливість для здійснення офіційного повідомлення про виявлений злочин у межах реалізації своїх службових повноважень.

Винагорода виплачується викривачу за рахунок Державного бюджету України, органами державного казначейства за процедурою безспірною списання [2].

Захист осіб, які надають допомогу в запобіганні та виявленні корупції (викривачів) є невід'ємною складовою боротьби з корупцією як негативним суспільним явищем. Важливість інституту викривача для боротьби з корупційними проявами підтверджується також міжнародним правом. Насамперед, таке правило вперше на універсальному рівні було закріплене в Конвенції ООН проти корупції, як базовому і головному міжнародно-правовому акті у сфері антикорупційної діяльності, а саме статтею 33 передбачено, що кожна держава-учасниця розглядає можливість включення до своєї внутрішньої правової системи належних заходів для забезпечення захисту будь-яких осіб, які добросовісно й на обґрунтованих підставах повідомляють компетентним органам про будь-які факти, пов'язані зі злочинами, передбаченими цією Конвенцією, від будь-якого несправедливого поводження.

Коли справа доходить до суду, викривач підпадає під дію Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», згідно з яким викривач, його члени сім'ї та близькі родичі мають право на забезпечення безпеки, якщо шляхом погроз або інших протиправних дій щодо них робляться спроби вплинути на учасників судового процесу. Для прикладу, для забезпечення безпеки учасника кримінального провадження, суд за власною ініціативою або за клопотанням учасників кримінального провадження може прийняти рішення про проведення допиту учасника кримінального провадження з використанням відеоконференції при трансляції з іншого приміщення, в тому числі у спосіб, що унеможливіло ідентифікацію особи, яка дає показання [3].

Щоб інститут захисту викривачів в Україні запрацював повною необхідною:

1) створити доступні і безпечні, насамперед, зовнішні канали розкриття інформації (в тому числі запровадити санкції за порушення анонімності і конфіденційності викривача, утиски та переслідування з боку зазначених ним осіб);

2) розповсюдити захист викривачів на не тільки розкриття інформації про корупцію та пов'язані з нею правопорушення, передбачені Законом про запобігання корупції, а і на розкриття інформації про всі незаконні дії;

3) реформувати судові та правоохоронні органи для дійсного захисту викривачів державою; створити незалежний орган для розслідування повідомлень викривачів;

4) розробити в законодавстві реальні процедурні механізми захисту, що зроблять чинні правові норми не лише декларативними а й ефективними [4].

Отже, щоб населення не боялось говорити про корупційні правопорушення, з якими вони стикаються, необхідно державі вивести захист викривачів на новий рівень, заохочувати таких осіб. З боку держави має бути належний рівень контролю за можливим вчиненням корупційних діянь, щоб суспільство могло відчувати реальний захист та підтримку, допомогу. Також важливим фактором для боротьби з корупцією є громадська свідомість, неприйняття корупції. Важливо змінити ставлення людей до викривачів і переконати громадян інформувати про корупційні правопорушення та інші злочинні діяння й не боятися настання для них наслідків, які б загрожували життю, здоров'ю, житлу чи майну викривачів і їхніх близьких осіб. Необхідно забезпечити таким особам належну правову допомогу та можливість отримання винагороди за певну надану інформацію у формі фінансових заохочень.

Джерела та література:

1. Про запобігання корупції. Закон України від 14 жовтня 2014 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>;

3. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. Закон України від 23 грудня 1993 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text>

4. Захист викривачів корупції: як це працює в Україні та в світі / Ольга Тимченко і Олександр Калітенко. – «Transparency International Україна». URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/27118580.html>.

Kytseryb D. Legal status and protection of expositors in criminal proceedings. *The importance of the institution of whistleblowers as a measure to combat the emergence and spread of corruption in Ukraine has been clarified. The legal status of whistleblowers, the mechanism of their involvement and protection in criminal proceedings are determined.*

Keywords: *whistleblower, legal status, protection.*

СВЯЩЕННОСЛУЖИТЕЛЬ ЯК СВИДОК У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Н. С. Куцір

Науковий керівник: к.ю.н. С. В. Романцова

Аргументовано можливість виступати свідком у кримінальному провадженні священнослужителів, проаналізовано досвід зарубіжних країн, запропоновано вирішення проблеми.

Ключові слова: *свідок, священнослужитель, показання, кримінальне провадження.*

Показання свідків є достатньо поширеним джерелом доказування, адже фактично жодна кримінальна справа не обходиться без них. На підставі показань свідка приймається рішення про винуватість чи невинуватість особи щодо якої відкрито кримінальне провадження.

Свідком є фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань. Свідок має право відмовитися від подання пояснень, показань щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначене в п. 1 ч. 1 ст. 3 КПК України. До них, зокрема, належать: чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі. Відповідно до ч. 2 ст. 65 КПК України не можуть бути допитані як свідки, зокрема, священнослужителі – про відомості, одержані ними на сповіді віруючих [1].

Законодавець у ч. 3 ст. 65 КПК України одночасно закріплює, що, зокрема, священнослужителі, з приводу зазначених довірених відомостей можуть бути звільнені від обов'язку зберігати професійну таємницю особою, що довірила їм ці відомості, у визначеному нею обсязі. Таке звільнення здійснюється у письмовій формі за підписом особи, що довірила зазначені відомості.

Відповідно до ч.8 ст. 128-1 Кримінально-виконавчого кодексу України таємниця сповіді є недоторканою і охороняється законом. Забороняється оприлюднювати, фіксувати технічними засобами та відтворювати будь-яку інформацію, отриману зі сповіді. Відомості, отримані зі сповіді, не можуть бути предметом досудового розслідування, досудового слідства чи кримінального провадження, використовуватися як доказ. Ніхто в жодному разі не може допитувати священнослужителя, перекладача чи іншу особу з питань, пов'язаних з конфіденційністю сповіді [2].

При встановленні імунітету священнослужителів у кримінальному процесі України необхідно враховувати наступні особливості про те, що імунітет від дачі показань застосовується лише щодо відомостей, які були отримані священнослужителем саме під час обряду сповіді [3; с. 96].

Для порівняння, у п. 1 ч. 1 параграфу 53 КПК Федеративної Республіки Німеччини вказано, що священнослужителі вправі відмовитися від надання показань про те, що їм довірено або стало відомим при виконанні обов'язків духовної особи [4, с. 109-110].

Це більш широке поняття, ніж таємниця сповіді. До інформації, яка отримана священнослужителем при виконанні ним обов'язків духовної особи, відноситься будь-яка інформація, що надійшла під час бесіди у церковному контексті, а не тільки сповіді [5].

Водночас, трапляються випадки, коли при сповіді віруючих, особа зізнається священнослужителю, наприклад, у вбивстві іншої особи. Також дана особа, що сповідається, надає згоду в письмовій формі про те, що такий священнослужитель може виступати в якості свідка щодо неї. Проте навіть за наявності такої письмової згоди, священник відмовляється давати показання.

Відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача без поважних причин від виконання покладених на них обов'язків у суді, Вищій раді правосуддя, Конституційному Суді України, або під час провадження досудового розслідування, здійснення виконавчого провадження, розслідування тимчасовою слідчою комісією чи спеціальною тимчасовою слідчою комісією Верховної Ради України є кримінально караню. Про це законодавець прямо зазначає в статті 385 КК України [6].

Відповідно до п. 5 ст. 3 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» (далі – Закон) ніхто не має права вимагати від священнослужителів відомостей, одержаних ними при сповіді віруючих [7].

З вище наведеного випливає те, що існує конкуренція між п. 5 ст. 3 Закону та ч. 3 ст. 65 КПК України, отож, потрібно з'ясувати, чи все ж можна священнослужителя притягнути до кримінальної відповідальності за відмову давати свідчення, навіть при наявності письмової згоди особи, що довірила йому ці відомості.

У разі існування неузгодженості між нормами, виданими одним і тим самим нормотворчим органом, застосовується акт, виданий пізніше, навіть якщо прийнятий раніше акт не втратив своєї чинності. Така неузгодженість може виникнути внаслідок того, що прийняття нової норми не завжди супроводжується скасуванням «застарілих» норм з одного й того ж питання [8].

Однак, обидва нормативно правові акти мають однакову юридичну силу, тому застосовувати слід норму Кримінального процесуального кодексу України, оскільки він прийнятий 13 квітня 2012 року, а Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» було прийнято 23 квітня 1991 року. Тому за відмову давати показання за наявності письмової згоди особи, яка дала таку згоду, можна притягнути священнослужителя до кримінальної відповідальності.

Отже, доцільно було б дозволити священнослужителям повідомляти правоохоронні органи про готування до кримінального правопорушення особи, яка розповіла священнику про таке готування, але за умови, що об'єктом такого кримінального правопорушення є життя людини, як найвища соціальна цінність, а також якщо священнослужителю не вдалось відмовити особу від вчинення такого кримінального правопорушення в майбутньому. Аналіз вітчизняного та зарубіжного законодавства щодо можливості притягнути священнослужителя до кримінальної відповідальності за відмову давати показання в якості свідка дає підставу для висновку про необхідність подальшого удосконалення законодавства та усунення конкуренції норм.

Джерела та література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>;
2. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11 липня 2003 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>;
3. Денисенко Г. В. Імунітет від дачі показань священнослужителями в кримінальному процесі України. Web of science and academic researcher. № 1. 2019. С. 96-98
4. Головченков П., Спица Н. Уголовно-процессуальный кодекс Федеративной Республики Германия. Научно-практический комментарий и перевод текста закона. Москва. 2012. С. 356
5. Поляк У. О. Заборона допиту священнослужителя як свідка у кримінальному процесі. Innovative Solutins in Modern Science. № 2(38). 2020. С. 13

6. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_033;

7. Про свободу совісті та релігійні організації від 23 квітня 1991 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text>;

8. Щодо практики застосування норм права у випадку колізії від 26 грудня 2008 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0758323-08#Text>

Kutsir N. Priest as a witness in criminal proceedings. *The possibility for a clergyman to testify in criminal proceedings was argued, the experience of foreign countries was analyzed, and a solution to the problem was proposed.*

Keywords: *witness, clergyman, testimony, criminal proceedings.*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Я. А. Миронченко, О. А. Боричевська

Науковий керівник: ст. викл. Н. І. Вознюк

Стаття присвячена аналізу нормативних актів щодо правового забезпечення навчання дітей з особливими потребами. Здійснено аналіз міжнародних актів, які визначають основні принципи і напрями інклюзивної освіти. Виокремлено основні положення національного законодавства в частині забезпечення інклюзивного навчання для дітей з особливими потребами.

Ключові слова: *інклюзивна освіта, особи з особливими освітніми потребами.*

Україна, приєднавшись до основних міжнародних договорів у сфері прав людини, взяла на себе зобов'язання щодо дотримання загальнолюдських прав, зокрема, щодо забезпечення права на освіту осіб з особливими освітніми потребами. Конституція України проголошує нашу державу соціальною – це є важливою гарантією забезпечення та захисту соціальних прав людини, у тому числі права на освіту. Згідно Конституції та чинного законодавства держава повинна забезпечити доступність до якісної освіти усім громадянам, зокрема дітям з особливими освітніми потребами. Створення інклюзивного освітнього середовища – це один із пріоритетних напрямів державної політики щодо розвитку освіти, що обумовлює актуальність теми дослідження.

Впровадження інклюзивної освіти в Україні базується на соціальній моделі інвалідності. Соціальність державного піклування полягає в тому, що держава гарантує рівні права і можливості усім без винятку особам при здійсненні ними прав: на життя, безпечні умови навколишнього середовища, оздоровлення, освіту, працю, відпочинок, досягнення. Україна, на наш погляд, на даний час знаходиться в перехідному періоді від соціальної держави раннього типу до зрілого. Державне адміністрування поступово трансформується у державне управління, яке є оптимальним для забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти. Поєднання державного адміністрування та публічного управління має забезпечувати здійснення специфічних завдань інклюзивної освіти через призму потреб на локальному рівні.

Регулювання освітньої політики щодо дітей з особливими потребами відбувається на найвищому міждержавному рівні через низку нормативних актів: Конвенція ООН про права дитини (1989 р.), Всесвітня декларація «Освіта для всіх» (1990 р.), Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для осіб з інвалідністю ООН (1993 р.), Саламанська декларація та рамки дій (1994 р.) [1, с. 46].

Вперше термін «інклюзивна освіта» був використаний у Саламанській декларації, прийнятій на Всесвітній конференції у 1994 році за підтримки ЮНЕСКО [2, с. 11]. В Україні концепція інклюзивної освіти отримала свій розвиток з початку XXI століття. Цьому передували пілотні проекти: міжнародний шведсько-український проект «Інклюзивна освіта

школярів з обмеженими можливостями», канадсько-український проект «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні», Пілотний проект опорних шкіл, Експериментальний проект із розвитку інклюзивної освіти, Всеукраїнський науково-педагогічний експеримент «Розвиток інклюзивного освітнього середовища у Запорізькій області» [1, с. 47].

Вітчизняне правове поле інклюзії активно формується. Вже внесено зміни до низки нормативно-правових актів щодо надання освітніх послуг. Простежуючи тенденцію цих змін, можна зробити висновок, що протягом 2010-2012 років вони відбувалися в нормативних актах нижчого ієрархічно-правового рівня (укази, постанови, накази, інструкції), переважно в галузевих актах щодо надання медичного супроводу осіб з інвалідністю, а тоді вже – у нормативних актах, що регулюють відносини у сфері надання освітніх послуг. З 2012 року зміни було внесено у спеціальні закони у сфері освіти, прийнято у новій редакції Закони України «Про вищу освіту» (2014 рік), «Про освіту» (2017 рік), «Про повну загальну середню освіту» (2020 рік).

На законодавчому рівні було закріплено трансформацію системи освіти із врахуванням особливостей навчально-пізнавальної діяльності дітей з особливими освітніми потребами. Інклюзивна освіта стала альтернативою попередній освітній системі, за якою такі діти навчалися у спеціальних школах, перебували на домашньому навчанні та були ізольовані від однолітків.

Проте слід зазначити, що в Україні упродовж 2018-2019 навчального року 37,7 тис. дітей навчаються у спеціальних закладах загальної середньої освіти, 15,8 тис. дітей – у санаторних школах і лише 11,8 тис. дітей охоплені інклюзивним навчанням у звичайних школах [2, с. 10], що свідчить про актуальність впровадження інклюзивної освіти в нашій державі. Розширення морального і суспільного кругозору, навчання майбутніх педагогів методик надання дітям з особливими потребами якісних освітніх послуг, вивчення зарубіжного досвіду в цьому питанні, відкриття освітніх закладів загальнодоступного типу для таких дітей дасть можливість створити механізм реагування на цю проблему, який сприятиме виходу держави з стану опікуна в дієвого реалізатора новітнього підходу на усіх означених рівнях (правовому, суспільному, медичному, освітньому). На наше переконання, ефективність впровадження інклюзивної освіти в сучасну освітню систему багато в чому залежить від підтримки та ініціатив місцевої влади та громад. Саме на місцевому рівні доцільно здійснювати моніторинг успішності освітнього процесу осіб з особливими потребами.

Отже, формування правового поля інклюзивної освіти в Україні на сучасному етапі має перейти з декларативних підходів до регламентування процедур впровадження на місцях. На законодавчому рівні та через впровадження пілотних проектів слід сформувати комплекс процедур для організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх школах. Актуальним залишається нормативно-правове забезпечення інклюзивної освіти в умовах введення жорсткого карантину, організація дистанційного навчання осіб з особливими освітніми потребами, а саме створення нормативно-законодавчого поля щодо забезпечення і фінансування послуг супроводу такої категорії здобувачів освіти.

Джерела та література:

1. Косовська М. А. Інклюзивна освіта в Україні: сучасний стан правового регулювання й перспективи розвитку. Юридичний науковий електронний журнал. 2016. № 6. С. 45-48.
2. Порошенко М. А. Інклюзивна освіта: навчальний посібник. Київ: ТОВ «Агентство «Україна», 2019. 300 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/inkluziyvne-navchannya/posibniki/inkluziyavanz.pdf>

MyronchenkoY, Borychevska O. Legal regulation of inclusive education in Ukraine: current state and development prospects. *The article is devoted to the analysis of regulations on the legal provision of education for children with special needs. An analysis of international acts that define the basic principles and directions of inclusive education. The main provisions of the national legislation in terms of providing inclusive education for children with special needs are highlighted.*

Keywords: *inclusive education, people with special educational needs.*

ФОРМИ ПРАВОЧИНУ ЯК СПОСОБИ ЗОВНІШНЬОГО ВИРАЖЕННЯ ВОЛІ СТОРІН**Н. С. Міліщук***Науковий керівник: к.ю.н. А. М. Демчук*

У тезах досліджується проблема класифікації форм правочинів. Зокрема розкривається більш ширший видовий розподіл форм правочинів, їхнє співвідношення та відмінність.

Ключові слова: форма правочину, усна форма, письмова форма, кваліфікована письмова форма, державна реєстрація, мовчання, конклюдентні дії, поведінкове волевиявлення.

Щодня кожен із нас реалізує свою цивільну правосуб'єктність, іноді навіть не звертаючи на це особливої уваги.

Так, наприклад, користуючись громадським транспортом, обідаючи в закладах громадського харчування, здійснюючи покупки до дому в супермаркеті чи поповнюючи баланс рахунку свого мобільного телефону ми вчиняємо так звані дрібні правочини. Такі дії для нас і оточуючих залишаються майже непомітними, оскільки вартість речей чи послуг, які ми в результаті набуваємо, є невеликою, а сам правочин здійснюється, в основному, шляхом реалізації нашого волевиявлення в усній (словесній) або поведінковій (несловесній). Інші - більш значні правочини ми вчиняємо у письмовій або кваліфікованій письмовій формі, наприклад договір купівлі-продажу нерухомого майна чи транспортного засобу.

Тож необхідно розуміти, яким чином вибір форми укладення правочину може вплинути на права, обов'язки договірних сторін, а також чи те, будуть забезпечені кожній із сторін гарантії захисту прав та виконання обов'язків.

Поняття «форма правочину» фактично не визначається законодавцем в жодному з нормативно-правових актів. Натомість основний цивільно-правовий Закон все ж встановлює основні ознаки, за якими можна зрозуміти зміст поняття.

Так, відповідно до ч. 4 ст. 203 Цивільного Кодексу України (далі – ЦК України), правочин має вчинятися у формі, встановленій законом.

Більше деталізує поняття форми правочину ст. 205 ЦК України, згідно якої правочин може вчинятися усно або в письмовій (електронній) формі. Сторони мають право обирати форму правочину, якщо інше не встановлено законом. У випадках, встановлених договором або законом, воля сторони до вчинення правочину може виражатися її мовчанням [1].

Отже, виходячи з положень ч. 4 ст. 203 та ст. 205 ЦК України, форма правочину має такі ознаки:

- фіксує вираження волі особи (сторін);
- характеризується зовнішнім проявом (вербальним, невербальним (поведінковим));
- передбачається законом або може бути обрана сторонами на власний вибір;
- форма є однією із обов'язкових умов набрання чинності правочину, критерієм його дійсності та не нікчемності.

Тому, з вище наведеного можна зробити висновок про те, що форма правочину – це зовнішнє вираження та фіксація волевиявлення особи (осіб) щодо встановлення, зміни чи припинення (взаємних) прав та обов'язків у визначений законом спосіб.

В загальному, ЦК України містить поділ форм правочину на усну та письмову (електронну).

За ст. 206 ЦК України, усно можуть вчинятися правочини, які повністю виконуються сторонами у момент їх вчинення, за винятком правочинів, які підлягають нотаріальному посвідченню та (або) державній реєстрації, а також правочинів, для яких недодержання письмової форми має наслідком їх недійсність.

Відповідно до ст. 207 ЦК України, правочин вважається таким, що вчинений у письмовій формі, якщо його зміст зафіксований в одному або кількох документах, у листах,

телеграмах, якими обмінялися сторони, або за допомогою телетайпного, електронного або іншого технічного засобу зв'язку, або якщо він підписаний його стороною (сторонами).

Стаття 208 ЦК України визначає правочини, які належить вчиняти у письмовій формі: 1) правочини між юридичними особами; 2) правочини між фізичною та юридичною особою; 3) правочини фізичних осіб між собою на суму, що перевищує у двадцять і більше разів розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян; 4) інші правочини, щодо яких законом встановлена письмова форма.

Положення статті 209 ЦК України визначають, що у встановлених законом випадках, письмові правочини підлягають нотаріальному посвідченню.

Відповідно до пункту 35 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженої наказом міністерства юстиції України від 03.03.2004 року №20/5 (зі змінами та доповненнями), нотаріуси посвідчують правочини, нотаріальне посвідчення яких передбачено законом, а також за домовленістю сторін інші правочини, укладені у письмовій формі, нотаріальне посвідчення яких законом не передбачено (наприклад: договори позики, позички, договори про визначення часток або про зміну розміру часток, договір доручення тощо).

Крім того, необхідною умовою укладення деяких договорів є їх державна реєстрація, оскільки згідно ст. 210 ЦК України, правочин підлягає державній реєстрації у випадках, встановлених законом, зокрема, договори купівлі продажу нерухомого майна; договір найму будівлі або іншої капітальної споруди, укладений на строк не менше трьох років тощо [1].

Однак, окрім вище описаних форм правочинів, можна виділити і такі, що виражаються не лише у словесній формі, а в поведінковій.

Перша - конклюдентні дії, є активною поведінкою, хоча і не супроводжуються вербальним проявом волевиявлення (наприклад конклюдентними діями є: купівля, обмін товарів через автомати; оплата проїзду в громадському транспорті, придбання товарів у магазинах самообслуговування, оплата послуг без підписання акту прийому передачі послуг тощо). З такої активної поведінки легко зробити висновок про існування волі у сторін, реалізацію ними їхнього ж наміру.

Друга – мовчання, що є пасивною поведінкою або ж правомірною бездіяльністю. З такої поведінки волю особи можна встановити опосередковано, тобто лише у разі наявності законодавчого припису або угоди про таке, іншими словами – виявлення волі шляхом мовчання допускається лише у випадках, передбачених законом (продовження строку дії договорів, акцептуальні договори тощо) [2].

З огляду на різницю у правовій природі конклюдентних дій та мовчанні, мовчання варто розглядати більше к правову фікцію, за допомогою якої відсутність вираження волі особою у певних умовах слід вважати волевиявленням визначеного змісту, а в деяких окремих випадках мовчанням сторона може виразити свою волю до безпосереднього укладення правочину.

Однак, відповідно до принципу, закріпленому в п. 2.1.6 Принципів міжнародних комерційних договорів (принципи УНІДРУА), – «..мовчання, бездіяльність, сама по собі не є акцептом..», що рівнозначно принципу автономії волі та свободи волевиявлення.

У деяких випадках, мовчання може розцінюватись не тільки як згода у разі відсутності претензій, але як і відмова від укладення правочину. Наприклад, за ч. 2 ст. 644 ЦК України, якщо при усній пропозиції укласти договір не вказується строк для відповіді, договір буде вважатися укладеним, коли особа, які така пропозиція зроблена, негайно заявила про її прийняття. У такому разі мовчання свідчитиме про відмову від прийняття пропозиції [3].

З огляду на такий можливий видовий поділ форм вираження волі, варто розмежувати між собою конклюдентні дії та усну форму правочину, оскільки така воля чітко формулюється за волевиявлення не фіксуються на носіях.

Так, дійсність конклюдентних дій сторони ми можемо встановити лише шляхом сприйняття та аналізу поведінки з врахуванням обставин, що повинні свідчити про наявність наміру вчинити правочин (опосередковано). Натомість при аналізі усної форми правочину, ми здатні осгнути волю сторін більш безпосередньо, оскільки така воля чітко формулюється за допомогою слів .

Отже, враховуючи, вищеописані норми ЦК України, можна прийти до висновку. Що класифікація форм правочинів не обмежується лише поділом на усні та письмові. ЦК України містить норми, які фіксують можливість здійснювати волевиявлення у більш різноманітніші способи, які сторонами можуть використовуватися за домовленістю, або у визначених законом випадках.

Правильність обрання форми правочину здатне забезпечити якомога ефективніший захист прав, реалізацію обов'язків сторонами, гарантуватиме дійсність такого правочину, а відтак – і забезпечуватиме захист праввідносин, що склалися між сторонами, з боку Закону.

Джерела та література:

1. Цивільний кодекс України : наук.-практ. комент. / Є. О. Харитонов, В. В. Завальнюк, І. М. Кучеренко та ін. ; за заг. ред. Є. О. Харитонova, Н. Ю. Голубевої. – 7-е вид. – Х. : ТОВ «Одіссей», 2011. – С. 530-545.
2. Єременко Є. Співвідношення понять «Форма правочину» та «Способи волевиявлення» у цивільному праві України / Є. Єременко. // Юридичний вісник. – 2013. – № 2. – С. 114–118.
3. Янишен В. П. Мовчання як вираження волі сторони до вчинення правочину: окремі практичні аспекти / В. П. Янишен // Проблеми вдосконалення приватноправових механізмів набуття, передачі, здійснення та захисту суб'єктивних цивільних прав : матеріали «круглого столу», присвяч. пам'яті проф. Ч. Н. Азімова, м. Харків, 16 груд. 2016 р. – Харків, 2017. – С. 162–167.

Milishchuk N. Forms of transactions as ways of an external expression of the parties' will. *These investigate the problem of classification of forms of transactions. In particular, a broader species distribution of transaction forms, their ratio and difference are revealed.*

Keywords: *transaction form, oral form, written form, qualified written form, state registration, silence, implicit actions, behavioral expression of will.*

ПРІОРИТЕТИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

А. Д. Мосійчук

Науковий керівник: к.ю.н., доц. О. А. Шомпол

У тезах розглядаються основні пріоритети екологічної політики України та Європейського Союзу та наводяться пропозиції вдосконалення правового регулювання в цій частині.

Ключові слова: *екологічна політика, пріоритети екологічної політики, екологічна освіта.*

Екологічна політика наразі є ключовою сферою, адже саме вона визначає подальший розвиток держави стосовно такого важливого аспекту життєдіяльності. Її можна охарактеризувати як комплекс заходів, спрямованих на охорону довкілля, збереження і відновлення природних ресурсів, запровадження екологічно безпечних технологій, розвиток екологічної освіти тощо.

Метою дослідження є порівняльно-правовий аналіз пріоритетів екологічної політики України та країн ЄС.

1. Проблеми формування та реалізації екологічної політики на науковому рівні розглядали вітчизняні вчені: Андрейцев В. І., Балюк Г. І., Власенко Ю. Л., Гетьман А. П., Краснова М. В., Малишева Н. Р., Шемшученко Ю. С. та інші. Наразі це питання є вкрай актуальним, оскільки Україна взяла на себе зобов'язання перед міжнародною спільнотою і

зокрема перед ЄС в частині виконання Угоди про асоціацію. Цей політико-правовий документ є важливим у формуванні вітчизняної екологічної політики та її складових, оскільки його прийняття є значним кроком вперед у співпраці України та країн-членів ЄС.

2. У 2019 році був прийнятий закон «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року». Він прийшов на зміну аналогічному закону, який діяв до 2020 року. Такі законодавчі зміни є одним з проявів адаптації національного законодавства до законодавства ЄС. Чинним законом визначені основні недоліки вітчизняного суспільства у використанні природних ресурсів, основні цілі та завдання на найближчі 10 років щодо подолання цих проблем, а також очікувані результати та шляхи їх досягнення. Згідно з даним нормативно-правовим актом, на мою думку, основними проблемами нашого стану довкілля вважаються підпорядкованість екологічних пріоритетів економічній доцільності, неврахування наслідків для довкілля у законодавчих та нормативно-правових актах, недосконалість системи екологічної освіти та просвіти. Оскільки і в попередньому законі [1], і в діючому [2], окремим пунктом і окремою ціллю було визначено екологічну освіту, можна дійти висновку, що це і досі залишається актуальним питанням для нашої держави.

2. На противагу вітчизняному закону в Європейському Союзі діє Сьома екологічна програма, яка так само визначає пріоритети ЄС у сфері екології [3]. Проте вже у цьому акті підхід до вирішення екологічних проблем дуже сильно відрізняється від українського нормативно-правового акту. Відрізняється усім починаючи від постановки проблем, закінчуючи їх безпосереднім вирішенням. Перш за все, програма має назву «Жити добре в рамках обмеженості ресурсів нашої планети». Вже сама назва програми свідчить про те, що пріоритетом є повноцінне життя, але за умови раціонального використання природних ресурсів та їх швидкого відновлення.

3. Загалом однією із перших основних відмінностей програми ЄС від національного закону можна виділити те, що тут не виділяється окремим пунктом екологічна освіта. Рівень екологічної обізнаності суспільства там настільки високий, що не потребує окремого підтвердження і наголошування на цьому. Програма лише зазначає необхідність ще більшої популяризації такої обізнаності та її розповсюдження не лише в межах країн-членів ЄС, але й за межами Союзу. Вперше запровадження системи екологічної освіти було закріплено як пріоритет у Четвертій програмі дій з навколишнього середовища, яка була прийнята 19 жовтня 1987 року [4]. Саме в цій програмі було чітко передбачено забезпечення ширшого доступу громадськості до інформації та поширення екологічної інформації, а також розвиток екологічної освіти. У подальших програмах цей пріоритет вже не був виділений окремо. Тож можна зробити висновок, що він був реалізований. З моменту його першого закріплення пройшло вже понад 30 років. За цей час на світ прийшло нове покоління людей, для яких екологічна освіта існувала завжди. Очевидно, що даний принцип діє і не потребує окремого наголошення, адже він вже встиг стати не лише частиною законодавства ЄС та країн-членів ЄС, але й частиною свідомості людей. Це саме те, до чого починає прагнути наша держава.

4. На противагу цьому в Україні питання екологічної освіти є вкрай важливим. Вітчизняне законодавство не містить чіткого алгоритму впровадження цього елементу в наше життя, є лише окремі згадки та поодинокі пропозиції для прийняття окремого нормативно-правового акту, який би врегулював дане питання. На жаль, такі пропозиції поки що не розглядаються і екологічна освіта до уваги не береться. Це один з суттєвих недоліків української екологічної політики, оскільки яким би важливим не був цей пріоритет, поки що він не реалізований. Слєпченко А. А. зазначає, що основною проблемою на шляху до впровадження екологічної освіти на теренах України є відсутність комплексного підходу до цього питання [5, с. 67]. Навіть аналізуючи норми законів «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України» і на період до 2020 року, і на період до 2030 року, можна помітити, що прийняття окремого нормативно-правового акту в цій частині більше не передбачається. Хоча, на мою думку, такий закон є необхідним для українського суспільства.

5. Ще одним важливим пунктом програми ЄС є те, що однією з пріоритетних цілей названо «перетворення Союзу на ресурсоефективну, «зелену» та конкурентоспроможну низьковуглецеву економіку» [3]. Основною метою в цьому контексті є раціональне

використання природних ресурсів. Планується значно зменшити викиди шкідливих речовин та обмежити використання природних ресурсів, але підвищити ефективність такого використання. В умовах сучасних реалій такий підхід є дуже виваженим та необхідним. Ми щодня спостерігаємо погіршення екологічної ситуації у світі і дуже важливо, що людство нарешті почало усвідомлювати, що природні ресурси не є невичерпними. Тож зараз ми спостерігаємо тенденцію до їх збереження і це є суттєвим кроком до покращення екологічної ситуації у світі.

5. Україна в цій частині також намагається покращити ефективність використання природних ресурсів. Проте поки що мова про «зелену» економіку в наших нормативно-правових актах не йде. Цей процес є досить поступовим і наша країна поки що не може його реалізувати повною мірою. Перш за все необхідно збалансувати економічний та екологічний пріоритети у діяльності підприємств, проте сьогодні ми спостерігаємо тенденцію, в якій економічний пріоритет ставиться вище за екологічний, а іноді останній навіть не береться до уваги. Це є суттєвим недоліком і потребує негайного усунення. Яскравим прикладом цього є норма Закону України «Про оцінку впливу на довкілля» [6]. Для того, щоб мати змогу здійснювати певну діяльність, необхідно подати низку документів, куди, зокрема, входить висновок з оцінки впливу на довкілля. Проте у однойменному законі нічого не зазначено про можливість отримання негативного висновку. За нормами закону висновок є лише позитивним. Як наслідок, не може бути відмовлено у здійсненні господарської діяльності. На мою думку, це є явним недоліком і якнайкраще демонструє пріоритет економічного інтересу над екологічним.

Аналізуючи дані нормотворчі акти, можна дійти висновку, що вітчизняне законодавство хоча і стало на шлях адаптації до законодавства ЄС, проте потребує ще значної кількості змін як на рівні законодавства, так і на рівні правосвідомості. Недосконалість нашого сприйняття є настільки високою, що екологічні норми не мають жодних пріоритетних місць у національному законодавстві. Очевидно, що вітчизняна екологічна політика не повною мірою відображає екологічні проблеми і не вирішує їх у достатньому обсязі. Нашому законодавству потрібне більш чітке регулювання цих питань, щоб повною мірою виконати зобов'язання як перед міжнародною спільнотою і ЄС зокрема, так і перед громадянами України. Зокрема, на мою думку, нашій державі необхідний закон «Про екологічну освіту», який би врегулював однойменне питання і шляхом впровадження такої освіти в навчальні заклади значно покращився б рівень екологічної обізнаності громадян. Також, в Законі України «Про оцінку впливу на довкілля» було б доцільно передбачити можливість отримання негативного висновку. Це було б виправдано в частині забезпечення екологічної безпеки держави. Можливо, ці зміни доцільно висвітлити в чинному законі «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» або прийняти новий нормативно-правовий акт в цій частині, який був би більш конкретизований щодо зазначених пріоритетів. Ці дії значно б наблизили українське законодавство до законодавства ЄС. Зазначені пріоритети у праві ЄС вже давно реалізовані, тому нашому законодавству потрібно наздоганяти європейські країни.

Джерела та література:

1. Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/281817?find=1&text=%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0#w13>
2. Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19>
3. Рішення № 1386/2013/EU Європейського Парламенту та Ради від 20 листопада 2013 р. про Загальну програму дій Союзу з охорони навколишнього середовища до 2020 року «Жити добре в рамках обмеженості ресурсів нашої планети».
4. EEC Fourth Environmental Action Programme (1987 – 1992). URL : <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/a1877046-1533-415d-abe2-f6f4584eb0e9/language-en>

5. Слепенко А. А. Правове забезпечення екологічної освіти – актуальна проблема сьогодення. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка 2012 р. – С. 66-69.

6. Закон України «Про оцінку впливу на довкілля». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19#Text>

Mosijchuk. A. Priorities of environmental policy of Ukraine and the European Union: comparative legal analysis. *The research considers the main priorities of the environmental policy of Ukraine and the European Union and provides offers for improving legal regulation in this area.*

Keywords: *ecological policy, priorities of ecological policy, ecological education.*

ПРАВОВА (АВТОРСЬКА) ПОЗИЦІЯ ЩОДО НОРМАТИВНОГО ДОПОВНЕННЯ У МЕЖАХ НАУКОВО-КОНСУЛЬТАТИВНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ТА ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВOPOPУШЕННЯ НОВИМ СУБ'ЄКТОМ – «ФАХІВЕЦЬ З ПИТАНЬ ПРАВА»

I. В. Озерський

В представлений роботі розглянута проблема реалізації у майбутньому змін та доповнень у межах науково-консультативного забезпечення окремих нормативних положень кримінального процесуального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо можливої появи нового суб'єкту кримінального та адміністративного процесу – «фахівця з питань права». У контексті означеної теми дослідження, виокремлено недоліки законодавчого забезпечення урегулювання статусу та повноважень «фахівця з питань права» та запропоноване авторське бачення уніфікації пропонованих законодавцем доповнень до згаданих кодексів.

Ключові слова: *фахівець з питань права, суд, науковий ступінь, вчене звання, висновок, законодавець, доказове значення.*

Згідно проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо науково-консультативного забезпечення у кримінальному провадженні та провадженні в справах про адміністративні правопорушення» (2020 р.) [1], законодавцем передбачено внести зміни та доповнення до Кримінального процесуального кодексу України, зокрема зміни до п. 25 ч. 1 ст. 3; ч. 7 ст. 434-2 та доповнення кодексу новими нормами статей: 242-1, 242-2, 242-3. Втім з огляду на представлені редакції означених змін до КПК України, одразу виникає питання до їх нормативно-правового та логічно-текстуального (практичного) змісту. Отож слід розпочати з пропонованої законодавцем ст. 242-1 КПК України (назва – «Фахівець з питань права»). У ч. 1 означеної норми вписано, що «Як фахівець з питань права може бути залучена особа, яка має науковий ступінь та/або вчене звання. Рішення про залучення до участі в справі фахівця з питань права та долучення його висновку до матеріалів справи ухвалюється судом за клопотанням сторони кримінального провадження».

Вважаємо, що законодавцю варто було б уточнити, що така особа (фахівець з питань права) повинна мати науковий ступінь та/або вчене звання саме у сфері юридичних наук, адже виходячи зі змісту представленої редакції таке уточнення відсутнє і наштовхує оглядача на думку про наявність у такого фахівця наукового ступеню чи вченого звання з будь-якої науки (економіка, психологія, техника тощо). Також варто було б додати і вимогу наявності практичного досвіду у сфері права для означеного фахівця. Щодо другої частини текстуальної конструкції ч. 1 ст. 242-1, а саме: «Рішення про залучення до участі в справі фахівця з питань права та долучення його висновку до матеріалів справи ухвалюється судом за клопотанням сторони кримінального провадження», то тут теж варто зауважити про закладену

законодавцем обмеженість суду за власною ініціативою залучати фахівця з питань права до участі в справі та долучати його висновки до матеріалів кримінального провадження.

Відтак, зважаючи на вищезазначене, пропонуємо удосконалений проєкт редакції ч. 1 ст. 242-1 (назва – «Фахівець з питань права»), а саме:

«Як фахівець з питань права може бути залучена особа, яка має науковий ступінь та/або вчене звання з юридичних наук та практичний досвід у сфері права не менше 10 років. Рішення про залучення до участі в справі фахівця з питань права та долучення його висновку до матеріалів справи ухвалюється судом за клопотанням сторони кримінального провадження чи на власний розсуд».

Також з огляду на зміст запропонованої законодавцем редакції ст. 242-3 КПК України (назва – «Оцінка висновку фахівця з питань права судом»), оскільки у ч. 1 означеної норми вписано, що «Висновок фахівця з питань права не є доказом, має допоміжний (консультативний) характер і не є обов'язковим для суду», а в другій узагалі про те що «Суд може посилатися в судовому рішенні на висновок фахівця з питань права як на джерело відомостей, які в ньому містяться, та має зробити самостійні висновки щодо відповідних питань». Вважаємо, оскільки законодавець підкреслює у ч. 4 ст. 242-1 КПК України, що на фахівця з питань права за аналогією поширюються ті самі, що і на спеціаліста положення КПК України щодо участі у судовому розгляді, то висновок такого фахівця варто було б представити як аргумент, що може носити доказовий характер за змістом, але не стуттю.

На користь означеного, варто навести наступні аргументи! Так, «письмове пояснення» спеціаліста (ст. ст. 71 та 360 КПК України), а відтак за аналогією й «фахівця з питань права» може використовуватися як додаток до протоколу процесуальної дії (п. 2. ч. 2 ст. 105 КПК України) та може класифікуватися як документ (ч. 1 ст. 99 КПК України), що є окремим джерелом доказів згідно ч. 2 ст. 84 КПК України. Висновок «фахівця з питань права», що може надаватися у межах кримінального провадження, особливо під час судового розгляду за клопотанням сторін (ч. ч. 6, 7 ст. 95 КПК України; ч. 1 ст. 242-1 (проєкту) КПК України) може класифікуватися як показання (ч. 1 ст. 95 КПК України) чи документ (ч. 1 ст. 99 КПК України), що є джерелами доказів згідно ч. 2 ст. 84 КПК України. Такі положення цілком логічно застосовувати й до такої форми використання правничих знань «фахівця з питань права».

Відтак, зважаючи на вищезазначене, пропонуємо удосконалений проєкт редакції ч. 1 та 2 ст. 242-3 КПК України (назва – «Оцінка висновку фахівця з питань права судом»), а саме:

«1. Висновок фахівця з питань права має доказове значення на розсуд суду та за змістом носить рекомендаційно-консультативний характер при ухваленні судового рішення у справі».

2. Суд може посилатися в судовому рішенні на висновок фахівця з питань права як на аргумент, що має доказове значення за внутрішнім переконанням суду».

Нагадаємо, що згідно проєкту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо науково-консультативного забезпечення у кримінальному провадженні та провадженні в справах про адміністративні правопорушення» (2020 р.) [1], законодавцем передбачено внести зміни та доповнення й до Кодексу України про адміністративні правопорушення, зокрема зміни до ст. 275 та доповнення кодексу новою нормою ст. 273-1 (назва – «Фахівець з питань права»). Щодо останньої (норми ст. 273-1 КУпАП), то тут варто дещо зауважити, а саме: ч. 1 означеної статті, теж позбавлена галузевого уточнення щодо наукового ступеню чи вченого звання та практичного досвіду в сфері права, а також ініціативності суду щодо залучення до участі в справі фахівця з питань права та долучення його висновку до матеріалів справи; ч. 6 наголошує про бездоказовість висновку «фахівця з питань права» знівельовуючи фактично в такому суб'єкті адміністративного провадження та судового розгляду; ч. 7 називає висновок фахівця психолога «джерело відомостей, які в ньому містяться», що може (позиція І.О.) здаватися як інструмент судових маніпуляцій скерований на певну сторону провадження.

Отож, пропонуємо вже видозмінені редакції ч.ч. 1, 6 та 7 ст. 273-1 КУпАП, а саме:

«1. Як фахівець з питань права може бути залучена особа, яка має науковий ступінь та/або вчене звання з юридичних наук та практичний досвід у сфері права не менше п'яти років.

6. Висновок фахівця з питань права має доказове значення на розсуд суду та за змістом носить рекомендаційно-консультативний характер при ухваленні судового рішення у справі».

7. Суд може посылатися в рішенні на висновок фахівця з питань права як на аргумент, що має доказове значення, та має зробити самостійні висновки щодо відповідних питань».

Отож, як слушно відзначив М. Щербаковський «підготовлені фахівцями-правознавцями роз'яснення сприяють винесенню законних і обґрунтованих рішень в складних ситуаціях правозастосування» [2, с. 482]. Однак, як предметно зауважує П. Андрушко, науковий висновок не може зводитися лише до доктринального тлумачення законодавства стосовно конкретних випадків, оскільки він стає нічим іншим, як науково-практичним коментарем до певної норми. Науковий висновок, на думку авторів, має містити аналіз конкретних обставин та їх правову оцінку на основі доктринального (наукового) тлумачення відповідної (певної) норми. Наприклад, науковий висновок фахівця в галузі кримінального права – це рекомендації правозастосувачу щодо кримінально-правової кваліфікації дій особи, яким дається оцінка, особливостей і правил призначення покарання та звільнення від його відбування [3, с. 133].

Джерела та література:

1. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо науково-консультативного забезпечення у кримінальному провадженні та провадженні в справах про адміністративні правопорушення від 30.10.2020, № 4295. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70290 (дата звернення: 16.11.2020).

2. Щербаковський М. Г. Фахівець з питань права: експерт чи консультант? URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/9651/1/Актуал.%20пробл.%20кримін.%20та%20суд.%20експерт._p544-547.pdf. С. 482

3. Андрушко П. П. Науковий висновок фахівця у кримінальному провадженні: юридична природа і правове значення. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 5. С. 125-134.

Ozerskuy I. legal (author's) position on the normative addition within the framework of scientific advisory support of criminal and proceedings in cases of administrative offenses by a new subject - fahivets on legal issues. *In the presented work the problem of realization in the future of changes and additions within the limits of scientific advisory maintenance of separate regulatory provisions of the criminal procedural code of Ukraine and the Code of Ukraine about administrative offenses concerning possible emergence of the new subject of criminal and administrative process is considered – «fahivets on legal issues». In the context of this research topic, the shortcomings of the legislative support in regulating the status and powers of a specialist in law are highlighted and the author's vision of unification of the amendments to the mentioned codes proposed by the legislator.*

Keywords: fahivets on legal issues, court, academic degree, academic rank, conclusion, the legislator, evidentiary value.

ОСОБЛИВОСТІ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН У ПЕРІОД КАРАНТИНУ

В. І. Пальонка

Науковий керівник: к.ю.н., доц. **І. М. Якушев**

У статті досліджено найбільш вагомі зміни та особливості у регулюванні трудових відносин, що зумовлені запровадженням карантинних заходів щодо протидії коронавірусній хворобі (COVID-19).

Ключові слова: трудові відносини, дистанційна (надомна) праця, гнучкий режим робочого часу, оплата праці, трудові права працівників, трудовий договір.

Загострення епідеміологічної ситуації в Україні, що зумовлене поширенням коронавірусної хвороби, змусило владу запровадити жорсткі карантинні обмеження. Із моменту їх введення Верховна Рада України прийняла ряд законодавчих змін, що мають безпосередній вплив на організацію праці.

Найбільш вагомим щодо нововведень став Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)», ним було модифіковано кілька нормативно-правових актів, зокрема і тих, що регулюють трудові відносини [1].

Зміни, що були внесені, стосуються питань організації дистанційної праці, гнучкого графіку робочого часу та компенсації за часткове безробіття. Їх головною метою було збалансування інтересів роботодавців та прав працівників, а також оптимізація організаційних робочих процесів в контексті карантинних обмежень.

По-перше, була запроваджена дистанційна форма роботи, яку законодавець ототожнює з надомною. Відповідно до ст. 60 КЗпП України дистанційна (надомна) робота - це така форма організації праці, коли робота виконується працівником за місцем його проживання чи в іншому місці за його вибором, у тому числі за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, але поза приміщенням роботодавця. При дистанційній (надомній) роботі працівники розподіляють робочий час на свій розсуд, на них не поширюються правила внутрішнього трудового розпорядку, якщо інше не передбачено у трудовому договорі, при цьому загальна тривалість робочого часу не може перевищувати загальних норм, передбачених КЗпП України [2].

Щодо трудових прав працівників, то при дистанційній роботі вони не зменшуються, а заробітна плата виплачується в повному обсязі та в строки, обумовленні чинним трудовим договором, однак варто зазначити, що сторони можуть взаємно погодитись про інші умови оплати праці.

Міжнародні стандарти надомної праці містяться у Конвенції Міжнародної організації праці (далі – МОП) № 177 про надомну працю 1996 року та Рекомендаціях МОП № 184 щодо надомної праці [3].

По-друге, був запроваджений гнучкий режим робочого часу, згідно зі ст. 60 КЗпП України – це форма організації праці, якою допускається встановлення режиму роботи, що є відмінним від визначеного правилами внутрішнього трудового розпорядку, за умови дотримання встановленої денної, тижневої чи на певний обліковий період норми тривалості робочого часу. Тобто такий режим передбачає, що частина робочого часу - фіксована, а частина - змінюється на розсуд працівника.

Він може поєднуватися із дистанційною (надомною) роботою або ж застосовуватись окремо у випадках, коли специфіка роботи не дозволяє виконувати її вдома чи в іншому місці, що знаходиться поза межами робочого. Застосування гнучкого режиму робочого часу не тягне за собою змін в нормуванні, оплаті праці та не впливає на обсяг трудових прав працівників.

Через запровадження карантинних заходів була скорочена тривалість робочого часу для чималої кількості працівників, це стало підґрунтям для надання права на допомогу по частковому безробіттю таким особам відповідно до ст. 47-1 Закону України «Про зайнятість населення». Допомога на період карантину встановлюється за кожну годину, на яку працівникові або фізичній особі - підприємцю, який є застрахованою особою, було скорочено передбачену законодавством тривалість робочого часу, але вона не повинна перевищувати розміру мінімальної заробітної плати, встановленої законом. При цьому допомога по частковому безробіттю не надається у разі наявності у роботодавця заборгованості з виплати заробітної плати та сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, яка виникла протягом п'яти років, що передують року зупинення діяльності [4].

Особливо із запровадженням карантину вихідного дня стало актуальним поняття «простий», що зафіксоване у ст. 34 КЗпП України. Під час простою працівники не отримують заробітну плату, проте можуть розраховувати на виплату компенсації, розмір якої залежить від причини простою. Змінами, що були внесені до ст.113 КЗпП України зазначено, що час простою на період оголошення карантину, вважається простоем не з вини працівника, а тому

оплачується з розрахунку не нижче двох третин тарифної ставки встановленого працівникові окладу.

Пам'ятаємо, що в період карантину трудовий договір з працівником продовжує діяти, і працівник зобов'язаний виконувати всі можливі до виконання трудові обов'язки. Отже, роботодавець, скориставшись ситуацією, може почати масово фіксувати випадки порушення працівниками трудової дисципліни або фіксувати їх відсутність на роботі як прогул. Формально, наприклад, якщо мова йде про кафе, то в період карантину офіціанти зобов'язані перебувати в приміщенні кафе, обов'язково закритому для відвідувачів в робочий час, і проводити, наприклад, санітарні заходи. Відсутність на робочому місці допускається тільки з дозволу безпосереднього керівника. Скориставшись невиходом офіціантів на роботу через оголошення карантину, роботодавець може спробувати звільнити їх за прогул.

Також слід врахувати, що працівники повинні письмово повідомити роботодавця (в особі безпосереднього керівника) про початок періоду простою. В іншому випадку простій може бути визнано таким, що відбувся з вини працівника і, як наслідок, не підлягати оплаті [5].

Отже, запроваджені урядом корективи покликані гармонізувати інтереси роботодавців та права працівників, а також оптимізувати організацію робочих процесів в контексті карантинних обмежень.

Джерела та література:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19) Закон України від 17.03.2020 № 530-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/530-20>

2. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>

3. Рекомендація МОП № 184 щодо надомної праці 1996 року. Конвенції та рекомендації, ухвалені Міжнародною організацією праці. 1965-1999. Т. II. Женева : Міжнародне бюро праці, 1999. С. 1481-1486.

4. Про зайнятість населення Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>

5. Щукін О. С. Окремі аспекти регулювання трудових відносин у період карантину [Електронний ресурс] / О. С. Щукін – Режим доступу до ресурсу: <https://scholar.google.com.ua/scholar?oi=bibs&cluster=5537024081035626328&btn=1&hl=uk>

Palionka V. Features of labour relation in quarantine. *The article examines the most significant changes and particular features in the regulation of labour relations resulting from the introduction of quarantine measures COVID-19.*

Keywords: *labour legislation, home work, flexible working hours, labour law norms, labour rights of employees, employment contract.*

ЩОДО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ДОПОМІЖНИХ РЕПРОДУКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

С. О. Пеньшіна, О. В. Старчук

У статті проаналізовані проблемні аспекти національного та міжнародного правового регулювання застосування допоміжних репродуктивних технологій. Акцентовано увагу на необхідності ґрунтовних доопрацювань нормативно-правової бази України щодо застосування допоміжних репродуктивних технологій та сурогатного материнства.

Ключові слова: *допоміжні репродуктивні технології, сурогатне материнство, сурогатна матір, режим дозволу, режим обмеження, режим невизначеності.*

Нині на порядку денному в усіх країнах світу стоїть проблема вдосконалення правового регулювання застосування допоміжних репродуктивних технологій та сурогатного материнства.

В процесі повномасштабної глобалізації правових систем та прагнення України до євроінтеграції, актуальності набуває проблема захисту прав сурогатних матерів під час застосування допоміжних репродуктивних технологій відповідно до національного законодавства з урахуванням позитивного досвіду зарубіжних країн.

На відміну від допоміжних репродуктивних технологій (далі – ДРТ), визначення яких міститься у Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні [1], поняття «сурогатне материнство» не знайшло свого законодавчого закріплення.

Законопроект України «Про регулювання питань щодо допоміжного материнства та забезпечення державними гарантіями рівних прав та можливостей матерів» № 4647 від 11 червня 2009 р., було знято з розгляду 14 червня 2011 р. закріплював поняття «допоміжне материнство», який був синонімічним дефініції «сурогатне материнство».

У 2018 році групою народних депутатів було подано два законопроекти (основний та альтернативний), які мали б врегулювати питання застосування допоміжними репродуктивними технологіями та визначити поняття «сурогатне материнство» на законодавчому рівні.

Відповідно до законопроекту № 8629 від 19 липня 2018 р. сурогатне (замінне) материнство – це методика допоміжних репродуктивних технологій, в ході якої ембріон людини, зачатий чоловіком та жінкою, переноситься в організм іншої жінки для виношування і народження дитини [2].

Крім Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні питання опосередковано, але визначається у Сімейному кодексі України (ст. 123 – у частині визначення походження дитини) [3] та у Правилах державної реєстрації актів цивільного стану в Україні (п. 11 – щодо державної реєстрації народження дитини) [4]. Всі інші питання вирішуються в договірному порядку.

Відсутність в актах цивільного та сімейного законодавства хоча б примірного переліку прав та обов'язків сурогатних матерів та осіб, які звертаються за їх послугами, створює сприятливе підґрунтя для зловживань суб'єктивними правами сторонами договору та навіть може призводити до грубого порушення прав та свобод таких осіб. А тому, сурогатна мати знаходяться у стані підвищеного ризику.

На підтвердження цього, Уповноважений з прав дитини при Президентіві України, Микола Кулеба наводить витяги із договорів, який підписує сурогатна мати перед наданням «послуги».

Так, згідно з договором, сурогатна матір має звітувати за кожен свій крок, бути готовою зустрітись з генетичними батьками, коли вони цього забажають, не має права плавати, користуватися транспортом, зобов'язана погоджувати всі свої дії. Крім того, сурогатна мати не має права на дитину, яку народила. Вона зобов'язується передати дитину відразу після пологів акушерці. А у випадку, якщо «батьки» відмовляться від дитини, вона вимушена віддати дитину в державну установу. Також сурогатна мати повинна повернути всі кошти, витрачені на неї, потенційним батькам, якщо, на їх вимогу за відсутності медичних протипоказань, відмовиться від переривання вагітності. На думку Миколи Кулеби, такий формат «передачі» дитини перетворює дитину на об'єкт договору, на товар, за який платять. А якщо «товар» не підходить – договір передбачає можливість його позбутися [5].

Що ж до законодавства інших країн у сфері ДРТ, то нині існують різні режими їх регулювання, а саме: обмеження, дозвіл та невизначеність.

Країнами, де діє режим обмеження є: Австрія, Голландія, Італія, Німеччина, Норвегія, Франція, Швейцарія, Швеція [6]. Так, відповідно до рішення Конституційного суду Франції 1991 року «будь-яка угода, навіть якщо воно не передбачає винагороду, згідно з яким жінка погоджується зачати, виносити і народити дитину, а після відмовитися від неї, суперечить публічному порядку, принципу недоторканності людського тіла і особистого статусу фізичної особи».

В свою чергу, стаття 16-7 Цивільного кодексу Франції передбачає, що будь-який договір, укладений з метою зачаття або виношування дитини на користь третьої особи є нікчемним [7].

До країн, в яких існує дозвільний режим та може застосовуватися комерційне сурогатне материнство, належать: Білорусь, Вірменія, Грузія, Індія, Казахстан, Киргизія, Росія, Таїланд, Україна, а також окремі штати США (Іллінойс, Каліфорнія, Невада) [8].

Крім того, з цього режиму можна виділити ще один – альтруїстичний, за якого сурогатне материнство законодавчо дозволено, але лише на безоплатній основі, тобто сурогатне матір не може отримати фінансову компенсацію за виношування і народжування дитини (Австралія, Греція, Канада тощо [6]).

Відповідно до канадського Assisted Human Reproduction Act (AHR Act) сурогатне материнство не повинно мати комерційного підґрунтя, а в сурогатних матерів є право лише на відшкодування витрат на харчування, одяг тощо [9].

Третій режим, який діє у міжнародному сімейному праві – це режим невизначеності, за якого ДРТ, з одного боку, не заборонені, але водночас в країні відсутнє законодавство, яке регулює відносини з ДРТ. До таких країн належать: Венесуела, Еквадор, Йорданія, Колумбія, Малайзія, Перу, Уругвай [8].

Таким чином, питання допоміжних репродуктивних технологій та сурогатного материнства в Україні є недостатньо врегульоване, на відміну від законодавства інших зарубіжних країн, що призводить не лише до складнощів у процесі реалізації норм права, а й може стати наслідком експлуатації сурогатних матерів і дітей.

Тому, законодавство України у сфері застосування ДРТ та сурогатного материнства потребує ґрунтовних доопрацювань, що мають, в першу чергу, полягати в прийнятті спеціалізованого закону, яким буде врегульовано методику застосування ДРТ та правовий статус учасників цих правовідносин.

Крім того, встановлено, що зарубіжні країни, також, не єдині у своїй практиці застосування допоміжних репродуктивних технологій, оскільки нині існують різні режими у регулюванні допоміжних репродуктивних технологій, а саме: обмеження, дозвіл, невизначеність, які діють у різних країнах залежно від рівня правової культури, економічного розвитку та гарантованості основоположних прав і свобод людини і громадянина.

Джерела та література:

1. Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 09 вересня 2013 р. № 787. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13#Text>
2. Про допоміжні репродуктивні технології: проект Закону України від 19 липня 2018 р. № 8629. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ips.ligazakon.net/document/JH6NP00A?an=3>
3. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-III із змінами і доп. *Відом. Верхов. Ради України*. 2002. № 21–22. Ст. 135.
4. Про затвердження Правил державної реєстрації актів цивільного стану в Україні: наказ Міністерства юстиції України від 18 жовтня 2000 р. № 52/5. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0719-00#top>
5. Сурогатне материнство в Україні: добровільне рабство і торгівля дітьми // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zik.ua/blogs/surohatne_maternstvo_v_ukraini_dobrovilne_rabstvo_i_torhivlia_ditmy_970069
6. Головащук А. П. Цивільно-правове регулювання відносин, пов'язаних із застосуванням допоміжних репродуктивних технологій: автореф. дис. ... канд. юрид. наук // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://idpnan.org.ua/files/golovashchuk-a.p.-tsivilno-pravove-regulyuvannya-vidnosin_pov_yazanih-iz-zastosuvannyam-dopomijnih-reproduktivnih-tehnologiy-a_.pdf
7. Законодавство Франції // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.irtsa.com.ua/ru/legislation/france.html>

8. Чеховська І. В. Сурогатне материнство: теоретико-правові підходи до розуміння сутності. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. Вип. 2–3 (6–7). 2017.

9. Assisted Human Reproduction Act (AHR Act). // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/a-13.4/>

Penshina S., Starchuk O. Regarding the legal regulation of the use of assisted reproductive technologies: domestic and international experience. *The problematic aspects of legal regulation of the use of assisted reproductive technologies and surrogate motherhood were analysed. The foreign experience of normative consolidation of the use of assisted reproductive technologies is highlighted. Attention on the needlessness of thorough improvements of the regulatory framework of Ukraine regarding the use of assisted reproductive technologies and surrogate motherhood is focused.*

Keywords: *assisted reproductive technologies, surrogate motherhood, surrogate mother, permit mode, restriction mode, uncertainty mode.*

FEATURES OF THE SUBJECT OF A CRIME IN THE FORM OF ANIMAL CRUELTY

M. Polyukhovich

Scientific adviser: Doctor of Science of Law, Associate Professor K. Muzychuk

The study addresses the subject of a crime in the form of animal cruelty, which is for today quite common and refers to crimes against morality. Therefore, determining the features of its subject is relevant and necessary for the proper qualification of the action. National legislation which defines the subject of the crime and gives its characteristic was investigated.

Keywords: *animals, vertebrates, crime, subject matter, criminal code.*

In the modern world, the problem of animal cruelty has become quite important, because it is contrary to human values, social consciousness and generates violence among children and young people. The international community is trying to tackle this problem in every possible way, in particular through legislative initiative. There is not only administrative but also criminal liability for animal cruelty.

The presence of corpus delicti and all its components relevant to the committed act is essential for the proper act qualification and a just punishment for its commission.

In this paper, we propose to take into account the subject of the animal cruelty crime and to investigate it in detail, because the subject of the crime is specific and plays an important role in the qualification of the crime. It is generally accepted that a object of the crime are things of the material world in connection with which the crime was committed [3, p. 5]. The object is not present in all crimes, but those crimes which have their subject are called substantive crimes. The crime under Art. 299 of Ukrainian Criminal Code "Cruelty to animals " is also a substantive crime. In this crime, current legislation defines the subject as a mandatory feature. Thus, such a criminal law order performs the function of protecting animals from ill-treatment as a component of social morality existence [1].

The list of animals that may be the subject of ill-treatment cannot be determined unequivocally, because the law on criminal liability does not determine neither species nor any other signs of animals. In the disposition of the above article of the current Ukrainian Criminal Code, it is determined that the subject of the crime are animals belonging to vertebrates. Vertebrates, in turn, are capable of moving and experiencing living organisms that have a backbone formed by a chain of bones or cartilage that runs along the back and contains the spinal cord. Article 3 of Ukrainian legislation "About the animal world" of 13 December 2001 interprets more broadly the concepts of vertebrates and includes fish, amphibians, reptiles, birds, mammals and others.

The Law of Ukraine "About animals protection from cruelty" of February 21, 2006 proposes to define the term "animals" as biological objects belonging to fauna. Herewith, it does not matter whether such animals are owned by the guilty or it's any other animals. Also, regarding quantitative aspect in the "animal" concept, the CC refers to the subject of this crime in the plural: "cruelty to animals", it may be of practical importance in qualifying the action, if you use a literal interpretation of the norm. However, taking into account judicial practice experience, it can be noted that when applying Art. 299 of Ukrainian Criminal Code, the fact that the object may be not one animal, and several are not taken into account. Accordingly, it should be emphasized that in order to qualify the action under Art. 299 of Ukrainian Criminal Code it does not matter the number of animals that are ill-treated.

Summarizing, it should be noted that the position in Ukrainian criminal legislation on the object of the corpus delicti under Art. 299 of Ukrainian Criminal Code is debatable and therefore requires detailed research and clarification. This applies, in particular, to vertebrates that are the object of consumption, involved in the production and labor process and as a result of this acquired goods quality.

References:

1. Vereshha R. V. Criminal liability for animal cruelty (comparative legal aspect) / R. V. Vereshha // Bulletin of the Academy of Advocates of Ukraine. – 2014. – Vol. 11, No. 1. – P. 53-61. – Access mode: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vaau_2014_11_1_9
2. Golovko I. A. Criminal liability for animal cruelty: Dis. Cand. lawyer. Sciences: 12.00.08 / I. A. Golovko. – K., 2010. – 200 p.
3. Korzhansky M. I. Object and subject of crime: lecture / M. I. Korzhansky. – K.: NAASU, 1997. – 112 pp.)

Полюхович М. Особливості предмета злочину у виді жорстокого поводження з тваринами. Дослідження присвячено визначенню предмета злочину у виді жорстокого поводження з тваринами, який на сьогоднішній день є досить поширеним та відноситься до злочинів проти моральності. А тому визначення особливостей його предмета є актуальним та необхідним для правильної кваліфікації діяння. Досліджено національне законодавство, що визначає предмет даного злочину та надає його характеристику.

Ключові слова: тварини, хребетні, склад злочину, предмет злочину, Кримінальний кодекс.

НОРМАТИВНОЕ ОПРЕДЕЛЕНИЕ И СУДЕБНОЕ ТОЛКОВАНИЕ ПОНЯТИЙ «БАЛКОН» И «ЛОДЖИЯ» В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ

П. В. Пошвенчук, В. А. Швед

Научный руководитель: ст. преп. Л. О. Шерайзина

Статья посвящена проблемам нормативного закрепления статуса балкона и лоджии и вопросам судебного толкования при наложении административных взысканий на граждан Республики Беларусь.

Ключові слова: балкон, лоджия, пикетирование, жилище, толкование.

В национальном законодательстве закрепляются следующие понятия: балкон – огражденная наружная площадка, наполовину и более (площади) выступающая за пределы граничащих с ней наружных стен капитального строения (здания, сооружения) и открытая во внешнее пространство не менее чем с двух сторон, либо верхний или средний ярус в зрительном зале; лоджия – перекрытая и огражденная наружная площадка, более чем наполовину (площади) заключенная в пределах, граничащих с ней наружных стен здания и, как минимум, с одной стороны открытая во внешнее пространство [1].

Согласно Строительным нормам Республики Беларусь, общую (проектную) площадь квартиры следует определять как сумму площади квартиры, площадей ее летних помещений, таких как балкон, лоджия, веранда, терраса, а также холодных кладовых и погребов, устраиваемых под лоджиями (балконами) первых этажей многоквартирных жилых домов [2].

Таким образом, лоджия и балкон – это неотъемлемые части квартиры.

Однако на данный момент существует противоречие в практике применения законодательства относительно понимания балкона и лоджии с точки зрения частного права как части жилого помещения и понимания их как общественного места с точки зрения отраслей публичного права.

В частности, распространена судебная практика по привлечению граждан Республики Беларусь к административной ответственности в рамках ст. 23.34. КоАП Республики Беларусь за вывешивание негосударственной символики в виде флагов внутри квартир (а именно на окнах, балконах и лоджиях) [3].

Так, в одном из постановлений суда указано, что « в неустановленный период времени с целью публичного выражения своих общественно-политических интересов провел массовое мероприятие — пикетирование, без соответствующего разрешения Мингорисполкома, путем размещения на балконе в д. 29 по ул. Каховской флага бело-красно-белой расцветки для демонстрации гражданам» [4].

Согласно ст. 2 Закона Республики Беларусь «О массовых мероприятиях», пикетированием считается публичное выражение гражданином или же группой граждан общественно-политических, групповых, личных и иных интересов либо протеста (без шествия). Ст. 5 того же Закона утверждает, что организаторы массовых мероприятий, в число которых входит и пикетирование, должны подавать заявления о проведении массового мероприятия в местный исполнительный и распорядительный орган, на территории которого планируется его проведение [5].

Однако при обращении граждан в местный орган власти за получением разрешения провести пикет в лоджии своей квартиры, представителями власти дается ответ о том, что указанное в заявлениях место проведения мероприятий не относится к общественному месту, оно не попадает под сферу действия Закона Республики Беларусь «О массовых мероприятиях» и не требует принятия решения руководителя местного исполнительного и распорядительного органа или его заместителя [6]. Возникает соответствующий вопрос – что же считается общественным местом? Действующее законодательство ответа на данный вопрос не дает и только Инструкция о порядке заполнения регистрационных карточек единой государственной системы регистрации и учета правонарушений, действовавшая до 2014 года, определяла, что «общественное место – участки местности, здания, сооружения, которые находятся в пределах населенного пункта (за исключением жилищ и огороженных участков местности, прилегающих к жилищам граждан индивидуальной застройки, внутренних территорий и помещений охраняемых объектов, не предназначенных для свободного (за плату) посещения гражданами), маршрутных транспортных средствах и пассажирских поездах, а также находящихся вне пределов населенного пункта зданиях и сооружениях, предназначенных для свободного (за плату) посещения гражданами» [7]. Соответственно на данный момент действующее законодательство не определяет дефиницию общественного места, что позволяет местным, правоохранительным и судебным органам по-разному трактовать его, создавая правовую неопределенность.

Таким образом, балкон или лоджия являются частью квартиры и рассматриваются как объект частной собственности, а не публичное место. Поскольку Законами Республики Беларусь не установлены ограничения и правила для проведения одиночного пикета в не общественном месте, то нарушить установленный порядок проведения массовых мероприятий, на наш взгляд, на территории квартиры не представляется возможным.

Правоприменительная практика, складывающаяся в Республике Беларусь в последние месяцы, свидетельствует о толковании балконов и лоджий как общественных мест, что противоречит логике и нормам частного права, определяющих их как составную часть объекта права частной собственности. В связи с этим представляется необходимым, чтобы

Верховный Суд Республики Беларусь в порядке судебного толкования разъяснил судам и обществу возможность распространения статуса общественного места на балконы и лоджии.

Источники и литература:

1. Об утверждении Инструкции об основаниях назначения и порядке технической инвентаризации недвижимого имущества, а также проверки характеристик недвижимого имущества при совершении регистрационных действий: Постановление Государственного комитета по имуществу Респ. Беларусь от 24 марта 2015 г. № 11 // ЭТАЛОН. Законодательство Респ. Беларусь / Нац. Центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2020.
2. Об утверждении и введении в действие строительных норм: Постановление Министерства архитектуры и строительства Республики Беларусь от 16 сентября 2020 г. № 57// ЭТАЛОН. Законодательство Респ. Беларусь / Нац. Центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2020.
3. Кодекс об административной ответственности Респ. Беларусь от 21 апреля 2003 г. № 194-З: в ред. Закона Респ. Беларусь от 18 декабря 2019 г. № 276-З // ЭТАЛОН. Законодательство Респ. Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2020.
4. Повесил на балконе без разрешения исполкома. За флаги «на остеклении» теперь отправляют на «сутки» [Электронный ресурс] // Режим доступа: <https://news.tut.by/society/709847.html>. – Дата доступа: 10.12.2020.
5. О массовых мероприятиях: Закон Респ. Беларусь от 30 декабря 1997 г. № 114-З: в ред. от 17.07.2018 // ЭТАЛОН. Законодательство Республики Беларусь / Нац. Центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2020.
6. Суд: «Штраф за пикет на лоджии!». Райисполком: «Лоджия – не общественное место!» [Электронный ресурс] // Режим доступа: <https://www.kp.by/online/news/4050003/>. – Дата доступа: 10.12.2020.
7. Инструкция о порядке заполнения регистрационных карточек единой государственной системы регистрации и учета правонарушений, утв. Постан. МВД Респ. Беларусь от 31.03.2007 г. № 82. Утратил силу // ЭТАЛОН. Законодательство Респ. Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2020.

Poshvenchuk P., Shved V. Regulatory definition and judicial interpretation of the concepts "balcony" and "loggia" in the Republic of Belarus. *The article is devoted to the problems of the normative consolidation of the status of the balcony and loggia and the issues of judicial interpretation when imposing administrative penalties on citizens of the Republic of Belarus.*

Keywords: balcony, loggia, picketing, dwelling, interpretation.

ПРОЦЕСУАЛЬНІ НАСЛІДКИ ПОРУШЕННЯ ПРИНЦИПІВ «ПОВАГИ ДО ЛЮДСЬКОЇ ГІДНОСТІ» ТА «НЕВТРУЧАННЯ У ПРИВАТНЕ ЖИТТЯ»

I. I. Тачинська

Науковий керівник: д.ю.н., доц. К. С. Музичук

У статті висвітлено та проаналізовано питання, щодо підстав настання процесуальних наслідків за порушення законодавчо-визначених та нормативно-закріплених принципів, які визначають права та обов'язки людини і громадянина. Особливу увагу приділено гарантіям захисту осіб від завданих кримінальних правопорушень.

Ключові слова: права та обов'язки людини і громадянина; гарантії захисту; кримінальні правопорушення.

У статті 3 Конституції України йдеться: «людина, її життя і здоров'я, честь та гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю», а стаття 68 визначає, що кожен зобов'язаний неухильно дотримуватися Конституції та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей.

Принципи «поваги до людської гідності» та «невтручання у приватне життя» є одними із основоположних засад Конституції України та Кримінального процесуального кодексу України. Так, згідно зі статтею 28 Основного закону України ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню. Жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідом [1]. Відповідно до статті 11 Кримінального процесуального кодексу нашої держави під час кримінального провадження повинна бути забезпечена повага до людської гідності, прав і свобод кожної особи. У кодексі також визначено право на захист, яке може бути реалізовано усіма засобами, що не заборонені законом, а саме захищати людську гідність, права, свободи та інтереси, порушені під час здійснення кримінального провадження [2].

Відповідно до принципу «невтручання у приватне життя» ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України. Також не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

Забезпечення поваги до честі та гідності людини означає, крім традиційних вимог недопустимості дій, що принижують честь і гідність людини (образ, погроз, насильства, розголошення хибної, що принижує честь, гідність людини недостовірної інформації тощо), необхідність неухильного дотримання принципу презумпції невинуватості підозрюваного (обвинуваченого), на що звертається увага в рішенні Європейського суду з прав людини у справі «Довженко проти України» (заява № 36650/03, рішення від 12 січня 2012 р.) [3].

Повага до людської гідності як загальна засада кримінального провадження має всі ознаки принципового положення і є: 1) вимогою, що пред'являється до діяльності; 2) вимогою, яка зафіксована в нормах кримінального процесуального законодавства; 3) вимогою, адресованою для виконання органами держави; 4) вимогою, характер якої безпосередньо пов'язаний із завданнями кримінальної процесуальної діяльності.

Національне законодавство передбачає низку юридичних гарантій захисту особи від жорстокого поводження з особою під час кримінального провадження. У Кримінальному процесуальному кодексі визначено правило про обов'язок суду обґрунтувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання. Суд вправі обґрунтувати судові рішення показаннями, наданими слідчому, прокурору або посилатись на них (ч. 4 ст. 95 КПК). Те саме стосується і речей, документів (ч. 2 ст. 23 КПК). Це свідчить про прагнення законодавця мінімізувати ризики застосування незаконного примусу на стадії досудового розслідування, оскільки отримана у такий спосіб інформація є юридично нікчемною з огляду на обов'язковість безпосереднього дослідження доказів у суді.

У кримінальному процесуальному законі на обов'язок забезпечувати право на гідність особи під час проведення слідчих (розшукових) дій прямо вказано лише у нормах, що регламентують слідчий експеримент (ч. 4 ст. 240 КПК) і освиддування (ч. 4 ст. 241 КПК). Однак це не означає, що під час інших процесуальних дій зазначене право особи можна ігнорувати. Оскільки повага до людської гідності закріплена у кримінальному процесуальному законі як засада кримінального провадження, вона підлягає застосуванню під час проведення усіх процесуальних дій і прийняття усіх процесуальних рішень.

Перш за все це правило стосується ситуацій, пов'язаних із взяттям особи під варту, зокрема, при затриманні. Відповідно до ч. 4 ст. 208 КПК затримана особа має право давати пояснення, показання. У разі наявності підстав для обґрунтованої підозри про доставлення особи довше, ніж це необхідно, слідчий зобов'язаний провести перевірку, за результатами якої винні особи мають притягатися до відповідальності (ч. 2 ст. 210 КПК). Законом передбачено також обов'язок службової особи, відповідальної за перебування затриманих, забезпечити невідкладне надання належної медичної допомоги та фіксацію медичним

працівником будь-яких тілесних ушкоджень або погіршення стану здоров'я затриманого (п. 6 ч. 2 ст. 212 КПК).

Засобами, за допомогою яких можливо реалізувати право кожного захищати свою гідність під час кримінального провадження, які не заборонені законом є: усі форми оскарження дій посадових осіб, що ведуть процес; право звернення до суду, органів державної влади, місцевого самоуправління; заявлення клопотань про визнання доказів, отриманих з порушенням засади поваги до людської гідності недопустимими; звернення за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна (частини 3, 4 ст. 55 Конституції України).

До гарантій недоторканості сфери особистого життя (невтручання у приватне життя) у процесуальній науці відносять: визнання сфери особистого життя об'єктом процесуально-правового захисту; неприпустимість довільного втручання в особисте життя і збір конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків передбачених законом; надання людині права на ознайомлення з отриманою про неї інформацією відповідно до закону; надання особі права на отримання, спростування та знищення протизаконно отриманої або недостовірної інформації про неї; встановлення принципу добропорядності людини і діючого механізму юридичного захисту честі і гідності особи; обов'язок відшкодування моральної шкоди, яка завдана безпідставним втручанням в сферу особистого життя та використанням конфіденційної інформації; судовий захист порушених прав [4, с. 75].

Порушення приватного життя полягає у неправомірному втручанні в особисте чи сімейне життя особи, порушенні таємниці особистого чи сімейного життя, які можуть проявитись у таких формах: незаконне збирання конфіденційної інформації про особу; незаконне зберігання такої інформації; незаконне її використання; незаконне поширення конфіденційної інформації про особу; поширення її у публічному виступі, творі, що публічно демонструється, чи в засобах масової інформації. Порушення даного права у тій чи іншій формі тягне за собою кримінальну відповідальність, яка визначена статтею 182 Кримінального кодексу України.

Підсумовуючи викладене, варто зазначити, що принципи «поваги до людської гідності» та «невтручання у приватне життя» все частіше зазнають порушення у кримінальному провадженні. Основною проблематикою є неповне нормативне закріплення прав та гарантій людини і громадянина саме у сфері кримінальних правопорушень.

Джерела та література:

1. Конституція України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – с. 141. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>;
2. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2012. – № 4651-VI. – с. 88. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>;
3. Справа «Довженко проти України» (заява № 36650/03, рішення від 12 січня 2012 р.) : рішення Європейського суду з прав людини [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/go/974_845;
4. Тертышник В. М. Принцип неприкосновенности личной жизни в современном уголовном процессе / В. М. Тертышник // Уголовный процесс. – № 4. – 2003. – С. 74-76.

Tachynska I. Procedural consequences of violation of «respect for human dignity» and «interference in private life». *the article covers and analyzes the issues concerning the grounds for the occurrence of procedural consequences for violation of legally defined and normatively enshrined principles that define the rights and responsibilities of man and citizen. Particular attention is paid to guarantees of protection of persons from criminal offenses.*

Keywords: *human and civil rights and responsibilities; protection guarantees; criminal offenses.*

**АЛЬТЕРНАТИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ УКРАЇНИ У ПРОГРАМАХ ЄС
В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ****Г. І. Шматько***Науковий керівник: д.ю.н., проф. І. І. Каракаш*

Одним із стратегічних питань української держави та водночас проблематикою яка крокує світом є енергетична криза. Основною ознакою і недоліком природного ресурсу є його, на жаль, вичерпність. У зв'язку з цим питання пошуку нової альтернативної енергії, розвитку відновлюваної енергетики є вкрай актуальним і одним із першопріоритетних завдань побудови якісної і ефективної енергетичної економіки України. Крокуючи шляхом євроінтеграції наша держава рухається у напрямі становлення і розвитку сфери джерел відновлюваної енергетики. Виходячи з цього Україна буде енергонезалежну економіку, збільшуючи частки альтернативної енергетики (АДЕ) (ВДЕ) і виконує міжнародні зобов'язання у даній сфері як країна-партнер ЄС.

Ключові слова: *альтернативна енергетика, відновлювальні джерела енергії, енергетичний розвиток, енергонезалежність.*

Енергетика – одна з головних складових розвитку державної економіки, що забезпечує більш високий рівень життя суспільства. Проте на сьогоднішній день спостерігається катастрофічне зниження запасів природних ресурсів, які є головними джерелами традиційної енергетики. Тому спираючись на досвід багатьох зарубіжних країн, важливим орієнтиром для розвитку національної економіки є використання альтернативних джерел енергії та залучення інвестицій у галузь відновлювальної енергетики. Це сприятиме вирішенню важливих проблем на сьогодні – погіршення екології, зміна клімату та наслідків, які з цього впливають.

Зокрема, згідно із Законом України «Про альтернативні джерела енергії», основними засадами державної політики у сфері альтернативних джерел енергії є:

- нарощування обсягів виробництва та споживання енергії, виробленої з альтернативних джерел з метою економного витрачання традиційних паливноенергетичних ресурсів та зменшення залежності України від їх імпорту шляхом реструктуризації виробництва і раціонального споживання енергії за рахунок збільшення частки енергії, виробленої з альтернативних джерел;
- додержання екологічної безпеки за рахунок зменшення негативного впливу на стан довкілля при створенні та експлуатації об'єктів альтернативної енергетики, а також при передачі, транспортуванні, постачанні, зберіганні та споживанні енергії, виробленої з альтернативних джерел енергії;
- додержання безпеки для здоров'я людини на об'єктах альтернативної енергетики на всіх етапах виробництва, а також при передачі, транспортуванні, постачанні, зберіганні та споживанні енергії, виробленої з альтернативних джерел;
- науково-технічне забезпечення розвитку альтернативної енергетики, популяризація та впровадження науково-технічних досягнень у цій сфері, підготовка відповідних фахівців у вищих та середніх навчальних закладах;
- додержання законодавства всіма суб'єктами відносин, пов'язаними з виробництвом, збереженням, транспортуванням, постачанням, передачею і споживанням енергії, виробленої з альтернативних джерел;
- додержання умов раціонального споживання та економії енергії, виробленої з альтернативних джерел;
- залучення вітчизняних та іноземних інвестицій і підтримка підприємництва у сфері альтернативних джерел енергії, в тому числі шляхом розробки і здійснення загальнодержавних і місцевих програм розвитку альтернативної енергетики [1, 2, с. 36-37].

Політика України щодо зближення до євроінтеграції чітко спрямовує до союзу з країнами ЄС по різних сферах і питанням розбудови держави, гармонізації законодавства, а саме питанню альтернативної енергетики.

Одним з головних євроінтеграційних завдань у сфері електроенергетики є інтеграція об'єднаної енергетичної системи України до Союзу центральноєвропейської електричної мережі відповідно до вимог ENTSO-E (Європейська мережа операторів систем передачі електроенергії). Угода передбачає, що співпраця ЄС і України у сфері енергетики включає такі напрямки:

- імплементація енергетичних стратегій та політик і розвиток/опрацювання прогнозів та сценаріїв, удосконалення статистичної облікової системи енергетичного сектора, розвиток інфраструктури;
- створення ефективних механізмів вирішення потенційних кризових ситуацій в енергетиці у дусі солідарності;
- модернізація та посилення наявної енергетичної інфраструктури, повне відновлення і створення нової енергетичної транзитної інфраструктури;
- розвиток конкурентоспроможних, прозорих і недискримінаційних енергетичних ринків на основі правил та стандартів ЄС шляхом проведення регуляторних реформ;
- співробітництво в рамках Договору про заснування Енергетичного Співтовариства 2005 року;
- активізація та посилення довготермінової стабільності та безпеки торгівлі енергоресурсами, їх транзиту, розвідки, видобутку, очищення, виробництва, зберігання, транспортування, передачі, розподілу та маркетингу чи збуту енергетичних матеріалів та продуктів на взаємовигідній і недискримінаційній основі відповідно до міжнародних правил, зокрема Договору до Енергетичної Хартії 1994 року, Угоди СОТ і цієї Угоди;
- сприяння енергоефективності та енергозбереженню, у тому числі шляхом формування політики щодо енергоефективності та структури права і нормативно-правової бази з метою досягнення значного прогресу відповідно до стандартів ЄС;
- розвиток та підтримка відновлювальної енергетики з урахуванням принципів економічної доцільності та охорони навколишнього середовища, а також альтернативних видів палива;
- науково-технічне співробітництво та обмін інформацією з метою розвитку та удосконалення технологій у сфері виробництва енергії, її транспортування, постачання та кінцевого споживання; [3].

Цікавим є програма міжурядової організації міжнародного агентства з відновлюваної енергетики (IRENA) яка надає підтримку країнам під час переходу до сталого енергетичного майбутнього і служить головною платформою для міжнародного співробітництва, центром передового досвіду та банком знань зі стратегічних, технологічних, ресурсних та фінансових питань в сфері відновлюваної енергетики. IRENA сприяє широкому впровадженню та сталому використанню всіх видів відновлюваних джерел енергії, включаючи біоенергію, геотермальну енергію, гідроенергію, сонячну та вітрову енергію, енергію океанів, з метою досягнення сталого розвитку, доступу до енергії, енергетичної безпеки та економічного зростання та добробуту при зниженні викидів вуглецю.

Міжнародне агентство з відновлюваної енергетики IRENA розробило фінальний звіт «Дорожня карта розвитку відновлюваної енергетики в Україні до 2030 року REMAP – 2030»

Експерти передбачають, що 72% енергії з відновлюваних джерел використовуватиметься для вироблення тепла, 20% - для генерації електроенергії, а 8% - у транспортному секторі. Найбільш перспективним напрямком відновлюваної енергетики стане розвиток біоенергетики.

Також експерти Агентства IRENA відзначили, що Україна має достатній потенціал відновлюваної енергетики для досягнення цілей, визначених у дорожній карті REMAP – 2030. Загалом розроблений документ дозволяє проаналізувати стан та перспективи розвитку сфери

відновлюваної енергетики із врахуванням діючого в Україні законодавства щодо стимулів та преференцій в цій сфері.

Якщо Україна дотримуватиметься такої політики, як сьогодні (вказана як Базовий варіант у цьому дослідженні), яка викладена у нещодавно затвердженому Національному плані дій з відновлюваної енергетики (НПДВЕ), частка енергії з відновлюваних джерел у загальному кінцевому енергоспоживанні (ЗКЕ) збільшиться з 3% у 2009 році (базовий рік згідно з НПДВЕ) до 13,2% у 2030 році. Україна має потенціал збільшити використання енергії з відновлюваних джерел у 10 разів з 87 Петаджоулів (ПДж) у 2009 році до 870 ПДж сукупного кінцевого використання енергії з відновлюваних джерел відповідно до аналізу «REmap 2030». 73% потенціалу енергії з відновлюваних джерел у 2030 році припадатиме на теплоенергетику, 20% - на електроенергетику та 7% - на транспорт.

При проведенні аналізу REmap, IRENA визначено додатковий потенціал на рівні 26,9 ТВтгод у вітровій енергетиці, 6,2 ТВтгод - у використанні біомаси та 5,8 ТВтгод - у сонячній фотоелектричній енергетиці, який дозволить збільшити частку енергії з відновлюваних джерел у електроенергетиці з 11,3% у Базовому варіанті до 25% у REmap 2030. Це означає збільшення у 4 рази у порівнянні з рівнем 2009 року. Якщо Україна скористається опціями REmap, які пропонує IRENA, до 2030 року буде значно збільшено використання біомаси у транспортному та теплоенергетичному секторах (промисловість, будівлі та централізоване тепlopостачання) у порівнянні з планами, визначеними у прийнятій політиці. Сукупний попит на первинну енергетичну сировину з біомаси може збільшитися до 820 ПДж на рік. Опції REmap, які є конкурентоздатними з огляду на витрати, дозволять збільшити частку відновлюваних джерел енергії у 2030 р. з 11,8%, які зазначено у прийнятій політиці, до 19,0%. Щоб досягти 21,8%, буде необхідно скористатися такими відновлюваними джерелами енергії, впровадження яких потребуватиме більших витрат. Втім, ці варіанти також мають негрошові переваги, такі як підвищення енергетичної безпеки України за рахунок зменшення залежності від імпорту природного газу, а також скорочення викидів двоокису вуглецю (CO₂). Щоб збільшити частку енергії з відновлюваних джерел до 21,8%, необхідно буде до 2030 року щорічно інвестувати у відновлювану енергетику загалом 5,0 млрд. дол., що вдвічі більше прийнятих на сьогодні планів.

Високі початкові капітальні витрати створюють невпевненість щодо інвестування у відновлювану енергетику. Разом зі змінним ландшафтом у політиці в сфері відновлюваної енергетики, ризик недовіри з боку інвесторів зростає. Тому, необхідно вести передбачувану та стабільну політику впродовж тривалого часу, що і дозволить послідовно залучати інвестиції у відновлювану енергетику.

Підсумовуючи викладене, рекомендації ЄС є чудовим інструментарієм для розбудови сфери альтернативної енергетики в Україні як на законодавчому рівні (систематизація, гармонізація) так і на практиці застосування (промисловість), але слідувати та впроваджувати без осмислення як «Roadmap» є недалекоглядним рішенням. Потрібно врахувати національні інтереси країни та а саме вибір першочергових шляхів розбудови відновлювальної енергетики, щоб у подальшому не виникла ситуація із залежністю комплектуючих від ЄС партнерів або допомоги-кредитів зі сторони країн Європи [4].

«Наукове дослідження здійснене у рамках виконання проекту «Альтернативна енергетика» в Україні : шляхи законодавчого стимулювання», за підтримки Національного фонду досліджень України».

Джерела та література:

1. Закон України «Про альтернативні джерела енергії» від 20 лютого 2003 року. Київ: Верховна Рада України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555-15>

2. Іщук Л. І., Ніколаєва А. М., Пиріг С. О. Альтернативні джерела енергії – основа економічного розвитку України. Економічний форум. 2019. № 2. С. 35-39.

3. Євроінтеграційний портал – Режим доступу: <http://eu-ua.org/yevrointehratsiia/enerhetyka>

4. Звіт «Дорожня карта розвитку відновлюваної енергетики в Україні до 2030 року REMAP – 2030» (IRENA) – укр.; – Режим доступу: http://www.sae.gov.ua/sites/default/files/UKR%20IRENA%20REMAP%20_%202015.pdf

Shmatko G. Alternative and energy potential of Ukraine in EU programs in conditions of sustainable development. *One of the strategic issues of the Ukrainian state and at the same time the problem of the world is the energy crisis. The main feature and disadvantage of a natural resource is, unfortunately, its exhaustion. In this regard, the issue of finding new alternative energy, development of renewable energy is extremely important and one of the priority tasks of building a high-quality and efficient energy economy of Ukraine. Stepping on the path of European integration, our state is moving in the direction of formation and development of renewable energy sources. Based on this, Ukraine is building an energy-independent economy, increasing the share of alternative energy (AES) and fulfilling its international obligations in this area as an EU partner country.*

Keywords: *alternative energy, renewable energy sources, energy development, energy independence.*

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

І. М. Юхимюк, О. М. Юхимюк

В статті розглянуто поняття та основні характеристики місцевих бюджетів. Запропоновано зміни до законодавства в питанні фінансових ресурсів місцевих бюджетів.

Ключові слова: *бюджет, місцевий бюджет, фінансові ресурси.*

Актуальність теми дослідження. Процес формування територіальних громад, які є фінансово спроможними та володіють достатнім обсягом фінансових ресурсів, потребує переосмислення та доопрацювання теоретичних засад фінансового забезпечення регіонального і місцевого розвитку. Адже саме фінансові ресурси здатні забезпечити ефективний економічний розвиток як окремої адміністративно-територіальної одиниці, так і держави вцілому.

Виклад основного матеріалу. Варто розглядати місцеві бюджети як фонди фінансових ресурсів відповідної території, що сам там мобілізуються та витрачаються. У всіх країнах світу функціонує власна система місцевих бюджетів. Водночас, еволюція та функції системи обумовлені рядом національних, ідеологічних, політичних, економічних та інших чинників. Суттєвий вплив відводиться економічним та політичним факторам.

В процесі аналізу проблеми місцевих бюджетів ці фактори варто розглядати у двох аспектах:

По-перше - це організаційна форма мобілізації частини фінансових ресурсів, що знаходяться у розпорядженні органів місцевого самоврядування;

По-друге - це система фінансових відносин, що виникають між: місцевими і державним бюджетами; бюджетами різних рівнів із перерозподілу фінансових ресурсів; місцевими бюджетами й господарськими структурами, що функціонують на певній території; населенням та бюджетами цієї території [1, с. 8-9].

До особливостей місцевих бюджетів можна віднести: місцеві бюджети відображають окрему, чітко визначену частку грошових відносин, що функціонують на окремій території; гарантують матеріальну самостійність органів місцевого самоврядування та напряду їм підпорядковані; окремі ланки місцевих бюджетів органічно пов'язані як між собою, так і з установами та підприємствами всіх форм власності, що функціонують на території регіону [2, с. 20]

Як зазначається у п. 34 ч. 1 ст. 2 та ч. 2-3 ст. 5 Бюджетного кодексу України від 8 липня 2010 року з наступними змінами і доповненнями, до місцевих бюджетів належать бюджет Автономної Республіки Крим, обласні, районні бюджети та бюджети місцевого

самоврядування, а бюджетами місцевого самоврядування є бюджети територіальних громад сіл, селищ, міст (у тому числі районів у містах) [3].

Також стаття 1 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року з наступними змінами та доповненнями визначає, що бюджет місцевого самоврядування (місцевий бюджет) - план утворення і використання фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення функцій та повноважень місцевого самоврядування [4].

Варто звернути увагу на те, що ні Конституція України, ні зазначені Закони не розмежовують поняття «бюджети місцевого самоврядування» та «місцеві бюджети». Більш того, Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» ототожнює дані поняття, а Конституція України визначає бюджети місцевого самоврядування як бюджети відповідних адміністративно-територіальних одиниць [5, с. 158]. Погоджуємось з позицією науковця, що найкращим вирішенням цієї проблеми є усунення в законодавстві терміну «бюджети місцевого самоврядування» і визначення єдиного терміну «місцеві бюджети», які б, відповідно, лягали в основу назви рішень про місцеві бюджети [5, с. 160].

Очевидно, використання терміну «бюджети органів місцевого самоврядування» по суті тотожне терміну «місцеві бюджети». Виходячи із такого законодавчого розуміння місцевого бюджету (бюджету місцевого самоврядування), зупинимось детальніше на його фінансових ресурсах.

При з'ясуванні сутності фінансових ресурсів доцільно виходити із найзагальніших характеристик цієї дефініції. На нашу думку, найбільш змістовним можна вважати бачення Ю. М. Воробйова, який зазначає, що фінансові ресурси - сукупність коштів (грошових і негрошових), що утворюються та формуються внаслідок розподілу і перерозподілу вартості валового внутрішнього (суспільного) продукту на рівні як окремої держави, так і всієї світової економіки суб'єктами господарювання, домогосподарствами, державою і місцевою владою з метою забезпечення їх цілеспрямованого продуктивного використання у фондовій і нефондовій формах, що дає змогу одержувати доходи та прибутки від їх володіння та розпорядження на користь як окремих осіб (фізичних або (чи) юридичних), так і всього суспільства [6].

Як зазначають науковці, фінансові ресурси органів місцевого самоврядування, будучи економічною категорією, наділяється окремими характерними для неї особливості. Фінансові ресурси виступають як реальна основа місцевих фінансів, як наслідок - реальні носії відносин органів місцевого самоврядування та органами державної влади, господарюючими суб'єктами та населенням. Фінансові ресурси являються ключовою рисою фінансової самостійності органів місцевого самоврядування при реалізації ними відповідних владних функцій. Фінансові ресурси виступають необхідним джерелом втілення процесу розширеного відтворення, соціального забезпечення територіальної громади, а також фінансування місцевих програм розвитку [7, с. 74].

Звісно, джерелами формування фінансових ресурсів, в першу чергу, виступають доходи місцевих бюджетів та позабюджетних фондів, фінансові ресурси підприємств та організацій усіх форм власності (у тому числі кредитно-фінансових інститутів) та кошти населення.

Варто підкреслити, що саме місцевий бюджет виступає фінансовим планом розвитку територіальної громади. Безпосередньо в місцевих бюджетах реалізується політика органів місцевого самоврядування, адже виходячи з напрямків витрачання коштів органами місцевого самоврядування можемо зробити висновки про ключові та основні напрямки їх роботи. Ключовою проблемою, вирішення якої необхідне для формування та нарощування виробничого потенціалу, забезпечення збалансованого розвитку громади є вдосконалення механізму формування та використання її фінансових ресурсів, підвищення завдяки цьому загальної ефективності наявного фінансового потенціалу.

Використовувані терміни «місцевий бюджет» та «бюджет місцевого самоврядування» пропонуємо вважати тотожними, а в законодавстві таку колізію доречно усунути шляхом внесення відповідних змін.

Висновки. Спираючись на плюралізм думок науковців щодо складу фінансових ресурсів місцевих бюджетів, узагальнюючи розглянуті вище наукові підходи, пропонуємо

внести зміни до статті 2 Бюджетного кодексу України, доповнивши її п. 50-1) наступного змісту: «фінансові ресурси місцевих бюджетів - сума грошових та негрошових коштів, акумульовуваних і використовуваних органами місцевого самоврядування з метою реалізації покладених на них функцій та забезпечення функціонування і розвитку територіальної громади».

В найбільш узагальненому вигляді фінансові ресурси місцевих бюджетів включають доходи місцевих бюджетів, фінансові ресурси комунальних установ, комерційних та некомерційних комунальних підприємств, місцеві запозичення, благодійні спонсорські внески та пожертвування.

Джерела та література:

1. Гончарова А. Місцеві бюджети та їх роль у реалізації регіональної фінансової політики. Diss. 2019. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://htei.kh.ua:8080/bitstream/123456789/180/1/%D0%93%D0%BE%D0%BD%D1%87%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B0.pdf>
2. Тесля С. М., Ходань О. М. Місцеві бюджети як основне джерело формування фінансових ресурсів регіону. Молодий вчений. 5 (2) (2014). С. 19-21.
3. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 08.07.2010 р. № 2456-VI; із змінами та оновленнями. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/>
4. Про місцеве самоврядування в Україні [Електронний ресурс] : Закон України № 280/97-ВР від 21.05.1997 р. із змінами та доповненнями. Режим доступу : <http://akon.rada.gov.ua/laws/show/280/97>
5. Єфремова, І. І. Місцеві бюджети та бюджети місцевого самоврядування: проблеми правового визначення Форум права 1. 2009. С. 157-161.
6. Воробйов Ю. М. Теоретичні засади формування і використання фінансових ресурсів в соціально-економічній системі держави / Ю. М. Воробйов [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://fbi.crimea.edu/arhiv/2009/nv_4-2009/003vorob.pdf
7. Тимошенко О. В. Фінансові ресурси органів місцевого самоврядування в умовах фінансової незалежності територіальних громад. Економіка та держава. 2010. № 1. С. 72-74.

Iukhymiuk I., Iukhymiuk O. Legal regulation of financial resources of local budgets. *The article considers the concepts and main characteristics of local budgets. There are proposed changes to the legislation on the issue of financial resources of local budgets.*

Keywords: *budget, local budget, financial resources.*

ВИЗНАЧЕНІСТЬ ТРУДОВОЇ ФУНКЦІЇ ПРАЦІВНИКА

І. М. Якушев

У статті досліджено визначення трудової функції працівника при укладенні трудового договору. Доведено, що основною ознакою трудової функції працівника є посада, яка визначає необхідний рівень кваліфікації за відповідною спеціальністю.

Ключові слова: *трудоий договір, трудова функція, посада.*

Кожна людина має право на працю, право природне, невідчужуване, закріплене у Конституції України [1]. Це право включає можливість заробляти собі на життя працею, яку людина вільно обирає або на яку вільно погоджується. Його реалізація відбувається різними шляхами. Згідно ст. 2 КЗпП України, працівники реалізують право на працю шляхом укладення трудового договору про роботу на підприємстві, в установі, організації або з фізичною особою [2].

Законодавство про працю дає легальне визначення трудового договору, зазначаючи, що трудовим договором є угода між працівником і власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом чи фізичною особою, за якою працівник зобов'язується виконувати роботу, визначену цією угодою, а власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган чи фізична особа зобов'язується виплачувати працівникові заробітну плату і забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи, передбачені законодавством про працю, колективним договором і угодою сторін (ст. 21 КЗпП України).

Аналізуючи названі статті КЗпП України, варто звернути увагу на те, що реалізація права на працю відбувається шляхом укладення трудового договору, у якому сторони визначають, яку саме роботу буде виконувати працівник, тобто визначають його трудову функцію.

Національний класифікатор України «Класифікатор професій» ДК 003:2010, поняття «робота» визначає як певні завдання та обов'язки, що виконані, виконуються чи повинні бути виконані однією особою [3], а, отже, поняття «робота, визначена угодою» можна тлумачити як коло завдань та обов'язків, визначених за взаємним зовнявлянням сторін договору, які працівник зобов'язується виконувати.

Як зазначають Н. І. Болотіна і Г. І. Чанишева, для конкретизації поняття трудової функції використовувати такі елементи, як професія, спеціальність, кваліфікація чи посада [4, с. 166-167]. Частина 1 статті 21 КЗпП України в редакції до внесення змін Законом Української РСР «Про внесення змін і доповнень до Кодексу законів про працю Української РСР при переході республіки до ринкової економіки» від 20 березня 1991 року [5], передбачала, що працівник зобов'язується виконувати роботу за відповідною спеціальністю, кваліфікацією чи посадою.

Інструкція про встановлення груп інвалідності, затверджена наказом Міністерства охорони здоров'я України від 05.09.2011 р. № 561, закріплює визначення кваліфікації, професії і спеціальності. Зокрема, кваліфікація - це рівень підготовленості, майстерності, ступінь готовності до виконання праці за визначеною спеціальністю чи посадою, що визначається розрядом, класом чи іншими атестаційними категоріями; професія - рід трудової діяльності людини, яка володіє комплексом спеціальних знань, практичних навичок, одержаних шляхом спеціальної освіти, навчання чи досвіду, які дають можливість здійснювати роботу в певній сфері виробництва; спеціальність - сукупність набутих шляхом спеціальної підготовки та досвіду роботи знань, умінь і навичок, необхідних для виконання певного виду трудової діяльності в межах даної професії [6].

Враховуючи наведений зміст понять «професія», «спеціальність», «кваліфікація», можна стверджувати, що вони вказують на здатність працівника виконувати роботу відповідно до рівня підготовленості, майстерності, знань, умінь навичок і практичних навичок. Це особисті і невід'ємні якості працівника, які вказують на його освітньо-професійний рівень, фахову освіту. На думку П. Д. Пилипенка, такі параметри, як професія, спеціальність, кваліфікація працівника відомі наперед, вони засвідчуються спеціальними документами (дипломами, посвідченнями тощо), і за взаємною згодою сторони змінити їх неспроможні. Поряд з цим, автор зауважує, що для виконання так званих некваліфікованих робіт ні професію, ні спеціальність, ні кваліфікацію взагалі можна не брати до уваги. А отже, є випадки, коли трудова функція у такому варіанті фактично обмежуватиметься лише видом виконуваних робіт, які, очевидно, і будуть умовою взаємних переговорів при прийнятті на роботу [7, с. 69-70].

Отже, професія, спеціальність, кваліфікація характеризують працівника, а не роботу, яку працівник буде виконувати за трудовим договором. Проте, зазначені якості працівника є важливими з точки зору можливості виконувати ту чи іншу роботу. Як правило, такі вимоги уже наперед закладені у визначених кваліфікаційних характеристиках виконуваних робіт чи посад.

Загальним нормативним документом для всіх видів економічної діяльності, який містить такі вимоги є Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників і який є обов'язковим з питань управління персоналом на підприємствах, в установах і організаціях

усіх форм власності та видів економічної діяльності [8]. Він визначає перелік основних робіт, які властиві тій або іншій посаді, та забезпечує єдність у визначенні кваліфікаційних вимог щодо певних посад.

Враховуючи вимогу Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників, варто зазначити, що укладення трудового договору про роботу на підприємстві, в установі чи організації передбачає виконання працівником обов'язків за посадою, яка визначатиме необхідний рівень кваліфікації за відповідною спеціальністю. Зокрема, Кваліфікаційна характеристика професії працівника містить переважно такі розділи: «Завдання та обов'язки», «Повинен знати», «Кваліфікаційні вимоги». У розділі «Завдання та обов'язки» наведено типові професійні завдання, обов'язки та повноваження для певної посади, посилення на галузь необхідних знань. У розділі «Повинен знати» наводяться основні вимоги до спеціальних знань, необхідних для виконання відповідних типових завдань та обов'язків, а також знань законодавчих актів, положень, інструкцій та інших нормативних документів, методів і засобів, які працівник повинен вміти застосовувати під час виконання своїх професійних обов'язків. У розділі «Кваліфікаційні вимоги» визначено відповідно до певної посади вимоги до освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівня, вимоги до післядипломної освіти і мінімальні вимоги до стажу роботи [8]. Отже, знання, професійні завдання, обов'язки та повноваження - це те, що характеризує конкретну посаду, на яку приймається працівник для виконання певної роботи.

Варто звернути увагу і на ч. 2 ст. 32 КЗпП України, яка визначає, що «не вважається переведенням на іншу роботу і не потребує згоди працівника переміщення його на тому ж підприємстві, в установі, організації на інше робоче місце, в інший структурний підрозділ у тій же місцевості, доручення роботи на іншому механізмі або агрегаті у межах спеціальності, кваліфікації чи посади, обумовленої трудовим договором».

Незважаючи на поширення у законодавстві терміну «посада» та похідних від нього (наприклад, «вакантна посада»), у чинному законодавстві відсутнє його визначення. Лише Закон України «Про державну службу» у п. 4 ч. 1 ст. 2 вказує, що «посада державної служби» - це визначена структурою і штатним розписом первинна структурна одиниця державного органу з установленими відповідно до законодавства посадовими обов'язками [9]. Вважаємо, що визначення «посади», як визначальної умови трудової функції і трудового договору, повинно бути закріплено у новому Трудовому кодексі України.

Джерела та література:

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відом. Верхов. Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (із змінами).
2. Кодекс законів про працю України: затв. Законом Верховної Ради Української РСР від 10.12.1971 р. № 322-VIII. *Відом. Верхов. Ради Української РСР*. 1971. додаток до № 50. Ст. 375 (із змінами).
3. Державний класифікатор України. Класифікатор професій ДК 003:2010 : Наказ Держспоживстандарту України від 28.07.2010 р. № 327. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va327609-10> (дата звернення: 05.12.2020).
4. Трудове право України: підручник / Болотіна Н. Б., Чанишева Г. І., Додіна Т. М. та ін. Київ: Т-во «Знання», КОО, 2000. 564 с.
5. Про внесення змін та доповнень до Кодексу законів про працю УРСР при переході республіки до ринкової економіки: Закон Української РСР від 20.03.1991 р. *Відом. Верхов. Ради Української РСР*. 1991. № 23. Ст. 267 (із змінами).
6. Інструкція про встановлення груп інвалідності, затверджена наказом Міністерства охорони здоров'я України від 05.09.2011 р. № 561. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1295-11>. (дата звернення: 05.12.2020).
7. Пилипенко П. Д. Підстави виникнення індивідуальних трудових правовідносин. Київ: Т-во «Знання», КОО, 2003. 146 с.
8. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників. Професії працівників, професіоналів, фахівців та технічних службовців, які є загальними для всіх видів економічної діяльності. Випуск 1 /Затв. Наказом Міністерства праці та соціальної політики України від

29.12.2004 № 336. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0336203-04> (дата звернення: 05.12.2020).

9. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 р. *Відом. Верхов. Ради України*. 2016. № 4. Ст. 43 (із змінами).

Yakushev I. Definiteness of labour function of worker. *In the article the decision of labour function of worker is investigational at the conclusion of labour treaty. It is well proven that the basic sign of labour function of worker is position that will determine the necessary level of qualification after corresponding speciality.*

Keywords: *labour contract, labour function, position.*

Наукове електронне видання на CD-ROM

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

Збірник матеріалів
VII Міжнародної науково-практичної конференції
(м. Луцьк, 11 грудня 2020 р.)

(Українською, російською, англійською мовами)

Матеріали друкуються в авторській редакції

Укладач:
Джурак Людмила Миколаївна

Оригінал-макет виготовлено на юридичному факультеті
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(43021 м., Луцьк, вул. Винниченка, 30)

Один електронний оптичний диск (CD-ROM). Об'єм даних 2,98 Мб. Тираж 300 прим.

Зам. 71. Видавець і виготовлювач – Вежа-Друк,
м. Луцьк, вул. Шопена, 12, тел. (0332) 29-90-65.

E-mail: vezhaprint@gmail.com

Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України
ДК № 4607 від 30.08.2013 р.

ISBN 978-966-940-336-0

9 789669 403360